ଓଡ଼ିଶାରେ
ଓଡ଼ିଆ

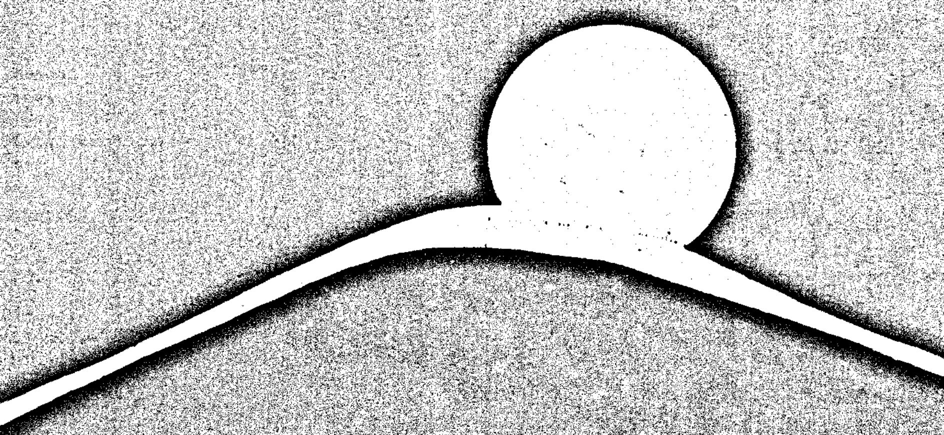

ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଇଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ ମିଡ଼ିଆ
ଏ/୭୨, ନୂଆପଲ୍ଲୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧ ୦୦୩

ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ

[ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ]

ଲେଖକ :
ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ
୮୩-ଏ, ବାପୁଜୀନଗର
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପ୍ରକାଶକ :
ଇଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ ମିଡ଼ିଆ ଲିଃ
ଏ/୬୨, ନୂଆପଲ୍ଲୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୦୩
ମୁଦ୍ରାକର :
ଚନ୍ଦନ ପବ୍ଲିକେଶନସ୍
ଭୁବନେଶ୍ୱର
ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୧୯୮୮
ମୂଲ୍ୟ :
ସାଧାରଣ ଟ ୨୨-୦୦
ଶୋଭନ ଟ ୨୭-୦୦

ORISSA O ORIYA

By
Chitta Ranjan Das
83 A, Bapujinagar
Bhubaneswar

Published by
Eastern Media Ltd.
A/62, Nayapalli
Bhubaneswar-751003
Printed by
Chandan Publications
Bhubaneswar
First Edition : 1988
Price : Rs 22-00
Deluxe : Rs 27-00

ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ

ଓ

ଶ୍ରୀମତୀ ଲବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କୁ

ଚଉସଇ

ସୂଚୀପତ୍ର

ପୃଷ୍ଠା	ବିଷୟ
୧	ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ
୮	ଭାରତ ବର୍ଷ ଓ ଓଡ଼ିଶା
୩୪	ଓଡ଼ିଶା ଓ ଭାରତ ବର୍ଷ
୬୨	ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ଜୀବନ
୧୦୩	ଜଗନ୍ନାଥ ରହସ୍ୟମ୍
୧୧[illegible]	ଓଡ଼ିଶାରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାର କ୍ରମବିକାଶ
୧୩୨	ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱରୂପ
୧୪୦	ପଚ୍ଚିଶ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଶା ଓ ଆମର ସ୍ୱାଭିମାନ

ଭୂମିକାଟିଏ

ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ଏମିତି, ନେତୃତ୍ୱ ଏମିତି ଯେ, ଏହି ଭୂମିଟି ଉପରେ ଆପଣାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଚହ୍ନିନେବାକୁ ହେଲେ ବେଶ୍ ଆୟାସ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଭାବକୁ ଭାବପ୍ରବଣତାଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ବାରିନେବାକୁ ପଡ଼େ । ତେବେ ଯାଇ ଭୂମିଟି ସହିତ ସତକୁ ସତ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବା ଅଥଚ ଏହି ଭୂମିଟି ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୀନମନ୍ୟ ଓ ଉଗ୍ର ଭାବରେ କଳି ନରଖିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ହୃଦୟ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖି ହୁଏ ।

ନିଜର ଅନୁରାଗ-ଦର୍ପଣଟି ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖିବା, ଅଥଚ ସେହି ଅନୁରାଗକୁ କୌଣସି କ୍ଷୁଦ୍ର ମୋହଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ କରି ନପକାଇବା,—ଏହି କଥାଟିକୁ ମୂଳ କରି ବିଭିନ୍ନ ଅବସର ଲାଗି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସଂକଳିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଅବସର ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିବା ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଁ ମୋର ଅଶେଷ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି ।

ଇଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ ମିଡିଆ ଲିମିଟେଡ୍ ଓ ବିଶେଷକରି ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଶ୍ରୀ ସୌମ୍ୟରଂଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଗ୍ରହ କରି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ପୁସ୍ତକରୂପ ଦେଲେ, ସେଥିଲାଗି ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ବିଚାର ଏବଂ ବିବେକଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆହୁରି ଅଧିକ dialogueର ପ୍ରେରଣା ଦେଉ, ଏତିକି ମୋର କାମନା । ଅଭ୍ୟୁଂ ମିଶାନ୍ତୁ, ଅଭ୍ୟୁଂ ଅମିଶାନ୍ତୁ ।

ରଥଯାତ୍ରା, ୧୯୮୮ — ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ

ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ ଭୂମି ଓ ଓଡ଼ିଆ ହେଉଛି ଏକ ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ନାମ । ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରି ଆସିଥିବା ଯାବତୀୟ ଜନଗୋଷ୍ଠୀ ପରି ଏହି ଜନଗୋଷ୍ଠୀଟିର ମଧ୍ୟ ଏକ ସଂସ୍କୃତି ରହିଛି । ଏକ ସ୍ମୃତି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ସ୍ମୃତି କେବଳ ଭାବଗତ ନୁହେଁ, ତାହା ଅଭିଜ୍ଞାନଗତ । ଓଡ଼ିଆ ଏକ ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ନାମ, ଏକ ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ନାମ । ସେହି ଭାଷାର ଏକ ସାହିତ୍ୟ ରହିଛି, ଏକ ଐକ୍ୟବିଧାୟକ ଆବେଦନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କହୁ, କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କୁହାଯିବ କି ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀମାନଙ୍କ ସମେତ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ? ଘରେ ଓଡ଼ିଆ କହୁଥିବା ବହୁସଂଖ୍ୟାବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଭିତରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଏକ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ପୁରାତନ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏବେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସମୟରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାଭୂମିର ସମସ୍ତେ କଦାପି ଓଡ଼ିଆ କହୁ ନଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ଏକାଧିକ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ରହିଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଏହି ଭୂମିର 'ଓଡ଼ିଶା' ନାମଟି ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସବୁଦିନର ନୁହେଁ । ଆହୁରି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ଷୋଡ଼ଶ-ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଯେତେବେଳେ ମୋଗଲମାନେ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଆସି ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ-ଅଞ୍ଚଳଟିକୁ ଅଧିକାର କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି କହିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେହି ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଅଞ୍ଚଳ ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଗଡ଼ଜାତମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ମୋଗଲମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କଳିଙ୍ଗ ଥିଲା, ଉତ୍କଳ ଥିଲା, କୋଶଳ ଏବଂ ତୋଷାଳି ମଧ୍ୟ ଥିଲା; ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ନଥିଲା । ଏମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ, ପରସ୍ପରର ଦିଅଁମାନଙ୍କୁ ସାନ ବୋଲି ଦେଖାଇ ନିଜ ଦିଅଁଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ମହିମାର ଓ ଅଧିକ ଗରିମାର ବୋଲି ଦେଖାଉଥିଲେ । ତିନୋଟି ବା ତତୋଽଧିକ ଖଣ୍ଡ-

ରାଜ୍ୟକୁ ଏକାଠି କରି ଯେଉଁମାନେ ଏଠାରେ ନିଜକୁ ସକଳ-କଳିଙ୍ଗ-ଅଧିପତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ମୂଳତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ନଥିଲେ, ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟବିଜୟର କ୍ରମରେ ଏହି ଭୂମିଟିକୁ ଏକ ରାଜନୀତିକ ବସ୍ତୁଭିତ୍ତିର ରୂପ ଦେଇଥିଲେ । ଆଗ କାଳରେ ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିଲା, ଅଧିକତର ଯଥାର୍ଥତା ସହିତ ତାହାକୁ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି ନ କହି ରାଜବଂଶ ସହିତ ରାଜବଂଶର ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଜାତୀୟତାବାଦର ସଂକ୍ରମଣ ହେବା ପରେ ଯାଇ ଆମେ ଏଠି ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଗୋଟିଏ ଜାତି ବୋଲି କହିବାକୁ ଏବଂ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲୁ । ଏହା ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗର କଥା । ସେହି ସଂକ୍ରମଣ ଓ ସେହି ପ୍ରେରଣାରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କିସମର ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲା, ଯାହାର କି ପୂର୍ବତନ କୌଣସି ଯୁଗ ଓ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏକ ସମାନ୍ତର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଏହି ଭୂମିର ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବିଶେଷ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଭାବରେ ଆପଣାର ଉନ୍ନତି ବିଧାନ ଲାଗି ଆମ ଆଗୁଆମାନ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ, ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏଠାରେ ସର୍ବ ପ୍ରଧାନ– ସମ୍ମିଳନୀ, ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବୋଲି ଅଭିହିତ ହେଲା । ତଥାପି ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେତେବେଳେ ଏହି ଯାବତୀୟ ସମ୍ମିଳନ, ଅଭିଯାନ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିଲା ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନତଃ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀମାନଙ୍କୁହିଁ ଆଗରେ ରଖି ଏହି ସବୁକିଛିରେ ଆଗ୍ରହୀ ହେଉଥିଲେ । ରାଜନୀତିକ ଓଡ଼ିଶା ଉଭିଜନର ସୀମା ବାହାରେ ତତ୍କାଳୀନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁସବୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ରହିଥିଲେ, ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶଟିଏ ଲାଭକରିବାର ବିଚାର ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯେତିକିବେଳେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ; ଉତ୍ସାହ ଓ ଉଦ୍ୟମଗୁଡ଼ିକ ସେତେବେଳେ ଏପରି ଏକାଗ୍ର ଏବଂ ଏକୋଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଯେ ଏହି ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମ ତତ୍କାଳୀନ ନେତାମାନେ ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ବିଚାର କରିନଥିଲେ । ତେଣୁ ସେହି ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀମାନେ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ରୋତଟିର ବାହାରେ ବାହାରେ ରହିଥିଲେ ।

ଏହି ଶତାବ୍ଦୀ ଆରମ୍ଭରୁ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ସଂଗ୍ରାମର ବିପୁଳତର ଢେଉ-ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଆସି କ୍ରମେ ଏଠାରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଉଦ୍ୟମଟିର କଳାଶୟର ବାଡ଼ ଗୁଡ଼ିକରେ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେଥିରୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପୁଜିଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ଜାତୀୟ ମଧ୍ୟରେ ତଥାପି ଏକ ସଞ୍ଚାର ପଥ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ନାନା କିସମର ନେତୃତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥିଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଯିଏ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ, ତାହାର ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ତରର ମୂଲ୍ୟପରିଧି ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟତାକୁ କେତେକ ନେତୃତ୍ୱ ଉତ୍କଳୀୟତା ଉପରେ ଏକ ଆକ୍ରମଣ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭାରତୀୟତାକୁ ଭୟ କଲେ; ଜାତି କହିଲେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ବୋଲି ବୁଝିଲେ । ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ବୋଲି କହିଲେ । ବୃହତ୍ତର ପରିଧିଟି ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ନିଜ ଘରର ଚଉହଦୀ ପରିଧିଟି କାଳେ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଗିଳାହୋଇ ପଡ଼ିବ, ସେଇଥି-ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଖାସ୍ ସେଇଟି ଭିତରେ କଳା ରଖିବାକୁ ହିଁ ଧ୍ରୁବ ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ନେତୃତ୍ୱଟି ସାନ ଘରଟିକୁ ଡେଇଁ ବୃହତ୍ତରଟି ମଧ୍ୟକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଦୀର୍ଘ ଚାଳିଶି ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ହୁଏତ ସେହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଟି ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଭାରି କାମୁଡ଼ି କରି ରହିଛି । ତଥାପି, ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବଳୟକୁ ନାନା ଭାବରେ ଅଧିକ ପ୍ରସାରିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅତୀତର ସେହି ଯୁଗରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଖ୍ୟତଃ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ । ସେହି ଦୁଇ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସମକାଳୀନ ସଙ୍ଘର୍ଷଗୁଡ଼ିକର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ପାରିଲେ ଆମେ ଆମର ଏହି କାଳଟିର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ତଥା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବା ।

ସବାଆଗ ଓଡ଼ିଶାର ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଶା । ଅକାରଣରେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବାକୁ ଆଦୌ ମନ ନକରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏକଥା ଅତି ସହଜରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ଅନେକ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ନେତାମାନେ ତଥା କର୍ତ୍ତାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଅନଗ୍ରସର ରାଜ୍ୟ ବୋଲି କହି ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅଧିକ ସମ୍ବଳର ଦାବୀ କରିଆନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଯେ ଅଞ୍ଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ଭିତରେ ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ସର୍ବନାମ୍ନ ଭାରସାମ୍ୟର ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଅଭାବ ରହିଛି, ସେମାନେ ସେ କଥା ସତେ ଅବା ଭୁଲି ଯାଇଥିବା

ଭଲ ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସମାଜର ମଣିଷ ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ ମଣିଷ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ସାମିଲ୍ କରି କୌଣସି ଯୋଜନା ହୋଇ ନାହିଁ । ଅର୍ଥର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇ ନାହିଁ, ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇନାହିଁ, ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ହୋଇନାହିଁ । ଏଠାରେ ଯେଉଁମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଉପରେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତଳ ଥାକଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ହୀନତର ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି । ତେଣୁ ଏଠି ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ାକ ଖାଲି ଜଳଜଳ ହୋଇ ଦିଶି ଯାଉଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ହିଁ ଯଦି ଓଡ଼ିଶାର ଗୋଷ୍ଠୀ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଐକ୍ୟସୂତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଶିଷ୍ଟ ଓ ଅଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଦୂରତା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥାକଥିତ ବଡ଼ମାନେ ଓଡ଼ିଆ କହିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସାନମାନେ ପ୍ରାୟ ନିୟମ ଭିତରେ ପଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ଅସାଧାରଣ, ବହୁଦୂରର ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବିକାଶର ପଥରେ ବିକାଶ ଚାଲିଥାଏ । ସଭାମାନଙ୍କର ଭାଷଣରେ ସତ୍ୟଯୁଗ ଆସିଗଲା ବୋଲି ବାଣ ମରାଯାଏ, —ତଥାପି ଏଠି ବାବୁମାନେ ସତ୍ୟଯୁଗ କହିଲେ କେବଳ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ ଏକ ଯୁଗକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି । ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଓ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟବଧାନ ସମ୍ଭବତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ଉପରୁ ଦୟା ହେଲେ ତଳର ଦୁଃଖ ଯାଏ, —ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ବାକ୍ୟଟି ଆମର ସମ୍ବନ୍ଧଗତ ଯାବତୀୟ ଶିଷ୍ଟତାକୁ ଏପରି କାବୁ କରି ମାଡ଼ି ବସିଛି ଯେ, ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ କେବେ ପାରସ୍ପରିକତା ଏବଂ ସମ୍ମାନବୋଧକୁ ଭିତ୍ତି କରି କୌଣସି ସହଜୀବନ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଆମେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁନାହୁଁ । ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିଲା ଏଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଲୋକେ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସଂହତି ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପରର ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ପାରିବେ ବୋଲି । ଯେତେବେଳେ ଅଳପ ଲୋକ ବଡ଼ମାଛ ହୋଇ ବହୁତ ମଣିଷଙ୍କୁ ସାନମାଛ ମଣି ଗିଳି ପକାଇବାକୁହିଁ ପାର୍ଥିବ ପରମଯଶ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ତେବେ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂହତି ସମ୍ଭବ ହେବ ବା କିପରି ? ଆମେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ଓ ମଣିଷକୁହିଁ ସବା ଆଗ ମନେ ରଖି ପାରିଥିଲେ ଆଜି ଆମ ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅପରିମିତ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି, ବୁଦ୍ଧିଆ ମଣିଷମାନେ ରହିଛନ୍ତି, ଆମ ପଛରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳଦୁଆ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଆମର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ରହିଛି, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ରହିଛି, ନିଜସ୍ୱ ସ୍ଥପତି

ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ସବୁକିଛି ଥାଉଥାଉ ଏଠାରେ ଯଥାର୍ଥ ସହଭୋଜନ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆମ ପୁରୁଣାମାନେ ଏକଥା ଆଦୌ ନଭାବିବା ଲାଗି ପଣ କରି ସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନୂଆମାନେ ତଥାପି ତାହା ଭାବନ୍ତୁ, ଏଭଳି ହେବାର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜନ୍ତୁ । ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ତଥାପି ଅପାଠୁଆ ଅନେକଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ଓ ଆପଣା-ସାର୍ଥିକିଆ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରସୀମିତ ଓ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଘୁଳାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ବାହାରି ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଆତ୍ମୀୟତା ଦ୍ୱାରା ଋଦ୍ଧ କରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ; ତେବେ ସେମାନେ ଏକ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିବେ । ସେହି ଓଡ଼ିଶାର ନିର୍ମାଣ ଲାଗି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିବେ । ସେମାନେ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କୁ ଟପି ଆଗକୁ ବାହାରି-ଯାଇ ପାରିବେ ।

ଏହି ଜାତୀୟତାର ସ୍ରୋତ ଦିନେ ଇଉରୋପକୁ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲା । ସେହି ଜାତୀୟ ଜାଗରଣ କ୍ରମଶଃ ଏକ ସର୍ବମାନବିକ ଜାଗରଣ ମଧ୍ୟକୁ ଉନ୍ମୋଳିତ ଏବଂ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଗଲା । ଜାତୀୟତାର ପ୍ରଥମ ଉନ୍ମୋଚନଟି ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ନାନା ଅନ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ ଲାଗି ବାଟ ଖୋଲି ଦେଇଥିଲା । ଜାତୀୟତାବାଦ ଇଉରୋପରେ ସାମନ୍ତବାଦର ବିଲୋପ କରାଇଲା । ଯାବତୀୟ ନିର୍ମାଣ ଓ ଯାବତୀୟ ଅଭିକ୍ରମରେ କ୍ରମେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ସକାଶେ ସ୍ଥାନ ରହିଲା । ଶିକ୍ଷା ସାର୍ବଜନୀନ ହେଲା,—ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅନୁକୂଳ ଭାବରେ ମାର୍ଜିତ କରାଇ ସେଥିରେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଗଲା । ଭାଗ୍ୟବାଦ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଗଲା, ଅସହାୟ ମଣିଷମାନେ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ମଣିଷରେ ପରିଣତ ହେଲେ । ମନୁଷ୍ୟକୃତ ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ିକ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦୂର କରାଯାଇ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ସଂହତି ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିବାର ପ୍ରୟାସମାନ କରାଗଲା । ସାମୂହିକ ଆଲୋଚନ ତଥା ଆୟୋଜନର ଯାବତୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସାର୍ବ-ଜନୀନ କରାଗଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଯୁଗ-ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା, ସୋପାନ-ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏସବୁକୁ ହିଁ ସର୍ବାଗ୍ର ସ୍ଥାନ ଦିଆଯିବାକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବାଟ ବାକି ରହିଛି । ସେଥିଲାଗି ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ଓ ପରିସର ଲାଭ କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି କେବଳ ଖାତାରେ ଓଡ଼ିଆ ହୋଇ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଯେଉଁଠି ମଣିଷମାନଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଆତ୍ମବୋଧ ରହିଥାନ୍ତା, ସେଠି ଥୋକେ ମଣିଷ ଏପରି ଉଗ୍ର ଭାବରେ ମାନୀ ଓ ଅଭିମାନୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଓ ଅଧିଷ୍ଠାନ

କରି ନଦେଖିଲେ ନିଜ ବିଷୟରେ ସତେଅବା ଆଦୌ କୌଣସି ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଲାଭ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଜ୍ଞାନୀ ଓ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଏଠି ସର୍ବଜନଙ୍କର କାମରେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଲାଗି ପାରୁନାହିଁ । ଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନୀର ମାନକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ ହିଁ ସତେଅବା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବିଚିତ୍ର କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଯାବତୀୟ ସମ୍ଭାବନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଶା ଯେ ତଥାପି ଏପରି ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟହୀନ ହୋଇ ରହିଛି, ଆମର ଯୋଗ୍ୟତମ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ବସିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାହାକୁ ଆଦୌ ଅସହ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ହୁଏତ ନିଜ ଘରେ ବିଦେଶୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେହି ଅନୁଭବ ନିମନ୍ତେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି ।

ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ ଏକଦା ଏକ ସାଧାରଣ ମଞ୍ଚରେ ଘୋଷଣା କରି କହିଥିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମଣିଷ, ତାପରେ ଭାରତୀୟ ଓ ସର୍ବଶେଷରେ ଯାଇ ଓଡ଼ିଆ । ତତ୍କାଳୀନ ନେତୃତ୍ୱଗତ ଜଳବାୟୁରେ ଏପରି ଏକ ବାକ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ଯେତେବେଳେ ଅନେକ ସାହସ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥିବ । ମାତ୍ର ସେହି କଥାଟି ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ସତ, ଆପଣାର ଚେତନାର ଆଖିଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ଭାବରେ ଖୋଲି ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାର ଅର୍ଥଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ମାତ୍ରକେ ତାହା ଏକାନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି । ଏକଦା ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ କହିଥିଲେ, ଯିଏ କେବଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାଣିଛି, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିନାହିଁ । ଯିଏ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜାଣିଛି, ଏଇଠି ଏତିକି ଭିତରେ ଗାର ପକାଇ ବାଡ଼ ବସାଇ ମାନି ବୋଲଉଛି, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଆପଣାକୁ ଏପରି ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ କରି ପାରିବାକୁ ହେବ, ଯେପରିକି କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ ହେବା ମାତ୍ରକେ ଆମକୁ ଏହି ପରିଧିଟିର ସେପାଖରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିଧିମାନ ଦିଶିଯାଇ ପାରୁଥିବ । ନାନା ବୃହତ୍ତର ପରିଧିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ନିଜର ପରିଧିଟିକୁ ଦେଖି ପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ତାହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ହେବା ଏକ ଆହ୍ୱାନ । ନିଜକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମିର ବିଶେଷ ଦାୟାଦରୂପେ ଅନୁଭବ କରିବା ମଧ୍ୟ ଏକ ଆହ୍ୱାନ । ଯେଉଁମାନେ ମୂଳତଃ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହିଁ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ଉପରେ ନିଜର ଜାଲକୁ ବିସ୍ତାର କରି ରହିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ଆହ୍ୱାନକୁ ଶୁଣି ପାରନ୍ତି

ନାହିଁ । ଏଠାରେ ମୁଁ ଅଛି, କାରଣ ଏଠାରେ ଅନ୍ୟମାନେ ବି ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ସବ୍ମୂଳ ଗଣିତଟି ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଔଚିତ୍ୟକୁ ବୁଝି ତାହାର ସମାଧାନ ବାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ମଣିଷ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବଶ୍ୟ ସଚେତନ ରହିବ । ଯିଏ ଯେତେ ଉପରେ, ତାର ସେତିକି ବେଶୀ ଦାୟିତ୍ୱ; ଯିଏ ଯେତେ ଅଧିକ ଅର୍ଜନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଛି, ନିଜକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାର ଦାୟିତ୍ୱ ତା'ର ସେତିକି ଅଧିକ, —ଏହି ପରି ଗୋଟିଏ ମୂଳସୂତ୍ର ଉପରେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଅବସ୍ଥାପିତ କରି ରଖି ପାରିଲେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିବା ଲୋକମାନେ ଏକାଧାରରେ ଓଡ଼ିଆ ହୋଇ ପାରିବା, ଭାରତରେ ଜଣେ ସଚ୍ଚା ଭାରତୀୟ ହୋଇ ପାରିବା ଏବଂ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସଚ୍ଚା ମଣିଷ ହୋଇପାରିବା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରୋଧହୀନ ଭାବରେ ଆମେ ଏକାବେଳକେ ଏସବୁ ଅବଶ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା ! ଆମ ପରିଚୟର ନିଜସ୍ୱତାଟି ସେତେବେଳେ ଯାଇ ଯଥାର୍ଥରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିବ ।

-o-

['ଉତ୍କଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ'
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଜୟନ୍ତୀ ବିଶେଷାଙ୍କ
ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୮୭]

ଭାରତବର୍ଷ ଓ ଓଡ଼ିଶା

ପୂର୍ବକାଳରେ ଭୂଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ଦ୍ୱୀପ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକରେ ଆମକୁ ଏହି ଦ୍ୱୀପ ଗୁଡ଼ିକର ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ମିଳିଥାଏ । ଦ୍ୱୀପ ବା ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟର ଅଧିବାସୀଙ୍କ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ସଂପର୍କ ନ ଥିଲା । ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକର ଏକ ବଡ଼ କାରଣ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଜା ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେପରି କୁହାଯାଉଥିଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ; ବରଂ ଏକ ଅଧିକ ସତ୍ୟକଥା ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ରାଜାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଜା ଥିଲେ ଓ ସେହି ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜା ହେବାଟା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ରାଜାମାନେ ରାଜ୍ୟ ବିଜୟରେ ବାହାରୁଥିଲେ । ଜଣେ ରାଜା ହାରୁଥିଲେ ଓ ଆଉଜଣେ ଜୟଲାଭ କରୁଥିଲେ । ରାଜ୍ୟର ଆୟତନମାନଙ୍କରେ ହ୍ରାସ ଓ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଜାମାନେ ନିଜ ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମ ରାଜାନୁଗତ ଥିଲା, ଜୀବନ ରାଜାନୁଗତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ଏକ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରେରିତ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରସ୍ଥ ଓ ପରିସରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସୀମାବନ୍ଧ ନ ହେବାର ସମ୍ଭବତଃ କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ହିଁ ନ ଥିଲା ।

ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ କେବଳ ଅତୀତକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଯାହା ଥିଲା, କେବଳ ତାହାହିଁ ସଂସ୍କୃତି ନୁହେଁ; ଯାହା ଅଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି । ଅନେକ ସମୟରେ ଏକାଧିକ କାରଣ ବଶତଃ କେତେଟା କଳ୍ପନା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ, ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସୁରମ୍ୟ କରି ଦେଖାଇ ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ସଂସ୍କୃତିବୋଲି କହିଥାଉ । ବେଳେବେଳେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ନ ପାରି ଅଥବା ବର୍ତ୍ତମାନର ଅସମର୍ଥତାଗୁଡ଼ିକ

ଲାଗି ଆମେ ସ୍ୱୟଂ ଦାୟୀ ବୋଲି କହିବାକୁ ସମ୍ମତ ହୋଇ ନ ପାରି ଆମେ ଅତୀତ ଭିତରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ମନ କରିଥାଉ, ସେଥିରେ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରୁ ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିନୋଦନ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରିଥାଉ । ଏକ ଅବକ୍ଷୟ ଯୁଗର ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେଉଁ ଭ୍ରମଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ପୁଞ୍ଜିକରି ବାନ୍ଧି ରଖିବାରେ ଆମକୁ ଅନେକ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତି ଏକ ପଳାୟନ ନୁହେଁ, ଏକ ସଂପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଏକ ବିବର୍ତ୍ତନଗତ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୂହ ଭାବରେ ଆମେ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିର ହିଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଛୁ । ଯେଉଁ ସମୂହ ଯେତିକି ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ, ସିଏ ସେତିକି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ତାର ସଂସ୍କୃତିକୁ ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ସମୂହ କହିଲେ କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତି-ମାନଙ୍କର ଏକ ସମାହାରକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ବୁଝାଏ । ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ କେତୋଟି ମୌଳିକ ମୂଲ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ । କେବଳ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବହିରେ ଲେଖି ରଖିଲେ ଓ ସେଥିଲାଗି ଉଲ୍ଲାସ ଅନୁଭବ କଲେ କାମ ସରିଯାଏ ନାହିଁ । ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସତକୁ ସତ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ ଓ ତେଣୁ ଆମର ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅନ୍ତଃପ୍ରାଣଟି ଉକୁଟି ଉକୁଟି ଯାଉଥାଏ । ସିଏ ଏହି ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେରିତ ଜୀବନଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବଞ୍ଚେ, ତା'ର ଆଖିରେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଏବଂ ସାମୂହିକ—ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରସ୍ଥ ଭିତରେ ଆଦୌ ଖୁବ୍ ବେଶି ବ୍ୟବଧାନ ରହେ ନାହିଁ । ସମୂହ ଭିତରେ ସେ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚେ ଓ ନିଜ ଭିତରେ ସମୂହକୁ ବଞ୍ଚେ ।

ଏହିପରି କେତୋଟି ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜନାର ଭୂମି ଉପରେ ଆମେ ଆମ ଭୂମି ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ଦେଖିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିବା, ଏବଂ ସେହି ସମଚିତ୍ରର ଦର୍ପଣଟି ଉପରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମଧ୍ୟ ଠାବ କରିବା । ଏହି ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ? ଏହା କ'ଣ କେବଳ ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ଭୂଖଣ୍ଡ ? ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଭୂଖଣ୍ଡଟିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛୁ, ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଏହାକୁ ନିଜର ଭୂମି ବୋଲି କହୁଛୁ, କେବଳ ଏକ ମମତା ବ୍ୟତୀତ କ'ଣ ଆମର ଏଇଟି ସହିତ ଆଉ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । କୁହାଯାଇଥାଏ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ଧର୍ମ, ଅନେକ ଭାଷା, ଅନେକ ରୁଚି ଓ ଅନେକ ଜାତି । ତେବେ ଭାରତବର୍ଷ କ'ଣ କେବଳ ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ, ଭାଷା, ରୁଚି ଓ ଜାତିର ଏକ ସମଷ୍ଟିମାତ୍ର ? ଏକ ସମଗ୍ର ଯେ ସେଥିରେ ରହିଥିବା ଖଣ୍ଡସ୍ୱରୂପ ଗୁଡ଼ିକର କେବଳ ଏକ ସମାହାର ବା ସମଷ୍ଟିଠାରୁ

ଅନେକ ଅଧିକ, ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ସେହି କଥାଟିକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିସାରିଲାଣି । ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଅଧିକ ଜନପଟି କ'ଣ ? ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେ ସବୁ ଦେଶ ଓ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ଭାଷା ରହିଛି, ଏକାଧିକ ଧର୍ମ ଓ ଏକାଧିକ ଚଳଣି ତଥା ଶୈଳୀ ରହିଛି । ସେହି ଦେଶଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଘଟିଥିବା ସନ୍ତୁଳନ ବା ସାଙ୍ଗୀକରଣ ମଧ୍ୟରେ ଆମ ସାମୂହିକ ପ୍ରାଣର ସ୍ତରରେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ସବୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଛି, ଯାହା ସକାଶେ କି ଆମେ ଏହି ଦେଶକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂମି ରୂପେ ଚିହ୍ନିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଏହି ଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆପଣାର ବିଶେଷ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ?

ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କେଉଁମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ ? ଏହି ଭୂମିକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଆସିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ-ମାନେ ଏକ ସାମୂହିକ ଅଭିଧା ଦେଇ ଆର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେହିମାନେ ହିଁ ପ୍ରାକ୍-ଆର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପଲରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଇ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆର୍ଯ୍ୟେତର । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଅଛନ୍ତି । ଦ୍ରାବିଡ଼ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପ୍ରୟୋଜନତଃ ଚାରଣଭୂମି ଖୋଜି ଭାରତକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେ ସମସ୍ତେ ଏକ ସମୟରେ ଏହି ଭୂମିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ, ସେ କଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଯାଯାବରମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯେପରି ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହିପରି ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଯାଯାବରମାନେ ଗୋପାଳକ ହୋଇପାରିବେ ସତ, ମାତ୍ର କଦାପି କୃଷକ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ସମୟକୁ, ଏଠାରେ ନଗର ଥିଲା । କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା । ଅର୍ଥାତ ଏକ ନାଗରିକ ବୃତ୍ତି ଥିଲା, ଏକ କୃଷି ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ସ୍ଥାନୀୟ ନ ଥିଲା । ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ଓ ହରପ୍ପାରେ ଏକଦା ଖୋଦିତ ହୋଇ ଯେଉଁ ସଭ୍ୟତା ଇତିହାସକାରମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲା, ତାହା ଯେ ଆଦୌ କେତୋଟି ସ୍ଥାନରେ ସୀମିତ ରହିନଥିଲା, ଉତ୍ତର ଓ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ପରେ କରାଯାଇଥିବା ଖନନ ଏବଂ ଆବିଷ୍କାର ଫଳରେ ତାହାର ପୁଷ୍ଟିକରଣ ହୋଇଛି । ଦ୍ରାବିଡ଼-ପୂର୍ବ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏକ ସୁସଂହତ ସଭ୍ୟତା ରହିଥିଲା । ବହିରାକ୍ରମଣ-କାରୀ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଣବସତି ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କୁ ତଡ଼ିଦେଲେ ଓ ତା'ପରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଟବିକ ବୋଲି କୁହାଗଲା।

ସତ; ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ମୂଳ ସତ୍ୟତାଟିକୁ କଦାପି ଆଟବିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଇତିହାସ ମଧ୍ୟରୁ ସୂତ୍ର ବାହାର କରୁଥିବା ଗବେଷକମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ଋକ୍‌ବେଦରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କେତେକ ଶବ୍ଦ ରହିଛି, ଯାହାର ମୂଳଟିକୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଏହିସବୁ ଶବ୍ଦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଏକ ହଜାରରୁ ପାଞ୍ଚଶହ ଅବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି ଯେ, ସାଧାରଣତଃ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଓ ବିଶେଷତଃ ଗାଙ୍ଗେୟ ଉପତ୍ୟକାରେ ଏକଦା ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷା କଥିତ ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଯେ ଭାରତୀୟ ଭୂମିରେ ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ କରାଇଥିଲେ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏହି ଭୂମିରୁ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଗାମୀମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଆପଣାକୁ ଏକ ସ୍ୱାଭିମାନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଉଚ୍ଚତର ଓ ଶୁଦ୍ଧତର ବୋଲି ଦେଖାଇବାର ଏକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ, ବ୍ରାତ୍ୟ ଓ ଯବନ ପ୍ରଭୃତି ନିନ୍ଦାସୂଚକ ଶବ୍ଦର ଉଦ୍‌ଭାବନ ହୋଇଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବହୁତ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ବହୁ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଚଳଣିରେ ମୋଟେ ନ ଥିଲା । ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ ଆର୍ଯ୍ୟ, ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌-ଏହି ତିନି ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିର ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଘଟି ହିଁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ସେହି ପ୍ରଥମ ମୂଳଦୁଆଟି ତିଆରି ହୋଇଥିଲା ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଯାଯାବର ଥିଲେ, ତେଣୁ ସେମାନେ କୃଷି ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ପରିଚିତ ନଥିଲେ । ବେଦଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁସବୁ କୃଷିବାଚକ ଶବ୍ଦ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛୁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ବା ମୁଣ୍ଡା ଭାଷାରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ସଂସ୍କୃତ ଭିତରକୁ ଆସିଛି । ଏଠାରେ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଲଙ୍ଗଳ, କୁଦାଳ, ଖଳ, ଶୂର୍ପ, ଉଲୂଖଳ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ଏପରିକି ଯେଉଁ 'ପଲ୍ଲୀ' ଶବ୍ଦଟି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବେ ଗ୍ରାମୀଣ ଅର୍ଥାତ୍ କୃଷିମୂଳ ସଂସ୍କୃତିର ସୂଚନା ଆଣି ଦେଇଥାଏ, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଶବ୍ଦ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଏକଥା

କହିବାକୁ ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉନାହିଁ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ଅନାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଥବା ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କର । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ଏହି ଅନେକଗୁଡ଼ିକ ଧାରା ଏକାଠି ମିଶି ଭାରତବର୍ଷରୂପୀ ବୃହଦ୍-ଧାରାଟିକୁ ସମ୍ଭବ କରିଛି । ଧାରାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କେତେ କେତେ ସଂଘର୍ଷ ଓ ସ୍ପର୍ଶକାତରତା ଏଠାରେ ଏକ ସହଜ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ତଥା ସମନ୍ୱୟକୁ ବ୍ୟାହତ କରିବାକୁ ବସିଛି, ତଥାପି ସବାଶେଷରେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନରହିଁ ବିଜୟ ହୋଇଛି, ସମନ୍ୱୟ ଲାଗି ହିଁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ଏକ ମୂଳଦୁଆ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ରହିଛି ।

ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କପରେ ମଙ୍ଗୋଲ ଆସିଛନ୍ତି, ମୁସଲମାନ ଆସିଛନ୍ତି, ୟୁରୋପୀୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ କର୍ମକାଣ୍ଡମୟ ନାହ୍ୟତା ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜାତିଭେଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଏକଦା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଛି । କେତେକ କାରଣରୁ ପ୍ରତିବାଦୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ରାଜନବରର ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି; ଫଳରେ ତା'ର ଅସଲ ପ୍ରଭାବଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ରାଜସଭାର ଆଳ ଧରି, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ମୂଳତଃ ଯେଉଁସବୁ ଅଡମ୍ବର ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ଲାଗି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସ୍ୱୟଂ ସେହିଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ସଙ୍କାମିତ ଓ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ କାଳକ୍ରମେ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମମାର୍ଗକୁ ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ସେହି ମାର୍ଗଟି ଦ୍ୱାରା ତାହା ନିଜେ ବହୁ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମପ୍ରେରଣାର ଅନେକ ଉପାଦାନ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ପ୍ରବାହଟିକୁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଛି । ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥ ପରମ୍ପରାକୁ ତାହାର ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକୁ କେହି କଦାପି ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଇତିହାସର ଅନୁଧ୍ୟାନକାରୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଭାରତରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ଅସଲ ବିଚରଣ-ଭୂମି କହିଲେ ତଥାପି ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ହିଁ ଦେଖାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଦେଶକୁ ବହିରାକ୍ରମଣକାରୀ ହିସାବରେ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଏହି ଦେଶର ଅନେକାଂଶକୁ ଜୟ କଲେ ଓ ଏଠାରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଲାଗି ସାମ୍ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ବି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ ଏହି ଭୂମିରେ ହିଁ ରହିଗଲେ । ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ,

ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ଏପରିକି ଭାରତୀୟ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପ୍ରଭାବିତ କଲେ, ଏହି ଘରଟିରେ କେତେ ନୂଆ ଝରକାମାନ ଫିଟାଇଲେ । ପାରସୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ—ଏହି ଦୁଇ ଭାଷାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାର ଉଦ୍ଭବ ହେଲା ଓ ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେ ନୂତନ ଆଙ୍ଗିକର ବି ଜନ୍ମ ହୋଇ ପାରିଲା । ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ହିଁ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଏକାଧିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ତର୍ଜମା କରାଗଲା ଓ ଏହିପରି ଭାବରେ ତାହା ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ହେଲା, ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏକଦା ଯେପରି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା, ଭାରତବର୍ଷର ସେହି ସନାତନ ଘରଟିରେ ମୁସଲମାନୀ ସଂସ୍ରବ ବାଜି ଫିରୋଜ ତୋଗଲକ ସମ୍ଭବ ହେଲେ, ସମ୍ରାଟ ଅକବର ସମ୍ଭବ ହେଲେ, ଦାରା ଶିକୋହ୍ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେଲେ । ହୁଏତ ଏକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ସ୍ୱାଭିମାନ ସହିତ ଏଭଳି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଲା ।

ୟୁରୋପୀୟମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବାଣିଜ୍ୟ କରି ଆସିଥିଲେ । ମୂଳତଃ ବାଣିଜ୍ୟ କରି ଆସିଥିବା ମାର୍କୋପୋଲୋଙ୍କୁ ଚୀନ ଦେଶ ଯେପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନା ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ କେବଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁକାଳ ସକାଶେ ଖାଲି ସେତିକି ଭିତରେ ମୋଟେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ୟୁରୋପ ଓ ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ଅଭିନବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଗଲା । ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀଟା ଯେ ଆମର ଯାବତୀୟ ବୁଦ୍ଧିକଳ୍ପନାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ବଡ଼, ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧଟି ଫଳରେ ଉଭୟ ୟୁରୋପ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ସେହି ସତ୍ୟଟିର ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ ଓ ତାହାକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । କେବଳ ୟୁରୋପ ଓ ଭାରତ-ବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ-ପୃଥିବୀ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସଂସ୍ରବ ଯେ କେତେ ଉଦ୍‌ଘାଟନର କାରଣ ହୋଇଛି, ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରି ସାରିବା ପରେ ଯାଇ ସଂପୃକ୍ତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାହାର ମର୍ମୋପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲୁ ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଭାରତବର୍ଷର ତିନି ବରପୁତ୍ର—ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଓ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ—ଏମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷ ଓ ୟୁରୋପ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ସେହି ବହୁ ସମ୍ଭାବନାମୟ ସଂସ୍ରବର

ଦ୍ୱନୋଟି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଫଳ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଭାରତୀୟ ତଥା ୟୁରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାର ଭୂମି ଉପରେ ଏହି କଥାଟିକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ବିବାଦର ଅବତାରଣା ନକରି ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଉଭୟ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯାହା କିଛି ସ୍ଥାୟୀ ଆକୂତି ଏବଂ ଆହ୍ୱାନମାନ ରହିଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ନିଜର ଜୀବନ ତଥା ସନ୍ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ତାହାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କ'ଣ କେବଳ କବି ଥିଲେ, ଗାନ୍ଧୀ କ'ଣ ଏକ ରାଜନୀତିକ ସଂଗ୍ରାମର ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲେ ବା ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ କେବଳ ତଥାକଥିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀମାନଙ୍କର ଏକ ଅଲଗା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ଗଢ଼ିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ? ଅନେକ ଏକଦର୍ଶୀ ଅଥବା ଅଳ୍ପଗ୍ରାହୀ ସମୀକ୍ଷକ ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଏତିକି ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇ ଦେବାରେ ହୁଏତ କେତେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନେ ସେତିକିଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନର ସନ୍ଦେଶବାହକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଆମେ ସେଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷର ବୋଲି କହିପାରିବା କି ? ୟୁରୋପୀୟ ସମାଜମୂଲ୍ୟ ଏବଂ ବାସ୍ତବମୂଳ ଜୀବନବୃଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ବିଚାର ଏବଂ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବହୁ-ପରିମାଣରେ ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ସେମାନେ ଉନକଣଯୋକ ୟୁରୋପୀୟ ଏକଦର୍ଶୀମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ସତେ-ଅବା କେବଳ ଭାରତୀୟ ପରି ଦିଶୁଥିଲେ ଓ ଏକଦର୍ଶୀ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଆଖିରେ କେବଳ ୟୁରୋପୀୟମାନଙ୍କ ପରି ଦିଶୁଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦିଶୁଛନ୍ତି । ଜର୍ମାନୀର ମହାକବି ଗୁଏଟେ ଏକଦା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଘୋଷଣା କରି କହିଥିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାକୁ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିବ, ସିଏ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ଏହି କଥାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ଯେ ପ୍ରାଚ୍ୟକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଠାରୁ ଅଥବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟକୁ ପ୍ରାଚ୍ୟଠାରୁ ଅଲଗା କରି କଦାପି ଦେଖି ହେବନାହିଁ । ସେହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟିକୁ କେବଳ ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚ୍ୟର ହୃଦୟକୁ ଭେଦ କଲେ ଆମେ ସେଠାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ହୃଦୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଭେଟିବା ଏବଂ ସେହିପରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ହୃଦୟକୁ ଭେଦକଲେ ଆମେ ସେଠାରେ ପ୍ରାଚ୍ୟର ହୃଦୟଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ସେହି ହୃଦଙ୍କୁ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିଥିଲା

ଏବଂ ତେଣୁ, ବାହାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଅଙ୍ଗବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ସଙ୍କଳନରୂପଣ କଲାବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କର ଦେହରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଉଭୟେ ସତେଅବା ଅଭେଦ ଭାବରେ ଗୁରାଇ ତୁରାଇ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା ।

ଅର୍ଥାତ୍, ଏଇଟାକୁ ନେଇ ସେଇଟା ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଲେ ଅଥବା, ଏଥିରୁ କେତେ ସବୁ ଓ ସେଥିରୁ କେତେ ସବୁକୁ ଏକାଠି କରି ଗୋଟାଏ ନୂଆ କେଉଁ କରି ତୃତୀୟ କିଛି ଦେଖାଇ ଦେଲେ ତଦ୍ଵାରା କଦାପି ଯଥାର୍ଥ ସମନ୍ୱୟର ବିଧାନ ହୁଏ ନାହିଁ । ହୃଦୟକୁ ଭେଦ କଲେ ଯାଇ ଅସଲ ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଥାଏ । ଅଧ୍ୟାସମାନଙ୍କୁ ଭେଦିଲେ ଯାଇ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହାକୁ ହିଁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ନିର୍ମିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତିକୁ ଏକ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅବଦାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଭାରତବିଦ୍ୟାର ଆଉ ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ଅନୁରାଗୀ ସମୀକ୍ଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆନନ୍ଦକୁମାର ସ୍ୱାମୀ ଆମକୁ ବାରମ୍ବାର ସେହି ସତ୍ୟଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସତର୍କ ଓ ସଚେତନ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମକୁ ଏକ ସ୍ଥାନ ଅଥବା ଅଭିଧାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବା ତାତ୍କାଳିକ ପରିଚୟଟିଏ ଦେଇ ଯାହା ଆମକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ଦେଖାଇ ଦେଉଛି, ନିଜ ମୂଲ୍ୟ-ସନ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ତାହାରି ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖି ଦମ୍ଭ ଦେଖାଉ-ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ କଦାପି କୌଣସି ସଂସ୍କୃତିର ଯଥାର୍ଥ ବାହକ ହୋଇପାରିବା ନାହିଁ । ଆମର ଭାରତୀୟତା ଯଦି ଆମର ନାନା ଅନ୍ୟ ଅଳ୍ପତା ଓ ତତ୍କାଳୀନ ଉତ୍ତେଜନା ଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୁପିତ ଓ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଆପଣାକୁ ତଥାକଥିତ ଭାରତୀୟତାର କେତେଟା ଅହଙ୍କାରୀ ବାଡ଼ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଦେବାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରୁଥାଏ, ତେବେ ଆମକୁ କୌଣସି ସୁସ୍ଥ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥରେ କଦାପି ଭାରତୀୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ କୁମାର ସ୍ୱାମୀ ଆମକୁ ବାରବାର ସେହିକଥାଟି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଭାରତୀୟ ବୋଲି ଯେ ତାହାକୁ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କୁହାଯିବ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ମୂଳତଃ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି ହିଁ ଯେ ତାହା ସଂସ୍କୃତି—ପଦବାଚ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ହେବ,—ଏଇଟି ହେଉଛି କୁମାରସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଉକ୍ତି । ଯାବତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଏଠାରେ ସୂଚିତ କରାଇ ଦିଆ ଯାଉଥିବା ତଦ୍‌ବସ୍ତୁର ଲାଗି ହିଁ ଧର୍ମତଃ ସହାୟକ ହୋଇ ରହି ପାରୁଥିବା ଉଚିତ ।

ପୃଥିବୀରେ ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ରହିଛି, ଏହା ଆମକୁ କୌଣସି ମିଛ ଗର୍ବ ଲାଗି ମୋଟେ ଉତ୍ସାହ ଦେବ ନାହିଁ । ତାହା ଆମକୁ ଜଣେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ହିସାବରେ ଏକ ବିଶେଷ ଭାବାଭିମୁଖ୍ୟର

ବ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଯିବ । ସେହି ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ ଆମକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ । ଯାବତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ସେହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ନିଜର ବୋଲି କହୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥିଗୁଡ଼ିକୁ ଛିନ୍ନ କରିବ । ସେହି ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ିକ ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଯାଇ ସଂଶୟ ଯିବ; ନିଜ ଭିତରକୁ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରକୁ ବାଟ ଫିଟିଯିବ । ନିଜ ଭିତରକୁ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରକୁ ବାଟ ଫିଟିଯିବା, ନିଜକୁ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ଏହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରିବା,–ଏବଂ ତାହାଠାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆହୁରି ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେଉଛି, ସାମୂହିକ ଜୀବନକୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଅନୁକୂଳ ସମଗ୍ର ପରିବେଶ ରୂପେ ନିର୍ମାଣ କରି ଆଣିବା, ଯେଉଁଠାରେ କି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହି ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ଲାଭ କରିବାର ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ଅବକାଶମାନ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ପାରୁଥିବ–ସାଂସ୍କୃତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ କହିଲେ ଯାବତୀୟ ସୁସ୍ଥ ସମାଜରେ ମୂଳତଃ ଏହାହିଁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ଧର୍ମ ରହିଛି, ଅନେକ ଭାଷା ରହିଛି । ଏଠାରେ 'ସର୍ବହିତେ ରତ' ହେବାକୁହିଁ ଋଷିମାନଙ୍କର ମୁଖରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଅସଲ ଶ୍ରେୟଃ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ଏକାଠି ଅନେକ ଧର୍ମ, ଅନେକ ଭାଷା ଓ ଏକାଧିକ ଜୀବନଶୈଳୀ ଦେଇ ପରସ୍ପର ସହିତ ପ୍ରାୟ ଦହିଘଷାଘଷି ହୋଇ ରହିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଆସିଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରଜ୍ଞାର ବିକାଶ ହୋଇଆସିଛି । ଆମେ ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞାଟିକୁ ନିଜସ୍ୱ କରି ରଖି ପାରିଲେ ଯାଇ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଭାଜନ ହୋଇପାରିବା । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଏକାଧିକ ଦୁଃସମୟରେ ଉଦ୍ରେକିତ ଅଧିଗ୍ରାହୀମାନଙ୍କ କୋଳାହଳରେ ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞାଟି ସତେଅବା ଏକାବେଳକେ ପୋତି ହୋଇ ପଡ଼ିବା ପରି ମନେ ହୋଇଛି ଏବଂ ତେଣୁ ଆମ ବଳିଷ୍ଠତାର ଅସଲ ସୂତାଟି ଆମ ହାତରୁ ସତେଅବା ଛାଡ଼ି ହୋଇଯିବା ପରି ଲାଗିଛି । କେତେ ମନ୍ଦିର ଭଙ୍ଗା ଯାଇଛି, କେତେ ବିହାର ପୋଡାଯାଇଛି, ଧର୍ମମାନେ ଜୀବନଗତ ନ ହୋଇ ରାଜାନୁଗତ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷମତାଶ୍ରୟୀ ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ପ୍ରରୋଚନା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନାନା ଘୃଣା ଓ ଅସହିଷ୍ଣୁତାର ଅନ୍ୟ ମାନଦଣ୍ଡମାନଙ୍କରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ବୋଲି ଦେଖାଇ ବିବେକକୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରି ରଖାଯାଇଛି । ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ସହିତ ମିଳାଇବା ଯେ ଧର୍ମ, ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସର୍ବପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ, ସେହି କଥାଟିକୁ କେତେ ଚତୁରତା ସହିତ ଭୁଲାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଧର୍ମ ନାମରେ ତରବାରି ଉତ୍ତୋଳନ

କରାଯାଇଛି, ରାଜାମାନଙ୍କର ତୁଚ୍ଛ ରାଜ୍ୟଲୁଣ୍ଠନର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି, ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଧର୍ମ ଓ ଅନେକ ସଭ୍ୟତାରେ ଯେପରି ହୋଇଛି, ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମ ଓ ସଭ୍ୟତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହୋଇଛି ।

ଭାରତର ସନ୍ଥ ପରମ୍ପରା ସେହିସବୁ ମନ୍ଦଗତି ବିକୃତିର ସମୟରେ ତଥାପି ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ଏକାନ୍ତ ସମ୍ଭାର ଧରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଆସିଛି । ଭାରତୀୟ ଭବୋଦ୍‌ବେଳନର ଇତିହାସରେ ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ମହନୀୟ ଓ ଗୌରବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅବଦାନ ରହିଛି, ଆଜି ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅନ୍ତୁର ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଓ ବହୁପ୍ରଶ୍ନଯୁକ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ସତ ଯେ, ସନ୍ଥମାନେ ଯାବତୀୟ ମତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ନାମରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି, ଏହି ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ କେତେ କନ୍ଦଳ ଓ କଳହ ଲଗାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସନ୍ଥମାନେ କ୍ରମେ ଠାକୁର ହୋଇ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧବାଣୀକୁ ଏକଦା ଏକ ବୃଦ୍ଧଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ଧର୍ମୀୟ ଯାବତୀୟ କାମୁକତା ଓ ଆତୁରତା ସହିତ ଅବକ୍ଷୟିତ କରି ଯେପରି ଅଣାଯାଇଥିଲା, ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଶିଷ୍ୟାଧାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଘଟଣାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି କବୀର, ନାନକ, ଦାଦୂ, ରଜ୍ଜବ ଓ ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରଙ୍କ ବାଟ ଦେଇ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଗୁରୁଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ସକଳ ଓ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ସନ୍ଥଜୀବନ ତଥା ସନ୍ଥ-ସନ୍ଦେଶର ଧାରାଟି ଭାରତବର୍ଷରେ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି, ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର କୌଣସି ଆଲୋଚନା କଦାପି ତାହାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଚାଲିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜୀବନ ସଂହତି ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ମୂଳଗତ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର କବଳରେ ପଡ଼ି ଉପସ୍ଥିତ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଜବାବ ଦେବା ଲାଗି ସତେଅବା ବଳ ନ ପାଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିବ, ଯେତେବେଳେ ଆପଣାର ପୁନଃବଳନ ଏବଂ ପୁନର୍ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଲାଗି ତାହାକୁ ବାରମ୍ବାର ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ ।

ଭାରତବର୍ଷର ସାଂସ୍କୃତିକ ଅସ୍ମିତି ଯେ ବାହ୍ୟ ପରିପ୍ରକାଶର ସହସ୍ର ବିଚିତ୍ରତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଏକ ହୋଇ ରହିଛି, ଏହି ଦେଶର ସନ୍ଥମାନେହିଁ

ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍ଥାନୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଗୀତ ଗାଇଛନ୍ତି; ଭାରତୀୟ ବୃହତ୍ତ ପରମ୍ପରାକୁ କେତେ ସହଜ ଏବଂ ସାବଲୀଳ ନିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରୀତିରେ ସେମାନେ ସ୍ଥାନୀୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ଉଠାଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା ଗୁଡ଼ିକରେ ବୃହତ୍ତ ପରମ୍ପରାର ଅସଲ ଐକ୍ୟଟି ଯେ ସବୁଦିନ ପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ଓ ଏହି ଭୂମିର ଅସଲ ଆକାଂକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି କରି ଧରିଛି ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ଥମାନେ ହିଁ ତାହାକୁ ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳରୂପେ ଆମ ଅନୁଭବ ଗୁଡ଼ିକର ଗଛରେ ପ୍ରକୃତରେ ଫଳାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନତର ଉପନିଷଦଗୁଡ଼ିକର ବାଣୀରେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ସେହି ଐକ୍ୟ ଓ ସେହି ଆକାଂକ୍ଷାଟି ନିନାଦିତ ହେଉଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ମାତ୍ର ଉପନିଷଦର କାଳରେ ଭାରତବର୍ଷର ଆକାଶଟି ଆଦୌ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗଟି ପରି ଏତେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଐକ୍ୟର ଆହ୍ୱାନ ମଧ୍ୟ ସେତେ ତୀବ୍ର ଭାବରେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଭାଷା ଅନେକ ହୋଇ ନ ଥିଲା- ତେବେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରିକମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତଥାପି ଭାରି ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଯଜ୍ଞୀୟ ଏବଂ ବ୍ରାତ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗୁରଣାଗତ ବହୁ ବ୍ୟବଧାନ ରହିଥିଲା । ଭୂମିଟିକୁ ତାହାର ଯାବତୀୟ ଜଟିଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକତା ଆଦୌ ଏକ ବାସ୍ତବ ସମସ୍ୟା ରୂପେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

× × ×

ଓଡ଼ିଶାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ ଭୂମିଟିକୁ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ଚିହ୍ନୁଛୁ, ତାହାକୁ ଆପଣାର ବୋଲି କହୁଛୁ, ସେତେବେଳେ ସେହି ଭୂମି ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା, ମାତ୍ର ତାହାର ଏପରି ଭାବରେ କୌଣସି ନାମକରଣ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେହି ଭୂମିରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲେ,- ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ଥିଲା, ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆକାଶବାଡ଼ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଚଳଣିର ପ୍ରରୂପଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ବିଶେଷ ମୋଡ଼ ଓ ଢଙ୍ଗରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ କ'ଣ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଏକ ସଂଜ୍ଞା ଦେଇ ଚିହ୍ନି ପାରିବା ? ଏହି ଭୂମିରେ ଯେତେ ମଣିଷ ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ଏହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସଂଜ୍ଞାର ବେଢ଼ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଚିହ୍ନିବା ଏଇଟି ହେଉଛି ଏକ ବହୁପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ଘଟଣା; ଆହୁରି ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ, ଏହା ପ୍ରାୟ ସମ୍ୟକ ଅର୍ଥରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ହିଁ ଏକ ଘଟଣା ।

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମୋଗଲମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳର ଯେଉଁ ଖଣ୍ଡଟିକୁ ଦଖଲ କରିନେଇଥିଲେ, ସେମାନେ ଖାସ୍ ସେଇଟିକୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ନାମିତ କରିଥିଲେ । ସେହି ଅଞ୍ଚଳଟିର ବନ୍ଧ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ହିଁ ଜୀବନ-ସଂରୂପଣର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେହି ଭାଷା ଓ ତାହା ଦ୍ୱାରା ଏକାଠି ଗଅଁଠା ହୋଇ ରହିଥିବା ଜୀବନଟିକୁ ଗୋଟିଏ ନାମ ଧରି ଡାକି ପାରିବା ଭଳି ସେତେବେଳେ କୌଣସି ଓଡ଼ିଶା ନ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ କଳିଙ୍ଗ ଥିଲା, ଉତ୍ତରରେ ଉତ୍କଳିଙ୍ଗ ବା ଉତ୍କଳ ଥିଲା- ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ କୋଶଳ ଥିଲା । ଏହି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜାମାନେ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଲାଗି ରହିଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ହେଉଥିବା ଜୟ ପରାଜୟ ଅନୁସାରେ ରାଜ୍ୟର ସୀମାରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ପ୍ରକାର ମିଶାଣ ଫେଡ଼ାଣ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ବେଳେବେଳେ ବୃହତ୍ତର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଭାଙ୍ଗି କେତେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ଏପାଖରେ ଗୋଟିକୁ ତୋଷାଳି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ଓ ସେପାଖରେ ଆଉ ଗୋଟିକୁ ମହାକାନ୍ତାର ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ବଡ଼ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଗୃହ କନ୍ଦଳ ଲାଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜବଂଶଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ସାମୟିକ କେତେ ଉଦ୍‌ଭବ ଘଟୁଥିଲା । ଶୈଳୋଦ୍‌ଭବ, ମାଠର, ମୁରୁଣ୍ଡ, କଦମ୍ବ ପ୍ରଭୃତି ନାମକୁ ଆମେ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର କେତୋଟି ରୂପଭେଦ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିବା । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ଆମେ ସଚେତନ ଏବଂ ଭାବଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଏବେ ଯାହା ବୁଝୁଛୁ, ସେଇଟି ସେତେବେଳେ କେଉଁଠି ଥିଲା ?

ଖାରବେଳ, ଚୋଳଗଙ୍ଗଦେବ, କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରଭୃତି ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଯେଉଁସବୁ ସମର ଅଭିଯାନରେ ବାହାରିଥିଲେ ଏବଂ ବହୁାଂଶ ବହୁରାଜ୍ୟକୁ ସାମୟିକ ଭାବରେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ଆଣି ମିଶାଇଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଗୌରବ ଓ ବିଜୟ ବୋଲି କହିଲେ ହୁଏତ ଘୋର ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯିବା । ସେତେବେଳେ ରାଜବଂଶ ରାଜବଂଶ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିଲା । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ରାଜ୍ୟ ବିଜୟ ହୁଏତ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ରାଜ୍ୟ ମହିମାର ଦ୍ୟୋତକ ଥିଲା । ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ଅଧିକ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରୁଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ଧନ ଆଣି ଘରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମନ୍ଦିର ତୋଳାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଯଶସ୍ୱୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ

ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ପଶ୍ଚିମ ସମୁଦ୍ରୋପକୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶର ରାଜଧାନୀ ସେତେବେଳେ ପାଟଳିପୁତ୍ର ଥିଲା । ପାଟଳିପୁତ୍ର ବା ପାଟଣା ବର୍ତ୍ତମାନ ବିହାରର ରାଜଧାନୀ । ସେହି କାରଣରୁ ଯଦି ଏବେ ବିହାରର ଅଧିବାସୀମାନେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ରାଜ୍ୟବିଜୟରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଏକଦା ଗୁଜରାଟ ଓ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ବିହାରର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା ବୋଲି ପୁଲକରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଅବଜିଆ ନ ଶୁଭିବ ? ଖାରବେଳ ବା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ସେହିପରି ରାଜ୍ୟବିଜୟ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟବିସ୍ତାର ଉତ୍ତରରେ ଗଙ୍ଗା ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଦାବରୀକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମେ ଏକଦା ଏହି ରାଜ୍ୟ ଅମୁକଠାରୁ ସମୁକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ ତାହା ଆଧୁନିକ ବିବେକ ଗୁଡ଼ାକର କାନକୁ ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ଶୁଭୁଥିବ ? ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନକୁ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଏକ ସମର ବା ଅଭିଯାନ ବୋଲି କିପରି ବା କହିପାରିବା ? ତାହାକୁ କେବଳ ଜଣେ ରାଜାଙ୍କର ଆଉଜଣେ ରାଜବଂଶ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ଯୁଦ୍ଧାଭିଯାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଜଣେ ଇତିହାସକାରଙ୍କ ମତରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ୟୁରୋପରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ବିଗ୍ରହମାନ ଘଟୁଥିଲା, ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାତି ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ରାଜବଂଶ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ରାଜବଂଶର ଯୁଦ୍ଧ । ଭାରତବର୍ଷରେ ବିକଶିତ ହୋଇ-ଥିବା ଜାତି ତଥା ଜାତୀୟତାର ଯାବତୀୟ କଳ୍ପନା ଓ ଭାବନା ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତତ୍କାଳୀନ ୟୁରୋପୀୟ ସଂସ୍ପର୍ଶ ହେତୁ ହିଁ ଏହି ଭୂମିକୁ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇଆସିଥିଲା ।

ଆମର ଏହି ଭୂମିରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଆମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଆଗନ୍ତୁକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏବେ ଆଦିବାସୀ ବୋଲି କହୁଛୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ମୋଟ ଜନସଂଖ୍ୟାର ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପାଞ୍ଚଭାଗରୁ ଏକ ଭାଗ । ଏକଦା ବହିରାଗତ ଅଧିକ ସମର୍ଥମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିବା ପରେ ଏମାନେ ଅଟବୀ ବା ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଆସୁଛନ୍ତି । ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ଅଶୋକଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ରଶସ୍ତିମୂଳକ ଶିଳାଲେଖରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଟବିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଚିହ୍ନିବା ଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ନୁହେଁ, ଅଳିଖିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୋଲି

ବା ଭାଷା ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି, ଆର୍ଥିକ ଜୀବନ ଓ ସାମାଜିକ ବହୁ ଚଳଣିର ମୂଳଦୁଆକୁ ଏହିମାନେ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ଆମର ଅନେକ ଦେବଦେବୀ, ପୂଜା ଓ ଉପାସନାର ବିବିଧ ଉପଚାର, ଆମର ନାନା ପର୍ବ, ଓଷା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଧି ଏଗୁଡ଼ିକର ଆଦିସ୍ୱରୂପ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଆମକୁ ସେହି ଆଟବିକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଆମ ତଥାକଥିତ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଚଳଣିର ଏକ ବୃହତ୍ ଭାଗକୁ ଆମେ ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ ଆତ୍ମସାତ୍ ଅଥବା ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଛୁ । ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ ପିଣ୍ଡ ଆଣି ଆମେ ଯୁଗାନୁକ୍ରମେ ଆମ ନିଜର ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଗଢ଼ିଛୁ । ଏକ ଗବେଷଣାରୁ ଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଆମର ଏତେ ଗୁଣଆଦୀ 'କଳିଙ୍ଗ' ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଂସ୍କୃତିରୁ, କୋହ୍ଲ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଆହୃତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଏକ ଶବ୍ଦ ।

ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ମାନଙ୍କ ପରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଭାରତରୁ ବାହାରି ଆସିବା ସମୟରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କର ଆମର ଏହି ଭୂମିରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରୁ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଖାରବେଳ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଥିଲେ ଓ ବାହାରୁ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରକୁ ଆସିଥିଲେ ବୋଲି ଏକ ଐତିହାସିକ ଅନୁମାନ ରହିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏଠାରେ ହୁଏତ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସକଳ-କଳିଙ୍ଗାଧିପତି ବୋଲାଉଥିବା ଗଙ୍ଗମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ବା ଦ୍ରାବିଡ଼ ଦେଶରୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଶଙ୍କର, ରାମାନୁଜ, ନିମ୍ବାର୍କ, କୁମାରିଲ ଭଟ୍ଟ—ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମୋପାସନାକୁ ବହୁଭାବେ ଆବର୍ତ୍ତିତ ଓ ବିବର୍ତ୍ତିତ କରିଥିବା ଏହି ପଣ୍ଡିତମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ତାମିଲ ଦେଶର ଅଲ୍‌ୱାର ଏବଂ ନୟନାରମାନେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କର ଉତ୍କଳ-ଆଗମନର ଏହା ବହୁ ପୂର୍ବର ଘଟଣା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଲିପି ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷା ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଲିପି ଦ୍ୱାରା ବହୁଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ବାସ୍ତୁ ଓ ମନ୍ଦିର-କଳା, ଏହାର ଅଳଙ୍କରଣରେ ଅପୂର୍ବ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ଆମକୁ ହୁଏତ ଉତ୍ତର ଭାରତକୁ ନୁହେଁ, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ହିଁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ଉତ୍ତର ଭାରତର ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆମର ଏହି ଭୂମିକୁ ସବା ପଛରେ ଆସିଛନ୍ତି । ଏକାଧିକ ତଥ୍ୟରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି ଯେ ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ସମଗ୍ର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳୀୟ ଭାରତ ବେଶ୍ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଯାବତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅନୁ-

ପ୍ରବେଶର ସଫଳ ଭାବରେ ପ୍ରତିରୋଧ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳଟିକୁ ନିନ୍ଦାସୂଚକ ଭାବରେ ବ୍ରାତ୍ୟଭୂମି ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଉତ୍କଳଭାଷା ଆର୍ଯ୍ୟବିଦ୍ୟାର ସୂତ୍ରକାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏକଦା ମ୍ଳେଚ୍ଛଭାଷା ବୋଲି ଗଣା ହେଉଥିଲା । କେବଳ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଉତ୍କଳକୁ ଆସିବା ମଧ୍ୟ ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଓ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ଏଠାକୁ ଆସିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ ଦୋଷର ମାର୍ଜନା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କର କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାଭୂମିକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଗମନ ଘଟିଥିଲା । ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ଆର୍ଯ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ବସତିସ୍ଥାପନ ଓ ବସତି-ସଂପ୍ରସାରଣ-ଜନିତ ନାନା ସଂଘର୍ଷ ଲାଗୁଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପରାଜିତ ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ ହିଁ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ବିଶେଷ ମାହାଲଟିରୁ ଉଚ୍ଚମର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାଜିତ ବା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଏଣେ ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ସଂକ୍ରମଣ ଘଟିଲା ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼୍ ସଭ୍ୟତାର ମୂଳଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର କଲମି ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ମିଶ୍ର ସଭ୍ୟତାର ପତନ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ କେବଳ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ବାସ କରୁଥିବା କେହି କଦାପି କେବଳ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଅଥବା କେବଳ ଆର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବୋଲାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଦେହରେ ମୂଳତଃ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ମଙ୍ଗୋଲ ରକ୍ତର ଉପାଦାନମାନ ରହିଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପର ସହିତ ଏପରି ଗୁନ୍ଥାଇ ଗୁନ୍ଥାଇ ହୋଇ ଏକାଧିକ ଶତାବ୍ଦୀକାଳ ରହିଆସି-ଛନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ କେହି ନିଜକୁ କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ଅଥବା କେବଳ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି କହି ପାରିବା ନାହିଁ । ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜାଦେଶ-ପ୍ରଚରିତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବେଶି ଗଭୀରକୁ ଚେର ଭେଦାଇ-ପାରି ନ ଥିଲା, ସେପରି ଅନୁମାନ କରିବାଲାଗି ବହୁ କାରଣ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ 'ବଡ଼ରାଜା' ଐର ଖାରବେଳ ବୌଦ୍ଧ ନଥିଲେ, ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମାଠର ପ୍ରଭୃତି ରାଜବଂଶମାନେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ରାଜଧର୍ମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଅସଲ ଧର୍ମ-ଆବେଦନଟି କେତେ ଅନ୍ୟ ଆଉ ଅନ୍ୟ ନାନା ଗଢ଼ଣ ଭିତରକୁ ହୁଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ହୀନଯାନରୁ ମହାଯାନ ବାଟେ ବଜ୍ରଯାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଦଳି ବଦଳି

ଆସିଥିବା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଧାରାଟି ପ୍ରକୃତରେ ମୂଳ ଧର୍ମଟି କ୍ରମଶଃ ଏକ ହିନ୍ଦୁ ପରି ରୂପ ଦିଗ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲୋକଗ୍ରାହ୍ୟ ହେବାକୁ ମନବଳାଇ ଥିବାର ଭାରି କୌତୁକମୟ ଏକ ଇତିହାସ । ଓଡ଼ିଶାର ପୁଷ୍ପଗିରି ବିହାର ସେହି ବଜ୍ରଯାନ ସମୟର ଏକ ଘଟଣା । ସେତେବେଳେ ତଥାକଥିତ ବୁଦ୍ଧଆଶ୍ରିତ ଧର୍ମଟି ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । କଥିତ ଅଛି, ରାଜତାଡ଼ନାରେ ବାଧ୍ୟ ବା ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୋଇ ଏକଦା ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ହଠାତ୍ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଦୀକ୍ଷାଗ୍ରହଣ କରି ବୌଦ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ପ୍ରାୟ ଅବିକଳ ଏକ ହିନ୍ଦୁ ଉପାସନା-ଧର୍ମରେ ପରିଣତ କରିବାରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସମାନ୍ତର ଭାବେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜୈନଧର୍ମ ଆସିଛି । ସେହି ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଉପାସନା-ମାର୍ଗ ଶାକ୍ତ, ଜୈନ, ବୈଷ୍ଣବ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ- ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ହୋଇଛି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାସନାର ଅନୁରୂପ ହୋଇ କେତେ ପ୍ରକାର ପୀଠ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭୂମିରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଉପରେ ରାଜାମାନେ ଅଥବା ରାଜବଂଶମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ଓ ମାର୍ଗର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଛନ୍ତି; ଉପରକୁ ଦେଖିବାକୁ ସେହି ମାର୍ଗର ଜୟ ଜୟକାରଟି ସବୁଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ରାଜ୍ୟଯାକ ଉଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର ଯେତେ ଗୌଣ ଭାବରେ ବା ଯେତେ ଅନ୍ତରାଳରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ରାଜାନୁକମ୍ପା ଲାଭ କରିବାକୁ ମାର୍ଗ ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼ାଇ ଲାଗିଛି । ମାତ୍ର ଲୋକଧର୍ମର ସ୍ତରରେ ନାନାବିଧ ବିଧି ଏବଂ ଭେକର ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟି ହୋଇ ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ମାର୍ଗ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମୀୟତାକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି କେତେ କେତେ କାହାଣୀ ଗଠିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ସାରଳା ଦାସ ଆପଣାର ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରୂପୀ କାବ୍ୟୋପଯନାରେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକମୁଖରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି କେଡ଼େ ସୁରମ୍ୟ ଭାବରେ ଏକତ୍ର ଆଣି ଗୁନ୍ଥି ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମଟିର କେତେକ ଯୋଗ୍ୟ ଅନୁଗାମୀ ଭାବରେ ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ ଏବଂ ହରିବଂଶ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ବୃହତ୍ତର ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାର ସକଳ ଶାଳୀନତାକୁ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖି ତଥାପି ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା କପରି ତଥାପି ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱ ମହିମାକୁ ଅତୀବ ହୃଦୟଗ୍ରାହ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରକଟ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହିସବୁ ମହାନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନଜିର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଗବେଷଣା କହୁଛି, ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରଥମେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦେବତା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ରାଜପୃଷ୍ଠପୋଷକତାର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଜଗନ୍ନାଥରୂପୀ କଳ୍ପନାଟି ଉପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ, ଜୈନଧର୍ମ ଓ ଆହୁରି କେତେ କେତେ ଉପାସନା ମାର୍ଗକୁ ଆଣି ବୋଳି ଦିଆଯାଇଛି । ଲୋକସ୍ତରର ଏକ ବିହ୍ୱଳ ଭକ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ସତେ-ଅବା ଏକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳିତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛି । ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାରର ବିହ୍ୱଳତାରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନର ମାର୍ଗସୂରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ-କ୍ରମରେ ପୁରୀ ଆସିଛନ୍ତି, ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସକ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରି ନିଜ ନିଜ ମାର୍ଗର କେତୋଟି ବାହ୍ୟ ବିଧିକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଦୈନିକ ନୀତି ଭିତରେ ନେଇ ପୂରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇବାଦ୍ୱାରା କଦାପି ଏକ ସମନ୍ୱୟ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ବାହାରର ବିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୋଟାଏ ସମଷ୍ଟି ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଲେ ତଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମ ନିଜ ଭୂମିର ଦେବତା ବୋଲି ହୁଏତ ଏକ ଐକାନ୍ତିକ ମମତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେତେ କ'ଣ ମଣ୍ଡନ ଦ୍ୱାରା କେତେ କ'ଣ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିପାରୁ । ସିଏ ଆମ ନିଜର ପିଲା ବୋଲି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଭୁବନଯାକରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପିଲା ବୋଲି କହି ଅନେକ ଗର୍ବ ମଧ୍ୟ କରିପାରୁ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗନ୍ନାଥ-ଉପାସକମାନେ ବେଳେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଉ ଯେତେ ଦେବାଦେବୀ, ସେମାନେ ଅବତାର, ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ, —କାରଣ ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଅବତାରୀ । ପୃଥିବୀରେ ଏକାଧିକ ଧର୍ମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଉପାସକମାନେ ନିଜର ଉପାସ୍ୟ ମୂଳ କଳ୍ପନାଟିକୁ ମମତ୍ୱର ପୁଲକରେ ଅବତାରୀ ଅର୍ଥାତ ଯାବତୀୟ ଅନ୍ୟ ଅବତାରମାନଙ୍କର ମୂଳ ଉତ୍ସ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଘଟଣଟିକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଘଟଣଟି ଧର୍ମ-ପ୍ରମତ୍ତତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଓ ମୋହାଚ୍ଛନ୍ନତାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ଅସଲ ସାଧନାରେ ଅନେକ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରାଇଥାଏ । ଦୃଷ୍ଟିକୁ କଳି କଳି ଅଣିବାରେ ତାହା ଭାରି ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସମନ୍ୱୟର ଅସଲ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଅସାରକୁ ଛାଡ଼ି

ଅସଲ ସାରକୁ ଲୋଡ଼ିବା । ନଜର ପିଣ୍ଡୁଲାଟିକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ନଜର ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଭାବି ତାହାକୁ ହିଁ ସର୍ବସାର ବୋଲି ଦାବୀ କରିବା—ତାହା କଦାପି ସମନ୍ୱୟ ନୁହେଁ । ଅଥବା, ବିଭିନ୍ନ ଆଡ଼ୁ ବିଭିନ୍ନ ସନ୍ତକ ଆଣି ନଜର ପିଣ୍ଡୁଲାଟି ସହିତ ଏକାଠି କରି ବାନ୍ଧିଦେବା; ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଯଥାର୍ଥ ସମନ୍ୱୟଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରକୁ ନେଇ ଯାଇଥାଏ ।

ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରରେ ମନ୍ନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥର ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧନାର ଶାସ୍ତ୍ର । ଚେତନାର ଏକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱସ୍ରୋତର ଅଗ୍ରଗତି ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ପ୍ରସାରଣକୁ ହିଁ ସାଧନା କୁହାଯାଏ । ଚେତନା ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହେଲେ ପୌତ୍ତଳିକତାର ଯାବତୀୟ ମୋହ ତୁଟିଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ପିଣ୍ଡୁଲାମାନେ ରହନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଆଦୌ ବାନ୍ଧି ପକାନ୍ତି ନାହିଁ । ମନ୍ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ପିଣ୍ଡ ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦେଖାଯାଏ । ମନ୍ନାଥର ମାଧ୍ୟମରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଯାଏ ପହଞ୍ଚିପାରିବା, ହୁଏତ ତାହାକୁ ହିଁ ଆମେ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ବୋଲି କହିପାରିବା । ସେହି ଚେତନାକୁ ଆମ ଉପଲବ୍ଧିର ଅସଲ ଆକାଶ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ହୁଏତ ଏକ ଜଗନ୍ନାଥ-ସାଧନାର ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଇପାରେ । ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାହାରି ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ଏ ଜଗନ୍ନାଥ ନୁହଁନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ବଜ୍ରଯାନପୋଥିରେ ବୁଦ୍ଧବନ୍ଦନାରେ ଯାହାଙ୍କୁ ସର୍ବଜନବର୍ଣ୍ଣିତ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ସିଏ ମଧ୍ୟ ଆମ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଜଗନ୍ନାଥ ନୁହଁନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ରୁଦ୍ରଭଟ୍ଟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାରେ "ଜଗନ୍ନାଥ ବିଜୟ" ବୋଲି ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଘରର ଏହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଆମର ଏଇ ସାନଘରଟିର ସାଧନା ତଥା ଆଗ୍ରହକୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱନୀଡ଼ଟି ଲାଗି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱସ୍ଥ କରି ରଖିବା, ତାହାହିଁ ବିଶ୍ୱଚେତନା ଓ ଏହି ବିଶ୍ୱଚେତନାର ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମ ହେଉଛି ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନା । ସେହି ଚେତନାକୁ ନେତ ପିନ୍ଧାଇ ପଣ୍ଡା ପଡ଼ିଆରି ଖଟାଇ ସିଏ ଏକ ବିଗ୍ରହ କରି ବସାଇଦେବ ଓ ତାକୁ ଆମର ଏହି ସାନ ଡିହଟିର ସବାବଡ଼ ସାମନ୍ତ ବୋଲି ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିବାରେ ଲାଗିଥିବ, ସିଏ ଅସଲ ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନାର କୌଣସି ପତ୍ତା ହିଁ ପାଇବ ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନା କୌଣସି ଜାତି ବା ଜନପଦର ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ, ତାହାକୁ କଦାପି ଏକ ଦେଉଳ ବା ଦେବସ୍ଥାନ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଭିତରେ ଅନେକ ଦେଉଳ ଲଙ୍ଘିଲେ ଯାଇ ଅସଲ ସମଗ୍ରତାଟିର ଦର୍ଶନ ମିଳିପାରିବ । ବାଟକାନ୍ଥର ଅନେକ

ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଡେଇଁ ପାରିଲେ ଯାଇ ଅସଲ ମର୍ମଟି ସହିତ ହୃତ୍‌ସ୍ପର୍ଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଏହି ଅବକାଶରେ ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ଯେ ଏକ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବେ, ସେକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥ-ପରମ୍ପରା ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥ-ପରମ୍ପରା ଲାଗି ଯେ ଏକଦା ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଅବଦାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା, ସଂସ୍କୃତିକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଚିଦ୍‌ବିସ୍ତାର ବୋଲି ବୁଝୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ସେକଥାକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିଥିବ । ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥମାନେ ଏହି ଭୂମିର ଥିଲେ, ତଥାପି ସେମାନେ କେବଳ ଏହି ଭୂମିର ନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଚେରଗୁଡ଼ିକ ଆମର ସ୍ଥାନୀୟ ଏହି ଭୂମିଟିକୁ ଭେଦ କରି ରହିଥିଲା; ମାତ୍ର ଚେର ଯେତିକି ଗଭୀରକୁ ଭେଦି ପାରିଲେ ତାହାଦ୍ୱାରା ଏକ ବିଶ୍ୱ-ଜନୀନତାର ସ୍ତରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ବିଶ୍ୱଜନୀନତାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ଯାବତୀୟ ସ୍ଥାନୀୟତା ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଭୂମିର ବିରାଟ ବ୍ୟଞ୍ଜନା'ରୂପଟିକୁ ଆଘ୍ରାଣ କରିହୁଏ, ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥମାନେ ନିଜର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ସେତିକି ଗଭୀରକୁ ଭେଦାଇ ପାରିଥିଲେ । ସେମାନେ ତୁଚ୍ଛା ବାହ୍ୟିକତା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି କିଛିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନଥିଲେ । ମୂର୍ତ୍ତି ସେପାଖକୁ ଦେଖି ପାରୁଥିବା ମଣିଷ କଦାପି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଭୟ କରେନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥମାନେ ବାଟରେ କେତେ କେତେ ଖଣ୍ଡ କଳ୍ପନା ଓ ଖଣ୍ଡ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କାଟି ଦେବନାଶନ ବଟଯାଏ ପହଞ୍ଚି ପାରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପଞ୍ଚଦଶ ଓ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଚଳିତ ବାହ୍ୟିକତାଗୁଡ଼ିକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସନ୍ଥମାନେ ଯେଉଁ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥମାନେ ସେହି ଉଦ୍‌ବେଳନ ଲାଗି ଆପଣାର ଏକ ଗୌରବମୟ ଅବଦାନ ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଜଧର୍ମର ଯାବତୀୟ ବାଡ଼କୁ କାଟି ଦେଇଥିଲେ, ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ଅନେକ ଅସୁନ୍ଦରତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ମନୁଷ୍ୟକୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତାର ଦିବ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ଭାବିତ ପରିଚୟରେ ଚିହ୍ନିବା ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ସାଧକର ସାଧନା ଯେ ଏକ ଲୋକ ଜାଗରଣର ମଧ୍ୟ କାରଣ ହୋଇପାରେ, ଜଣେ ଅସଲ ସନ୍ଥ ଯେ ସଚେତଅବା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏକାବେଳକେ ବହୁଜନଙ୍କର ଉଦୟ ଲାଗି ସାମୂହିକ ଜୀବନର ସଟଜନ୍ମ ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିପାରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ସେହି କଥାଟିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ସବୁଦିନ ରହିଥିବେ ଏବଂ ଆମକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବାରେ ଲାଗିଥିବେ ।

ସଂସ୍କୃତର ଯାବତୀୟ ଅର୍ଗଳକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଭାରତର ସେହି ମଧ୍ୟ-ଯୁଗୀୟ ସନ୍ଥମାନେ ଲୋକଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ମହିମାମୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରକୃତ ମୁହୂର୍ତ୍ତିଟି ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇ-ଥିବା ପରି ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ସନ୍ଥ ହିଁ କବିଗଣ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ ହାରିଗଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ଆମର ଏହି ସ୍ଥାନୀୟ ଭୂମିରେ ଚଳନ୍ତି ଭାଷାଟିର ଧାରାକୁ ଏକ ବହୁ ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଦେଇ ପାରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ସାଧନାର ଗହନ ତତ୍ତ୍ୱବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ଯେପରି ସାବଲୀଳ ଭାଷାରେ ଆପାମର ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରିଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ତଥାପି ଅଧିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିସମର୍ଥ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ଲାଗି ତାହା ଅନେକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରୁଛି । କେବଳ ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ସତ୍ୟକୁ ଏତେ ସହଜ ଭାଷା ଦେଇ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ପଞ୍ଚସଖା ମୁଖ୍ୟତଃ କେବଳ ପଦ୍ୟରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ନେଇ ସାହସୀ ପ୍ରୟୋଗମାନ କରିଥିଲେ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ସନ୍ଥ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତର ସମର୍ଥତାର ଶ୍ରେୟଃ ଆଣି ଦେଇ-ଥିଲେ । ଭାଷାକୁ ସଂସ୍କୃତର କର୍କଶ ଗଣ୍ଡି ଓ ଅର୍ଗଳି ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ସକାଶେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ଯାବତ୍ କବିପଣ୍ଡିତ କାରିଗରମାନେ ପ୍ରାୟ ଯେଉଁ ଅଭିସନ୍ଧି ଲଗାଇ ଆସିଥିଲେ, 'ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତା'ରେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସେମାନଙ୍କ ସତେଅବା ଫୁଟ୍‌କି ମାରି କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ । ସେହି ପୋଥିରେ ଗଦ୍ୟରେ ଲିଖିତ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସିଏ ଯେଉଁ ଅନବଦ୍ୟ ଗଦ୍ୟଗୌରବର ପରିଚୟ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଗଦ୍ୟକୁ ତାହା କେତେ ପ୍ରେରଣା ଓ ସମାଧାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇପାରିବ ।

ସନ୍ଥ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କୁ ଆମେ ପ୍ରଧାନତଃ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ବିଶାଳ ହୃଦୟ କବି ବୋଲି କହି ଖୁସି ହୋଇ ଆସିଛୁ । ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଜୀବନ ଚେତନାର ଶାଶ୍ୱତ ବାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ସେହି ଜୀବନର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥିବା ଭାଷାରେ କିପରି ଫୁଟାଇ ପାରିଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଟି ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଦ୍ୱାରୋଦ୍‌ଘାଟନକାରୀ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମାଲୋଚକ ତାଙ୍କୁ ମହିମାଧର୍ମ ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଜଣେ କବି ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇ ଦେବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ମନେ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମହିମା କ'ଣ କେବଳ ଏକ ଧର୍ମ ନା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ? ମହିମା ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏକ

ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି । ସେହି ମହିମାର ପ୍ରଖ୍ୟାପନକୁ ଆମେ ବେଦର ପୁରୁଷସୂକ୍ତରେ ପାଇବା, ମୂଳ ଉପନିଷଦ ଗୁଡ଼ିକର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ବେଦର ପୁରୁଷସୂକ୍ତ କିମ୍ବା ଉପନିଷଦର ସେହି ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ନୁହଁନ୍ତି— ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଯେକୌଣସି ଯୁଗରେ ଓ ଯେ କୌଣସି ଦେଶରେ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋକକାମୀ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାସନା ଓ ଅଭିପ୍ସାଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଇଙ୍ଗିତ କରାଇ ଦେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ର । ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ 'ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି' ଗ୍ରନ୍ଥର ସେହି ସନ୍ଦୀପନକାରୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ ।

ସେହି ମହିମା ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଛି । ତେଣୁ ଅସଲ ପଥଚର୍ଯ୍ୟାଟି କଦାପି କୌଣସି କର୍ମକାଣ୍ଡ ଅଥବା ବାହ୍ୟ ପୌତ୍ତଳିକତା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ସେହି ଚର୍ଯ୍ୟା ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚକୁ ପାର ହୋଇ ଚାଲିଯିବ । ଆମ ଦେଶର ଜଣେ ଆଦିବାସୀ କବି ମୁଖରୁ ଏପରି ସାହସିକ ଯାତ୍ରାର କଥା ବାହାରିଛି । ତାହା ଏହି ଭୂମିରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅହୁରି ଅଧିକ ସଚେତନ କରାଇ ଦେଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ନାନା ଅପମାନକାରୀ ଅସମର୍ଥତା ଭିତରେ ପକାଇରଖି ଭାରତୀୟ ଶିଷ୍ଟ ସମାଜ କାଳେ କାଳେ ତାର ନିଜର ଆୟତନଟିକୁ ଅଲଗା କରି ଗଢ଼ିବ ବୋଲି ଯାବତୀୟ ଧାର୍ମିକ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକଟ କରି ଆସିଛି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଅପହରଣକରି ସମାଜର ଉଚ୍ଚମାନେ ସଭ୍ୟତାର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ନକୁ ଏକା ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ହିଁ ସଭ୍ୟତା ବୋଲି କହିଆସିଛନ୍ତି, ସେହି ଅଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ପୁଅ ଏଠି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ମହନୀୟ ଭାବଚେତନା ଆଣି ଦେବାଲାଗି ଯାହାସବୁ କହୁଛି, ତାହାକୁ ଆମେ ଅହୁରି ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । କଥିତ ଅଛି, ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ଏକାଧିକବାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପିତୁଳାଟିଏ କରି ବସାଇ ପୂଜା କରିବାର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଯାବତୀୟ ବିଗ୍ରହ ପରି ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଏକ ପଥ, ଏକ Passage,— ତାହା ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଜୀବନର ଉଦୟ । ସେହି ଉଦୟର ବାଞ୍ଛା କରିପାରିଲେ ରାଜା ବା ସାହୁକାର କେହି ବାଟ ଓଗାଳି ରଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ନିଜକୁ କେବଳ ସେହି ଅଲେଖ ସତ୍ତ୍ୱଙ୍କର ପୂଜକ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଜୀବନ କେବଳ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାରେ ଚାଲେ । ଦ୍ୱାରପାଳ ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧଦେବତାମାନେ ଦଳେ ଦଳେ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ଆପଣା ଭିତରେ

ସେହିପରି ଏକ ମହିମାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ଓ ତାହାର ସହିତ ଆପଣାର ଅତଳ ବ୍ୟାକୁଳତାଗୁଡ଼ିକର ସୂତ୍ର ଲଗାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ସାହସୀ ପଥଗୃହୀ କେବଳ ନିଜ ମୁକ୍ତି ଓ ନିଜ ଉଦ୍ଧାରର ଯାତନ୍ତ୍ରା କରିବାର ପ୍ରଲୋଭନରୁ ନିଜକୁ ମୁକୁଳାଇ ଆଣିପାରେ । ନିଜ ପାଇଁ ବରଂ ନର୍କକୁ ବରଣ କରିନିଏ । ମାତ୍ର ଜଗତର ଉଦ୍ଧାର ଇଚ୍ଛା କରେ । ଭୀମଭୋଇ ସେଇକଥା କହି ପାରିଥିଲେ ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ତାଙ୍କର 'ଭାରତ-ଗୀତିକା'ରେ ଉତ୍କଳକୁ ଭାରତ ରୂପକ ପଙ୍କଜର ଏକ ଦଳ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେହି କୃତିଟିରେ ସିଏ ଉତ୍କଳକୁ ଗୋଟିଏ ମଣ୍ଡଳ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଆଗେ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ ବିଷୟ ବା ମଣ୍ଡଳ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିଲା । ଅନେକ ମଣ୍ଡଳ ମିଶି ଏକ ଦେଶ । ଏହାକୁ କେବଳ ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଆମେ କଥାଟିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମର୍ମକୁ କଦାପି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବା ନାହିଁ । କେତେକ ମଣ୍ଡଳ ମିଶି ଗୋଟିଏ ଦେଶ ହୁଏ ବୋଲି ହୁଏତ ଭୂଗୋଳରେ କୁହାଯାଇପାରେ ; ଏପରିକି ରାଜନୀତିରେ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ କୁହାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର, କେତୋଟି ସ୍ଥାନୀୟ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା ଏକାଠି ମିଶି ଯେ କୌଣସି ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାକୁ ତିଆରି କରିଥାନ୍ତି, ସଂସ୍କୃତି-ବିଜ୍ଞାନର କୌଣସି ଆଲୋଚନାରେ ଆଦୌ ସେପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏକ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରା ତାହାକୁ ଏକ ସମଗ୍ର ଅବୟବ ରୂପେ ଗଢ଼ିଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସ୍ଥାନୀୟ ବହୁବିଧ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ନିଜର ଯଥାର୍ଥତମ ପରିଚୟ ତଥା ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ ଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାରୂପୀ ସମଗ୍ରଟିକୁହିଁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାରକଲେ ଓଡ଼ିଶା ଭାରତବର୍ଷ-ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଗୋଟା ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଆମର ସ୍ଥାନୀୟ ଦିଅଁମାନେ ଆମଠାରୁ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ମମତାର ଦାବୀ କରନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରୂପୀ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟିର ପ୍ରତି-ଫଳନକାରୀ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ନ ଚିହ୍ନିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୋଟେ ଚିହ୍ନି ପାରିବା ନାହିଁ । ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ମଣ୍ଡଳ ରହିଛି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ବୃହତ୍-ପରମ୍ପରାର ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରତ୍ୟାପକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣରଶ୍ମିକୁ ଆପଣାର ସ୍ଥାନୀୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଟାଇ ରଖିଥିବା ଏହି ମଣ୍ଡଳଗୁଡ଼ିକ

ପରସ୍ପର ସହିତ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଯେତେ ଦୂର ବୋଲି ଆମେ ନାନା ଅନ୍ୟ ତାତ୍କାଳିକ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଭାବିବା ଲାଗି ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୋଇଥାଉ, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଆଦୌ ସେତେ ବେଶି ଦୂର ନୁହଁନ୍ତି । କେତୋଟି ଦଳକୁ ଯେମିତି ମନ ସେମିତି ଆଣି ଏକାଠି ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ତାହା କଦାପି ଏକ ପଙ୍କଜରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଏନାହିଁ । ସମଗ୍ର ପଙ୍କଜଟିରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଏକାଧିକ ପରିଚୟାତ୍ମକ ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବ ରହିଛି, ଯେଉଁଠି ସକାଶେ ତା'ର ଦଳଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଙ୍କଜ ଦଳ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ତେଣୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳର ଔଚିତ୍ୟ ନାଡ଼ଟି କେବଳ ପଦ୍ମଫୁଲଟି ସହିତ ଲାଗି ନାହିଁ, ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦଳଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଲାଗି କରି ରହିଛି । ଧର୍ମତଃ ସେହିପରି ଲାଗି ରହିଛି ।

ଭାରତବର୍ଷର ସମଗ୍ର ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନଚିତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶା ଯେପରି ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ସେହି ଅବସ୍ଥିତିର ମଧ୍ୟ ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଛି । ସେହି ବିଶେଷତ୍ୱ କେରଳର ନାହିଁ, କାଶ୍ମୀରର ନାହିଁ ଓ ଏପରିକି ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶା ଉତ୍ତରରେ ଉତ୍ତର ଭାରତକୁ ଲାଗିଛି, ଦକ୍ଷିଣରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ଲାଗିଛି । କେବଳ ଭୌଗଳିକ ବା ପ୍ରଶାସନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକଥା ମୋଟେ କୁହାଯାଉ ନାହିଁ । ମୁଖ୍ୟତଃ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସ୍ପର୍ଶଟି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା କୁହାଯାଉଛି । ଭାରତବର୍ଷର ପଶ୍ଚିମ ସମୁଦ୍ର ତଟରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥିତି, ଏ ପାଖେ ପୂର୍ବତଟରେ ଓଡ଼ିଶାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଅବସ୍ଥିତି । ଭାରତୀୟ ଚତୁର୍ଧାମ ଭିତରୁ ପୂର୍ବଧାମଟି ଏହି ଓଡ଼ିଶାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଏଠାକୁ ଏହି ଭୂମିରେ ପାରସ୍ପରିକ ପରିଚୟର ପ୍ରାୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ-ଗୁଡ଼ିକରୁ ହିଁ ଉତ୍ତରରୁ ମନୀଷୀମାନେ ଆସିଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣରୁ ମଧ୍ୟ ମନୀଷୀମାନେ ଆସିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଉଭୟ ସ୍ପର୍ଶ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସି ବାଜିଛି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଉତ୍ତରର ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କେବଳ ଦକ୍ଷିଣର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ; ଏବଂ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଉଭୟେ ଆସି ଏଠାରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ମଧ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଟିକୁ ମୋଟେ କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ଅଧିକ ସତ୍ୟକଥାଟି ହେଉଛି, ଏହି ପୂର୍ବ ପଟେ ଯାହା କିଛି ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଇଛି ଓ ଯାହାକିଛି ଦକ୍ଷିଣରୁ ଉତ୍ତରକୁ ଆସିଛି, ତାହା ଓଡ଼ିଶା ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏହି ବିଶେଷ ଅବସ୍ଥିତି ଆମର ଏହି ଭୂମିଟିକୁ

ଏକ ବିଶେଷ ଭାଗ୍ୟର ଅଧିକାରୀ କରିଛି, ତାହାକୁ ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ପ୍ରଦାନ କରିଛି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ନାନା ବିଶେଷ ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦ୍ୱାରା ଧନାଢ୍ୟ କରି ରଖିଛି ।

ଓଡ଼ିଶା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ନୁହେଁ ଅଥବା ଉତ୍ତର ଭାରତର ନୁହେଁ, ଏପରି କହିଲା ବେଳକୁ କଥାଟି ସତେ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନକାରାତ୍ମକ ହୋଇ ଶୁଭୁଛି । ଏଥିରେ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ଓଡ଼ିଶା ଉତ୍ତର ଭାରତ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସେତୁ ପରି ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଉତ୍ତର ଭାରତ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ଅତୀତରେ ବହୁ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଘଟିଛି, ବହୁ ସଂକ୍ରମଣ ଏବଂ ପ୍ରତିସଂକ୍ରମଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କାଳରେ ସୁରୀମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ହିଁ ବାହାରିଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରର କହିବା ଅନୁସାରେ ଭାରତୀୟ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁହିଁ ଉତ୍ତର ଭାରତକୁ ଆସିଛି । ଏକଦା କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବୟବଟିକୁ ଗଠନ କରିବାରେ ଉତ୍ତର ଭାରତ ପ୍ରଧାନତଃ ମସ୍ତିଷ୍କ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ହୃଦୟ ଯୋଗାଇଛି । ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ପ୍ରଧାନତର, ତାହାକୁ ନେଇ କେହି କଦାପି ବିବାଦ କରି ବାହାରିବ ନାହିଁ । ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହୃଦୟ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କର ପରିପୂରକ । ଆହୁରି ନିବିଡ଼ ଭାବରେ କହିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଲାଗି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏବଂ ପରିପକ୍ୱତା ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ୟଟିର ଆବଶ୍ୟକତା ସର୍ବଦା ରହିଛି । ସେହି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ହିଁ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ର ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥବଳୀରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି କୌଣସି ଚଢ଼େଇର ଦୁଇଟିଯାକ ଡେଣା ପରି । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଡେଣାର ଅଭାବ ଥିଲେ ଯେପରି ଚଢ଼େଇ ଉଡ଼ିବା ଲାଗି କଦାପି ସମର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକର ଅଭାବ ରହିଥିଲେ ଅନ୍ୟଟି ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥମାନେ ମାଟିରେ ସେତୁପରି ହୋଇ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଯେ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିର କଥା କହିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ କ'ଣ କେବଳ ଏକ ଆକସ୍ମିକ ଘଟଣା ବୋଲି କୁହାଯିବ ?

ସେତୁ ଯୋଡ଼େ, ବ୍ୟବଧାନକୁ ଦୂର କରେ । ଉତ୍ତରର ତୃଷ୍ଣା ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଆସି ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସତେଅବା ବିହ୍ୱଳ କରି ବୁଡ଼ାଇ ଦେବାର ଉପକ୍ରମ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ରାଜା ମଧ୍ୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସେହି

ଉତ୍ତେଜନା ଭିତରେ ପଶିଯାଇଥିଲେ, ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସେହି ପ୍ରଥମ ଚରଣରେ ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥମାନେ ଭକ୍ତି ସହିତ ଜ୍ଞାନକୁ ଆଣି ଯୋଡ଼ିଥିଲେ । ସେମାନେ ଗୁଚ୍ଛା ଅଦ୍ୱୈତବାଦର ନିରାଟ ତଥାକଥିତ ଜ୍ଞାନ ଓ ଗୁଚ୍ଛା ଦ୍ୱୈତବାଦର ନିରାଟ କଥାକଥିତ ଲୀଳାସାଧନାକୁ ଏକାଠି ଯୋଡ଼ିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସରୁ ଏହିପରି ଏକାଧିକ ନଜିର ଆଣି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତୀୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂଗୋଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶେଷ ଅବସ୍ଥିତି ହିଁ ଏହାକୁ ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକା, —ସେତୁର ଓ ସମନ୍ୱୟକାରୀର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗଠିତ କରିଆଣିଛି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅକୁଣ୍ଠ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶା ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଉଭୟପଟୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ଓ ଉଭୟ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଏକ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ମୂଳଭୂମି ଉପରେ ତାହା ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକ ଉପାଦାନକୁ ଏକାଠି ଗୋଳି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏକ ମହନୀୟ ସୁଖ ସମାବେଶ ସମ୍ଭବ କରି ଆସିଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଯୁଗବିଧାତା ସତେ ଯେପରି ଓଡ଼ିଶା ନିମନ୍ତେ ଏହିପରି ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସେହି ଭୂମିକାଟିକୁ ସଚେତନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଥିବା ସମୟରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶା ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱତଟିକୁ ଅଧିକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିପାରିଛି । ଯେତେବେଳେ ସିଏ ତାହା କରି ନପାରିଛି, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ନାନା କ୍ଷୋଭର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି, ସେତେବେଳେ ଆପଣା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦର୍ପଣଟି ଉପରେ ସିଏ ଆପଣାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସ୍ୱଭାବକୁ ତଥାପି ଠଉରାଇ ନେଇ ପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଉଭୟଠାରୁ ହିଁ ଭିନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଶା ଅମର, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ନିଜସ୍ୱତଟି ହେଉଛି ଅମର, ଏହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଅମର । ଆମେ ଏହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା । ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଦ୍ୱୀପ ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭୂଭାଗ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସେତୁ । ସବୁ ଯୁଗ ପରି ଆମର ଏ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥୋକେ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଏହି ଭୂମିକୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରୁଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ରସାତଳକୁ ଯାଉ ପଛକେ, ଆମ ଓଡ଼ିଶା ତଥାପି ରହିଥାଉ, ଯେମାନେ ଭାରି ଉତ୍ସାହରେ ସତେଅବା ସେହି ଭଳି ସ୍ୱପ୍ନମାନ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ସାର୍ବଜନୀନ ନେତୃତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ଏକଦର୍ଶୀ ଉତ୍ସାହ ଓଡ଼ିଶାକୁ ବହୁତ କ୍ଷତିରେ ପକାଇଛି, ଭାରତୀୟ ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅଲଗା କରି ରଖିବାର ବିବାଦ କରିଛି । ଘରପାଖରୁ ଆମର ସବୁଯାକ ଡୋର କାଟିଗଲେ ଆମେ ଏକା ଏହି ମୂଳକଥାକୁ ମନଇଚ୍ଛା ଭୋଗ କରିପାରିବା,

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅନ୍ଧାର ଉପରେ ଅନ୍ଧାରକୁ ଜମା କରି ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଆମର କେହି ଆଦୌ କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ସତେଅବା ଏହିପରି ଏକ ଦୁରାଗ୍ରହ ସେହି ଉତ୍ସାହକୁ ଘୋର ଆକର୍ଷକ ଭାବରେ କାମୁଡ଼ି କରି ରଖିଛି । ଆଗକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ମୋଟେ ରାଜି ହୋଇନାହିଁ । ମଣିଷ ପ୍ରମତ୍ତ ହେଲେ ଅଳ୍ପଟାକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବୋଲି କହିଥାଏ । ବହୁତକୁ ମୋଟେ ମନ୍ଦ ବଳାଏ ନାହିଁ ।

ହଁ, ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସେତୁ । ଆମେ ଏହାକୁ ଗୋଟିଏ ସେତୁପରି ମଜବୁତ କରି ଗଢ଼ିପାରିବା—ସେଥିଲାଗି ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱ ଆବଶ୍ୟକ, ଓଡ଼ିଶା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ହିଁ ଆମର ଦୈନ୍ୟ ଦୂର କରିବ; ଆମର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣକାତରତାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବ, —ଆମକୁ ଆମର ଏହି ଘରଟିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟଟିକୁ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଆଣିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବୁଦ୍ଧି ରହିଛି, ମନୁଷ୍ୟବଳ ରହିଛି, ପ୍ରାକୃତିକ ବହୁ ସମ୍ପଦର ବଳ ରହିଛି । ହୁଏତ ଅସଲ ନେତୃତ୍ୱର ହିଁ ଅଭାବ ରହିଛି । ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଅର୍ଥାତ୍ ନମିତ ହେବା । ଆମ ଭିତରୁ ଯିଏ ସେହି ନମିତ ହୋଇ ପାରିବ, ସେଇ ଭବିଷ୍ୟ ବିଧାତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଲାଭ କରି ପାରିବ । ସେଇ ଫୁଲ ଫୁଟାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ।

—o—

[ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି କଲେଜ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ
ଅନୁଷ୍ଠିତ ଗଜପତି ବକ୍ତୃତାମାଳାର ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତା ରୂପେ ପଠିତ ।
ସମୟ—ଏପ୍ରିଲ ୨୮, ୧୯୮୬]

ଓଡ଼ିଶା ଓ ଭାରତବର୍ଷ

ୟୁରୋପୀୟମାନେ ପ୍ରଥମେ ବାଣିଜ୍ୟ-ବିସ୍ତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଥିଲେ । ବାଣିଜ୍ୟ-ବିସ୍ତାରରୁ ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଉପନିବେଶ-ସ୍ଥାପନର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ଶେଷରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଜିତାପଟ ହେଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ନାନାଭାବେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଓହରି ଯାଇଥିଲେ । ଭାରତକୁ ଏକ ଉପନିବେଶରେ ପରିଣତ କରିବାରେ ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗି ସାରିଲାଣି । ଦିଲ୍ଲୀର ମୂଳ ଦରବାରଟି ବହୁଭାଗ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ନୌ, ଅଯୋଧ୍ୟା ଓ ଆହୁରି କେତେ ଖଣ୍ଡ—ଦରବାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲାଣି । ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ନିଷ୍ପ୍ରଭ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନୀୟ ଜାତୀୟ ଜାଗରଣର ଆବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରି ଶିଖ, ରାଜପୁତ ଓ ମରାଠାମାନଙ୍କର ନୃପଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲେଣି । ଦକ୍ଷିଣରେ ମହୀଶୂର ଏବଂ ପୂର୍ବରେ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଦୁଇଟି ମୁସଲମାନ ବଂଶ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ବିସ୍ତାରିତ କରିବାରେ ବେଶ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଅରାଜକତା ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅଭ୍ୟାବୃତ୍ତି ରୂପେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛି । ହୃତଗୌରବ ରାଜା ଓ ନବାବମାନେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଜଗୁ ନାହାନ୍ତି, ଲୁଣ୍ଠନ ହିଁ କରୁଛନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ କ୍ରୂର ଦୁଷ୍ଟ ଶାସନର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଭାରତରେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେତେବେଳେ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାପନାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ଆଶୀର୍ବାଦ ପରି ମାନି ନେଇଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଶେଷ ଓଡ଼ିଆ ରାଜା ଷୋଡ଼ଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତାପରେ ବେଶ୍ କେତେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପରେ ମରାଠାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ନେଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଆଉ ଅଦୌ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ନିଜ ନିଜର

ଗଡ଼ଜାତରେ ପ୍ରାୟ ନିରଙ୍କୁଶ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ନିରଙ୍କୁଶ ଅଧିକାର ଭିତରେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଚବିଶି ଗଡ଼ଜାତର ଇତିହାସକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଶାସନକାରୀ ଅଧିକାଂଶ ରାଜବଂଶ ବାହାରୁ ଆତତାୟୀ ଭାବରେ ଆସିଛନ୍ତି, ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସନଟିକୁ ଅପହରଣ କରି ନିଜେ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏମାନଙ୍କର ଚେର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ମାଟି ଭିତରକୁ ଭେଦ କରିନାହିଁ ଓ ତେଣୁ ସେମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିରଙ୍କୁଶ ହେବାକୁ ଉତ୍ସାହ ମଧ୍ୟ ପାଇଛନ୍ତି । ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଚଳନ୍ତି ଭାଷାରେ ବରଗୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ବରଗୀମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ଅରାଜକତାମୟ ଯୁଗପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ଗାଥା ପରି ହୋଇ ରହିଛି । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ରାଜା ଓ ଶାସକମାନେ ନିଜର ସାନ ସାନ ରାଜ୍ୟ ବା ମହାଲରେ ରାଜ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀମାନଙ୍କ ପରି ମୁଖ୍ୟତଃ ଭୟ ବିସ୍ତାର କରି ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ଯେଉଁ ନୂତନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ପୃଥିବୀର ସେପଟୁ ଆସି ଭାରତବର୍ଷରେ ମାଡ଼ି ଯାଉଥିଲା, ସେମାନେ ସେଇଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ କମ୍ ସଚେତନ ରହିଥିଲେ !

ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କଠାରୁ ଯେତେବେଳେ ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜାଗିର ସ୍ୱରୂପ ପାଇଲେ, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପରିସ୍ଥିତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଦୌ କୌଣସି ହେତୁ ରହିଥିବା ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱସ୍ତିର ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟରୁ ତାହାର ଏକାଧିକ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ଇଂରାଜମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲକୁ ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ତା'ପରେ ଯେଉଁ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଯାଇ ଯୋଡ଼ା ହେଲା, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୋଇଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଖଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରହୀନ ଓ ଅରାଜକ ଦୁଷ୍ଟ ଶାସନ ଲାଗି ରହିଥିଲା, ବିବେକୀମାନେ ଇଂରେଜ-ଶାସନକୁ ତାହା ତୁଳନାରେ ବହୁଗୁଣରେ ଅଧିକ ସହୃଦୟ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥିଲେ । ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ ସେହି ସମୟରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଶେଷରେ ଜଗତ୍‌ନିୟନ୍ତା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର କୃପା ହେଲା ଓ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ଇଂରାଜ ଜାତିକୁ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ବଙ୍ଗବାସୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ସୁରକ୍ଷା ମଧ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ଲାଗି ପ୍ରେରିତ କଲେ ।" ବଙ୍ଗ ଦେଶର କଲିକତାରେ ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ଶାସକ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା । ରାଜା ରାମମୋହନ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୟୁରୋପୀୟ ପ୍ରାଣ ସ୍ୱଭାବଟି ସହିତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ସିଏ

କେବଳ ଇଂରାଜମାନଙ୍କର ଏହି ଦେଶରେ ଗଣ୍ଡିକୁ ଗଣ୍ଡି ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିବା ଶାସନ ଓ ପରାକ୍ରମକୁ ହିଁ ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ । ଏଇଟିର ଆଢୁଆଳ ପଛକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାଇ ସିଏ ୟୁରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ତାହା ସହିତ ଏଣିକି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଘଟିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଗଭୀରତର ସମ୍ପର୍କଟିକୁ ହୁଏତ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ । ସିଏ ଏକ ବୃହତ୍ ସଂକ୍ରମଣର କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରଧାନତଃ ଅବସ୍ଥିତିଗତ ଏକ ଆକସ୍ମିକତା ହେତୁ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶ ହିଁ ଉକ୍ତ ୟୁରୋପୀୟ ପ୍ରଭାବ ଆଡ଼କୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ପ୍ରକଟ କରି ପାରିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଇଷ୍ଟ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସେହି ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ଲାଞ୍ଜରେ ବାନ୍ଧି କରି ରଖିଥିଲା । କମ୍ପାନୀ ତରଫରୁ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷାରେ ତାଲିମ ପାଇଥିବା ବଙ୍ଗବାସୀମାନେ ହିଁ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ମାଲିକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ହିଁ ସାଧାରଣତଃ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଶାସନ-ଗଠଣ ଭିତରେ ମାଲିକମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଉଗ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ମାଲିକମାନଙ୍କର ଏକ ଅନୁରୂପ ଇତିହାସ ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ହିଁ କେତେଜଣ ଆପଣାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଚତୁରତାର ସହିତ ଖଟାଇ ଇଂରେଜ ଅମଲରେ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ସ୍ୱୟଂ ଜମିଦାର ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଜା ହୋଇ ରହିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ପ୍ରଜା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ନିଜକୁ ହୁଏତ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରଜା ବୋଲି ହିଁ ଭାବୁଥିଲେ । ସେହି ବଙ୍ଗବାସୀମାନଙ୍କର ଜରିଆରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ-ଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ମୁଖ୍ୟତର ଭାବରେ ଏକ ସମ୍ପର୍କ ଘଟିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ଯୁଗ, ରାମମୋହନ ଏବଂ କେଶବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯୁଗ । ହାଜୀ ମହମ୍ମଦ୍ ମହସିନ୍ ଓ ରାମତନୁ ଲାହିଡ଼ିଙ୍କର ଯୁଗ । ସେହି ଯୁଗର ନୂତନ ଆଘାତ ଓ ପ୍ରେରଣାମାନ ପ୍ରଧାନତଃ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ସାନ ସହରରେ ଆସି ବାଜୁଥିଲା । ଉପକୂଳବାସୀ ଅନେକଙ୍କ ଲାଗି ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ସେତିକିକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସ୍ୱତ୍ୱର ବିଶେଷ ସୁରକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସୀର ବୃହତ୍ତମ ଜିଲ୍ଲା ବିଶାଖାପାଟଣାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପ୍ରଦେଶର ଏକ ଦୂର ଉପାନ୍ତରରେ ରହିଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଏଯାଏଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଆଲୁଅ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରୂହ ଥିଲା । ସେହି ଅଞ୍ଚଳର

କୁଛ ରାଜା ଓ ଜମିଦାରମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁରୂହତାକୁ ଅଧିକ ବଢ଼ାଇ ଦେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତେଣେ ସମ୍ବଲପୁର ଖଣ୍ଡଟା ଖାସମାହାଲ ଥିଲା ଏବଂ ସୁଦୂର ନାଗପୁରଠାରୁ ତାହାର ଶାସନ ହେଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା କେଉଁଠି ଥିଲା ?

ପ୍ରାଚ୍ୟ ବା ଭାରତବର୍ଷ ପାଖରେ ଯାହା ନଥିଲା, ସେତେବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଖାସ୍ ତାହାହିଁ ରହିଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପାଖରେ ଜ୍ଞାନ ଥିଲା, ବିଜ୍ଞାନ ଥିଲା, ପୃଥିବୀଯାକ ସେମାନଙ୍କର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରହିଥିଲା ଓ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା କହିଲେ ସେହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏଠି ଭାରତରେ ଯେଉଁମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସେହିସବୁ ଆବେଦନ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେଲେ, ସେମାନେ ତାହାର ସେହି ନୂତନ ପ୍ରାଣ ପବନଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି-ନେଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଭାରତର ଉଦ୍ଧାର ବା ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେବ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସ୍ଥାୟୀ ରତ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଲା । ଏକା-ବେଳକେ ଦୁଇଟିଯାକ କଥା ଘଟିଲା ; ବାହାର ଆଡ଼କୁ ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିଗଲା ଏବଂ ଏଣେ ଏକ ନୂତନ ଗୌରବବୋଧ ତଥା ଗମ୍ଭୀରତା ଦେଇ ନିଜକୁ ଚହ୍ନିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଅବସର ମିଳିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଧୁନିକ ଉଦ୍‌ବେଳନ-ଗୁଡ଼ିକର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଗଲାଣି । ଥିଲାଘରର ପିଲାମାନେ କଲିକତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ଏଫ୍ ଏ, ବି.ଏ. ପ୍ରଭୃତି ଉଚ୍ଚ ପାଠ ପଢ଼ି ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଦପ୍ତରରେ ବଡ଼ ହାକିମ ହେବାକୁ ମଧ୍ୟ ମନ କଲେଣି । ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନେ ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧମାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ନୂଆର ପ୍ରତିରୋଧ କଲେ ତଥାପି ତାକୁ ପାରି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା ସବୁବେଳେ ପ୍ରଚଳିତ ବଣତଃ ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁଛି । ସେତିକିବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୋଗାମୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ର 'ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା' ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ତରୁଣଶ୍ରୀ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଗୁଆ 'ଉତ୍କଳପୁତ୍ର' ବାହାର କଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭବିଷ୍ୟ-ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ଲେଖନୀରୁ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ୟାରୀମୋହନ ତାଙ୍କର ନିରନ୍ତର ସଂଘର୍ଷରତ ଅଥଚ ପୁରୋଦୃଷ୍ଟି-ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱଳ୍ପ

ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଆଗକୁ ଅନାଇ ଯେତକ ଦୂରକୁ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ ଓ ତାହାକୁ ବାସ୍ତବରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଯେତକ କରିପାରିଥିଲେ, ସେକଥା ଭାବିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ସିଏ ଏକାଧାରରେ ଉଦ୍ୟମ ଓ ସାହସର ପ୍ରତୀକ ଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି; "ଯାହା ମନୁଷ୍ୟ କରିଅଛି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ କରିପାରିବ । ଦିନକେ ନ ହେବ, ସହସ୍ର ଦିନକେ ହେବ । ସହସ୍ର ଦିନେ ନ ହୁଏ, ସହସ୍ର ବର୍ଷରେ ହେବ, ଯତ୍ନ କଲେ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ।" ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି କଥା-ଗୁଡ଼ିକ ଯେତେବେଳେ ସତେ ଅବା ଶାପ ମୋଚନକାରୀ ହରିନାମ ଭଳି ଶୁଭୁଥିବ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ଉଦ୍ଧରଣର ଯୁଗ ଆସୁଛି ବୋଲି ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସେ ଶିକ୍ଷାର ନୂତନ ସଜ୍ଜା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥିଲେ । ପରିସ୍ଥିତି ଦ୍ୱାରା ଯେତେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ପରିଧି ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଯେ ବୃହତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥିଲା, ସମସାମୟିକ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ତୁଳନାରେ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ସେହି ବିଷୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସଚେତନ ଥିଲେ । ସିଏ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଭାରତୀୟ ମହାସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟରେହିଁ ଏକ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହିପରି ଦେଖିବାକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଦେଖିବା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ନିଜର ଶୈଶବ ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଆସିଲାଣି । ବଙ୍ଗ-ବିଚ୍ଛେଦ-ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଚରମପନ୍ଥୀ ଓ ନରମପନ୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରାମର ପନ୍ଥା ନେଇ ବିବାଦ ହେଲାଣି । ଭାରତକୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହାତରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଲାଗି ଦଳେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦର ଆଶ୍ରୟ ମଧ୍ୟ ନେଲେଣି । ଓଡ଼ିଶାରେ ସତେଅବା ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି ଖବର ପହଞ୍ଚି ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସାଧାରଣ ରାଜନୀତିର ସ୍ତରରେ ଯାହାକିଛି ହେଉଛି, ତାହା ସତେ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକୁଟିଆ ଭାବରେ ହେଉଛି । ବାହାର ସହିତ ସତେ ଅବା କୌଣସି ସଂସ୍ରବ ନାହିଁ । ୧୯୦୪ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ ଏସିଆର ଜାପାନ ଦେଶ ୟୁରୋପର ଅତିକାୟ ରୁଷିଆକୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ତାହା ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତାକାମୀମାନଙ୍କୁ କେତେ ଉତ୍ସାହ ଓ ବଳ ଆଣିଦେଇଥିଲା, କେତେ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର କରିଥିଲା ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ସମ୍ବାଦଟି ସତେ ଅବା ଆଦୌ ପହଞ୍ଚି ନ ଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ରୁଷ-ଜାପାନ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ଫକୀରମୋହନ କବିତାଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ ସତ,

ମାତ୍ର ତାହାକୁ ସେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଲେଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକମାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ରାଜନୀତିକ ମଞ୍ଚ ହେଉଛି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ । ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ଓଡ଼ିଶାର ଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ତଥାକଥିତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେପରି ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିବ, ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ସର୍ବସ୍ୱୀକାର ପରିସରଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ସେତିକ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲା । ଭାରତରେ ଅଦୂର ଓ ଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ କ'ଣ ସବୁ ଘଟିବାକୁ ଯାଉଛି, ଏହି ସଂସ୍ଥା ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସତେ ଅବା ମୋଟେ ଗ୍ରାହ୍ୟ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା । ରାଜନୀତିକ ଭବିଷ୍ୟ-ଚେତନା ଏପରି ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଦୈନ୍ୟଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୟରେ ସମ୍ମିଳନୀଠାରୁ ରାଜନୀତିକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚେତନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବା ଆଉ କ'ଣ ଆଶା କରାଯାଇ ପାରିଥାଆନ୍ତା ?

ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯାବତୀୟ ନେତୃତ୍ୱରେ ସର୍ବାଗ୍ରରେ ରହିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାକୁ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ଭାବରେ ଦେଖିବା ହିଁ ହୁଏତ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟାକୁଳତା ହୋଇ ରହିଥିଲା । କୃଷି, ଶିଳ୍ପ ଓ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ସେହି ସମୟର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଧୁନିକ ବିଚାର ବୋଲି କୁହାଯିବ, ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଏକ ଅପ୍ରତିହତ ସ୍ୱାଭିମାନ ରହିଥିଲା । ପ୍ରତିବେଶୀ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସମକକ୍ଷ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଗଠନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତେ ଯେପରି ଜଣେ କୁଶଳ ଯନ୍ତ୍ରୀ ପରି ସିଏ ନକ୍ସା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଥିଲେ ଓ ସେଥିଲାଗି ଏକ ସମୁଚିତ ସାମୂହିକତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଚାଲୁଥିଲେ । ଆପଣାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରବାସ କାଳରେ ତାଙ୍କୁ ସେହିସବୁ ସମାଜର ସମ୍ପନ୍ନତା ଓ ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ବିଷୟରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ମଡେଲ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ସେହି ମଡେଲ୍‌କୁ ସିଏ ଏଠି ମଧ୍ୟ ଅବତାର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିବେ ବୋଲି ନିରନ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ସ୍ୱାଭିମାନ ଯେ ବୃହତ୍ତର ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଭିମାନର ଏକ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ, ମଧୁସୂଦନ ସେ କଥାଟିକୁ ହୁଏତ ଯଥେଷ୍ଟ ତୀବ୍ରତା ସହିତ ଅନୁଭବ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ଯଦି ପାରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ମହାସଭାରେ ତାଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତାକୁ ସମଗ୍ର ଭାରତ ଶୁଣିବାର ଓ ତଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥାଆନ୍ତା ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ମଧ୍ୟ ବହୁବିଧ ବିମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଥାଆନ୍ତା । ମଧୁବାବୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିଁ ରହିଗଲେ, ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶା

ମଧ୍ୟ ପନ୍ଥରେ ରହିଗଲା । ଯେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ଭବ କରିବାକୁ ହେଲେ ଏକ ଉପନିବେଶକୁ ଯେ ସବ ପ୍ରଥମେ ପରାଧୀନତାର ଶୃଙ୍ଖଳ ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ମାତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ବଡ଼ ଓ ଆହୁରି ବଡ଼ କରିବା ଲାଗି ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଓ ତାର ତତ୍ତ୍ୱଲ୍ୟ ଶିବିରଟି କ'ଣ ଏ ବିଷୟରେ ଆଦୌ ସଚେତନ ନ ଥିଲା ?

ମଧୁବାବୁଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଆଉ କେଉଁମାନେ ରହିଥିଲେ ? ଏହି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ନ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ କେଉଁଭଳି ତେଲଘଡ଼ିରେ ଯାଇ ରହିଥିଲା ? ମଧୁବାବୁଙ୍କ ପରି ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟାକୁଳତା ରହିଥିଲା ? ୧୯୦୩ ମସିହାରେ କଟକଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସଭାପତିଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣରୁ ଆମେ ହୁଏତ ତହିଁର କିଛିଟା ସୁରାଖ୍ ପାଇପାରିବା । ସଭାପତି ସେହି ଅଭିଭାଷଣରେ "ଉତ୍କଳ ଦେଶରେ ରାଜା ଓ ଜମିଦାରଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ ସୁଶିକ୍ଷିତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାଗାର ସ୍ଥାପିତ ହେବା ଉଚିତ" ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । "ରାଜା ଓ ଜମିଦାରଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ, ଯାହାଙ୍କର କେତେକ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଯୋଗ୍ୟତାର ଆବଶ୍ୟକ, ସେମାନେ କିପରି ସାଧାରଣ ଜନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ସ୍ଥାପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବେ ? ··· ରାଜକୁମାର ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଜମିଦାରଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ ଏକତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟୋଃନ୍ୟରେ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପିତ ହେବ ।··· ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେମାନେ ଯେବେ ଏକତ୍ର ବଢ଼ିବେ ଓ ପଢ଼ିବେ ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍ଭାବ ଓ ଏକତା ହେବାର ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ।" ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେତେବେଳେ ସର୍ବମୋଟ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ସଂଖ୍ୟା ହୁଏତ ଆଙ୍ଗୁଠି ଅଗରେ ଗଣି ହୋଇଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ମଞ୍ଚରେ ରାଜା ଓ ଜମିଦାରମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଏକ ବିଶେଷ ଶିକ୍ଷାଗାର ସ୍ଥାପନ କରିବାର କଳ୍ପନା କରାଯାଉଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍ଭାବ ଓ ଏକତା ହେବାର ମଣୁଧା ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା କେଉଁଠି ଥିଲା ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ଦେଖିବାର ଅଭିଳାଷ ରଖିଥିବା ନେତାମାନେ ସତକୁ ସତ କେଉଁଠି ଥିଲେ ? ଏକ ଆଦର୍ଶ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ସବୁ ବୁଝୁଥିଲେ କେଜାଣି ?

ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ନେତୃତ୍ୱ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ-ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ-ଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଶାସନ ମଧ୍ୟକୁ ଏକତ୍ର କରଆଣି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶଟିଏ ଗଠନ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ତାହା ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି କିଛି ବୁଝୁଥିଲା । ସମୁଚିତ ରାଜନୀତିକ ଚେତନା ନଥିଲେ ହିଁ ନେତୃତ୍ୱ ଏହିପରି ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ବାହାରି କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିବା ଲାଗି ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଉପସ୍ଥିତ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଆୟତନ ଓ ପରିସରର କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱୟନ ଦାବୀ କରୁଥାଏ, ସେହି ଆୟତନ ଓ ପରିସରର ଅନୁରୂପ ଏକ ସଚେତନତା ଲାଭ କରିବା ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ଅଭିମୁଖ୍ୟ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଆୟତନ ଓ ପରିସରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବଦଳାଇ ଦେବାକୁ ରାଜି ହେବା,—ତାହାହିଁ ରାଜନୀତିକ ଚେତନା । ଆମେ ନିଜେ ଯେତିକି, ତାହାରି ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ଉପସ୍ଥିତ ପରିସ୍ଥିତି ତଥା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ପରିସ୍ଥିତିର ପରିସର ବଦଳି ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଗୋଡ଼ହାତ ବାନ୍ଧି ବସିଥିବା, ତାହା ହେଉଛି ରାଜନୀତିକ ଅସମର୍ଥତା । ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱ ହୁଏତ ସେହି ସମୟରୁହିଁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନଦେଖି କେବଳ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖିବାର ମିଛ ବାଟଟିକୁ ଧରିଲା । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସମଗ୍ର ଭାରତ-ବର୍ଷରେ ସେତେବେଳେ ଖଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ାକର କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଏକ ବୃହତ୍ତର ମହାସ୍ରୋତରେ ମିଶିବାର ଆହ୍ୱାନ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ଶୁଣାଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପୃଥିବୀରେ ସେତେବେଳେ ମାନବ-ମୁକ୍ତି ଏବଂ ମାନବ-ସ୍ୱୀକୃତିର ନୂତନ ସଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେସବୁର ଆଦୌ କୌଣସି ଆଘାତ ଅଥବା ଆବେଦନ ଅନୁଭୂତ ହିଁ ହେଉନଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ କେବଳ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ଏଥିରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଥିଲେ ।

ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସେହି ପୁରୁଣା ମଞ୍ଚ ଓ ତାହାର ପୁରୁଣା ଝୁଣ୍ଟମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭାରି ଚଞ୍ଚଳ ଧରାପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କର ଅସଲ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଜାଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସମାଧାନ ବାହାର କରିବାକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ନେତୃତ୍ୱ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କ ସକାଶେ ହିଁ ସିଏ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ଗଠନ ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ସିଏ ଏକ ଅନ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ କାମନା କରୁଥିଲେ, ମଣିଷର ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ୍ତ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟ-

ପ୍ରେରଣାରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସାମୂହିକତା ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ସାମୂହିକ ସ୍ତରରେ ସେହିପରି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୋଜନାକୁହିଁ ସେ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଓ ସେହି ଶିକ୍ଷାର ଏକ ସାହସଯୁକ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ଭୂଇଁମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପରେ ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଅଭିନମଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଗୁଡ଼ିକର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାଧାରଣ ଯେଉଁ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ, ସେ ସେହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହିପରି ଏକ ପରି-ବର୍ତ୍ତନକାମୀ ଭୂମିବଦଳାର ଉଦ୍‌ବେଳନ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ସାହିତ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା ଓ ସମାଜଚର୍ଚ୍ଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଏ ସ୍ଥାନୀୟ ସକଳ ଉଦ୍ୟମ ଓ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକର ସୂତ୍ରକୁ ନେଇ ବୃହତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷର ନୟୁଥ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ନୂତନ ଅଭିନମର ଗଙ୍ଗା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଏକ ବୃହତ୍ତର ସମଗ୍ରତା ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶା ଆପଣାକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲା । ଚେରଗୁଡ଼ିକ ତଥାପି ରହିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସାମୂହିକ ଗୁହାମୁକ୍ତିର ସେହି ଇତି-ହାସରେ ଆମେ ସତ୍ୟବାଦୀର ଅବଦାନକୁ ସବାଆଗ ଏଇଥି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମନେ ରଖିବା ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଣ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢ଼ୁଥିଲେ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଓ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମୀ ଅନ୍ୟମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶର ଗଠନକୁ ହୁଏତ ଏତେ ଅଧିକ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ଦେଖୁଥିଲେ ଯେ ଉତ୍କଳ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏକକ ରୂପେ ଯଥାର୍ଥ ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଯେ ରାଜନୈତିକ ପରାଧୀନତା ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ବାହାରି ଆସି-ବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେମାନେ ହୁଏତ ସେହି କଥାଟିକୁ ମୋଟେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ରାଜତ୍ୱର ଏଠୁ କେବେ ଅନ୍ତ ହେବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିକ ଗଣିତ-ପୁସ୍ତକରେ ଆଦୌ ଲେଖା ହୋଇ ନଥିଲା । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସ୍ଥାନୀୟ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ (ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ) ଭାରତୀୟ ମୁକ୍ତି-ସଂଗ୍ରାମରେ କୌଣସି ଭାଗ ନେଇ ନଥିଲେ । ଏହି ସଂଗ୍ରାମକୁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ନାନା ସ୍ୱାର୍ଥ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଏକ କଟୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ସଂଗ୍ରାମରତ ଭାରତବର୍ଷ ସାଇମନ କମିଶନକୁ 'ଫେରିଯାଅ, ଫେରିଯାଅ' ବୋଲି କହି ଭର୍ତ୍ସନା କଲାବେଳେ ଏମାନେ ତାହାକୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇଥିଲେ । ହୁଏତ ସେଇଥିଲାଗି କଚେଇରୁ ଉତ୍ତରୀ ପାଇଗଲେ । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ସରକାରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହେଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ମଧୁସୂଦନ ଉଭୟେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରି ସାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଅସଲ ସଗ୍ରାମ ଓ ଅସଲ ପ୍ରସ୍ତୁତିଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ଯେତେବେଳେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ହୁଏତ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଥିଲା, ଗୋପବନ୍ଧୁ ସେତିକବେଳେ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ପଚାଶବର୍ଷ କ'ଣ ଜଣେ ଲୋକନାୟକର ମରିବା ବୟସ ? ଯଦି ସେ ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆଉ ମାତ୍ର ୨୦ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ନେତୃତ୍ୱ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗ ହୁଏତ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ମୋଡ଼ାନେଇ-ଥାଆନ୍ତା । ଯେଉଁମାନେ ଏକଦା ସତ୍ୟବାଦୀରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ନିକଟ ସହକର୍ମୀ ଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟୂହଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପରି ଦିଶୁଥିଲେ, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ସତ୍ୟବାଦୀକୁ ମଧ୍ୟ ମନେ କଲେ ନାହିଁ । ନାନା ଅନ୍ତଃସଂଶୟ ମଧ୍ୟରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଥିବା ପରି ବଡ଼ ଉଗ୍ର ଭାବରେ ଭାରି ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଲେ । ଏଠାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଜୀବନାବସାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି ଏକ ଦ୍ୱୈତ ଅନୁରକ୍ତି ଅଥବା ବିଖଣ୍ଡିତ ଅନୁରକ୍ତିର ଧର୍ମସଂକଟ ଭିତରେ ସର୍ବଦା ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥିଲେ । ଏପରିକି ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହି ଆବହ ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିଗଲେ । ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଓ 'ନିଆଁଖୁଣ୍ଟା'ରେ ଶେଷ କଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଯେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଆପଣାର ଅଭୀଷ୍ଟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ଓ ତେଣୁ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଆଗ୍ରହ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେହି କଥାଟି ଏକାବେଳକେ ପାଶୋର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏକ ଚକ୍ଷୁହୀନ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାବପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟରେ ଯାବତୀୟ ରାଜନୀତିକ ସଚେତନାକୁ କେଡ଼େ ଅକୁଶଳ ଭାବରେ ପୋତି ରଖି ଦିଆଗଲା ।

ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱର ହାନ୍ଦୋଳା ଉପରେ ବସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶରୂପୀ ଅର୍ଦ୍ଧପକ୍ୱ ଫଳଟି ଆମର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ଏକ ରାଜନୀତିକ ସମୀକ୍ଷା ବେଶ୍ କରାଯାଇପାରେ । ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ବା କେତେ ବୁଝୁଥିଲା ? ଗୋଟିଏ ଭୂମି କହିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଥମେ ସେ ସେହି ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଏ, ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ଏକଥାଟିକୁ ଆଦୌ ବୁଝିଥିଲା କି ? ନୂଆ ଓଡ଼ିଶା ନାମରେ ଯେତେ-ବେଳେ ଆମ ଭିତରକୁ ଗଞ୍ଜାମ ଆସିଲା ଓ କୋରାପୁଟ ଆସିଲା । ଏହି ଦୁଇ

ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଆଦିବାସୀମାନେ ହିଁ ବାସ କରୁଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ଧୁରୀଣମାନେ ନିଜର ପାର୍ଟି ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ କୌଣସି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଗଣା କରୁଥିଲେ କି ? ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଆର୍ଥିକ ଗଠନ ଗୁଡ଼ିକ ଯେ ତାହାର ରାଜନୀତି ଓ ଶାସନନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ, ଆମର ତତ୍କାଳୀନ ବିଜେତାମାନେ ତାହାର କୌଣସି ଖବର ରଖିଥିଲେ କି ? ୧୯୩୬ ପରେ ଫରକ ହୁଏତ ଏତିକି ହେଲା ଯେ, ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନଫନ୍ଦା ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ ସାଷ୍ଟି ଗଢ଼ାହେଲା । ଶୋଷଣ ରହିଲା, ସାମନ୍ତବାଦ ରହିଲା,–ଆଉ କିଛି ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିକ ଚତୁର ଓ ଅଧିକ ଭାଗ୍ୟବାନ ମଣିଷ ସେହି ଶୋଷଣ ଓ ସେହି ସାମନ୍ତବାଦରୁ ଲାଭ ଉଠାଇଲେ । ଏଣିକି ଓଡ଼ିଆମାନେ ମଧ୍ୟ ସାମନ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ, କଲଟି ଭିତରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କବଜା ହୋଇ ଲାଗି ପାରିଲେ— ତାହାକୁ ହିଁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଏକ ସିଦ୍ଧି ବୋଲି କୁହାଗଲା । କଲଟା ଯେମିତି ଥିଲା, ଠିକ୍ ସେହିପରି ରହିଲା ।

ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କୌତୁହଳର କଥା ହେଉଛି, ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ହେବାଦ୍ୱାରା କେଉଁଠି କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲାନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ଥାପନ ହିଁ କରାଯାଇନଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଳ୍ପକିଛିଶିଆ ଭାବରେ କେତେଜଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଆନ୍ଦୋଳନ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ କେଡ଼େ ଉଦାର ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବଡ ବଡ଼ କବି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପାଇ ଅଧିକ ଲେଖି ଅଧିକ ଛାପିବାଲାଗି ଉତ୍ସାହିତ ବି ହେଉଥିଲେ । "ଓଡ଼ିଶାରେ ଯଦି ଆଉ କିଛି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିଦ୍ୟୋତ୍ସାହୀ ଓ ସାହିତ୍ୟ ରସିକ ରାଜା ଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ୫୦/୬୦ ବର୍ଷ ଭିତରେ··· ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳଭାଷା ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ଗୋଟିଏ ଗଣନୀୟ ଭାଷା ହୋଇପାରନ୍ତା" ବୋଲି ସ୍ୱୟଂ କବିବର ରାଧାନାଥ ଏକଦା ଦୁଃଖ କରି ମତ ଦେଇଥିଲେ । ଏପରିକି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହେବାର ଏଗାର ବର୍ଷ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କଲା, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେହି ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ରହିଲେ କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଶାର କାମରେ ଲାଗିଲେ କି ? ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍କଳୀୟ ହେବାକୁ ବା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭାରତୀୟ ହେବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ତଥାପି ଯେତେ ଭୟ ଲାଜ ଲାଗୁଥିଲା । ସେମାନେ ସବୁଦିନେ ସେହି ରାଜା ହୋଇ

ରହିଥାନ୍ତେ,– ସେମାନେ ସତେଅବା ସେହିପରି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ଜଣେ ଜଣେ ନାଗରିକ ହେବାକୁ ଏକ ଅପମାନଜନକ ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ଗଣ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭ କାଳରେ ଘଟିଥିବା ଏକ ଘଟଣା ଭାରି ମନେ ପଡ଼ିଯାଉଛି । ସେତେବେଳେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଅଠର ଗଡ଼ଜାତ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ନାଗପୁର ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ସମେତ ଓଡ଼ିଶା ଡିଭିଜନ୍ ବୋଲି ଯାହା କୁହାଯାଉଥିଲା, ତାହା ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଖାସ୍‌ମାହାଲ ସମ୍ବଲପୁର ସହିତ ଅଠର ଗଡ଼ଜାତକୁ ସେପଟୁ ଆଣି ଏ ପଟେ ଓଡ଼ିଶା ଡିଭିଜନ୍ ସହିତ ଯୋଡ଼ିବାର ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏକଦା ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ଆସିବାରୁ ଅଠର ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗଡ଼ଜାତ ଓ ଖାସମାହାଲରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ଥିଲା, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶା ଡିଭିଜନ୍ ସହିତ ଯୋଡ଼ିଲେ ସେମାନଙ୍କର ତଥା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ୍ ବାହାଦୁରଙ୍କର ପ୍ରଶାସନଗତ ସୁବିଧା ହେବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଉଥିଲା । ରାଜାମାନେ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଡିଭିଜନ୍ ଭିତରକୁ ନଆସି ସେହି ନାଗପୁର ସହିତ ରହିବା ଲାଗି ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ପ୍ରତିବାଦରେ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଅନିଚ୍ଛାର କାରଣ ହେଉଛି, ଓଡ଼ିଶା ଡିଭିଜନର କମିଶନର ରୂପେ ବେଳେବେଳେ କୌଣସି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ନାଗପୁର ଡିଭିଜନ୍‌ରେ ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କମିଶନର ପଦରେ କେବଳ ସାହେବମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରାଯାଉଥିଲା । ଆମ ମହାମହିମ ଓ ସମ୍ମାନ-ସଚେତନ ରାଜାମାନେ ଜଣେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତା-ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଜଣେ ଧଳାଚମଡ଼ାର ସାହେବଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିବାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ସମ୍ମାନର କଥା ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଥୋକେ ଜଣ ପାଞ୍ଚ ଜମ୍ମା ଓଡ଼ିଆ ପାଇଁ କେଉଁ ଭାଗ୍ୟ ମନାସି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ ବା ଉତ୍କଳ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ରୂପେ ଗଢ଼ା ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ତାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବସିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ସଂଶୟରେ ଯାଇ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର କେଉଁଠି କି ଭାଗ୍ୟ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା ? ଅଥବା, ସେମାନେ ସବୁଯାକ ସାମନ୍ତ ଏକାଠି ଗୋଷ୍ଠୀ ବାନ୍ଧି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଚିରନ୍ତନ କାଳ ଲାଗି ହେଉ

କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ଓ ସେଇଥି ଲାଗି ସମ୍ମିଳନୀ ମଞ୍ଚରେ ବସିବାକୁ ଆସିଥିଲେ କି ?

ଓଡ଼ିଶାରେ ନାନା ମଞ୍ଚ ଓ ନାନା ଅବସରରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଏକ ଜାତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଦେଶ ଓ ଜାତି, ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦାଭିଧାନରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥପରିସର ରହିଛି । ସେହି ଅର୍ଥପରିସରକୁ ମନଇଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲେ ତଦ୍ଵାରା ଆମେ ଆମ ନିଜ ସମେତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ଅନେକ ପ୍ରମାଦ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରଭୃତି ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଜାତି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ରାଜନୀତି-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଜାତି କହିଲେ ସେହି ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କୁ ମୋଟେ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । ଏହି ଦ୍ଵିତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଆମେ ୟୁରୋପରୁ ଆଣିଛୁ । ୟୁରୋପୀୟ ସେହି ମଡେଲ୍‌ଟିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମ ଘରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵୟଂ ଗୋଟିଏ ଜାତି ବୋଲି ସଚେତନ ହୋଇଛୁ । ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତି-ସଂଗ୍ରାମରେ ସେହି ସଚେତନତା ଆମକୁ ଅନେକ ଖୋରାକ ଯୋଗାଇଛି ଏବଂ ଏହିପରି ଏକ ଜାତି ହିସାବରେ ହିଁ ଆମେ ଆମର ରାଜନୀତିକ ସ୍ଵାଧୀନତା ହାସଲ କରିଛୁ । ଭାରତବର୍ଷ କୁଆଡ଼େ ଇତିହାସର ଅବହମାନ କାଳରୁ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ ଭାବରେ ଏକ ଜାତି ହୋଇ ରହିଥିଲା ବୋଲି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅତୀତ ଦରଦୀ ଅନେକ ସୁଧୀ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତିରୁ ଉଲୁଗୁଣା ଦେଇ ନିଜର ମନ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି । ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ୟୁରୋପୀୟ ବିଚାର ଏବଂ ବିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ଡୋର ଲାଗିବା ପରେ ଆମେ ମାପକ ଓ ମାନଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ଭାବରେ ଜନାଇ ଶିଖିଲୁ ଏବଂ ନିଜ ଅତୀତ ଭିତରୁ ସଂହତିଦ୍ୟୋତକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଆବିଷ୍କାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ନୂଆ ସମ୍ପର୍କଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲୁ । ମାତ୍ର ସେହି ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆମ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକର ଘରେ ଆମକୁ ଯେତେ ଯାହା ଉଦବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଆମେ ତଥାପି ଆମ ଇତିହାସର ଗୋଟିଏ ତଥ୍ୟ ବୋଲି ମୋଟେ ମନେ କରିବାକୁ ଯିବା ନାହିଁ । ଗଲେ ପ୍ରମାଦରେ ପଡ଼ିବା ।

ଓଡ଼ିଶାକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେଶ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ନିଜ ଘରଟି ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି କାରଣରୁ ଆଉ ଅନ୍ୟକିଛି କୋଉଠି ରହିଛି ବୋଲି ନଦେଖିଲେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ସଂସାର ବୋଲି ମଧ୍ୟ

କହୁଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ଯଦି ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଦେଶ ହେଲା; ତେବେ ତାମିଲନାଡ଼ୁ ତାମିଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାହିଁକି ଏକ ଦେଶ ନ ହେବ, ଗୁଜରାଟ ଗୁଜରାଟୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାହିଁକି ଏକ ଦେଶ ନ ହେବ ଏବଂ ପଞ୍ଜାବ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଜାବୀ-ମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାହିଁକି ଏକ ଦେଶ ନହେବ ? ଏକଦା ଶିଖ ଓ ମରାଠାମାନେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ, ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତ-ମାନେ ଲେଖିଥିବା ବହିରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାକୁ ଜାତୀୟ ସମର ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ରାଜସ୍ଥାନର ରାଣାପ୍ରତାପଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ଦେଶ-ଭକ୍ତ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁସାରେ ଯେତେବେଳେ କାଞ୍ଚିରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଲାଗି ଅଭିଯାନରେ ବାହାରି ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭାରତର ଶବ୍ଦାର୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦେଶ ବା ଜାତି ବୋଲି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ହିଁ ନଥିଲା । ତେବେ ସେହି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଆମେ ଜାତୀୟ ଗୌରବର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି କହିବା କାହିଁକି ? ଭାରତରେ ବହୁ ଭାଷା ରହିଛି ଏବଂ ଇଉରୋପରେ ପ୍ରାୟ ଭାଷା ଅନୁଯାରେ କୁନି କୁନି ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ସୃଷ୍ଟି କରା-ହୋଇଛି । ଇଉରୋପର ଆୟତନ ଯେତିକି, ଭାରତର ଆୟତନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେତିକି । ତେବେ, ଭାରତବର୍ଷ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ହୋଇ ରହିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଥାଏ, ତେବେ ଇଉରୋପୀୟ ମହାଦେଶକୁ ଅନୁକରଣ କରି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆପଣାକୁ ସତେ ଅବା ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଦେଶ ବୋଲି ମନେ କରି ପରସ୍ପରଠାରୁ ପାରସ୍ପରିକ ଭାବ ଓ ବେଭାରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛଡ଼ା ଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ ସେଥିରୁ ଏହି ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ତଥା ସମଗ୍ର ଦେଶ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ହିତ ମିଳିବ ?

ଇଉରୋପରେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ସାଂସ୍କୃତିକ ଏକକ ରୂପେ ସମଗ୍ର ମହାଦେଶଟିକୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଅବଶ୍ୟ ତଥାକଥିତ ପଶ୍ଚିମ ଇଉରୋପ ବିଷୟରେ ଉଠିଛି । ପୂର୍ବ ଇଉରୋପରେ ଏବେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ସରକାର ଚାଲିଛି, ତେଣୁ ପଶ୍ଚିମ ଇଉରୋପର ଅକମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ସରକାରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ରାଜି ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମ ଇଉରୋପର ଅର୍ଥନୀତି ଇଉରୋପୀୟ କୋଠି ବଜାର ଯାଏ ଆସିଲାଣି । ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଦେଶୀୟ ନହୋଇ ମୂଳତଃ ଇଉରୋପୀୟ ହୋଇ ରହିଛି । ପ୍ରାୟ ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଓ ରୁଷିଆର କେତେଜଣ ଲେଖକ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟର ଅବଧାରକ ଇଉରୋପ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଯାଇ ଇଉରୋପର ଅସଲ ଉଦୟ ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି କେତେକଥା

କହିଥିଲେ ଓ ବେଶ୍ ଏକ ଉତ୍ସାହର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଏବେ ସେହିସବୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ଉତ୍ସାହ ସତେଅବା ରାଜନୀତି ପାଖରେ ଆସି ଅଟକି ଯାଇଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି । ରାଜନୀତିକ ଉଗ୍ରତା ବେଳେ ବେଳେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁରାଗ୍ରହ ରଖିଥିବା ଏକ ଉଗ୍ରତା ବୋଲି ମନେ ହୋଇଥାଏ ଓ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଭଣ୍ଡୁର କରିଦେବାକୁ ବସିଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ରାଜନୀତି କେବେହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର ଅସଲ ଆକାଂକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ରୋକି ରଖିପାରେ ନାହିଁ ।

ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୀତିକ ବିବେକ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ହିଁ ଆମ ଭାଗ୍ୟର ଅସଲ ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛି । ସେହି ପ୍ରତୀକଟି ଅନୁସାରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ବସି ଭାରତବର୍ଷ ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ସଂବିଧାନ ବି ତିଆରି କରିଛୁ ଓ ତାହାକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ସମ୍ଭବ କରିବୁ ବୋଲି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଇଉରୋପରେ ଯାହା ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ନିକଟଭବିଷ୍ୟତରେ କେବେ ହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ, ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାହାକୁ ହିଁ ଆମ ମନ୍ତ୍ର ସମିତିର ସର୍ବନିମ୍ନ ସମ୍ୟକ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇ ପାରିଛୁ । ତେବେ ଭାବ ଏବଂ ବ୍ୟବହାରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଏପରି ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇ କାହିଁକି ରହିଛୁ ? ସ୍ୱାଧୀନତାର ଦୁଇଦଶକ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସମଗ୍ର ଦେଶଲାଗି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପ୍ରଶାସନ-ଗତ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବା ଲାଗି ସର୍ବସମ୍ମତ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଟିଏ ଖୋଜି ବାହାର କରି ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶର ସାହେବମାନେ ସେଥିଲାଗି ଆମ ଅନେକଙ୍କୁ ଅପାଙ୍କ୍ତେୟ କରି ରଖି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ହିଁ ଏଠାରେ ଚିରକୁଆଁରି କରି ରଖିବା ଲାଗି ମସୁଧା କରୁଛନ୍ତି ଓ ତେଣେ ପଣ୍ଡିତମାନେ କେଉଁ ଭାବ ବିହ୍ୱଳ ଭାବରେ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ସାର ଭାଷା ସଂସ୍କୃତରେ ହିଁ ଯାବତୀୟ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଚଳୁବୋଲି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସାହରେ କହୁଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀସାରା ଆମ ଅଡ଼କୁ ଅନାଇ ହସୁଛନ୍ତି, ଇଂରେଜମାନେ ହୁଏତ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ହସୁଛନ୍ତି । ନିଜକୁ ସତକୁ ସତ ଏକ ଜାତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ପାରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏକ ସର୍ବନିମ୍ନ ପରିପକ୍ୱତା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିପକ୍ୱତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ ଏବଂ ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସାମୂହିକ ପରିପକ୍ୱତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ । ଏବଂ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିପକ୍ୱତାଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମିକୁ ଉଦ୍ବେଳିତ ହୋଇ ପାରିଥିବା ଏକ ସାମୂହିକ ସଚେତନତା ।

ଭାଷା, ଜାତି ଅଥବା ସଂସ୍କୃତି ଅନୁଯାୟୀ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁଠାରେ ରାଜ୍ୟ ଅଥବା ଦେଶ ଗୁଡ଼ିକର ସୀମାନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇଛି ତାହା କଦାପି ଗଣିତର ଧାର ଟାଣିଲା ପରି ଗୋଷ୍ଠୀଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଯାୟୀ ସୀମାଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରି ନାହିଁ । ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ତାହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ରହିଛନ୍ତି ଓ ଆନ୍ଧ୍ରରେ କେବଳ ତେଲଗୁ-ଭାଷାଭାଷୀମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ହରିଆନାରେ କେବଳ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ ରହିଛନ୍ତି ଓ ପଞ୍ଜାବରେ କେବଳ ପଞ୍ଜାବୀ ରହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଜଙ୍ଗଲରୁ ତେଲଗୁମାନେ କାଠ କାଟି ନେଇଗଲେ, ଆନ୍ଧ୍ର ସରକାର ଓଡ଼ିଶା ସୀମାର ଭିତରେ ପଶି ଖଜଣା ଆଦାୟ କଲେ, ବିହାର ସରକାର ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚାର କଲେ, ଆମର ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କରେ ଯେତେବେଳେ ଏହିସବୁ ଖବର ବାହାରେ ଓ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ଉତ୍ତାପ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଭାଷାର ସୂତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟର ଗଠନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀ-ସମ୍ବନ୍ଧୀ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନ ଯେ ତଥାପି ହୋଇ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେସବୁ ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ଥକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଆପଣାର ପ୍ରାୟ ସକଳ ଅନୁରକ୍ତି ଏବଂ ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକୁ ଆମର ସାନ ସାନ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହିତ ରହିଥିବା ମୂଳଧ ତଥାକଥିତ ନିଜ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ସକାଶେ ହିଁ ଆମର ଚାରିପାଖରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପ୍ରବିବେଚନା ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରଣା ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଉଥିବା ଓ ଅଧିକତର ଭାବରେ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ।

ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କ'ଣ ବିଦେଶରେ, ଶତ୍ରୁହାତରେ ବା କୌଣସି ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଅଛନ୍ତି ? ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ଭିତରେ ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ବଙ୍ଗଭାଷୀ, ବିହାରୀ ଅଥବା ତେଲୁଗୁମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କ'ଣ ଆମଘରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଶତ୍ରୁହାତରେ ଅଛନ୍ତି ? ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଜଣେ ଇଉରୋପୀୟ ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତ ମତ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, କୌଣସି ରାଜ୍ୟ ବା ରାଜ୍ୟଖଣ୍ଡରେ ବାସ କରୁଥିବା ଏକ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଗୋଷ୍ଠୀ ସେହି ରାଜ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସଂଖ୍ୟାଲଘୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଏ, ତାହାର ଦ୍ୱାରାହିଁ, ସେଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତି ହୋଇଥିବା ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଅସଲ ମାନ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଟି ଅନେକାଂଶରେ

ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଅନ୍ୟ-ଭାଷାଭାଷୀ ଅଛନ୍ତି, ଅଥବା ଆମ ଭାଷାଭାଷୀ ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଭାବରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶା, ବଙ୍ଗ, ଅଙ୍ଗ ଅଥବା ଆନ୍ଧ୍ର ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ଅଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଯେ କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ଯେ କୌଣସି ଭାଷାଭାଷୀ ରହିଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ଆମର ଅସଲ ସାଧାରଣ ଭୂମିଟିରେ ତା'ର ଚେର ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ତେଣୁ ଆମେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ମୂଳତଃ ସେହି ପରିଚୟରେ ହିଁ ଆମ ନିଜ ସହିତ ସାମିଲ କରିନେବା । ଆମର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାଂସ୍କୃତିକ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆମର ସାମାଜିକ ଜୀବନବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସତକୁସତ ଭେଦିକରି ରହିଥିଲେ ହୁଏତ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଠିକ୍ ତାହାହିଁ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତୁ । ମାତ୍ର, ଭାରତବର୍ଷ ଯେପରି ତିଆରି ହେବା କଥା, ତାହା ସତକୁ ସତ କ'ଣ ସେହିପରି ତିଆରି ହେଲାଣି କି ? ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷ ଯଦି ତାହା ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ, ତେବେ ଓଡ଼ିଶା ତିଆରି ହୋଇ ସାରିଲାଣି ବୋଲି କିଏ କହି ପାରିବ ।

ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟରେ ଯେ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀମାନେ ତଥାପି ରହିଛନ୍ତି, ଆଉ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ତାହା ହୁଏତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହେବ । ରାଜ୍ୟ ଉପାନ୍ତର ଯେଉଁ ଭାଗରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହୋଇ ଦୁଇଟି ଭାଷାଭାଷୀ ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ହୁଏତ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ବାସ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେହି ଭାଗଟି ଦୁଇ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଲାଗି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସେତୁପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣାକୁ ଶିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ବୋଲନ୍ତି. ସେମାନେ ନିଜକୁ ୟୁରୋପ ସହିତ ଓ ଆହୁରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି କହିଲେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ସହିତ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଛନ୍ଦି କରି ରଖିଛନ୍ତି ଅପଣାର ପ୍ରତିବେଶୀ ଭାଷା ଓ ତାହାର ବାହକ ଜୀଅନ୍ତା ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଯେତେ ପରିଚିତ ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି, ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆରେ ସାହିତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଅପଣାର ଧାରାଟିକୁ ସର୍ବୋପରି ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଧାରା ବୋଲି ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆନ୍ଧ୍ରର ସାହିତ୍ୟ ସହିତ କୌଣସି ପରିଚୟ ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି । ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରୁ ଆଧୁନିକ କାଳର ହୁଏତ ଖଣ୍ଡିଏ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟ ବହି ସିଧା ଓଡ଼ିଆକୁ

ଅନୁବାଦ କରି ହୋଇନାହିଁ; ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ନିବନ୍ଧକାରମାନେ ନିଜ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଯୁକ୍ତିକର ସମର୍ଥନରେ ଇଂରାଜୀରୁ ଗଣି ଗଣି ସନ୍ଦର୍ଭ ଆଣି ଥାପି ଦେଇ ପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତେଲୁଗୁ, କନ୍ନଡ଼ କିମ୍ବା ଅହମୀୟା ଭାଷାରୁ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ନଜିର ଦେଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଏକ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା । ଏକାଠି ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଆମେ ପରସ୍ପରଠାରୁ କିପରି ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହୁଛୁ, ଏହା ତାହାରି ପ୍ରତିପାଦନ ହିଁ କରି ଦେଉଛି । ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ଦ୍ୱିଭାଷୀ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଉପାନ୍ତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଦୁଇପଟର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯାଉଁଟି ତାହାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ଓ ଗବେଷଣା ହୋଇ ପାରନ୍ତା । ଏଥିରୁ ସେଥିକୁ ସେଥିରୁ ଏଥିକୁ ଅନୁବାଦମାନ ହୁଅନ୍ତା, ଉପାନ୍ତର ସାହିତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଦୁଇ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁରାଗୀ ଓ ଅବଗାହୀମାନେ ଏକତ୍ର ବସନ୍ତେ, ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକର ଦିଆନିଆ ହୁଅନ୍ତା । ସଂଗୀତର ଅବସରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଏକାଠି ବସନ୍ତା ଏବଂ ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଅନ୍ତତଃ ଶିକ୍ଷିତମାନେ ଦୁଇଟିଯାକ ଭାଷାରେ ଅନୁରାଗ ରଖନ୍ତେ, ନିଜ ଭାଷା ସହିତ ଅନ୍ୟଟିକୁ ଶିଖନ୍ତେ, ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତେ । ତେବେ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅନେକ ସେତୁଟି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ।

ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶର ସନ୍ଥ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭଦ୍ରାଚଳ ରାମଦାସଙ୍କର 'ଶତକ'ରୁ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପଦର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ସେଥିରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି : "ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ମୁକ୍ତା ବନମଧ୍ୟରେ ବରକୋଳି କଣିକା ଭଳି ମୁଁ ଦୂର-ଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ି ଦୁରାତ୍ମାଙ୍କ ଲାଗି ମୋର କାବ୍ୟକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ପ୍ରତାରିତ ହେଲି । ମୋ ଜିହ୍ୱାକୁ ଯେପରି ପବିତ୍ରତା ସହଜରେ ଆସିବ, ମୋର କବିତାରୁ ଯେପରି ବାକ୍-ସୁଧାରସ ହିଁ ବରଷିବ, ହେ ଭଦ୍ରଗିରି ଦାଶରଥି କରୁଣା-ପୟୋନିଧି ! ମୋର କାବ୍ୟ-ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ କେବଳ ତୁମେ ହିଁ ସଦୟ ହୋଇ ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଅ !" ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଏହା କ'ଣ କେବଳ ତେଲୁଗୁ ସାହିତ୍ୟ ? ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଅଥବା କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କୃଷ୍ଣ-ପୀରତି ବିଷୟରେ ଯାହା କିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା କଣ କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ? ନା—ଏଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଆଗ ସାହିତ୍ୟ, ତା'ପରେ ଯାଇ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ? ଭାରତବର୍ଷରେ ଭାଷା-ଭାଷା ଓ ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ଠିକ୍ ଏହିଭଳି ହୋଇପାରନ୍ତା । ମନୀଷୀମାନେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତେ, ତେବେ ଭାଷାର ଅର୍ଗଳ ବା ଏପରିକି ରାଜନୀତିର ଅର୍ଗଳଟି ମଧ୍ୟ କଦାପି ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ବାଡ଼ ଓଗାଳି ବାଧା

ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ଆମର ଏହି ସ୍ଥାନୀୟ ଦର୍ପଣଟି ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ତଃମଣ୍ଡଳଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରନ୍ତେ । ଆଗେ ରାଜନୀତି ସର୍ବପ୍ରଧାନ ନଥିଲା, ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ିବା ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ମହିମାଧର୍ମ ଯଦି ପ୍ରାୟ ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ କେଡ଼େ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆନ୍ଧ୍ର ଭିତରକୁ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇ ଯାଇ ପାରିଲା, ଭୀମଭୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ନିଜର ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସିଏ ଯେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ନୁହନ୍ତି ସେ କଥାଟି କେଡ଼େ ସହଜରେ ଜନାଗ୍ରହର ସ୍ତରରେ ଗୃହୀତ ହୋଇ ପାରିଲା, ତେବେ ଆମର ଏହି ଘର ପାଖରେ ଥିବା ଭଦ୍ରାଚଳର ସନ୍ଥ ରାମଦାସ ଘରର ଆଦର ପାଇ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରକୁ ନଆସି ପାରିବେ କାହିଁକି ?

ଭାରତବର୍ଷର ଅସଲ ସମସ୍ୟା ଭାଷାର ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ, ସମ୍ପଦ ବା ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ାଇବାର ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ,—ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ରାଜନୀତି କହିଲେ ଯାହା ବୁଝୁ, ତାହା ସେହି ରାଜନୀତିର ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏହି ଦେଶରେ ସର୍ବମୂଳ ଓ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା ହେଉଛି ମାନବ-ସ୍ୱୀକୃତିର ସମସ୍ୟା । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ପରମ୍ପରାରେ ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ସବୁ ମଣିଷକୁ କେବେହେଲେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନଥିଲା । ଏଠାରେ ସବୁକାଳେ ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିଲେ, ଅଧମର୍ଣ୍ଣ ବି ରହିଥିଲେ । ସାମନ୍ତ ଥିଲେ, ସେବାକାରୀମାନେ ବି ରହିଥିଲେ । ଏକ ନିଷ୍ଠୁର ଭାଗ୍ୟବାଦ ଶାସ୍ତ୍ରର ରୂପ ଧାରଣ କରି ସମାଜର ଶାସନ କରୁଥିଲା । ଅଳପ ମଣିଷ ବେଲକସର ହୋଇ ବଢ଼ିବେ ବୋଲି ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କୁ ଅଳପ ଓ ନ୍ୟୂନ କରି ରଖାଯାଇଥିଲା । ଆମ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେହି ଅଭାବଟିର ପୂରଣ କରାଯାଇ ଥାଆନ୍ତା, ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିର ପୂରଣ କରିବା ଲାଗି ଦେଶକୁ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିଥିଲା ଓ ଏକ ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମ ଲଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ନ୍ୟାୟତଃ ଓ ନିୟମତଃ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଗରିକତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ଅଧିକାର ମିଳି ପାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯେଉଁସବୁ ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ମୂଳବାଧାଗୁଡ଼ିକ ଦୂର କରିବା ଦିଗରେ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦକ୍ଷେପମାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଦେଶରେ ସତକୁ ସତ ସେହିଭଳି ଏକ ପରିବେଶ ଓ ପ୍ରତୀତି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ସେହି ବାଧାଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁପରି ଥିଲା ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ରହିଲା । ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଲା, ଗରୁମାନେ ଅଧିକ ଗରୁ ହେଲେ । କ୍ଷମତା ଠାକୁର ହୋଇ ବସିଲା । ଶିକ୍ଷିତମାନେ ଭୀରୁ ହେଲେ । ସେମାନେ ଠାକୁର-

ମାନଙ୍କଠାରୁ କ୍ଷମତାଟାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ମାନିଲେ । କୋଟି ପ୍ରମାଣେ ପଇସା ଆସିଲା, ବଣ୍ଟା ହେଲା, ମାତ୍ର ଗଠନଗୁଡ଼ାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁରୂପ କରି ତିଆରି କରାଯାଇ ନ ଥିବାରୁ ପଇସାକୁ ଭୂତ ଖାଇଗଲା । ଫଳରେ ମାନବ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ରହିଲା । ଉପରମାନେ ଅଲାଜୁକ ହେଲେ, ତଳ ତାଟକା ହୋଇ ଅନାଇ ଏବଂ ଭାଗ୍ୟର ଭୋଗ ସରିନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝି ନୀରବ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଶତକଡ଼ା ପ୍ରାୟ ସତୁରିଭାଗ ମଣିଷ ହେଉଛନ୍ତି ନିରକ୍ଷର । ଭାରତରେ ଯେତିକି, ଓଡ଼ିଶାରେ ଶତକଡ଼ା ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ବେଶୀ । ସରକାରୀ ହିସାବ ଯନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏବେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସୀମାରେଖା ବୋଲି ଯେଉଁ ଦାଣ୍ଡିଟିକୁ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର ତିନିଭାଗରୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଭାଗରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ତାହାର ତଳେ ରହିଛନ୍ତି । ଦେଶର ଆୟ ବଢ଼ୁଛି; ଏଣେ ଦରିଦ୍ରମାନେ ବଢ଼ୁଛନ୍ତି; ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି, ତେଣେ ସାଧାରଣ ସବାତଳ ମଣିଷମାନଙ୍କର କ୍ରୟ ଶକ୍ତିର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହ୍ରାସ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଜମିରେ ଧଳା ନାଲି କେତେ ରଙ୍ଗର କୁହୁକ ସାରମାନ ପଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ସୁନା ଫଳିଲାଣି । ତେଣେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କୃଷକ କୃଷି-ମୂଲିଆ ହେଉଛନ୍ତି । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ଗାଆଁ ଛାଡ଼ି ତଥାକଥିତ ସହରମାନଙ୍କୁ ପଳାଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ସହରର ଅଲକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ସାମିଲ୍ ହେଉଛନ୍ତି । ଦେଶର ସବୁ ପିଲା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଇସ୍କୁଲ ମାଡ଼ି-ନାହାନ୍ତି । ଆମ ଇସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ କେବେ ଦେଶର ସବୁଯାକ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଜାଗା ହେବ—ଆମ ଶିକ୍ଷାଦରର ସାହୁକାରମାନେ ହିସାବକରି ମଧ୍ୟ ସେକଥା କହିପାରୁନାହାନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ଏକଦା 'ନୀତିଶତକ' ବୋଲି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖାଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତି ଓ ନୀତିରେ ରହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ସାଧୁ ବା ସୁଜନ ବୋଲି କହିଯାଇଛନ୍ତି । ଏବେ ଆମ ଦେଶରେ ଆସନ ଗୁଡ଼ାକ ସାଧୁ ପରି ଦିଶୁଛି ସତ, ମାତ୍ର ସେଥିରେ ବସିଥିବା ମଣିଷଟି ସାଧୁ କି ଅସାଧୁ ସେକଥା ଠଉରେଇବାକୁ କାହାରି ହେଲେ କୂଳ ପାଉନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଦେଶକୁ ଯିଏ ତଥାପି ନିଜର ଦେଶ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବ, ସିଏ ସବାଆଗ ଏଠି ଗୁହାଳ ଗୁଡ଼ାକୁ ସଫା କରିବା ଲାଗି ଶପଥ ନେବ । ସିଏ ଓଡ଼ିଆ ହୋଇଥାଉ, ସାମନ୍ତସିଂହାର ହୋଇଥାଉ କିମ୍ବା ଖାରବେଳ ବା ଚ୍ୟାଉ ପଟ୍ଟନାୟକ ଯାହାହୋଇ ଥାଉ ପଛକେ, ନିଜ ଆନୁଗତ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଅପନା ଥାନରେ ଭୀରୁ ହୋଇଥିଲେ ସିଏ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଦୌ କିଛି ହେଲେ କହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ମାନବ-ସ୍ୱୀକୃତ କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ସବାଆଗ କ'ଣ ସବୁ ବୁଝାଏ ? ସେହି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର କାଳରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଥରେ ଏହି ଓଡ଼ିଶାରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, "ଆମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମନୁଷ୍ୟ ତାପରେ ଭାରତୀୟ ଏବଂ ସର୍ବଶେଷରେ ଓଡ଼ିଆ ।' ଏପରି କହିବାଦ୍ୱାରା ଗୋପବନ୍ଧୁ କ'ଣ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ହିସାବରେ ଆମର ପରିଚୟକୁ ନ୍ୟୂନତର ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ କି ? ହୁଏତ ସତ କଥାଟି ହେଉଛି, ଆମେ ଏହି ବାହାରର ଭୂଗୋଳ ଅଥବା ବହିଲତାଗୁଡ଼ିକର ମାର୍କା ଅନୁସାରେ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ସେହି ଖୋଳଗୁଡ଼ିକ ଭିତରକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗଭୀରଯାଏ ଆପଣାର ପରିଚୟଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆମେ ଶେଷରେ ଯେଉଁଠାରେ ଯାଇଁ ପହଞ୍ଚିବା, ଆମର ସେଇ ପରିଚୟଟି ହେଉଛି ଆମର ମନୁଷ୍ୟର ପରିଚୟ । ପରିଚୟର ସେହି ଭୂମିରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରର ସହଧର୍ମୀ, ପରସ୍ପରର ସହଯୋଗୀ ଏବଂ ପରସ୍ପରର ସମକକ୍ଷ । ନିଜ ଅନୁଭବ ତଥା ଅନୁରାଗକୁ ବଢ଼ାଇ ଆମ ଭିତରୁ ଯିଏ ସେଯାଏ ପହଞ୍ଚି ପାରିଥିବ, ସେଇ ସାର୍ଥକ ଭାବରେ ଆଉ ସବୁକିଛି ହୋଇପାରିବ; ଅର୍ଥାତ୍, ସାର୍ଥକ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଜଣେ ସାର୍ଥକ ଭାରତୀୟ ହୋଇପାରିବ, ଜଣେ ସାର୍ଥକ ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ମାତ୍ର, ସେଇ ଅସଲ ପରିଚୟଟିକୁ ବହନ କରି ନ ପାରିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିଏ ଯେତେ ଆଡ଼ମ୍ବର କମ୍ପା ଉତ୍ତରାର ସହିତ ଯେତେ ସନ୍ତକ ଅଥବା ଯେତେ ସମ୍ମୋହକୁ ମଥାରେ ଗନ୍ଧି କରି ଅଥବା ଅଣ୍ଟାକୁ ଘାଗୁଡ଼ିକରି ପିନ୍ଧିଥାଉ ପଛକେ, ସିଏ ମୂଳତଃ ଦୈତ୍ୟ ହୋଇରହିଯିବ,— ସିଏ ସଂସାରର ହାନି ହିଁ କରିବ । ଆମର ଏଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଉଚ୍ଚ ସମର୍ଥତା ହାସଲ କରିଥିବା ଏବଂ ଉଚ୍ଚ କ୍ଷମତାରେ ବସିଥିବା ଅମଣିଷ ତ ମାଲ ମାଲ ରହିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଭିତରେ ନିଜର ମନୁଷ୍ୟ-ପରିଚୟଟିକୁ ସବାମୂଳ କରି ଧରିଥିବା ଓ ସେହି ପରିଚୟର ନେତ୍ରଟିକୁ ପକାଇ ଜଗତର ଅନ୍ୟ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିବା ଅସଲ ମଣିଷ କେତେଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ତେଣୁ ବାହାରର ଏହି ଯାବତୀୟ ଧନ, ମାନ ଓ ଦର୍ପର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଭିତରେ ଅସଲ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଅସଲ ସଂସ୍କାର ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଟିକିଏ ରହିଛି ? କେତେ ତୋରା ଓ ନିର୍ମଳ ଚକଚକ ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବସିଥିବା ଦରବାର ଗୁଡ଼ାକରେ ଅସଲ ପରିମଳଟି ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଟିକିଏ ରହିଛି ? ଓଡ଼ିଶାକୁ କ'ଣ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି କହିପାରିବା ?

ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଅଳପ ମଣିଷ ଭଗ୍ୟରୁ କହିତ ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କୁ ମାଟିଗୋଡ଼ି ପରି ହେୟ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି । ସାରା ପୃଥିବୀ ଦେଖ

ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ସମ୍ଭବ ଓ ସମର୍ଥତା ଗୁଡ଼ାକ ବହୁଗୁଣରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏଠାରେ ଆମେ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ତଥା ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ଏବଂ ଅଶାଳୀନ ହୋଇ ରହିଛୁ । ବଡ଼ ମାଛମାନେ ସାନ ମାଛମାନଙ୍କୁ ଖାଇଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଓ ତାପରେ ସେହି ପୋଷାକରେ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଖଡ଼ାମାନ ଚାଲିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଛି ବୋଲି ବେତନଭୋଗୀ ସ୍ତୁତିରକମାନେ କେତେ ଛଦ୍ମରେ ଢୋଲ ପିଟିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ସହିତ ମଣିଷର ଭେଟ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ଆମେ ଉପଗନ୍ତମାନେ ଯଦି ଓଡ଼ିଶାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣାର ଭୂଇଁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥାନ୍ତୁ, ଯଦି ଆମେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଭଲ ପାଉଥାନ୍ତୁ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ସ୍ୱୀକୃତିର ସବା ଆଗରେ ରଖିଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଆମ ଇସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଯାବତୀୟ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ଏପରି ଛତରରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା କିପରି ? ଆମର ପୋଲିସ, ଆମ ଓକିଲ ଓ ହାକିମମାନେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଅସଲ ନାଡ଼ଟି ଲାଗିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତେ ଓ ସେହି ଅନୁଭବକୁ ବିବେକରେ ପରିଣତ କରି ଆପଣାକୁ ପରିଚାଳିତ କରୁଥାନ୍ତେ ତେବେ ଆମର ଲୋକେ ଦିନକୁ ଦିନ ଏପରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତେ କିପରି ? ଆମର ରାଜ-ନୀତି ଯଦି ସତକୁ ସତ ମଣିଷଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତା । ତେବେ ଆମର ପ୍ରତିନିଧି ଓ ରାଜ୍ୟ-ପାଳକମାନେ ସ୍ୱସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ୱମଣ୍ଡନରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପରି ଆମର ଭାଗ୍ୟ-ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆମକୁ ସମ୍ମୁଖ ହେଲେ କଥା ଗିଳି ପକାଇ-ବାକୁ ମନ କରୁଥାନ୍ତେ କିପରି ? ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ସବା ଆଗ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଏପରି ଭୀରୁ ହୋଇଥାନ୍ତେ କିପରି ଏବଂ ଭୀରୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଭଳି ଉଗ୍ର ଓ ଉଦ୍ଧତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତେ କିପରି ?

୧୯୬୦ ମସିହାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିବିଧ ସାମୂହିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଭୂମିର ଉନ୍ନୟନ-ସାଧନର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଆସିଥିବା ନେତୃତ୍ୱଗୁଡ଼ିକର ଯଦି ଏକ ଗୁଣ ମୂଳକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଏ, ତା' ହେଲେ ଆମକୁ କ୍ରମଶଃ ତଳକୁ ଓ, ଆହୁରି ତଳକୁ ଆମ ପ୍ରମାଣ ଫର୍ଦ୍ଦଟିର ବକ୍ରଟିକୁ ଟାଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ପଚାଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ଆମର ରାଜନୀତିରେ, ଶାସନରେ, ଶିକ୍ଷାରେ, କର୍ମୋନ୍ନୋଖ ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକରେ ଓ ଏପରିକି ସରକାର ନାମକ ଏକ ସର୍ବନାମ୍ ତନ୍ତ୍ରକୁ ସଚଳ ଓ ସକ୍ରିୟ କରି ରଖିବାରେ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଥିଲେ, ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନରେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ରମଶଃ

ନିକୃଷ୍ଟତର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧିକ ଅଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ହିଁ ଆସି ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ହୁଏତ କେବଳ ଦ୍ୱିଭୁଜମାନ ଥିଲେ ଓ ଏବେ ଦଶ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ-ଭୁଜମାନେ ରହିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳର ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଚତୁର ଓ ଧୂର୍ତ୍ତ ଥିଲେ ଓ ଏବର ଏମାନେ ଅଧିକ ଚତୁର ଓ ଧୂର୍ତ୍ତ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଆମର ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଯେତିକି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ବା ଅଙ୍ଗୀକାର-ବଦ୍ଧତାର ଯେତିକି ବୋଧ ରହିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ଦଶାଂଶ ବା ଦ୍ୱାଦଶାଂଶ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ପାଉଥିବା ମନୀଷୀମାନେ ସେସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଥିଲେ ଏହି ଅଧୋଗମନ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା ? ଭାରତର ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଉପନିଷଦର ଉକ୍ତିରୁ ଶିଖି ନେଇ କହିଲେ, ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମୂଳତଃ ନିଜ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆବୋରିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆଦୌ ଆବୋରି-ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ବିଦ୍ୟାବନ୍ତ ଡାଆଣୀ ପରି ଝାଲି ରକ୍ତ ଶୋଷି ନେଉଛନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀପରିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲକ୍ଷ୍ମୀହୀନ କରିବାରେ ହିଁ ସହାୟତା କରୁଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ରଜ୍ଜୁ ଅବିବେକୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଛି । ସେହି ଅବିବେକୀମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କଲା ପରି ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅହୁରି ଅଧିକ ଅବିବେକୀ ଏବଂ ଅବଜ୍ଞାପ୍ରିୟ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତବର୍ଷ ଏହି ମନୀଷିକୁ ହିଁ ସବାବଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବା ଲାଗି ନିଜକୁ ନିର୍ମାଣ କରିଆଣିଥାନ୍ତା । ଆମର ଏଠି ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ତରରେ ପ୍ରଧାନତଃ ତାହାହିଁ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ତାହା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଦ୍ରବ୍ୟ ବଢ଼ିଲା, ସାଧନ ବଢ଼ିଲା, ସୌକନୀଗୁଡ଼ାକ ହୁ' ହୁ, ହୋଇ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଲା, ମାତ୍ର ମନିଷକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଚତୁରତାର ସହିତ ହଟାଇ ରଖିବାର ଯନ୍ତ୍ରମାନ ଗଢ଼ାଗଲା । ଅଟ୍ଟାଳିକାମାନେ ଉଚ୍ଚରୁ ଅହୁରି ଉଚ୍ଚ ଦେଖାଗଲେ, ମାତ୍ର ଅନ୍ୟାୟ ବଢ଼ିଲା, ଅସମାନତା ବଢ଼ିଲା,- ଉପେକ୍ଷା କରି ବୁଲିଯିବାକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବୃହତ୍ ବିଚକ୍ଷଣତା ବୋଲି ବିଚାର କରାଗଲା । ତରୁଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ା କରିଦେବାର ସବୁ ପ୍ରକାର ସୁସ୍ୱାଦୁଯୁକ୍ତ ଫିସାଦ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ବି ତରୁଣମାନେ, ଭାଗ୍ୟବାନ୍‌ମାନେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର, ଅପରାହ୍ଣର ଏଲିଜି ଗାନ କଲେ । ଅଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକୁ ଯେପରି ମୋଟେ ଅନୁଭବ କରି ନ ହେବ, ସେଥିଲାଗି ଆମର ଗୁରୁଜନମାନେ ଆମକୁ ଅନୁରୂପ ଫୁଲଟିକୁ ଶୁଙ୍ଘାଇ ଦେଇ ମେଣ୍ଢା କରି ରଖିଲେ । ଆମର ଧର୍ମିଷ୍ଠ ଅଧୀଶମାନେ

ରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଲିଶ କଲେ ଓ ମଣିଷକୁ ଶୀତଳ ହୋଇ ରହିବାର ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଠାକୁରମାନେ କ୍ଷମତାଧୀନ ଚଣ୍ଡାଳମାନଙ୍କ ଘରେ ପୋଷା ହୋଇ ରହିଲେ, ଦରବାର ମାନଙ୍କରେ ମଙ୍ଗଳାଷ୍ଟକ ଗାନକଲେ । ମଣିଷକୁ ପାଯୋରଦେଲେ । ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ମଣିଷକୁ କେତେ ଅକୁଶଳତାର ସହିତ ପାଯୋର ଦିଆଗଲା, ସେତେବେଳେ ଆମ ଠାକୁରଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ଆମର ଆଉ କେଉଁ କାମରେ ଲାଗିଥାନ୍ତେ ?

ଏକ ଦୁଃସମୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଅଯୋଗ୍ୟମାନେ ଗୋଟାଏ ଦେଶକୁ ବା ରାଜ୍ୟକୁ ଭୋଗ କରନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର କୌଣସି ଦେଶ ବା ରାଜ୍ୟ କଦାପି ସେହି ଅଯୋଗ୍ୟମାନଙ୍କର ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆହ୍ୱାନଟିକୁ ବାରି ପାରନ୍ତି ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ତାହାର ଜବାବ ଦେବା ଲାଗି ସବା ଆଗ ନିଜେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ବାହାରନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଭାଗ୍ୟକୁ ବଳଶାଳୀ କରିବେ ବୋଲି ସମୂହର ଭାଗ୍ୟକୁ ଧୋକା ଦେବାକୁ ହିଁ ହୀନତମ ଅପରାଧ ବୋଲି ଗଣନ୍ତି, ଭୂମିଟି ଯଥାର୍ଥରେ ସେହିମାନଙ୍କର । ଦାୟାଦ ସେହିମାନେ ହେବେ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସେହିଭଳି ମଣିଷଙ୍କୁ ହିଁ ସାହସୀ ବୋଲି ଚିରକାଳ କୁହାଯାଇଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବହୁବିଧ ଆନୁଷ୍ଠାନିକତାର ପକ୍ଷ ବିସ୍ତାର କରି ସବୁଯାକ ଭୀରୁତା ଆମକୁ ବି ଭୀରୁ ହୋଇ ରହିଯିବା ଲାଗି ପ୍ରରୋଚନା ଦେଉଥିବା ସମୟରେ ଯିଏ ତଥାପି ସାହସର ସହିତ ଦେଖିବାକୁ ମନ କରିବ, ସିଏ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିପାରିବ, ଯିଏ ତଥାପି ଏହି କବାଟ ଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ ଧକ୍କା ମାରିବ, ତା' ଲାଗି କବାଟ ଅବଶ୍ୟ ଖୋଲିଯିବ । ମାତ୍ର, ତାକୁ ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇଥିଲେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ଅଧ୍ୟାପକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଛାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଛାତ୍ର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସିଏ କୌଣସି ନେତୃତ୍ୱର ସ୍ଥାନରେ ରହିଥିଲେ ତାକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାରର ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାର ଭାଜନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଧୁନିକ ମାନବଜାତିର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆଲ୍‌ବର୍ଟ ସ୍ୱାଇତ୍‌ଜର ଥରେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ହେବା,– ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଠରେ ସାମିଲ ହୋଇ ନଯିବା,– ତାହା ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର । ଗୋଠ ଭିତରେ ସାମିଲ ହୋଇଯିବାକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିରାପଦ ବୋଲି ମାନି ନେଉଥିବା ମଣିଷମାନେ କଦାପି ଗୋଠକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଯିଏ ତଥାପି କଳା ହୋଇ ରହିଥିବା ଦୁଆରଗୁଡ଼ିକୁ ଫିଟାଇ ଦେବାକୁ ବାହାରିବ, ତାକୁ ଏହି ଭୂମିର ଉନଜଣ ବୀରଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର

ପ୍ରେରଣା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସ୍ୱାଭିମାନ, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା— ତିନୋଟିଯାକକୁ ନିଜ ଭିତରକୁ ଏକାଠି ଆବାହନ କରି ଆଣି ସମ୍ମୁଖକୁ ପାଦ ପକାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ଏହି କାଳକୁ ହଟାଇ ଦେଇ ପାରିବା । ଏବଂ କାଳ ହଟିଲେ ଯାଇ ମଣିଷ ଜିତିବ, ମଣିଷ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିବ । ମୋର ଏକ ଭୂମି ଅଛି, ଯେଉଁ ଭୂମିରେ ମୋର ଚେର ରହିଛି,— ମୁଁ ସେହି ଭୂମିକୁ ନେଇ ଗର୍ବ କରେ, ତାହାକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ଜୀବନ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଗଢ଼ିବାରେ ମୁଁ ନିଜ ଭିତରର ସର୍ବୋତ୍ତମ ନିଷ୍ଠା ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶକ୍ତିକୁ ସମର୍ପିତ କରି ରଖିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଛି ଓ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ମିଛ କୋଳାହଳ ନ କରି ସେହି ସଂକଳ୍ପ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରୁଛି, ଜଣେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ହିସାବରେ ଏହା ହିଁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାଭିମାନ । ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସାନ ଭୂଇଁଟିଏ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଟିକୁ ସ୍ଥାନୀୟ ସାନ ଭାଷାଟିଏ ବୋଲି ମନେ କରି ସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ସାମାନ୍ୟ ବୋଲାଇବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଅଥବା ଏକା-ବେଳକେ ଆକାଶ-ସ୍ତରରେ ଗୋଟାକୁ ଗୋଟା ଯଶ କମାଇବେ ବୋଲି ଏଠି ନିଜର ଅନ୍ତରୁକୁଳା ଭିତରେ ଇଂରାଜୀକୁ ହିଁ ଅଧିକତର ସ୍ନେହର ଦରବଟିଏପରି ସାଇତି ରଖିଛନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଭିତରେ ଇଂରାଜୀରେ କଥା କହୁଛନ୍ତି ବା ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବା ଅପେକ୍ଷା ଆଗ ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସ୍ୱାଭିମାନ ହରାଇ ସେମାନେ ସତେ ଆମ ସମୂହଟିର ଉଦୟପଥକୁ କେତେ କଣ କରି ନ ରଖିଛନ୍ତି । ଆମର ସ୍ୱାଭିମାନ,— ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଏକ ସମୂହ ହିସାବରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ସର୍ବନିମ୍ନ ଇଜ୍ଜତ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ଇଜ୍ଜତଟି ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାର ବି ଏକ ଅବକାଶ ରହିଛି । କାରଣ ବଡ଼ ପୁରୁଷମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ପାଖରେ ସମ୍ବଳ ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା, ମାତ୍ର ଉଦ୍ୟମବଳ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ସମୟର ସିଂହମାନେ ଯେତେ କରି ନ ପାରିଲେ ଓ ଯେତେ ପୌରୁଷର ପରିଚୟ ଦେଇ ନ ପାରିଲେ, ଫକୀର ମୋହନ ତା' ଠାରୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅନେକ ଅଧିକ ସାଧ୍ୟ କଲେ, ଆପଣାର ସେନାପତି ପଦକୁ ସେ ସାର୍ଥକ କରାଇଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଜି ସେନାପତିଙ୍କ ପୂଜା ହେଉଛି, ମାତ୍ର ସେନାପତିଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ କାହିଁ ? ଓଡ଼ିଶାରେ କୁଆଡ଼େ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ମଠର ତୋଳା ହୋଇଛି, ଅଧିକ ଦେବତାଙ୍କର ଥାପନା ହୋଇଛି- ଏବଂ ସେହି ଅନୁପାତରେ ଆମ ଭିତରେ ଅଧିକ ଅନିଚ୍ଛା ଏବଂ ଅଧିକ ଆଳସ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ

ପ୍ରଶ୍ନଟି ଦିଆଯାଇଛି କି ? ଯେଉଁପରି ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରାୟ ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ଯେଉଁ ଅପ୍ରତିହତ ଉଦ୍ୟମନିଷ୍ଠାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଥିଲେ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କୃତିଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ କେବେହେଲେ କିଛି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଶିଷ୍ଟମାନେ ଆମକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାଧୁବାଣୀ ଶୁଣାଇବାରେ ଲାଗିଆଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଥରେ ଏକାବେଳକେ ମୁହାଁମୁହିଁ ହୋଇ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖି ପାରିବା ଉଚିତ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦୟାଳୁ ନ ଥିଲେ, ସେ ସଂବେଦନଶୀଳ ଥିଲେ । ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ସେହି ସଂବେଦନଶୀଳତା ହିଁ, ଯହୁଁ ଯହୁଁ ଆଧୁନିକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିର ଅସଲ ପରିଚାୟକ ଓ ପ୍ରତିଫଳନ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କୁ ସେତିକି ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଥିବା । ଏହି ସଂବେଦନଶୀଳତା ରହିଥିଲେ ଓ ଆମର ଯାବତୀୟ ବିଚରଣରେ ପୁରୋଭାଗରେ ରହି ଆମକୁ ଚଳାଇ ପାରୁଥିଲେ । ଆମେ ଏହି ସାନ ପରିଧି ମଧ୍ୟରେ ବି ବିଶ୍ୱଜନୀନତାର ଆସ୍ୱାଦନ କରି ପାରିବା । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଉତ୍କଳୀୟତା ଏବଂ ବିଶ୍ୱଜନୀନତା ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଫରକ ନ ଥିଲା । ସେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ କେବେହେଲେ କିଛି କରୁ ନ ଥିଲେ, କାରଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେ ଯାହାକିଛି କରୁଥିଲେ ତାହା ମର୍ମତଃ ମନୁଷ୍ୟର ବିମୋଚନ, ମନୁଷ୍ୟର ଗ୍ଲାନିମୁକ୍ତି ତଥା ମନୁଷ୍ୟର ଉଦୟ ଲାଗି ହିଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେଇଥିଲାଗି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନୀଳାଚଳରେ ଥିବାପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଓ ନୀଳାଚଳରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ରହିଥିବାପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ତାହା ହେଉଛି ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ତରର ସଚେତନତା, ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ତରର ସମ୍ବେଦନା । ସେଠି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ମଣିଷର ରାଜନୀତି ଆଉ ଆମ ଏବର ଦୃଷ୍ଟି ବିଜନୀତ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ, ଆମର କଥା ଓ ଚିନ୍ତା ଭିତରୁ ସକଳ ପ୍ରକାରର ଆତ୍ମ-ପ୍ରତାରଣା ବିଦାୟ ହୋଇ ଚାଲି ଯାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଠାବକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସକଳଠାବକୁ ଦେଖୁଥିଲା ପରି ଓ ବୁଝିକରି ରହିଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠା ଭିତରେ ସବୁଯାକ ପୃଷ୍ଠାକୁ ଦେଖି ହୁଏ । ନିଜର ସବୁକାମ ସତେଅବା କେବଳ ତାଙ୍କରି କାମପରି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏକ ଗଭୀରତମ ସ୍ତରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ତାହା ହିଁ ଆମକୁ ଏକ

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଚରଣ ସ୍ତରର ଅନୁଭୂତି ଆଣି ଦେଇଥାଏ । ଆମ ଅହଙ୍କାରଗତ ଯାବତୀୟ ଉଗ୍ରତାରୁ ଆମକୁ ମୁକ୍ତ କରେ ? ସତେଅବା ଏକ ଦୈତ୍ୟ ପରି ଅଲଗା ଓ ଉଗ୍ର ହୋଇ ରହିବାର ଅନେକ ପ୍ରମାଦରୁ ଆମକୁ ରକ୍ଷାକରେ ।

ସମସ୍ତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି କରି ପୁର୍ଣ୍ଣ-ଆଣି କହିବାକୁ ଗଲେ, ଭାରତବର୍ଷ ରହିଲେ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶା ରହିବ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ଯାବତୀୟ ଅଭିକ୍ରମ ତଥା ନେତୃତ୍ୱ ଏହି ଦେଶର ମଣିଷକୁ ସବା ଆଗରେ ରଖି ପାରିଲେ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷ ରହିଲା ପରି ରହିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହିଁ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ହୋଇଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏହି ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ଯଥେଷ୍ଟ ସଚେତନ ରହି ପାରି ନାହିଁ ଏବଂ ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶା ଭାରତବର୍ଷର ମୁଖ୍ୟ ଧାରାଟିରୁ ସତେଅବା ଭାରି ଅଲଗା ହୋଇ ରହି ଯାଇଛି । ଭିତରେ କେଉଁଠି ଏକ ହୀନମନ୍ୟତା ରହିଥିଲେ ମଣିଷ ଅତିବେଶୀ କେବଳ ନିଜକୁ ଏକମାତ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ଦେଖି ସେହି ମୁତାବକ ନାନା ଅଳ୍ପତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରମତ୍ତ ସାନ ପରିଧିଟିଏ କାଟି ତାହାରି ଭିତରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଭାରି ପ୍ରରୋଚନା ପାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ଦୈନ୍ୟ କଟିଯିବା ଉଚିତ । ଦୈନ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୈନ୍ୟ ଆଦୌ କଟେନାହିଁ । ଦୈନ୍ୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ, ସ୍ୱୀକୃତିକୁ ଓ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାକୁ ହିଁ ଅସଲ ବଳରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ବଞ୍ଚିପାରିଲେ ଯାଇ ସେହି ଅତିକ୍ରମତା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ନିଜର ଭୂଇଁଟି ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ଲାଗେ, ମାତ୍ର ଅପର ପକ୍ଷରେ ଭୂଇଁଟିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ମିଛ ପାଚେରିମାନ ଉଠାଇ ଆକାଶଟାକୁ ସାନ କରି ରଖିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ହୀନ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ନୂତନ ନେତୃତ୍ୱ ଏଣିକି ଏଠି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହେବ, ଆମର ଏହି ସ୍ଥାନୀୟ ଘରଟିରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଝରକା ଖୋଲିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଆମ ନିଜ ଭିତରକୁ ଅଧିକ ଝରକା ଖୋଲାଇବ, ଆମ ବାହାରେ ରହିଥିବା ବୃହତ୍ତର ବିଶ୍ୱଟି ଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ଝରକାଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିଦେବ ।

ଏବଂ ସର୍ବଶେଷରେ, ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଭାଗ୍ୟବାନ,—ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ରହିଛି, ସୁଯୋଗ ରହିଛି, ଏଠାରେ ସେହିମାନଙ୍କର ହିଁ ଅଧିକ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ନିଜ ଭିତରେ ଭୀରୁତା ଗୁଡ଼ିକୁ କାଟି, ଆହ୍ୱାନମାନ ବାହାରି ଆସିବା ଓ ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ମତ ତଥା ବଳିଷ୍ଠ ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଇବା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ସେମାନେ ଅଲଗା ପ୍ରକାରେ, ଅଲଗା ଆଖିରେ ନିଜକୁ ଗଢ଼ିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୁଣା ଟୁଳାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସିବାଲାଗି ସିଧା ମନା କରିବେ । ତ୍ରିଭାଷାରୁ ବଢ଼ିଲେ ଯାଇ ମନା କରି ପାରିବାର ସାହସ ଆସିବ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଓଡ଼ିଶା ସାହସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଗଢ଼ାହେବ । ଏବଂ ଏଭଳି ଆମ ସାନ ଓଡ଼ିଶାଟିକୁ ସମୁଚିତ ଓ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ିବାରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବା ।

* * *

[ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି କଲେଜ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଗଜପତି ବକ୍ତୃତାମାଳାର ଦ୍ୱିତୀୟ ବକ୍ତୃତାରୂପେ ପଠିତ ।
ସମୟ—ଏପ୍ରିଲ ୨୯, ୧୯୮୭]

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମଜୀବନ

ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଧର୍ମସ୍ଥ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଧାର୍ମିକ, —ଦୁଇଟିଯାକର ସେହି 'ଧର୍ମ' ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ଦୁଇଟିର ଅର୍ଥପରିଧିରେ କେତେ ନା କେତେ ଫରକ ରହିଛି । ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ପ୍ରକୃତରେ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭୂମିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଯିଏ ଧର୍ମର ବୋଲ ମାନେ, ସିଏ ହେଉଛି ଧାର୍ମିକ; ଯିଏ ଧର୍ମରେ ଥାଏ, ଧର୍ମକୁ ଭୂମି ଓ ସୋପାନରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଓ ସେହି ଧର୍ମରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚେ ଅର୍ଥାତ୍ ସୋପାନରୁ ସୋପାନ ଉଠିଯାଇ ପାରୁଥାଏ, ସିଏ ଧର୍ମସ୍ଥ । ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ଅଛି, ଯାହା ସମାଜଦ୍ୱାରା ନିରୂପିତ ହୁଏ, ସ୍ଥାନିକତା ଦ୍ୱାରା ନିରୂପିତ ହୁଏ; ସେହି ସ୍ଥାନିକତାର କେତେକ ନିୟମ ଥାଏ, ସମାଜର ବ୍ୟବସ୍ଥାପକମାନେ ସେହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ଆଚାର ଓ ଧର୍ମ ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ସେହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ମାନିଲେ ଜଣେ ମଣିଷକୁ ଧାର୍ମିକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଧର୍ମକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ କାହାଣୀ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ପୃଥିବୀ-ଇତିହାସର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାଳରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତାତ୍କାଳିକ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରି ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଗଢ଼ାହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ମଣିଷର ଚିହ୍ନିବାଲାଗି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ ଦିଆଯାଇଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ନାନା ଗଣ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଢ଼ାଯାଇଛି, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ-ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବାଲାଗି ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖା ଯାଇଛି । ସେଥିରେ ଦଣ୍ଡ ଏବଂ ପୁରସ୍କାରର ବିଧାନ ରଖାଯାଇଛି, ସ୍ୱର୍ଗ ଏବଂ ନରକର ବିଧାନ ରଖାଯାଇଛି । ତୁମେ ମାନିଲେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବ, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସୁଖ ପାଇବ, ନ ମାନିଲେ ନର୍କକୁ ଯିବ ଏବଂ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦା ପାଇବ, ଅପଯଶ ଲଭିବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଧର୍ମସ୍ଥ କହିଲେ ଏକାବେଳକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ବିବେକକୁ ବୁଝାଏ; ଏକ ଅନ୍ୟ ଚେତନାକୁ ବୁଝାଏ । ଧର୍ମସ୍ଥ ମଣିଷର ମଧ୍ୟ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳା ରହିଥାଏ, ସିଏ ବି ନିୟମ ମାନେ; ମାତ୍ର ସତକୁ ସତ ଏକ ବାଟ ଚାଲିବା ସକାଶେ ହିଁ ସିଏ ଶୃଙ୍ଖଳା ମାନେ, ନିୟମ ମାନେ । ସେହି ନିୟମ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ନିଜେ ବାଛିଥାଏ, ତେଣୁ କାହାର ବୋଲ ମାନି ଅଥବା ସ୍ୱର୍ଗ ଏବଂ ସୁଖକୁ ଲୋଭ କରି ଓ ନର୍କ ଏବଂ ନିନ୍ଦାକୁ ଡରି ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମାନିବା ଲାଗି ଆଦୌ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏନାହିଁ । ତା'ର ବଢ଼ିବାର, ବାଟ ଚାଲିବାର ଏବଂ ହେବାର କେନ୍ଦ୍ରଟି ତା' ନିଜ ଭିତରେ

ରହିଥାଏ, ଉକ୍ତ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ନିଜର ଭିତରୁ ହିଁ ଅନୁଭବ କରେ । ସିଏ ସଚେତନ ଭାବରେ ବାଛି ଚାଲେ, ସଚେତନ ଭାବରେ ସୋପାନ ଚଢେ; ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱଶୃଙ୍ଖଳାକୁ ଯେଉଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶକ୍ତିମାନ୍ ପୁରୁଷ ଆତଯାତ କରୁଛି, ଧର୍ମଜ୍ଞ ମଣିଷ ନିଜକୁ ସନ୍ତେଅବା ତାହାର ଜଣେ ସହଯୋଗୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ତେଣୁ ଧର୍ମଜ୍ଞ ହେବା ଅର୍ଥାତ୍ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା, ଉତ୍କ୍ରମଣ କରିବା, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା; ଧାର୍ମିକ ହେବା, ଅର୍ଥାତ୍ ବାହାରୁ ଆଉ କାହାଦ୍ୱାରା ନିରୂପିତ କରିଦିଆ ଯାଇଥିବା କେତୋଟି ଅନୁବନ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧିକରି ବାସ କରିବା,--ବୋଲି ମାନିବା ଓ ସୁଖ ପାଇବା । ଆମ ସଂସାରରେ ଅନେକ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି,—ଯେମାନେ ସବୁ ଯୁଗରେ ଥିଲେ ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି,—ଯେଉଁମାନେ କି ବୋଲି ମାନିବାକୁ ହିଁ ମହଦାଶ୍ରୟ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି, ବୋଲି ମାନି ସୁଖ ପାଆନ୍ତି ଓ ସୁଖ ପାଇଲେ ସଫଳ ହେଲେ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ।

ଅର୍ଥାତ୍, ଧର୍ମ ନାମରେ ଯେଉଁ ମଣିଷମାନେ କାଳେ କାଳେ ଘୃଣା କରିଛନ୍ତି, ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି ଓ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ମାରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଧାର୍ମିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆପଣାର ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଏକମାତ୍ର ଖାଣ୍ଟି ଧର୍ମ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ଯେଉଁମାନେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଧର୍ମ ଏବଂ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଧାର୍ମିକ । ଧାର୍ମିକମାନେ ହିଁ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଦୁର୍ନାମକ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ଦେଉଳ ତୋଳିଛନ୍ତି;—ଧାର୍ମିକ ରାଜାମାନେ ହିଁ ନିଜର ରାଜ୍ୟଜୟ-ଅଭିଯାନମାନଙ୍କରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗାଇଛନ୍ତି; ଧାର୍ମିକମାନେ ହିଁ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପରେ ବସିଛନ୍ତି । ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁମାନେ କଳ୍ପିତ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ସୁପ୍ରସନ୍ନ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏବେମଧ୍ୟ ଭୋଗ ବାଢ଼ୁଛନ୍ତି, ଭୋଜ୍ୟ ଏବଂ ବଳିର ବରାଦମାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଧାର୍ମିକ । ଭୟ ହିଁ ଜୀବନ-ବିଚରଣର ସବମୂଳ ସନ୍ତକ ଓ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷମାନେ ଧାର୍ମିକ ହୁଅନ୍ତି, ଧାର୍ମିକତାର ଗାର ଭିତରେ ରହିବାକୁ ହିଁ ବଳିଷ୍ଠ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ଭୟ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଯାଇ ଧର୍ମଜ୍ଞ ହେବାର ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାପଟି ଲାଗି ଥାନ ମିଳେ । ଧର୍ମଜ୍ଞ ମଣିଷ ଠାବକରି ବାହାରେ, ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ମନ କରେ । ଧର୍ମଜ୍ଞ ମଣିଷ ବାଛି ଚାଲେ,—ନିଜ ଭିତରକୁ ବାଛି ଚାଲେ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ବି ବାଛି ଚାଲେ । ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିଃଶଙ୍କ ଏବଂ ସନ୍ନତ ଭାବରେ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇ ପାରିବାକୁ ହିଁ ସିଏ ବାଛି ଚାଲିବାର ଅସଲ ସଜ୍ଞାରୂପେ ଅନୁଭବ କରେ । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହେବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ରରୂପେ ସମ୍ଭାଳି ଧରିଥିବା

ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପାରିବା ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣସମ୍ମତ ଭାବରେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ଧରାଦେବା । ସେହି ଧରାଦେବାକୁ ଆତ୍ମୀୟତା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଆତ୍ମୀୟତା ଭୟ ଛଡ଼ାଏ, ଯୁକ୍ତକରେ, ଯୁକ୍ତ କରି ମୁକ୍ତ କରେ । ତେଣୁ ଏହିପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ, ପୃଥିବୀରେ ଧର୍ମର ଇତିହାସ ହେଉଛି ଏହି ଧାର୍ମିକ ହୋଇ ରହିବା ଏବଂ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ହେବାର ଅନ୍ୟ ମୂଳଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅହ୍ୱାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି କାଟକୁଟିବା ମଧ୍ୟରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଲାଗି ରହିଥିବା ଏକ ସତତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଇତିହାସ । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଅଧିକ ଉତ୍ତେଜନା, ଅଧିକ ଆତ୍ମ-ସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ଅଧିକ କୋଳାହଳ । ତଥାପି ନାନା କିସମର ଭୟ, ନାନା କିସମର ଘୃଣା ଓ ନାନା କିସମର ଅପବର୍ଜକତା । ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ଉପଲବ୍ଧି —ନିଜର ଚେତନା ଦ୍ୱାରା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉପଲବ୍ଧି,— ତେଣୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ ଓ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଏକାତ୍ମକତା ।

ଇତିହାସର ଆବିଷ୍କୃତ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି କିଛି ନଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଏକ ଭୂମି ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେହି ଭୂମିରେ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବାହାରୁ ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଟବିକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଖିରେ ହୁଏତ ସେତେବେଳେ ଅଟବୀ ବା ଅରଣ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅନ୍ୟକିଛି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉନଥିଲା ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନେ ଏଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଟବିକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଟବିକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଜାତି-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏବେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଆଦିସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଏହି ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଂସ୍କୃତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶରୁ କିଛି ଅଧିକ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଆମେ କୋନ୍ଧ, ସାନ୍ତାଳ, ଶବର ଓ ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ନାନାବିଧ ନାମରେ ଚିହ୍ନୁଛୁ, ସେହିମାନେ ହିଁ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ତାହାକୁ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ଗବେଷକମାନଙ୍କର ମତରେ, ଭାରତୀୟ ଧର୍ମୋପାସନାର ଏକାଧିକ ଆଦିରୂପ ଏହି ଅଷ୍ଟ୍ରିକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଗଠିତ ରୂପରେ ରହିଥିଲା । ଏକ ଜଡ଼ାତ୍ମବାଦୀ ମୂଳଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍-ମାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ସେଦିନା ଦୃଷ୍ଟି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମୂଳତଃ ଭୟ ସେହି ଜଡ଼ାତ୍ମବାଦକୁ ପ୍ରେରିତ କରି ରଖିଥିଲା । ସେମାନେ ବୃକ୍ଷର ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ସର୍ପ ଓ ଅଗ୍ନିର ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ପକ୍ଷୀର ମଧ୍ୟ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ବୃକ୍ଷ, ପକ୍ଷୀ ଓ ଅଗ୍ନି ଆଦିକୁ ଆଲମ୍ବନ ସଦୃଶ ବ୍ୟବହାର କରି ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁସବୁ ଓଷା, ବ୍ରତ ଏବଂ ପର୍ବଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଚଳନ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଅନେକାଂଶରେ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅବଶେଷ

ବୋଲି କହି ପାରିବା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କର ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ଓଷା, ବ୍ରତ ଏବଂ ପର୍ବର ସ୍ତରରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମ ସାମାଜିକ ଧର୍ମସଂସ୍କୃତିର ଆକାଶଟିକୁ ହୁଏତ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ମଣ୍ଡିତ କରି ରଖିଛି । ଧର୍ମର ବହିଃପ୍ରକାଶସ୍ଥ ଉପକରଣ ଏବଂ ଆୟୋଜନ ଗୁଡ଼ିକର ସ୍ତରରେ କାଳକ୍ରମେ ନାନା ସୁଶୋଭନୀକରଣ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ସ୍ତରର ଏକ ଚେତନା-ପ୍ରସ୍ଥରେ ହିଁ ବାସ କରୁଛୁ; ଆମର ପାରସ୍ପରିକ ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହି ଭୂମିର ପରିମିତି ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଣ୍ଣିତ ଏବଂ ପରିଚାଳିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି ।

ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଧର୍ମସଂସ୍କୃତି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିଛି, ଓଡ଼ିଶାରେ ବି ରହିଛି । ସେହି ସଂସ୍କୃତିର ଉପଚାର ଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏତ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହୁଛୁ; ମାତ୍ର, ଧର୍ମଗତ ପ୍ରକୃଷ୍ଟୀକରଣର ଏହି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର କବଳରୁ ଆଶାନୁରୂପ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଛୁ ବୋଲି ତଥାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ହଁ, ସେକାଳ ତୁଳନାରେ ଅବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । ମାତ୍ର ଅବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିଲେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସମାନେ ଆପେ ଆପେ ବା କେବଳ ତାହାରି ଫଳରେ ହିଁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ବୋଲି ଭାବିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ବଢ଼ିଲେ ଯାଇ ଅବିଶ୍ୱାସ ଯାଏ । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଆମ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ର ବଦଳିଛି, ରୂପପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି ସତ, ମାତ୍ର ମୁଖ୍ୟତଃ ଆମର ଚେତନା ପ୍ରାୟ ସେହି ଭୂମିରେ ହିଁ ବାନ୍ଧିହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଆମ ସଭ୍ୟତା ବଢ଼ିଛି ଓ ବହୁରୂପାୟିତ ହୋଇଛି—ମାତ୍ର, ଧର୍ମ କହିଲେ ଯଦି କେତୋଟି ଗଭୀର ଅନୁଭବ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମ୍ମତିକୁ ହିଁ ସବାଆଗ ବୁଝାଇବ, ତେବେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଦିମ ଗଣ୍ଡି ଗୁଡ଼ିକରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ରହିଛୁ । ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କ ପରେ ଭାରତକୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାପରେ ଯାଇ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ନାନା ଶାଖାରେ ଓ ନାନା ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଯଦି ସୁବୋଧତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଧର୍ମସାଂସ୍କୃତିକ ଅବୟବ ଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟେତରମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବହୁଭାବେ ଋଣୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମକର୍ମ, ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ବିବାହ, ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିବା ବିଶ୍ୱାସ, କୁଳଗତ ନାନା ଆଚାର, ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ରୂପ ଓ କଳ୍ପନା ତଥା ଆହାର

ଓ ଆଚରଣ ବିଷୟରେ ଯାବତୀୟ ନିଷେଧ ଓ ବାରଣକୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ, ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଜନ୍ମାନ୍ତରବାଦ, ପରଲୋକ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଧାରଣା, ପ୍ରେତତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପିତୃତର୍ପଣ, ପିଣ୍ଡଦାନ ଓ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଆଦି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେହି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ରକ୍ଷାକାରିଣୀ ରୂପେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଗ୍ରାମଦେବତୀ ପ୍ରାକ୍-ଆର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରାମଗୋଷ୍ଠୀରହିଁ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଶୀତଳା, ବନଦୁର୍ଗା, ଷଷ୍ଠୀ ବହୁ ପ୍ରକାର ତଥା ପ୍ରକରଣର ଚଣ୍ଡୀ, ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନୀ ଶ୍ମଶାନଚାରିଣୀ କାଳିକା, ଶ୍ମଶାନଚାରୀ ମହାଦେବ ଓ ପର୍ଣ୍ଣ ଶବରୀ ପ୍ରଭୃତି ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଦେବଦେବୀମାନେ କ୍ରମେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ସମାଜ ଭିତରକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ରଥଯାତ୍ରା, ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ଓ ଦୋଳଯାତ୍ରା ପ୍ରଧାନତଃ ଆଦିବାସୀ-ସମାଜର । ହୋଲି ପର୍ବ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କୃଷିପ୍ରଧାନ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ସମାଜର ଥିଲା ବୋଲି ପଣ୍ଡିତମାନେ କହୁଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତାହାକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶୂଦ୍ରୋତ୍ସବ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ରଜପର୍ବ ହେଉଛି ସେହି ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଗୋଷ୍ଠୀର । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ପ୍ରଜନନ-ଶକ୍ତିର ପୂଜା ଓ ତାହାର ନାନା ଉପଚାରର ସହିତ ରଜପର୍ବର ପାଳନ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଛି ।

'ପୂଜା' ଶବ୍ଦଟି ହିଁ ଭାରତୀୟ ଭାଷାକୁ ସେହି ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆସିଛି ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦେଉଛନ୍ତି । ଶିବ-ଉପାସନାର ଉତ୍ସରେ ରହିଥିବା ଲିଙ୍ଗ-ଉପାସନା ମଧ୍ୟ ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇଛି । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆଗରୁ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଜାଣି ନଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ହିଁ ସେମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଶିଖିଲେ । ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କ ପରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେବୀପୂଜା ଦ୍ରାବିଡମାନଙ୍କର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପୂଜାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମାତୃକେନ୍ଦ୍ରିକ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ତନ୍ତ୍ରସାଧନା ହୁଏତ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ପ୍ରଭୂତ ଉପାଦାନ ଅବଶ୍ୟ ପାଇଥିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁନୀତି କୁମାର ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ମତରେ, ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ହୋମର ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପୁଷ୍ପ, ଚନ୍ଦନ ଓ ଅକ୍ଷତ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ସେଥିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଯୋଗମାର୍ଗର ସାଧନାକୁ ମଧ୍ୟ ସିଏ ପ୍ରାକ୍‌ବୈଦିକ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ବୋଲି ଅନୁମାନ କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ଭାରତବର୍ଷର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟବିସ୍ତାରର ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପରଯାଏ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କର ଭୂମି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହି ଅଞ୍ଚଳଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ

ନିନ୍ଦାସୂଚକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ବ୍ରାତ୍ୟଭୂମି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ବ୍ରାତ୍ୟଭୂମି ବହୁକାଳ ଧରି ଆର୍ଯ୍ୟ-ଉପନିବେଶ-ସ୍ଥାପନର ପ୍ରତିରୋଧ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା, ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟ ରୀତିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାତ୍ୟମାନଙ୍କୁ-ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ, କଳିଙ୍ଗର ତତ୍କାଳୀନ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ପତିତ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଏହି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି ଆସୁଥିଲେ ସତ ମାତ୍ର ଘରକୁ ଫେରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ୍ୟପୁରାଣରେ ଏହି ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳର ଉକ୍ତ ଦେଶକୁ ମ୍ଲେଚ୍ଛ-ଦେଶ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶା-ଇତିହାସର ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଶବ୍ଦ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କର ଚଳଣିରୁ ଆମ ପାଖକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ କହୁଛନ୍ତି । କଳିଙ୍ଗ, ତ୍ରିକଳିଙ୍ଗ, ଉତ୍କଳ, କୋଶଳ ଓ ଯୌଲ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦକୁ ସେମାନେ ସେହି କାଳର ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ହୁଏତ ଏପରି ଅନୁମାନ କରି ପାରିବା ଯେ, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନେ ବାସ କରୁଥିବା ଏହି ଭୂମିକୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଜନ୍ମର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ତା'ପରେ ରାଢ଼ ଓ ମହାକୋଶଳ ଦେଇ ଦୁଇଟି ଶାଖାରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରା ମଧ୍ୟରେ ନାନା ବିବର୍ତ୍ତନ ତଥା ପ୍ରତିବିବର୍ତ୍ତନର ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ତିନୋଟି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଘଟିଛି,—ବେଳେବେଳେ ସଂଘାତ ମଧ୍ୟ ଘଟିଛି । ତଥାପି ଉତ୍ତର ତୁଳନାରେ ଦକ୍ଷିଣ ସହିତ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକ ସମ୍ପ୍ରୀତ ଘଟିଛି ଏବଂ ସଂକ୍ରମଣର ପ୍ରରୂପଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକାଂଶତଃ ସେହି ଦକ୍ଷିଣ ପଟରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଜୀବନକୁ ଆସି ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି, ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ଓ ଏକ ବିଶେଷ ଆୟତନ ପ୍ରଦାନ କରିଛି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଧର୍ମଧାରାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମମତ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଓ ପ୍ରସାରର ଧାରାନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ରାଜବଂଶ ଏବଂ ରାଜ୍ୟବିଜୟ ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଶୋକଙ୍କର କଳିଙ୍ଗବିଜୟକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଚାରିତ ଏବଂ ପ୍ରସାରିତ ହେବାର ଏକ ମୂଳବିନ୍ଦୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । କଳିଙ୍ଗ ଅଶୋକଙ୍କର ଅଧୀନ ହେଲା, ଅଶୋକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଚାରକୁ ତାଙ୍କ ରାଜନୀତିର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନିଶ୍ଚିତ ବିଜିତ କଳିଙ୍ଗରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ଏବଂ ପ୍ରସାର ହୋଇଥିଲା । ତା'ପରେ ଆମେ ଏହି ଭୂମିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜବଂଶ ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମୋପାସନାର ଏକ ଅନୁକ୍ରମିକ ବିବରଣ ବେଶ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଇ ପାରିବା । ଓଡ଼ିଶାର

ଇତିହାସ-ଲେଖକମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହିକଥା କହିଛନ୍ତି । ଅଶୋକ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟଶାସନ ପରେ ଖାରବେଳ ମେଘବାହନ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ । ସିଏ ଜୈନ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜୈନଧର୍ମର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ । ତାହାର ଅନୁସରଣ କରି ଉତ୍କଳରେ ଜୈନଧର୍ମର ପ୍ରସାରଣ ଘଟିଥିଲା । ଖାରବେଳଙ୍କ ପରେ ଜୈନ ଧର୍ମ ମଉଳି ଆସିଲା, ବୈଦିକ ଉପାସନାର ଏକ ପୁନରଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଥିଲା । ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମୁରୁଣ୍ଡମାନେ ଜୈନଧର୍ମର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କଲେ । ଉତ୍ତର କଳିଙ୍ଗର ମାଠର ରାଜାମାନେ ସେମାନେ ଦେଇଥିବା ସନନ୍ଦମାନଙ୍କରେ ଆପଣାକୁ ପରମ-ଭଗବତ ଏବଂ ପରମ-ଦୈବତ ବୋଲି ଭଣିତ କରିଛନ୍ତି । ଶୈଳୋଦ୍ଭବମାନେ ଶିବପୂଜକ ଥିଲେ; ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ପରମମାହେଶ୍ୱର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭୌମକର ରାଜବଂଶ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମକୁ ରାଜଧର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେହି ରାଜବଂଶଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକାଧିକ ଅଭିଲେଖରେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ପରମ-ସୌଗତ, ପରମ-ତଥାଗତ ଓ ପରମୋପାସକ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ନନ୍ଦ ବଂଶର କେତେକ ରାଜା ଶୈବ ଥିଲେ, ପୁଣି କେତେକ ବୌଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । କେତେ-ଜଣ ଭଞ୍ଜରାଜା ଶୈବ ଥିଲେ, ଆଉ କେତେଜଣ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ । ସରଭ-ପୁରୀୟ ଏବଂ ପଣ୍ଡୁବଂଶୀମାନେ ବିଷ୍ଣୁପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜା ଓ ରାଜବଂଶ ଗୁଡ଼ିକର ଡ଼ିଧା ଲଗି ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏହି ଯାବତୀୟ ଉପାସନା ଓଡ଼ିଶାରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଜାମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠ-ପୋଷକତା ଅଥବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମର୍ଜି ଅନୁସାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ କେତେ-ବେଳେ ଅଧିକ ଅଥବା କମ୍ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରୁଥିଲା, ଗୌଣ ଅଥବା ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହୁଥିଲା ।

ରାଜାମାନେ ଦେଉଳ ତୋଳି ଦେଉଥିଲେ, ଦେବତାମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଜମି ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ଖଞ୍ଜି ଦେଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ତା' ବୋଲି ସେମାନେ ଯେ ସେଥିରୁ ପ୍ରକୃତରେ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ହୋଇ ରହିବାର ଏକ ଆହ୍ୱାନ ସତକୁ ସତ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ଯୁକ୍ତି ବସାଇ ସେକଥା ମୋଟେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅନୁରକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ-ପ୍ରଣୋଦିତ ସ୍ତରରେ ରାଜ୍ୟଲଗି ରହିଥିଲା ଓ ତେଣୁ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଉପାସନାକୁ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଆଦରି ନେଉଥିଲେ । ଉପାସନା-ମାର୍ଗ ଗୁଡ଼ିକର କର୍ତ୍ତା ଓ ବକ୍ତାମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର ଇଷ୍ଟଦେବମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ନାନା ସଂପ୍ରଦାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ, ସେହି ସଂପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ନିଜର ଭେକ, ଶାସ୍ତ୍ର, ବିଧି ଏବଂ ଉପଚାରଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ

ଷର ବାରହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସହାବସ୍ଥାନ ସମ୍ଭବ ହେଉଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପ୍ରଦାୟ ନିଜର ମାର୍ଗ ଓ ନିଜର ପଦ୍ଧତିକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଆଗରୁ ଗଣନା କରି ରଖିଥିବା ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାର୍ଗ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ମଣୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ମାର୍ଗ ପ୍ରତି ଯେତିକି ଅଧିକ ଆନୁରକ୍ତି ଓ ଆକର୍ଷଣ ରହିଥିଲା, ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ହୁଏତ ସେତିକି ଉଦାସୀନତା ରହିଥିଲା । ମଝିରେ ମଝିରେ ସଂପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ବି ଲାଗି ଯାଉଥିଲା, ରାଜପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ସେହି କଳହକୁ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହ ମଧ୍ୟ ଦେଉଥିଲା । କଳହଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଅନୁରୂପ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖା ହେଉଥିଲା । କଳହର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟୁଥିଲା । କଳହରେ ବିଜୟଲାଭ କରି ଓ ନିଜର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଆୟତନଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ସୁରକ୍ଷିତ ବ୍ୟୂହ ପରି ରଚନା କରି ଅନେକ ସମୟରେ ସବୁଠାରୁ ଏକ ସିଦ୍ଧିଲାଭର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ମିଳି ଯାଉଥିଲା । ସହଜ-ବିଶ୍ୱାସୀ ସାଧାରଣ ବର୍ଗମାନେ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କୁ ଠାକୁର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଉଥିଲେ, ସବୁ ଗୁରୁଙ୍କର ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବାକୁ ପୁଣ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଦୀର୍ଘ ଅନେକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀ ଓ ବିରଜାପୀଠ ଏହି ଭୂମିରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଥିବା ତିନି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉପାସନାର କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏକଦା ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ରାଜା ରାଜ୍ୟବିଜୟ ଦ୍ୱାରା ତିନି ପୀଠକୁ ଗୋଟିଏ ଶାସନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ଆପଣାକୁ ଏକାଧାରରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ପୁତ୍ର, ଦୁର୍ଗା-ପୁତ୍ର ଓ ରୁଦ୍ର-ପୁତ୍ର ବୋଲାଇ ପାରିବାରୁ ଅନ୍ତତଃ ବାହାରେ ସେହି କଳହର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା । ବେଳେ ବେଳେ ସମନ୍ୱୟର ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ଯୋଡ଼ି ପ୍ରାୟ ଏକ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଦ୍ୱାରା ସେହି ସମନ୍ୱୟକୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ମହାବିନାୟକ, ବଡ଼ାମ୍ବାର ସିଂହନାଥ, ସମ୍ବଲପୁରର ହରିଶଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି ମନ୍ଦିରକୁ ସେହି ପ୍ରୟାସଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ତକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଆମ ଏକାଳର ଦୁର୍ଗାମାଧବ ଓ ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଭୃତି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ସେହି ସମ୍ମିଶ୍ରଣ-ଚେଷ୍ଟାର ମଧ୍ୟ ସୂଚନା ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲାବେଳକୁ ତାହା ମହାଯାନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ସ୍ତୂପମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ, ସ୍ତୂପ କାଳକ୍ରମେ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଜଣେ ଗବେଷକଙ୍କର ମତ ଅନୁସାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ନାରାୟଣ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ସିଏ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅବତାର-ପଂକ୍ତି

ଭିତରକୁ ଆସି ସାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟ-ଅନୁକ୍ରମରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଶାଖାଟିର ବିକାଶ ହେଲା, ତାହାକୁ ଅଧିକତମ ଯୁକ୍ତି ସହିତ ଆମେ ବଜ୍ରଯାନ ବୋଲି କହି ପାରିବା । ରତ୍ନଗିରି ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତତ୍କାଳୀନ ବୌଦ୍ଧପୀଠମାନଙ୍କରେ ଆମେ ଯେଉଁସବୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ, ତାହା ଗୋଟାପୁଣି ସେହି ବଜ୍ରଯାନ ସମୟର । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିବାଦ ଏବଂ ବିକଳ୍ପପଥର ଘୋଷଣା କରି ତଥା ଧର୍ମଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପୁନରାବିର୍ଭାବର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆପଣାର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ କାଳରେ ଏକ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟିଗତ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ରାଜାମାନଙ୍କର ବରାଦରେ ବୌଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖାହେବା ବେଳକୁ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଗଢ଼ାହେବା ବେଳକୁ ବୌଦ୍ଧ ମାର୍ଗଟିର ସେହି ବିକଳ୍ପ ଓ ସେହି ବାଣୀର କୌଣସି ଅବଶେଷ ହିଁ ନଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଜୈନଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଠିକ୍ ସେହି ଦଶା ହୋଇଛି । ବାହ୍ୟ ଉପଚାର ଏବଂ ବାହ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନାର ବିରୋଧ କରି ଓ ଏକ ଶୀଳପ୍ରଧାନ ଜୀବନଧାରଣକୁ ହିଁ ଧର୍ମବିଚାରଣର ସର୍ବମୂଳ ସନ୍ଦେଶ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଏକଦା ମହାବୀର ଜିନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ମହାବୀର ମୂର୍ତ୍ତି ହେଲେ,— ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଗାମୀମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି କରି ସ୍ଥାପିତ କରି ଦିଆଗଲା । ତୀର୍ଥଙ୍କରମାନେ ପୁରୁଷମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଜୈନ- ତାରା ଓ ଜୈନ-ସରସ୍ୱତୀ ମଧ୍ୟ ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ କଳ୍ପନା କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ଓ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଦେବୀ ଓ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡିନୀ ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ବାହାରିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଜୈନଧର୍ମ ଓ ଜୈନକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ଧର୍ମଗୁରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଉପାସନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବିଶେଷ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଆଣି ଦେଇଥିବା ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଆକର୍ଷଣ ମନେ ହୋଇଥିବ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭାରି ସହଜରେ ଜୈନ ହୋଇ ପାରିଥିବେ । ମାତ୍ର ଧର୍ମର ଅସଲ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ହୁଏତ କୌଣସି ଦଳ-ପରିବର୍ତ୍ତନର ଦାବୀ କରି ନଥିବ ।

ତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଶକ୍ତିପୂଜା ପ୍ରାୟ ଆବହମାନ କାଳରୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଓ ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଆସିଛି । ଏକଦା ବୈଦିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତର୍କଗତ ନାନା ଗୋଳ ଲାଗି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ହିଁ ଯେତିକ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଲୋକମନକୁ ଘେନାଇଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଛି, ବୈଦିକ ମାର୍ଗଟି ସତେଅବା ସେତିକ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ

ପ୍ରଗାଢ଼ତା ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରଗତ ବାଦ ଓ ବିବାଦ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ତନ୍ତ୍ର ଓ ବୈଦିକ ଉଭୟ ମାର୍ଗରେ ଏକ ତପସ୍ୟା-ଦିଗ ରହିଛି ଓ ଏକ ଉପାସନା-ଦିଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ନାନାବିଧ କାରଣରୁ ତପଃଦିଗଟି କ୍ରମଶଃ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭାଗକୁ ଚାଲିଯାଇଛି ଓ ଉପାସନାଦିଗଟି ଅଧିକ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବଶାଳୀ ହୋଇ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଛି । ବୈଦିକ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଉପଲବ୍ଧି ଅପେକ୍ଷା ବୈଦିକ ବିଧି, ଆଚାର ଏବଂ ଉପଚାର ସତେଅବା ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଥାନ ମାଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି । ବେଦାନ୍ତବାଦର ପ୍ରଚାରକମାନେ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ ଏହି ଉପଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତ-ବର୍ଷର ସମାଜରେ ନାରୀକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ପରିଚାରିକା କରି ରଖାଯାଇ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ମଧ୍ୟଯୁଗର କେତେ ସାଧକ ନାରୀକୁ ଆତ୍ମାର ଗାଭୀ ବୋଲି ମାନି ତାକୁ କେବଳ ସିଦ୍ଧିଲାଗି ଏକ ନିମିତ୍ତମାତ୍ର କରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ମଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କାଳାନୁକ୍ରମରେ ଏଠି ଦେବୀପୂଜା, ମାତୃପୂଜା ବା ଶକ୍ତିପୂଜା କେତେ ସୁଶୋଭନ କଳେବରରେ ଦୃଷ୍ଟିଲାଭ କରିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ସଂକ୍ରମଣମାନ ହୋଇଛି । ଯାଜପୁରର ସପ୍ତ ମାତୃକାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି, ବିମଳା, ମଙ୍ଗଳା, ଭଗବତୀ, ସାରଳା, ଚର୍ଚ୍ଚିକା ଓ ସମଲେଶ୍ୱରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ଉପଚାରଟି ଅବ୍ୟାହତ ବିସ୍ତାର କରି ରହିଛି । ଗ୍ରାମ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଏହାର ନାନା ଲୌକିକ ସଂସ୍କରଣର ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇଛି । ହୀରାପୁର ଏବଂ ରାଣୀପୁର-ଝରିଆଲର ଯୋଗିନୀ ଗଣ ସେହି କଳ୍ପନା-ଉପନ୍ୟାସର ସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏକଦା ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳ ତନ୍ତ୍ର-ଉପାସନାର ଯେ ଏକ ବହୁଶଂସିତ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ ରହିଥିଲା, ତନ୍ତ୍ରର 'ଉଡ୍ଡୀୟାନ' ମାର୍ଗଟି ତାହାର ପ୍ରତିପାଦନ କରିପାରୁଛି । ତନ୍ତ୍ର କେବେ କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ଥିଲା ଓ ତା'ପରେ କେବେ ବୌଦ୍ଧ ହେଲା, ଅଥବା, କେତେକ ବସ୍ତୁଛତାବାଦୀ ହିନ୍ଦୁ ପଣ୍ଡିତ ଯେପରି ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ମନ କରିଆନ୍ତି, ଚୀନ ଓ ତିବ୍ବତରୁ ପ୍ରକୃତରେ କେବେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ଉପାସନା ଆସି ଆର୍ଯ୍ୟ ଭାରତ-ବର୍ଷର ଧର୍ମ ମନକୁ ସଂକ୍ରାମିତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା, ସେହି ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ପଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ଏବେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଉଭୟ ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁ ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଯନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ରଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକ ଦେବତା ରୂପେ ସ୍ଥାପିତ କରି ରଖାଯାଇଛି । ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସ୍ତରକାଳର ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ବା ଶାବର ଯୁଗରୁ ପ୍ରଚଳିତ ମନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଏହି ତାନ୍ତ୍ରିକ ପରମ୍ପରାକୁ ଆଦୌ କମ୍ ସଂକ୍ରାମିତ କରିନଥିବ । ତନ୍ତ୍ର ନାମରେ ଏଥିରେ କ୍ରମଶଃ ଯେଉଁ ଗୁଣିଗାରେଡ଼ି ଓ ତାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ହଠାତ୍

କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧିର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ତାହା ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେହି ଶାବସ୍ତ ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧିଁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ପ୍ରଥମ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଗଙ୍ଗମାନେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସି ଉତ୍କଳରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସମୟରେ କଳିଙ୍ଗ, ଉତ୍କଳ ଏବଂ କୋଶଳ ଗୋଟିଏ ଶାସନର ଅଧୀନକୁ ଆସି ଏକ ସମଗ୍ର ଭୂମିର ଆକାର ଲାଭ କରିଥିଲା । ଗଙ୍ଗା-ବଂଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା ଚୋଳଗଙ୍ଗ ଏହି ବଂଶର ସ୍ଥାପନା ପୂର୍ବରୁ ଶୈବ ଥିଲେ । ତାହାର ପୂର୍ବରୁହିଁ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଶିବପୀଠ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ଓ ସେହି ପୀଠର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ କରି ସଂସ୍କୃତ ଏକାମ୍ର ପୁରାଣ ରଚିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଶିବଙ୍କର ଅନେକ ବିଭୂତିରୁ ଉପଶିବ ଗୁଡ଼ିକର କଳ୍ପନା ହୋଇଥିଲା ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ନାନା ପ୍ରକ୍ଷେପ ତଥା ଆରୋପ ଦେଇ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥଳଅଞ୍ଚଳେ ଶିବମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ଚନ୍ଦନେଶ୍ୱର ଓ ଲଙ୍କଲେଶ୍ୱରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗୋକର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ବାଟ ଦେଇ ଆମେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବଟେଶ୍ୱର ଏବଂ ହୁଙ୍କେଶ୍ୱରଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବଲୀଳା ସହିତ ଆସି ପାରିବା । ଶିବଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୈବ କୁହାଗଲା ପରି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଭକ୍ତ-ମାନଙ୍କୁ ଆମେ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ଉପାସନା ମୂଳତଃ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ଆସିଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତପୁରାଣ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ନୁହେଁ, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ହିଁ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପଞ୍ଚମରୁ ଦଶମ ଓ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷିଣରଂ ତାମିଲ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ ଉପାସନାର ସେହି ଅଲ୍‌ୱାର୍ ଶାଖା ହିଁ ଏତ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେହି ଉପାସନାର ପ୍ରେରଣାକୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସଂକ୍ରମିତ କରି ଆଣିଥିଲା । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ-ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ଶୈବ ଆଚାରର ପୁଷ୍ଟୀକରଣ କରିଥିଲେ । ରାମାନୁଜଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜା ଶୈବ ସଂସ୍କାରରୁ ବୈଷ୍ଣବ ସଂସ୍କାରକୁ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ରାମାନୁଜଙ୍କ ପରେ ସେହି ଦକ୍ଷିଣରୁ ହିଁ ଏଠାକୁ ମାଧବାଚାର୍ଯ୍ୟ ଅସିଥିଲେ, ନିମ୍ବାର୍କ ଅସିଥିଲେ, ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟ ଆସି ଥିଲେ । ଉତ୍ତରପନ୍ଥୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଦେବ ଆସି-ଓଡ଼ିଶାରେ ପହଞ୍ଚିବା ସମୟକୁ ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ପରମ୍ପରାଟି ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରକୃତି ଗ୍ରହଣ କରି ସାରିଥିଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଭୌମକର ବଂଶର ଦୁଇଜଣ ରାଣୀ ଦଣ୍ଡୀ ମହାଦେବୀ ଏବଂ ତ୍ରିଭୁବନ ମହାଦେବୀଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଉପାସନା ଓ ବିଷ୍ଣୁ କଳ୍ପନାର ନାନା ରୂପ ଓ ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖିବାକୁ ପାଇପାରିବା ।

ଇତିହାସକାରମାନେ ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ବୟସ ହୁଏତ ଠିକ୍ କରି
ପାରିବେ, ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୟସ ଠିକ୍ କରିବାକୁ କଦାପି ଚେଷ୍ଟା କରିବେ
ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । କେବଳ ଉପାସନାର ବା
କେବଳ ଧର୍ମର ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନୁହନ୍ତି, ତା'ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ
ଅନୁଷ୍ଠାନର ଏକ ବିବର୍ତ୍ତନଗତ କ୍ରମ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଯେକୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ
ନେଇ ଆତଯାତ ହେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟସନ୍ତତିର ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ
ରହିଥିବା ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ-ଚେତନାରେ ଯେତିକି ପ୍ରସ୍ଥ ବଦଳୁଥିବ ଅଥବା
ଉନ୍ମୋଳନ ଘଟୁଥିବ, ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା
ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନାର ସ୍ତରରେ ସେହିପରି ଭାବରେ ବଦଳି ଯାଉଥିବ ।
ଜଗନ୍ନାଥରୂପୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ଆମେ ସେହିଭଳି ଏକ ଆଲୋଚନା କରି ପାରିଲେ
ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣ ଦେଇ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା । ଜଗନ୍ନାଥ ସବାଆଗ
ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଠାକୁର ଥିଲେ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେହି ଠାକୁରଙ୍କୁ ଆପଣାର
ଏକ ଦେବତାରୂପେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ଆଣିଲେ । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକ
ବୁଝାମଣା ହୋଇ କଦାପି ନୀଳମାଧବ ପୁରୀକୁ ଆସି ନାହାନ୍ତି । ଯଦି ତାହା
ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏକ ଦୃଶ୍ୟ
ଭାଗ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତା । ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଆଦି-ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଯ୍ୟ-
ପରାକ୍ରମ ସର୍ବତ୍ର ଅଧିକାରଚ୍ୟୁତ କରି ଦେଇଥିବା ପରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ
ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ କରିଛି । ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାପରେ ବେଶ୍ କେତେ
ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଏକୁଟିଆ ପୂଜା ପାଉଥିଲେ । ତାପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ
ସୁଭଦ୍ରା ଓ ବଳଭଦ୍ର ଆସି ଯୋଡ଼ାହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କର
ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି କଳ୍ପନା କରାଗଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଜୈନ ଓ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର
ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏହି ତିନିମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଯେ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ବଦଳି
ଯାଇଥିବ, ସେପରି ଅନୁମାନ କରିବାର ଅନେକ କାରଣ ରହିଛି । ଦେବତା
ଭିତରେ ଉପାସକ ଆପଣାର ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକୁ ଠାବ କରି ତାଙ୍କୁ ଦେଖେ, ତେବେ-
ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରେ—ଆତ୍ମସାତ୍ କରେ । ଜଗନ୍ନାଥ
ହୁଏତ ଏହିପରି ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ଥରେ ପରିଣତ
ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଜୈନମାନେ ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ, ସମ୍ୟକ ଚରିତ୍ର ଓ ସମ୍ୟକ୍
ଦୃଷ୍ଟିର ଆକାରଯୁକ୍ତ ଆରୋପଣ କରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ-
କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମସ୍ଥିତ ତ୍ରିରତ୍ନ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଣ ଦେଖି-
ଥାନ୍ତେ ? ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ରମେ ଅବତାର ହେଲେ,

ଅଧିକ ଉତ୍ସାହୀ କବିମାନେ ତାଙ୍କୁ କେଡ଼େ ସହଜ ଓ ସରଳ ଭଙ୍ଗୀରେ ଅବତାରୀର ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇଗଲେ । ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସି ଢନଖଣ୍ଡ ଓଡ଼ିଶାକୁ ରାଜ୍ୟବିଜୟ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଥିବା ପ୍ରଥମ ଗଙ୍ଗରାଜା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଭବ୍ୟ ମନ୍ଦିରଟିଏ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଅଥବା ପୂର୍ବରୁ ଥିବା ଏକ ମନ୍ଦିରର ପୁନଃନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସେହି ବଂଶର ଅନଙ୍ଗଭୀମ ମନ୍ଦିରର ଅବୟବଟିକୁ ଭବ୍ୟତର ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସିଏ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହିଁ ଉତ୍କଳର ଶାସକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଲାଗି ନିଜକୁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ତୁଲ୍ୟ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ବା ଆଦ୍ୟସେବକ ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇଲେ ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ କିଣି ନେଇଥିଲେ । ଆଉ ଜଣେ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ—ମନ୍ଦିରରୂପୀ ପ୍ରାଚୀନ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ଭୋଗ କରି ଆସୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ମୁହଁରେ ନିଜକୁ 'ନାରାୟଣ ଅଂଶାବତାର' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଇଥିଲେ । ଗଙ୍ଗବଂଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ରାଜାମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ ପରମ୍ପରା ପରି ଆପଣାର ନାମ ସହିତ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ବରପୁତ୍ର' ଏହି ଦୁଇଟି ପଦକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନର ଏକାଧିକ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପୁରୀମନ୍ଦିରକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ଦିଗ୍ବିଜୟୀ ପଣ୍ଡିତ ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନେ ପୁରୀ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଧାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଦିଗ୍ବିଜୟରେ ବାହାରିଥିଲେ । ଆହୁରି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୀଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ରଖିବା ସକାଶେ ସେମାନେ ସେହି ପରିବ୍ରଜର କ୍ରମରେ ପୁରୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ପୀଠଗୁଡ଼ିକୁ ଏବେ ମଠ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଏହି ପଣ୍ଡିତ ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନେ ପୂର୍ବପକ୍ଷ ଓ ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପଣ୍ଡିତ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମତର୍କରେ ପରାଜିତ କରି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାର ମତଟି ଲାଗି ସ୍ଥାୟୀ ଠାବଟିଏ ଯୋଗାଡ଼ କରି ପାରିବାକୁ ପୁରୀ ଆସିଥିଲେ ।

ବିଜୟଲାଭ କରିବା ପରେ ସେହି ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ-ପ୍ରଚାରକମାନେ ରାଜାନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ଓ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଠସ୍ଥାପନାର ଅନୁମତି ପାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସେହିଭଳି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାଦ୍ୱାରା ରାଜା ଏବଂ ମନ୍ଦିର-ନିଯୋଗର କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂଜାବିଧିରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ମାର୍ଗର କେତୋଟି ଉପଚାରର ପ୍ରବେଶ ଘଟାଇଛନ୍ତି । ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ, ବିଶିଷ୍ଟାଦ୍ୱୈତବାଦୀ ତଥା ଦ୍ୱୈତାଦ୍ୱୈତବାଦୀ ସବୁ ଗୁରୁ ସେହିପରି ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି ଓ ସଫଳତା ହାସଲ ବି କରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମୀୟ ଦର୍ଶନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକଦା ନାନାଭାବେ ଉଦ୍ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି

କରାଇଥିବା ଏହି ମନୀଷୀ ଏବଂ ମହାପୁରୁଷମାନେ କେଉଁ ଅଳପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କେବଳ କେତୋଟି ବାହ୍ୟ ରୀତି ଓ ବିଧିକୁ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିରର ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଭିତରେ ପୂରାଇ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍ଥାପନା ସମ୍ଭବ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଯେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ସେକଥା ଚିନ୍ତାକଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ରାଜାଙ୍କ ସମେତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଆଉ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ 'ସଚଳ ଜଗନ୍ନାଥ' ବୋଲି ବିବେଚନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତକରି ତାଙ୍କ ଉପରେ ନାନାବିଧ ମନୁଷ୍ୟଗୁଣର ଆରୋପ ମଧ୍ୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅଧ୍ୟାସଭାବନା ଗୁଡ଼ାକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଭାବନାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକାବେଳକେ ମାଡ଼ି ବସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ରାଜା ଏବଂ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ତେଣିକି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଗରେ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ଗାୟନ ହେବ ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲା । କୃଷ୍ଣକଳ୍ପନାରେ ମାନବତ୍ୱର ଆରୋପ କରୁଥିବା ଯେତେ ଯାହା ଭୂଷଣ ଓ ବିଶେଷଣ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମଶଃ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆଣି ଆରୋପ କରାଗଲା । ଫଳତଃ ତାଙ୍କର ନୀତି ଓ ଆହ୍ନିକ ଗୁଡ଼ାକରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମାନ ଘଟିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମଣିଷ ପରି ଶୋଇଲେ, ଉଠିଲେ, ବେଶମାନ ହେଲେ, ସ୍ନାନ ଓ ମଣୋହି କଲେ, ବଡ଼ିଆ ଖାଇଲେ । ରାମନବମୀ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ରାମବେଶ କରି ହାତରେ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରାଇ ଦିଆଗଲା, ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶୁଣ୍ଢ ଯୋଡ଼ିଦେଇ ତାଙ୍କୁ ବିନାୟକ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ପୌତ୍ତଳିକ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତିଳିପ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ରମେ ପିତୁଳାଟିଏ ହୋଇଗଲେ, ପ୍ରାୟ କଣ୍ଢେଇଟିଏ ହୋଇ ରହିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭିତରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିଲେ । ଆହୁରି ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ କେବଳ ଗୋପପୁରରେ ଲୀଳା ରଚନା କରିଥିବା କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖୁଥିଲେ । ତା'ଭିତରେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ କୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି ଗନ୍ଧ ହିଁ ନଥିଲା ।

ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜସିକ ଉତ୍ସାହରେ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବା ପୌତ୍ତଳିକତା; ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନା । ଦୁଇଟି ପରସ୍ପରଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଭିନ୍ନ । ମୂର୍ତ୍ତି ମାଧ୍ୟମ ହୋଇ ଆମକୁ ମର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ସତ, ମାତ୍ର ଆମେ ତାଙ୍କୁଣି ଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ବାଳଗି ମନ କଲେ ଯାଇ ସେକଥା ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନା

ଜଗନ୍ନାଥ-ବିଗ୍ରହଟି ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ । ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନା ଧର୍ମତଃ ଏକ ଚେତନା; ତାହାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଏ । ସେହି ଚେତନା ଯାବତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଚେତନା ପରି ଏକ ଉତ୍କ୍ରମଣର ପ୍ରତୀକ, ଏକ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋହଣର ଅତିକ୍ରମଣଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ଏକ ଅନ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତୀକ । ସେହି ଆକ୍ରମଣ ଏବଂ ଆରୋହଣକୁ ମନ କଲେ ଏକ ସୋପାନ କ୍ରମର ସ୍ତରରେ 'ମନ୍ନାଥ' ଜଗନ୍ନାଥରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି, ସଂଶୟ ଛିଣ୍ଡାନ୍ତି, ଆମ ଭିତରକୁ ବାଟ ପାଇଯାଆନ୍ତି ଓ ତାହାର ବିମୋଚନ ଘଟାନ୍ତି । ସାଧନାଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ଏହିପରି ଏକ କ୍ରମବିମୋଚନକାରୀ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ସୂଚିତ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଚେତନାକୁ ମନ ନକଲେ ହିଁ ମଣିଷ ମୂର୍ତ୍ତି-ଗୁଡ଼ାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ଜ୍ଞାନରେ ଖର୍ବ କ୍ଷୁଦ୍ର କରିପକାଏ । ଆମ ହାତରେ ପଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ହୁଏତ ସେହିପରି ଏକ ଦଶା ହୋଇଛି । ବିଶେଷତଃ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଯୁଗରେ, ଯେତେବେଳେ ଐତିହ୍ୟର ଯାବତୀୟ ପ୍ରକରଣକୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ସେଇଥିରୁ ଏକ ପ୍ରମତ୍ତ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନେ ଆମକୁ ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇଲେ, ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଆମର ସମ୍ପତ୍ତି ବନି ରହିଲେ, ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆମ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଖରପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରହରୀ ଓ ରକ୍ଷକ ବୋଲି କହିଲୁ । ଏକ ଚେତନାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବା,—ତାହା ହେଉଛି ଏକ ଆହ୍ୱାନ, ତାହା ଆମଠାରୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତିର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ମାତ୍ର ପୌତ୍ତଳିକତା ଆମକୁ ପ୍ରମତ୍ତ କରାଏ, ପ୍ରମତ୍ତ କରାଇ ଅଳପ ଭିତରେ ଭୁଲାଇ ରଖେ ଏବଂ ଭୁଲାଇ ଶୁଆଇ ପକାଏ । ଫଳରେ ଆମର ଗୃହଠାକୁର କବାଟ ଭିତରେ କଳାହୋଇ ରହିଥିବା ଦେବତା ଆମଠାରୁ ପ୍ରକୃତରେ ବହୁଦୂର ହୋଇ ରହିଆନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ବହୁ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଜୀବନର ମାଟି ଯେତେ ଯେତେ କଳ୍ପନା ଏବଂ କାହାଣୀରେ କୁଆହୋଇ ରହିଥିଲା, କବି ସାରଳା ଦାସ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ପୃଷ୍ଠି-ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ଲେଖିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ-ପରମ୍ପରା ଭିତରେ ବୈଦିକ ରହିଥିଲା, ତାନ୍ତ୍ରିକ ରହିଥିଲା, ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ ଜୈନ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଯୋଗର ଯାବତୀୟ ଶାଖା,—ହଠଯୋଗ ଓ କାୟଯୋଗ ସମେତ-, ର ଅନୁସରଣ କରି ତାହାର ଅନୁଗାମୀମାନେ ରହିଥିଲେ । ଶାକ୍ତ, ଶୈବ, ବୈଷ୍ଣବ ଏବଂ ସାନ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କେତେ କନ୍ଦଳ ଓ କଳହ ହୋଇଥିଲା, କେତେ ପ୍ରକାରର ସାଲିଶ

ଓ ସିଦ୍ଧମାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଯେ ଏକଦା ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲା, ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ତାହାର ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ରହିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତ୍ତିକ ଧର୍ମଟି ତାହାକୁ ଗିଳି ହଜମ କରି ସାରିଥିଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅବତାର ହୋଇ ପୂଜା ପାଉଥିଲେ । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଗୋରଖ ଦାସ ଆସିଥିଲେ, ନାରାୟଣ ଅବଧୂତ ସ୍ୱାମୀ ଆସି ସାରିଥିଲେ, ଜୟଦେବ ମଧ୍ୟ ଆସି ସାରିଥିଲେ । ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ବଜ୍ରଯାନର ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଦୂର ନେପାଳ ଯାଏ ପଳାଇଯାଇ ସାରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣରୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆସି ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରି ସାରିଥିଲେ । ଏହି ସବୁକିଛି ଘଟଣା ଦରବାର-ସ୍ତରରେ, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଘଟୁଥିଲା । ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ସମାଜର ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଉଚ୍ଚବର୍ଗ-ମାନେହିଁ ସେହିସବୁ ତରଙ୍ଗର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକାୟତନ ଓ ତାହାର ଲୋକୋପଚାର ଗୁଡ଼ିକରେ ହୁଏତ ପ୍ରାକ୍‌ଆର୍ଯ୍ୟ ନାନା ଉପାଦାନ ମୁଖ୍ୟତମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରହିଥିଲା । ଧର୍ମ କହିଲେ କେତୋଟି ଭୟ ଓ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ ନିମିତ୍ତ କରାଯାଉଥିବା କେତୋଟି ପୂଜା ଏବଂ ପ୍ରତିକରଣ-ବିଧିକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ବ୍ରତ, ଓଷା ଓ ପର୍ବଗୁଡ଼ିକର ବିବିଧ ସମ୍ମୋହନ ବେଳେ ବେଳେ ଧାର୍ମିକତାର ଏକ ଦୁର୍ବୋଧକାରୀ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ରଖିବାରେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଖୁବ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ସମାଜରେ ହୁଏତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ନାମକ କେବଳ ଦୁଇଟି ବର୍ଗ ବା ଜାତି ରହିଥିଲେ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ବର୍ଗଟି ଭୂତ, ପ୍ରେତ, ଗୁଣି, ଗାରେଡ଼ି ଏବଂ ଦେବତା-ମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ପାଚନ ଭିତରେ ମିଶାଇ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିବା ନାନା କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଧର୍ମୀୟ ଆସ୍ୱାଦନଟିକୁ ପାଇ ଯାଉଥିଲା । ସାରଳା ଦାସ ସେହିସବୁ କାହାଣୀକୁ ଏକ ରସମୟ ସମଗ୍ରତାରେ ଯୋଡ଼ି ତାଙ୍କର ମହାଭାରତ ନାମକ କାବ୍ୟୋପନ୍ୟାସଟିକୁ ଲେଖିଥିଲେ ।

ସାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଏକ ଧର୍ମସାହିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିର ସମ୍ଭବତ ହୁଏତ ଏକ ପ୍ରତିବାଦ-ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଜଣେ ଋଷିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲେଖା ଯାଇଥିବା ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରୁ ସିଏ କାହାଣୀଟିର କେବଳ ମୂଳ ରୂପଟିକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ଆହୁରି ବଣାଶହେ କାହାଣୀ ଯୋଡ଼ି ସେ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତକୁ ଏକ ସୁରମ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ-କାବ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସାରଳା ଦାସ ହୁଏତ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମମାର୍ଗର ଭକ୍ତ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ କୌଣସି ମାର୍ଗକୁ ସବାବଡ଼ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସିଏ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ନ୍ୟୂନ କରି ଦେଖାଇବାର ଆଦୌ

କୌଣସି ପ୍ରୟାସ କରି ନାହାନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାସନା-ମାର୍ଗର ଶିଷ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଯେପରି ପରପନ୍ଥୀ ପ୍ରତିମାର୍ଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ନ୍ୟୂନ ବା ନିନ୍ଦିତ କରି ଦେଖାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି ଓ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦେବଯାନକୁ ସବାଉଚ୍ଚ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଦେବଯାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ଯେପରି ଖଣ୍ଡିତ ଓ ଲାଞ୍ଛିତ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ସାରଳା ଦାସ ନିଜର କାବ୍ୟକୃତିରେ ସେଭଳି କୌଣସି ପ୍ରୟାସ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ସିଏ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଦୁହିଁ ଆସିଛନ୍ତି; ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର ଗୁନ୍ଥି ନିଜର ପଟାନ୍ତରଞ୍ଜନ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ ହାସ୍ୟୋଦ୍ଦୀପକ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ପରସ୍ପର ସହିତ ଯେଉଁ ତର୍କଣାରେ ମାତିଥିଲେ ଓ ଧର୍ମର ଅସଲ ବୃତ୍ତିକୁ ଅନ୍ତରାଳରେ ରଖିଦେଇ ଜଣେ ଜଣେ ଉତ୍ତେଜିତ ବୈତଣ୍ଡିକର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ତାହାରି ପ୍ରତି ନିଜର ଅରୁଚିକୁ ପ୍ରକଟ କରିବା ଲାଗି ସାରଳା ଦାସ ଆପଣାର ପ୍ରତିବାଦୀ ମହାଭାରତ ରଚନା କରିଥିଲେ । କେବଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ଧର୍ମର ବିଚରଣ-ଭୂମିରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରତିବାଦର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ଏକ ସମଗ୍ର ବିକଳ୍ପର ଅବଧାରଣା କରି ପାରୁଥିଲେ ଯାଇଁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ସମଗ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ଲାଗି ସାହସୀ ହୋଇଥାଏ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଓ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଲୋକୋଦ୍‌ବେଳନର ଇତିହାସରେ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଶତାବ୍ଦୀ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଭାଷାରେ ସନ୍ଥମାନେ ହେଉଛନ୍ତି 'ଶାନ୍ତାଃ ମହାନ୍ତଃ, ବସନ୍ତମିବ ଲୋକହିତ ଚରନ୍ତଃ ।' ସନ୍ଥମାନେ ସମସ୍ତେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନଥିଲେ, ସେମାନେ ସଂସାର ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ସେମାନେ ବୈରାଗୀ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ବିରକ୍ତିପ୍ରଧାନ ନଥିଲା, ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରଧାନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଭଗବତ୍-ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସଂସାରଶ୍ରଦ୍ଧା ସତେଅବା ଏକ ସମଗ୍ର ଜୀବନଶ୍ରଦ୍ଧା ମଧ୍ୟରେ ବଳହୋଇ ରହିଥିଲା । ସନ୍ଥ ତୁକାରାମଙ୍କ ଭାଷାରେ, 'ଜଗାଚ୍ଚ କଲ୍ୟାଣ ସନ୍ତାଞ୍ଚା ବିଭୂତି,'—ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ହେଉଛି ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବିଭୂତି । ଆଲୋଚ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆମେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ନାନକ, କବୀର, ରବି ଦାସ, ଦାଦୂ, ରଜ୍ଜବ, ତୁଳସୀ ଦାସ ଓ ସୁରଦାସଙ୍କୁ ପାଇବା, ବଙ୍ଗଳାରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଭେଟିବା, ଆସାମରେ ଶଙ୍କର ଦେବଙ୍କୁ ଭେଟିବା । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଆମକୁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱର, ତୁକାରାମ, ଏକନାଥ ଓ ନାମଦେବ ମିଳିବେ ଏବଂ

ଆହୁରି ଦକ୍ଷିଣକୁ କର୍ଣ୍ଣାଟକରେ ପୁରନ୍ଦର ଦାସ, କନକ ଦାସ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ଗୁଜରାଟରେ ନର୍ସୀ ମେହେଣ୍ଟା ଓ ରାଜସ୍ଥାନରେ ମୀରାବାଈ । ଠିକ୍ ସେତିକବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି, ବଳରାମ ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଦାସ । ଏହି ସନ୍ଥମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ପରିବ୍ରାଜକ ଥିଲେ; ନିଜର ପ୍ରାନ୍ତରେ ସନ୍ଥ ଥିଲେ..ମାତ୍ର ପ୍ରାନ୍ତ ବାହାରେ ପରିବ୍ରାଜକ ଥିଲେ । ନାନକ ଓ କବୀର ପୁରୀ ଆସିଥିଲେ; ଶଙ୍କରଦେବ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥିଲେ । ମୀରାବାଈ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅସଲ ଲୀଳା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପରିବ୍ରାଜ-ସମୟର ଲୀଳା । ଓଡ଼ିଶାର ବଳରାମ ଏବଂ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ତୀର୍ଥାଟନ କରି ଉତ୍ତର ଭାରତର କେତେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମ ତଥା ଧର୍ମଜୀବନକୁ ସଚଳ କରି ଦେଇଥିଲେ; ଯାବତୀୟ ଧର୍ମାଚରଣାକୁ ବାହାରୁ ଭିତର ଆଡ଼କୁ ସଞ୍ଚାରିତ କରି ନେଇଥିଲେ, ଦେଉଳ ଭିତରୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆଣିଥିଲେ, ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରୁ ଜୀବନକୁ ଆଣିଥିଲେ,— ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ଅନେକ ପରମ୍ପରାଗତ ନାକାରାତ୍ମତାକୁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସରଳତା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସନ୍ଥମାନେ ସଂସାରେ ନଥିଲେ, ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ସେମାନେ ଏକ ଅଲଗା ଜାତି ହୋଇ ରହିବାକୁ ସତେଅବା ଧର୍ମଦ୍ରୋହ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ସମାଜରେ କାଳକାଳରୁ ରହି ଆସିଥିବା ଜାତିଗତ ଯାବତୀୟ ବାଡ଼କୁ ଭାଙ୍ଗି ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟର ପରିଚୟରେ ହିଁ ଦିବ୍ୟ ଏବଂ ମହୀୟାନ କରି ଦେଖାଇବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଏହିପରି କରି ଧର୍ମର ସଜ୍ଞାକୁ ହିଁ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲେ, ଧର୍ମକୁ ତାହାର ନାନା ବାହ୍ୟ ଅଡିଳପ୍ରତା ମଧ୍ୟରୁ ଉନ୍ମୋଳିତ କରିନେଇ ତାହାକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଲୋକଜାଗୃତିର ଇତିହାସରେ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଏକ ମହନୀୟ ଅବଦାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନାରେ ଅନୁଭୂତି ହେଉଛି ସବମୂଳ କଥା । ଯିଏ ଯେତିକି ସତ୍ୟ ବା ଯେତିକି ଜୀବନକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁଭବ କରୁଛି, କେବଳ ସେତିକିକୁ ଯିଏ ଆପଣାର ଚେତନା ଦ୍ୱାରା ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁଛି, ସେତିକି ହେଉଛି ତା' ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ଓ ଅସଲ ପରିଚୟ । ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ସେହି ଅନ୍ତରନୁଭବକୁ ସକଳ ସାଧନା ଏବଂ ସୃଜନଶୀଳତାର ଆଦ୍ୟ ପାହାଚ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ାକର ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । ଗେରୁଆ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଲେ, ଜଟା

ଧାରଣା କଲେ କିମ୍ବା ତୀର୍ଥରେ ବାସ ଓ ସ୍ନାନ କଲେ ମଣିଷ କଦାପି ତାର ଅନୁରାଗ ଓ ବାସନାର ପଥରେ ପଦେହେଲେ ଆଗକୁ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଭିତରକୁ ଉନ୍ମୋଚନ ନ ଘଟାଇ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଉତ୍ତାପର ସହିତ ଯୋଗ ସାଧନା କଲେ ହେବ ନାହିଁ, ମଠର ସ୍ଥାପନା କଲେ ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ, ପିତୁଳା ପୂଜିଲେ ହେବନାହିଁ । ସବାଆଗ ନିଜ ଭିତରେ ଠାବ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ-ନିଜ ଭିତରେ ଠାବ କରି ପାରିଲେ, ନିଜର ଉନ୍ମୀଲନ ଘଟାଇ ପାରିଲେ, ତା'ପରେ ସଂସାର-ଯାକର ଠାବ ମିଳିବ, ସଚରାଚରର ମଧ୍ୟ ଠାବ ମିଳିଯିବ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଏହାକୁ ଦିବ୍ୟ ନେତ୍ରରେ ଦେଖିବା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, "ଗୃହେଁ ଥିବୁ ଦିବ୍ୟ ନେତ୍ରରେ ବାବୁ, ରୂପ ନ ଦିଶିବ ଦିଶିବ ସବୁ ।" ଏବଂ "ତୋ' ହୃଦ ମଧ୍ୟେ ଅଛି ଜ୍ଞାନ, ତୁ ତୋତେ ଖୋଜି କର ସ୍ଥାନ ।" କବୀର, ନାନକ ଓ ରଜ୍ଜବଙ୍କର ନାନା ବାଣୀରେ ଆମେ ଠିକ୍ ସେହି ଉଦ୍‌ବୋଧନଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଆପଣାର ଅନୁଭୂତିମୂଳ ଈଶ୍ୱରାନ୍ୱେଷଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସାହସିକତା ଆଣି ଦେଇଥିଲା, ତାହାରି ବଳରେ ହିଁ ସେମାନେ ନିଜର ସମକାଳୀନ ଜୀବନସ୍ଥ ଯାବତୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ସମଗ୍ର ଆଲୋଡ଼ନ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନ ଘଟାଇ ପାରିଥିଲେ, ଭାଷାକୁ ଏକ ନୂତନ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ଅଥଚ ସହଜତା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ, ଯୁଗର ବକ୍ଷରେ ଏକ ପ୍ରବହମାନତା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା କ୍ଷମତା ଓ ଖୁଣ୍ଟଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ମାନିଲେ ନାହିଁ,—ଦେଉଳ ଭିତରେ ମାନିଲେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଦେଉଳ ବାହାରେ ରହିଥିବା ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ରାଜାର କଟାଳ ସହିଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର କଟାଳ ସହିଲେ, ତଥାପି ଆପଣାର ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟରୁ ଟଳିଲେ ନାହିଁ,—ଘୃଣାକୁ ମୋଟେ ମଣିଲେ ନାହିଁ ।

ପଞ୍ଚସଖା ସାଧନାର କୌଣସି ମାର୍ଗକୁ ଆଦୌ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି କହିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗକୁ ବଡ଼ ବୋଲି କହି ଆଉ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗକୁ ସାନ ବୋଲି କହିବାର କୌଣସି ଭ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇ ନଥିଲା । ସେମାନେ ବାଦୀ ନଥିଲେ କିମ୍ବା ବିବାଦୀ ମଧ୍ୟ ନଥିଲେ । ସାଧନା-ଶରୀରର ଅସଲ ନାଡ଼ିଟିକୁ ଜାଣିଥିବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ଥିବାରୁ ସେମାନେ କୌଣସି ମାର୍ଗକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କଲେନାହିଁ । ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ, କୌଣସି ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗକୁ ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ ବୋଲି କହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଆଦୌ ରାଜି ହୋଇ ନଥିଲେ । ଯୋଗ, ତନ୍ତ୍ର, ବେଦାନ୍ତ, କାୟାସାଧନା, ମନ୍ତ୍ର, ତପ, ଯପ ଓ ଯନ୍ତ୍ର—ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗ, କୌଣସିଟି ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ ମୋଟେ ନୁହନ୍ତି । ନାନା ମାର୍ଗର ମଣିଗୁଡ଼ିକୁ ପଞ୍ଚସଖା

ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସୂତ୍ର ଦେଇ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ମାଳା ଭିତରକୁ ସମନ୍ୱିତ କରି ଆଣିଥିଲେ । ସେହି ସୂତ୍ରଟି ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ନିଷ୍ଠାର ସୂତ୍ର ଉପଲବ୍ଧିର ସୂତ୍ର । ସେହି ସର୍ବସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ନିଷ୍ଠାକୁ ଆମେ ପଞ୍ଚସଖା ତଥା ସେମାନଙ୍କର ସମକାଳୀନ ସମସ୍ତ ଭାରତରେ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଧର୍ମବିଚାରଣାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆବେଦନ ବୋଲି ଜାଣିରଖିବା । ଏହି ବିଚାରଣାରେ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସାଧନ; ସାଧ୍ୟ ହେଉଛି ଏକାତ୍ମକତା, ଉପଲବ୍ଧି, ଈଶ୍ୱର-ସନ୍ନିଧାନ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ସଂଯୋଗସ୍ଥାପନ । ଅନ୍ତର୍ନିଷ୍ଠା ଅର୍ଥାତ୍ ଅହଂର ପାଶରୁ ମୁକ୍ତି । ଅହଂର ପାଶରୁ ମୁକ୍ତି ଆମକୁ ସଂସାର ସହିତ,— ଭଗବାନଙ୍କ ତିଆରି ଏହି ସଂସାର ସହିତ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାଲାଗି ସମର୍ଥ କରାଇ ଆଣିଥାଏ । ଇଉରୋପର ସନ୍ଥ ଅଗଷ୍ଟିନଙ୍କର ଭାଷାରେ **Amor** ବା ପ୍ରୀତି ହେଉଛି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର, ଦୁଇ ସ୍ତରର : **Amor Dei** ଏବଂ **Amor sui**-ଈଶ୍ୱରପ୍ରୀତି ଏବଂ ଅହଂ-ପ୍ରୀତିର । **Superbia** ବା ଗର୍ବ ହେଉଛି ଅହଂ-ପ୍ରୀତିର ଉତ୍ସସ୍ଥ ପ୍ରେରଣା । ସେହି ପ୍ରୀତି କ୍ଷମତାର ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କ୍ଷମତା ଅକ୍ତିଆର କରି ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ଫୀତ ହୋଇ ରହିବାର ବାଞ୍ଛା ରଖିଥାଏ । ତେଣୁ ଅହଂମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସଂଯୋଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହେବ—ତେବେ ବାହାରେ ବହୁତରୁ ଆହୁରି ବହୁତ ସ୍ଥାନରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ଦିଶିବା ଲାଗି ନିଜ ଭିତରେ, ଆପଣା ପାଖରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଖିରେ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ହୋଇ ରହିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କ୍ଷମତା ଏବଂ ରାଜାଶ୍ରିତ ଧର୍ମାଡ଼ମ୍ବର ଗୁଡ଼ାକଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ । ସେମାନେ ଲୋକଜୀବନର ଅତି ନିକଟରେ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ଓ କ୍ଷମତାସୀନମାନଙ୍କ ହାତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ଶାସ୍ତି ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଉଚ୍ଚତା ଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରରୋଚନାରେ ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାଧିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜ ବିଦ୍ୟାର ଓ ନିଜ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ବଳରାମ ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ,ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଅପମାନ ଦିଆଯାଇଥିଲା, ବଳରାମଙ୍କୁ ଥରେ ରଥ ଉପରୁ ମାଡ଼ ମାରି ଘଉଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବିଦ୍ରୂପ କରି ତେଲି ଭାଗବତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ । ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖା ଆପଣାର ନୂତନ ଅନୁରାଗଟି ସହିତ ଲୋକ-ସମାଜରେ ଏକ ନୂତନ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ନୂତନ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ କରି

ବୁଲୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ଗାଦୀ ସ୍ଥାପନା କରୁଥିଲେ ଓ ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରର କୋଳାହଳ ସୃଷ୍ଟି ନ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ମହିମା ଏବଂ ଶକ୍ତିମତ୍ତା ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ସଚେତନ ହେବାଲାଗି ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଅବକାଶ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସନ୍ଥମାନେ ସତ୍ତଲୁ ସତ ଯେଉଁ ଭୂମିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଓ ଯେଉଁ ଭୂମିରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଅନେକ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ସେମାନେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ସମଗ୍ର ହୃଦୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ରହିଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବା ଅନ୍ୟ କ୍ଷମତାର ପ୍ରଲୋଭନ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ଦେଖାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଡୋର ଏକ ଅବିନାଶୀ ଭୂମିରେ ସେହି ଅବିନାଶୀ ପରମପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ଲାଗିରହିଥାଏ । ସେମାନେ ସତେ ଅବା ସେହି-ଠାରେ ହିଁ ଏକ ସମର୍ପଣସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଓ ସକଳ ସାଧନାକୁ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ଅଭିସାର ରୂପେ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ସନ୍ଥ କବୀରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ୀ ଅନୁସାରେ "କହେଁ କବୀର ହମ ବ୍ୟାହି ଚଲେ ହୈଁ ପୁରୁଷ ଏକ ଅବିନାସୀ ।" ଏହି ଅଭିସାରରେ ବାହାରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଆଉ କାହାକୁ ହେଲେ ଭୟ କରେନାହିଁ । ତେଣୁ ସନ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟ କାହାରିକୁ ଭୟ କରୁନଥିଲେ । ଦାଦୂଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ସନ୍ଥ ରଜ୍ଜବଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ, 'ଗୁରୁ ଦାଦୂକା ହାଥ ସିର ହୃଦୟେ ତ୍ରିଭୁବନନାଥ, ରଜ୍ଜବ ଡରିୟେ କୌନ୍ ସୁ ମିଲିୟା ସାଇଁ ସାଥ୍ ।' ଅର୍ଥାତ୍, ଗୁରୁ ଦାଦୂଦୟାଲଙ୍କର ହାତ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ରହିଛି, ତ୍ରିଭୁବନର ସ୍ୱାମୀ ମୋ ହୃଦୟ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ରଜ୍ଜବର ଆଉ କାହିଁକି କାହାକୁ ଡର ରହିବ ଇତ୍ୟାଦି । ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତିର ମାର୍ଗ ଆଦୌ କୌଣସି କାୟର୍ ବା ଭୀରୁର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି କବୀର କେତେ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ନିଜ ମୁଣ୍ଡକୁ କାଟି ହାତ ଉପରେ ରଖି ବାଟ ଚାଲିଲେ ଯାଇ ହରି-ଙ୍କର ନାମ ନେବା ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି ସିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି : "ଭଗତ ଦୁହେଲୀ ରାମକୀ ନହୀଁ କାୟରକା କାମ, ସୀସ୍ ଉତାରେ ହାଥୀ କରି ସୋ ଲେସୀ ହରିନାମ ।" କର୍ଣ୍ଣାଟକର ପୁରନ୍ଦର ଦାସ ବାଟ ଚାଲିବାଲାଗି ସମ୍ମତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଉଛି ଏକ ମହାନ୍ ଜନ୍ମ, ଏହି ଜଗତରେ ଏହି ଜନ୍ମଟିକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସାର୍ଥକ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେବ । (ଇସବେକୁ ଇତର୍ତ୍ତ ଜର୍ଯ୍ୟିସବେକୁ) ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତେଅବା କେଡ଼େ ଭୟମୁକ୍ତ କରିଦେଇ ରଜ୍ଜବ କହିଛନ୍ତି : "ସାଇଁ ଦେତା ନା ଥକୈ ଲେତା ଥକୈ ନ ଦାସ । ରଜ୍ଜବ ରିଦରିସିୟା ଅମିତ ଯୁଗ ଯୁଗ ପୂରୈ

ପ୍ୟାସ୍ ।"-- ଜଗତସ୍ୱାମୀ ଦେବାକୁ କଦାପି ଥକି ଯିବେନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଦାସ ନେବାରେ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଥକିଯିବ ନାହିଁ- ଏହିପରି ଅମିତ ଭବରେ ହିଁ ଏହି ରସାଳ ସମ୍ବନ୍ଧ ଲଗି ରହିଥିବ ଓ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ତୃଷାର ନିବାରଣ କରାଉଥିବ ।

ନିଜ ଭିତରେ ଅସଲ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅନୁଭବ ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଲ ଜାଗରଣଟି ଘଟିଲେ ସଂସାରରେ ଆଉ ଡରିବାର କିଛିହେଲେ ରହେନାହିଁ । ତା'ପରେ ବାଡ଼ ବା ବାରଣ ବୋଲି ଆଉ କିଛି ରହେନାହିଁ । ତେଣୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିବା ଏବଂ ଏହି ସଂସାରରେ ମଧ୍ୟ ସକଳ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର କରି ରଖିଥିବା ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକୁ ମାନିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଉ ମୋଟେ ମନ ବଳେନାହିଁ । ପୃଥିବୀସାରା ସନ୍ଥମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏହିପରି କେତେ ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି, ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା କେତେକେତେ ଅପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସେମାନେ ସିଧା ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମସ୍ଥ ହେଲେ, ଆପଣା ଭିତରକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିର ଅସଲ ଅଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେବାଲାଗି ସମ୍ମତ ହେଲେ ଯେ ଏହି ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଏକ ନୂଆ ଜୀବନସଚଳତା ଏବଂ ଜୀବନଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଇବାରେ ନିମିତ୍ତ ହେବାଲାଗି ସ୍ୱତଃ ଏକ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସନ୍ଥମାନେ ଆମ ଆଗରେ ସେହି କଥାଟିର ନିଦର୍ଶନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ମଧ୍ୟ ସମାଜର ଜାତିପ୍ରଥା ଏବଂ ସାନବଡ଼ ବାରଣର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏକ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ବନ୍ଧୁରକୁ ବଢ଼ିବାର ଉଦ୍-ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉଦ୍‌ବୋଧନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ବଳରାମ ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ରଚନାରେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ରମୁନି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାତି ମାନି ନାହାନ୍ତି, ତେଣୁ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜର ମାନକ ଓ ମାପକଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖରୁ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବାହୁରୁ, ବୈଶ୍ୟ ଜଙ୍ଘରୁ ଏବଂ ଶୂଦ୍ର ପାଦରୁ ଜାତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିବା କୁଖ୍ୟାତ ବାକ୍ୟଟିର ଖଣ୍ଡନ କରି ବଳରାମ ଦାସ ବୈଶ୍ୟକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ନୟନ, କ୍ଷତ୍ରିୟକୁ ତାଙ୍କର ଶ୍ରବଣ, ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ନାସାର ପବନ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରକୁ ମୁଖ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ତା'ପରେ "ଏମାନେ ଚାରିଜାତି କହି, ଜ୍ୟୋତି ମଧ୍ୟରୁ ଜନ୍ମହୋଇ" ବୋଲି ଉପସଂହାର କରିଛନ୍ତି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟତମ ସଖା ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ଅବଦାନ ରହିଛି । ସିଏ ପାଞ୍ଚଜଣଯାକ ସଖାଙ୍କୁ ଶୂଦ୍ରଜାତିର ବୋଲି ଘୋଷଣା

କରିଛନ୍ତି । ଜନ୍ମବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଖା ଯେଉଁ କୁଳରେ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଅସଲ ଜାତି ଆଦୌ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱଭାବଗତ ଅସଲ ବର୍ଣ୍ଣର ନିରୂପଣ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ ଯେପରି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପୃଥିବୀର ଉଦ୍ଧାର ଲାଗି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପଞ୍ଚସଖା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାଲାଗି ତାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଭୃତ୍ୟ, ଦାସ, ପରିକର ଓ ତେଣୁ ଶୂଦ୍ର । କେଡ଼େ ସହଜ ଭାବରେ କଥାକୁ ସେହିଠାରେ ଛଡ଼ାଇ ଦେଇ ସେ କହିଛନ୍ତି, "ଶୂଦ୍ରଭାବ ଯେଣୁ ଆମ୍ଭର ମନ, ଶୂଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବିନୁ ନୋହୁଟି ଆନ ।" ଚାରିପ୍ରକାର ଭକ୍ତିକୁ ସେ ଏକ କ୍ରମ-ପରିପକ୍ୱତାର କ୍ରମରେ ସଜାଇଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭକ୍ତର ପ୍ରଥମ ଭାବଟି ହେଉଛି କ୍ଷତ୍ରିୟର ଭାବ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ସେ ପ୍ରକୃତିର ବିନାଶ କରେ, ଖେଦର ନାଶ ଘଟାଏ, ଛଅ ରିପୁକୁ ସଂହାର କରେ । ତା'ପରେ ବୈଶ୍ୟର ବଣିଜପଟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଅମୁକ କଲେ ଅମୁକ ଲାଭ କରିବି ବୋଲି ମାର୍ଗରେ ଆଗ୍ରହ ହୁଏ । ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାବଟି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇ ଆସିଲେ ଭକ୍ତର ତୃତୀୟ ଅବସ୍ଥା ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ । ମନ୍ତ୍ର, ମୂର୍ତ୍ତି, କ୍ରିୟା ଓ କର୍ମର ଭିଡ଼ ଲାଗିଯାଏ । ସେଇଟି ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇ ଆସିଲେ ଯାଇ ଅସଲ ଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ଶୂଦ୍ରଭାବର ଉପଲବ୍ଧି ସମ୍ଭବ ହୁଏ । "ତହୁଁ ଭକତ ଶୂଦ୍ର ବୋଲାଵନ୍ତି, ଭକତି ପଥରେ ନିଶ୍ଚଳ ହୋନ୍ତି ।"

"ସାନ ହେଲେ ମନ ସରୁଆ ହୋଇ" ବୋଲି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କେଡ଼େ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ସହିତ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ସିଏ ବିପ୍ରବର୍ଣ୍ଣରେ ଆଶା କରି ନାହାନ୍ତି, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବା ବୈଶ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଭରସା ରଖିନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ପ୍ରାୟ ଅବହମାନ କାଳରୁ ଜାତିଭେଦର ଭିଆଣ କରାଯାଇ ସମାଜସ୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧ, ମାନବିକ ଯାବତୀୟ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଓ ଅନୁରାଗ, ଧର୍ମଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବାସନାକୁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରି ରଖାଯାଇ ଆସିଥିଲା, ସେହି ସମାଜରେ ଏହିଭଳି ଏକ ଉକ୍ତି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସାହସ ନଥିଲେ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଏବଂ ସେହି ସାହସ କେବଳ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସାଧନାଲବ୍ଧ ସାହସ ହୋଇଥିଲେ ଯାଇ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଯୁଗରେ ଜାତିଗତ ବ୍ୟବଧାନ ଗୁଡ଼ାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସାମାଜିକ ନିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଆକ ଆକ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ମଣିଷର ନାନା ଅବମାନନା କରାଯାଉଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ରାଜା ଉଭୟେ ଏହି ଭେଦଗୁଡ଼ିକର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା

କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ମଣ କରି ରଖିଥିଲେ । ନିଜ ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥରେ କୌଣସି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଅବବୋଧ ଘଟି ନଥିଲେ କେହି କଦାପି ଏତେ ସାହସ କରି ସ୍ୱର୍ଗର ପବନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଏକଥା କହିବାକୁ ମନ କରନ୍ତା ନାହିଁ ! ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରେମଧର୍ମ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଜାତିଭେଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲା ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଏକ ଅନୁକୂଳ ଜଡ଼ତାଭଙ୍ଗ ଲାଗି ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବାପରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ନୀରବରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ । ସେହି କ୍ଷେତ୍ରର ପଣ୍ଡା ଓ ପୂଜକମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅପ୍ରସନ୍ନ ନ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନେକ ଅଚଳଣିକୁ ତଥାପି ଚଳଣି ବୋଲି ମାନି ନେଇଥିଲେ । ପୁରୀ-ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଜାତି ଅନୁସାରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଯବନ ହରିଦାସ ବୈଷ୍ଣବ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଯବନଙ୍କ ପରି ଏକ ଅଲଗା ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ । ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ଚୈତନ୍ୟଶିଷ୍ୟ ରୂପ ଏବଂ ସନାତନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯବନ ହରିଦାସଙ୍କ ସହିତ ବାସ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଜାତିକୁ ଏକ ଦୂଷିତ ଜାତି ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା ; କାରଣ, ବୈଷ୍ଣବମାର୍ଗକୁ ଆସିବାପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଗୌଡ଼ଦେଶର ମୁସଲମାନ ରାଜାଙ୍କର ଦରବାରରେ ଦୀର୍ଘ କାଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏହି ତିନି-ଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ମନ୍ଦିର ପ୍ରବେଶ ଓ ଠାକୁରଦର୍ଶନ ମନା ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ତଥାପି ପଞ୍ଚସଖା ସାନ ହେବାକୁ ମନ କଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ସେମାନେ ଶୂଦ୍ରକୁ ଆନ ବୋଲି ମନେ କରୁନଥିଲେ । କେଉଁଥିରୁ କନିଷ୍ଠ ମୋଟେ ବାରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଜାତିଗତ ବାରଣକୁ ନମାନିବା ଏବଂ ନିଜକୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସଂସାରରେ ଦାସ ଜନ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ବୋଲି ଦେଖିବା,—ଏଇଟି ହେଉଛି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥ-ପରମ୍ପରାର ଏକ ପ୍ରଧାନ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ । ପୁରନ୍ଦର ଦାସ ଆପଣାର ବହୁ ଭଜନରେ "କୁଲଦମେଲେ ହୋଗବେଡ଼ା ମନୁଜ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । "ଜାତି ନ ପୁଛୋ ସାଧକକୀ ପୁଛି ଲିଜିଏ ଗ୍ୟାନ, ମୋଲ୍ କରୋ ତରୱାରକା ପଡ଼ୀ ରହନ ଦୋ ମ୍ୟାନ୍ ।"—ଏଇଟି ସନ୍ଥକବୀରଙ୍କର ପଦ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, "ତୁମେ କେବେହେଲେ ସାଧକକୁ ତା'ର ଜାତି କ'ଣ ବୋଲି ପଚାରିବ ନାହିଁ,—ତାକୁ ତା'ର ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ପଚାରିବ, ଜ୍ଞାନର ପରୀକ୍ଷା ନେବ । ଯଦି ମୂଲ କରିବ,

ତେବେ ତରବାରର ମୂଲ୍ କରିବ ସିନା, ତରବାରର ଖୋଳଟା ବିଷୟରେ କାହିଁକି କ'ଣ ପଚାରିବାକୁ ଯିବ ?'' ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ହିଁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ମଣିଷଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମ ସତେଅବା ଏକ ବାହ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ— ସର୍ବସ୍ୱ ବ୍ୟସନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ମାତ୍ର କେତେକଜଣଙ୍କର ବା କେତେଟା ବର୍ଗଙ୍କର ବଂଶଗତ ବିନୋଦନ ଓ ଏକ ବିଶେଷ ରମଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଉତ୍କ୍ରମଣ-ପଥରେ ରହିଥିବା ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାରେ ଓ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଗୁଡ଼ାକୁ ଉଠାଇ ଦେବାରେ ତାହା ଅସମର୍ଥ ହୁଏ । ଫଳରେ ମଣିଷର ଭିତରେ ଥିବା ଭଗବାନ ଅଜାଗ୍ରତ ଏବଂ ଶୀତଳ ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି । ସମାଜ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବା ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଡ଼ମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ାକର ଜୀବନ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିଡ଼ମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଅନ୍ତତଃ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଆମ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମାୟୋଜନର ପ୍ରାୟ ଉଣେଇଶି ଭାଗ କାର୍ଲ ମାକ୍ସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା ପରି ଏକ Heart of a h artless peapleରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇ ରହିଛି । ମଣିଷ ଭିତରୁ ସତେଅବା ସବୁ ସାହସ ହରଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୟରେ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଦଶା ହୋଇଥାଏ । ଭୀରୁ ଧର୍ମାସକ୍ତ ମଣିଷକୁ ଭୀରୁ କରେ ହୃଦୟହୀନ କରି ରଖିଥାଏ । ଭୀରୁ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଏକ ଧର୍ମ ଭାରି ସୁହାଏ । ମାତ୍ର, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, ସେହିଭଳି ଏକ ଧର୍ମ ଓ ତାହାର ଗୁରୁମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଉଦୟପଥକୁ ଘେରି ବଣା କରି ରଖିଥାନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖା ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ରାଜଧର୍ମ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା । କୌଣସି ଧର୍ମ ରାଜଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହେଲେ ସେହି ଧର୍ମର ଅସଲ କଳାଗୁଡ଼ିକ କପରି ମଳିନ ହୋଇଆସେ ଏବଂ ସମଗ୍ରତଃ ଧର୍ମଗତ ଲୋକ ଜୀବନରେ କପରି ନାନା ହାନି ଘଟିଥାଏ, ଭାରତରେ ଅଶୋକଙ୍କର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ଏବଂ ଇଉରୋପରେ ରୋମ୍‌ସମ୍ରାଟ କନ୍‌ଷ୍ଟାଣ୍ଟିନ୍‌ଙ୍କର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣରେ ଦୁଇ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଇତିହାସ ଓ ସମାଜଶାସ୍ତ୍ରର ଯେକୌଣସି ଛାତ୍ର ଆଗରେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ଧର୍ମ ରାଜାଶ୍ରୟୀ ହେଲେ ଅସଲ ଧର୍ମ ଅନ୍ତରାଳ ହୋଇ ରହେ । ଦୀକ୍ଷା ବଢ଼େ, କୋଳାହଳ ବଢ଼େ, ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ସେହି କୋଳାହଳଗୁଡ଼ାକର ଜୟଜୟକାର କରିବାକୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରି ଆସନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ଓ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁଟି ସ୍ୱୀକୃତ ମାର୍ଗ ହୋଇ ରହିଲା, ତାହା କ୍ରମେ ପ୍ରେମକୁ

କାମରେ ପରିଣତ କଲା, ସାହିତ୍ୟକୁ ସ୍ତରରେ ପରିଣତ କଲା ଏବଂ ଅଲଙ୍କରଣକୁ ଅନୁଭବର ସ୍ଥାନାପନ୍ନ ଭାବରେ ଦେଖାଇବା ଲାଗି ଏକ ପ୍ରମତ୍ତ ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା । ଠାକୁରମାନେ କାମାତୁର କାବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ନିମିତ୍ତ ହୋଇ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ । ସମାଜ ଓ ଜୀବନଠାରୁ ଧର୍ମର ବାଡ଼ ଛୁଟିଗଲା । ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ରାଜନୀତିକ ଓଡ଼ିଶା ସେତେବେଳେ ବଡ଼ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାପନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି ଅବସ୍ଥିତିର ଭାବଗତ ଆଘାତ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଅସମର୍ଥତାଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଜୀବନକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଛାଡ଼ିଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ସେହି ତିନିଶହ ବର୍ଷର ପର୍ଯ୍ୟାବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ତଥାପି ଅସଲ ଧାପଟିକୁ ଜାଳି ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ମନେ-ରଖିବା । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ପଶ୍ଚିମ ଉପାନ୍ତ ଝାଡ଼ଆଳର ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳର ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ । ଯାବତୀୟ ମାର୍ଗର ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ 'ଅଲେଖ ଭକ୍ତି'କୁ ସର୍ବୋପାଦେୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ କହିଲେ, ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ବଜ୍ରଧାରୀ, ପର୍ବତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ମେରୁ, ଯେପରି ଅଗାଧଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ର, ନାଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାସୁକୀ, ଯେପରି ପ୍ରଭାଧରଂକ ଭିତରେ ରବି, ସକଳ ନଦୀ-ତୀର୍ଥଂକ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଗଙ୍ଗା, ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତାମାନଂକ ଭିତରେ ଯେପରି ବେଦପତି, ସେହିପରି ସକଳ ପ୍ରକାରର ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଅଲେଖ ଭକ୍ତି । ଅଲେଖ ଭକ୍ତିକୁ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ଏକ ବୃକ୍ଷ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବାହ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ବୃକ୍ଷରେ ଆରୋହଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ସନ୍ଥ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ସମୟ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗ । ଅନ୍ଧାର ରାତିର ଶେଷ ପ୍ରହର, ତେଣୁ ଅନ୍ଧକାର ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗାଢ଼ ଓ କର୍କଶ । ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର କିପରି ଦିବ୍ୟ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ନିର୍ମମ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ନିନ୍ଦାର ସ୍ୱେଚ୍ଛାବରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈପ୍ରବ ହାଡ଼ିଆର ଏକ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶକୁ ପହଁରି ପହଁରି ଓଡ଼ିଆ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଉଚ୍ଚତାକୁ ଉଠିଯାଇ ପାରିଛନ୍ତି ଓ ତଥାପି, ଏହି ସଂସାର ପ୍ରତି ତଥା ସଂସାରର ମଣିଷ ପ୍ରତି ଆପଣାର ଶ୍ରଦ୍ଧାଗୁଣକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଊଣା କରିନାହାନ୍ତି, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଜୀବନ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ ସେହି କଥାଟିର ଗୋଟିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ରଚିତ ଏକାଧିକ ପୋଥି ରହିଛି, ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପୋଥି 'ମହିମଣ୍ଡଳ

ଗୀତା' ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିଛି । ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତାର କଥୋପକଥନ ମନ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ । ମନ ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରୁଛି, ଚୈତନ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଉଛି । ଏହି ଯାବତୀୟ ସୃଷ୍ଟି ଭିଆଣର ଯିଏ ମୂଳ କାରଣ, ସିଏ ଶୂନ୍ୟଦେହୀ । ତାଙ୍କଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ସମସ୍ତେ ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାରୁ ସମ୍ଭୂତ । ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରାୟ ଏକ ମମତ୍ୱର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସେହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କାଟି ଆହୁରି ଆଗକୁ ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ସିଏ ଭକ୍ତିଯୋଗକୁ ଅଥଳ ଯୋଗ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି । "ଆତ୍ମ ଯୋଗରେ ସ୍ଥଳ ଅଛି । ଭକ୍ତିରେ ସ୍ଥଳ ନାହିଁ କହୁଛି ।" ଏଥିରେ ଅଟକି ଯିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ । ବାହ୍ୟାଚାରରେ ଅଟକି ଯିବାର ଭୟ ନାହିଁ ନାମରେ ଅଟକି ଯିବାର ଭୟ ନାହିଁ, ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ପାଖରେ ଅଟକି ଯିବାର ଭୟ ନାହିଁ, ଏପରିକି ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ଅଟକି ଯିବାର ଭୟ ନାହିଁ । "ଏ ଘେନ ଗୁରୁ ନ ସେବିଲି, ଏକା ପ୍ରଭୁ ଭରସା କଲି ।" ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଏକାତ୍ମକ ହେବାର ଏକ ସୋପାନକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରକୁ ଉଠି ଯିବାର ଏକ ମାର୍ଗର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଏକାତ୍ମକତାରୁ ଯେଉଁ ସମତା ଜାତ ହୁଏ, ତାହା ହିଁ ସିଦ୍ଧି, ତାହା ହିଁ ସ୍ଥିତି । 'ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତା'ରେ ମଝିରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଗଦ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେହି ଗଦ୍ୟ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅନୁକରଣୀୟ । ସେଥିରେ ସିଏ ଏକାତ୍ମତା ଲାଭ କରିବାର ଉପାୟଗୁଡ଼ିକୁ କେତେ ସମୃଦ୍ଧିବନ୍ତ ଭାଷାରେ ବତାଇ ଦେଇଛନ୍ତି :

"ଅଦେଖା ଦେଖିବ, ଅତୋଳା ତୋଳିବ, ଅମପା ମାପିବ, ଅସାଧ୍ୟ ସାଧିବ, ଅଭକ୍ଷ ଭକ୍ଷିବ, ଅଯପା ଯପିବ, ଅକର୍ମ କରିବ...ଏତେ କର୍ମ କରି ପାରିଲେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିବ । ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚର୍ଚ୍ଚି... ଆହାରକୁ ନଜାଣଇ, ନିଦ୍ରାକୁ ନଜାଣଇ, ମୈଥୁନକୁ ନଜାଣଇ, ବାୟୁକୁ ନଜାଣଇ, ତୃଷାକୁ ନଜାଣଇ, ଝରି ବରଷା ଶୀତକୁ ନଜାଣଇ, ପାଞ୍ଚ ମନକୁ ନଜାଣଇ, ପଚଶ ପ୍ରକୃତିକୁ ନଜାଣଇ, ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିକୁ ନଜାଣଇ, ଷଡ଼ ରିପୁକୁ ନଜାଣଇ, ରୋଗମାନଙ୍କୁ ନଜାଣଇ, ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ ଅଧର୍ମକୁ ନଜାଣଇ, ସ୍ୱର୍ଗ ନର୍କକୁ ନଜାଣଇ, ଶୁଭ ଅଶୁଭକୁ ନଜାଣଇ, ସତ୍ୟ ଅସତ୍ୟକୁ ନଜାଣଇ, ଭଲ ମନ୍ଦକୁ ନଜାଣଇ, ଜାତି ଅଜାତିକୁ ନଜାଣଇ, ହିଂସା, ଅହିଂସା, ଜୀବ ଅଜୀବ ଏ ସବୁ କଥାମାନଙ୍କୁ ନଜାଣଇ । ଜୀବ ପରମ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ର ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ ନଜାଣଇ । ଚାରି ବେଦ, ଯୋଗାନ୍ତ, ବେଦାନ୍ତ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ନାଗାନ୍ତ ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ

ନଜଗଇ । ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଯେବେ ଚହ୍ନିଥାଇ, ଭଜନ, ସ୍ମରଣ, ଅର୍ଚ୍ଚନ, ବନ୍ଦନ, ଧ୍ୟାନ, ଜ୍ଞାନ, ଯପ, ମନ୍ତ୍ର, ଯୋଗ, ସୂତ୍ର, ଲୟ, ତୀର୍ଥ, ବ୍ରତ, ଉପାସ ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ ନଜଗଇ । ନାନାଦ୍ଧ ନାମ, ନାନାଦ୍ଧ ଭକ୍ତି, ନାନାଦ୍ଧ ସ୍ମରଣ, ନାନାଦ୍ଧ ଯପ, ନାନାଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତନ, ନାନାଦ୍ଧ ଭ୍ରମଣ, ନାନାଦ୍ଧ ତିଳକ, ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ର, ମଉଷଧି, ଦେବତା, ଚଣ୍ଡୀ, ଚାମୁଣ୍ଡା, ଭୂତପ୍ରେତ, ଡାଏଣୀ ଚରୁଗୁଣୀ ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ ନଜଗଇ, କେବେ ନଭଜଇ । ···କେବେ ଭୟ ନକରଇ, ମନେ ନଗଣଇ । ଶୁଣ ହୋ ମନ ଭକ୍ତର ମହିମା, କିଛି ମନେ ନଜାଣଇ, କେବଳ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣଇ, ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ୟତିରେକେ କାହାକୁ ନଜାଣଇ, ଜଗତଯାକ ବ୍ରହ୍ମ ମଣଇ, ···ଏକ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଭାବଇ··· ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସଙ୍ଗ କରିଥାଇ, ···ସେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣଇ, ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ, ବ୍ରହ୍ମରେ ସ୍ମରଣ, ବ୍ରହ୍ମରେ ଉପାସନା, ବ୍ରହ୍ମରେ ରଚନା. ବ୍ରହ୍ମରେ ଗାୟନ, ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୋଇ ।'' ସବୁ କାଟି ଯାଇବାପରେ ଯାହା ତଥାପି ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଥିବ, ଏହି ସବୁଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବ ଓ ସବୁଟିକୁ ଏକାଠି ସମ୍ଭାରି ଧରି ଆହୁରି ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଉଥିବ, ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଆମ ବାସନା, ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଓ ସାଧନାର ଉଚ୍ଚତମ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୟ ବୋଲି ଜାଣିବା । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସେହି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୟଟିର ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ଆସି ଆମେ ମହିମାଧର୍ମ ଓ ଭୀମଭୋଇଙ୍କୁ ଭେଟିବା । ସେତେବେଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମର ନୂତନ ପବନ ଓଡ଼ିଶାରେ ବାଜି ସାରିଲାଣି । ବଙ୍ଗଦେଶର ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଭାରତବର୍ଷର ପୁରାତନ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ନୂତନ ଆଖିରେ ଦେଖିବାଲାଗି ବଙ୍ଗଳାର ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷିତ ତଥା ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତମାନେ ସେତେବେଳେ ସତେଅବା ଯଥାର୍ଥ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ନପାରି କେତେ କୂଆଡ଼କୁ ଆଉଜି ପଡ଼ିବେ ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ଏହିସବୁ ବନ୍ଧୁରବିଳାସ ଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ନପଟ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଅନାମଧେୟ ମାନଙ୍କର ସହଜ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସହଜ ଭୟଶୂନ୍ୟତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ମହିମା ଧର୍ମର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ଉପକୂଳର ଶିକ୍ଷିତମାନେ ସେହି ଉଦ୍‌ବେଳନଟିର ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ଖବର ରଖୁନଥିଲେ; ସମ୍ଭବତଃ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରଖୁ ନାହାନ୍ତି । ଏ କଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ମହିମାଧର୍ମରେ ଏପରି କ'ଣ ସବୁ କପଟତାରହିତ ଉପାଦାନ 'ରହିଥିଲା, ଯାହାକି ଅଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର ମନକୁ ଛୁଇଁ ପାରିଲା—ଆମ ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ସବାତଳେ ଯାଇ ରହିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ମନକୁ ଛୁଇଁପାରିଲେ । ଜାତିହୀନମାନେ ଜାତି ପାଇଗଲେ ପରି

ଅନୁଭବ କଲେ, ଦେଉଳ ଭିତରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇ ରହିଥିବା ମଣିଷମାନେ ଦେଉଳଟିଏ ପାଇଲେ, ଅଗଣାମାନେ ଗଣା ହେଲାପରି ଅନୁଭବ କଲେ । ଅରଣ୍ୟର ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ମହିମାଧର୍ମ ଉପକୂଳର ଅଞ୍ଚଳଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶକଲା ଓ ଏଠାରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଧଃପତନ ଅଧମର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ସ୍ୱୀକୃତିର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲା । ମହିମାଧର୍ମ ମହିମାକୁ ହିଁ ସଂସାର ଆଉଯାଉର ମୂଳଘର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲା । ମହିମାକୁ ଲେଖି ହେବନାହିଁ, ତେଣୁ ତାହା ଅଲେଖ । ତାହା ସବୁ ଦେବତାଙ୍କର ସେପାଖରେ, ସବୁ କଳନାର ଟିପ ପାଖରେ । ଜାତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ରାଜା,—ଏମାନେ ଏହି ସଂସାରରେ ସିନା ଯାହାକିଛି କ୍ଷମତା ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ପ୍ରତୀକ, ମାତ୍ର ମହିମାର ସେହି ଅକଳନା ମଣ୍ଡଳଟି ଭିତରେ ଥରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ସେହିସବୁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପାଖରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟକୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ, ତାହାର ଅସଲ ମହିମାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଚହ୍ଲିବା, ମହିମାଧର୍ମର ଯାବତୀୟ ବିଗ୍ରହ ଏବଂ ଚଳଣି ଭିତରେ ତାହାହିଁ ସର୍ବମୂଳ ଆବେଦନ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ଧର୍ମ ଭିତରେ ଏପରି ଏକ ଭବିଷ୍ୟ ସମାଜର ଚିନ୍ତା ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ କେ ବଡ଼ ବା ସାନ ହୋଇ କେହି ରହିବେ ନାହିଁ, ଖାଲ ବା ଢିପ ବୋଲି କିଛି ରହିବ ନାହିଁ;—ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଜଗତ୍‌କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ରହିବ, ସମତା ଏବଂ ପାରସ୍ପରିକତା ମନୁଷ୍ୟ-ସମ୍ବନ୍ଧର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ହୋଇ ରହିବ ।

ଭୀମ ଭୋଇ ହେଉଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାକୁ ମହିମା ଧର୍ମର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦାନ । ଭୀମ ଭୋଇ ସ୍ୱୟଂ ଦରିଦ୍ର ଥିଲେ, ସାନ ଜାତିରୁ ଆସିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଆପଣାର କବିତ୍ୱ-ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଅଭିନବ ଆଧ୍ୟାତ୍ମଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ଧନ୍ୟ କରିଦେଇ ଗଲେ । ନିଜ ଜୀବନ ନର୍କରେ ପଡ଼ିଥାଉ ପଛକେ, ଜଗତର ଉଦ୍ଧାର ହେଉ ବୋଲି କେଡ଼େ ସାହସରେ ଘୋଷଣା କଲେ । ମଣିଷର ଧର୍ମ ଯେ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶକ୍ତିଟିକୁ ଅଥବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପେଟବିଟିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ପଦ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଭର୍ତ୍ତି କରି ରଖିବାଲାଗି ଆଦୌ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ମହିମାଧର୍ମର ସେହି କଥାଟିକୁ କାବ୍ୟରେ କହି ଭୀମ ଭୋଇ ଆମକୁ ସେହି ସତର୍କବାଣୀଟିକୁ ଶୁଣାଇ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମ ଜୀବନକୁ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାପୁଣା କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ବହୁବିଧ ସାନ ଭକ୍ତି ଓ ସାନ ଅନୁରକ୍ତିକୁ କାଟି ଆମକୁ ସେ "ଯେତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭଜିବୁ, କରି ତେତେ ବୁଝି" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେ ଆମକୁ ଅନୁଭବରେ ଖୋଜିବାକୁ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଗତରେ ହେଜିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାନୁଭବ

ସମ୍ଭବ ହେଲେ ସନ୍ଥ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୁ ପଳାଇ ଯାଏ ନାହିଁ, ସିଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ନୂତନ ଆଖିରେ ଦେଖେ, ତାହାକୁ ଅଭୂତପୂର୍ବ ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରେ । ଏହି ସଂସାରକୁ ସିଏ "ମୋହର ପିତାର ରଚନା ସଂସାର" ବୋଲି ଅନୁଭବ କରେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସମାଜର ତତ୍କାଳୀନ କର୍ତ୍ତାମାନେ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କୁ ଓ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ମହିମାଧର୍ମକୁ ନାନା ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ କଷଣର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଜଗତର ନାଥ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ କପରି ଗୋଟିଏ ଠାବରେ ବସି ରହିଥାନ୍ତି ବୋଲି ଭୀମ ଭୋଇ ସାହସର ସହିତ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣା ଭିତରେ ଜଣେ ଜାଗ୍ରତ ମଣିଷର ଯାବତୀୟ ମହନୀୟତାକୁ ସଚେତନ ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ରହିଥିବା ପରି ସେ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ "ରାଜାର ପରଜା ନୋହୁ ସିନା ସାହୁର ଆମ୍ଭେ ନୋହୁ, ଖାତକ, ଯହିଁ ଗୁରୁ ନେବେ ଯାଉ ତହିଁ ଆମ୍ଭେ କେ ଅବା କରୁ ଅଟକ" ବୋଲି କେଡ଼େ ସନ୍ଦୀପ୍ତ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଭୀମ ଭୋଇ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ମହିମାଧର୍ମକୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସମସାମୟିକ କେରଳ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଗୁରୁଙ୍କର ଜୀବନ ଏବଂ କରଣି ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତୁଳନା କରି ଯାଇପାରେ । ନାରାୟଣ ଗୁରୁ ନୀଚ କୁଳରେ ସାମାଜିକ ବହୁ ଅସମର୍ଥତା ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସନ୍ଦୀପନ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସିଏ ଅସମର୍ଥ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଅମିତ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଇଥିପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀର ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚମାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ିଛନ୍ତି, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ିଛନ୍ତି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଶିତ ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଆଲୋକରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, କଷଣ ସହ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ଉଚ୍ଚମାନେ ସମୃଦ୍ଧି ଏବଂ ଶାଳୀନତା ଭିତରେ ବଞ୍ଚିବେ ବୋଲି ତଳେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିଛନ୍ତି । ସାମ୍ୟ, ମୈତ୍ରୀ, କରୁଣା, କ୍ଷମା ଓ ଦୟା ବିଷୟରେ ଯାବତୀୟ ଉପଦେଶ ସେହି ଉପରେ ରହିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଛି,-ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ନାରାୟଣ ଗୁରୁ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼ୁ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କାଳ କାଳ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହି ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ, ଭାଗ୍ୟ-ଦୋଷରୁ କେବଳ ଗଧପରି ଖଟିବାକୁହିଁ ଜୀବନ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ଭାଗ୍ୟ ଆଦରି ରହିଥିଲେ, ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଗୁରୁ ଆପଣା ଧର୍ମପ୍ରେରଣାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, 'ସେହିମାନଙ୍କ

ଭିତରେ ଅସଲ ମଣିଷ, ଜାଗ୍ରତ ମଣିଷ ଲୁଚି ରହିଛି ବୋଲି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ନୂତନ ସମ୍ମାନବୋଧ ତଥା ଝିଂସ୍ୟା ଶୀଳତା ମଧ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ଆଣିଥିଲେ । ମହିମାଧର୍ମର ମୂଳ ପ୍ରେରଣାଟି ହୁଏତ ସବା ଆଗ ସେହି ଦିଗରେ ଅନେକ 'କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିଥାନ୍ତା, ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ଚେତନାଗତ ଜାଗରଣ ନିମନ୍ତେ ନିମିତ୍ତ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର, କେତେକ କାରଣରୁ ତାହା ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ମହିମାଧର୍ମର ଆବେଦନଟି କାଳକ୍ରମେ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ଗୋଟି ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ଅଧିକ ମନ କଲା, ସନାତନ ଶାସ୍ତ୍ର-ପ୍ରମାଣମାନ ବାଛି ତାହା ନିଜକୁ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଏବଂ ଉପାସନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅନ୍ୟତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବା ସକାଶେ ଅଧିକ ଚେଷ୍ଟାକଲା, ଆପଣାର ଅସଲ ଶାଣିତତାଗୁଡ଼ିକୁ ହରାଇ ବସିଲା । ଏକଦା ବୁଦ୍ଧଯାନ ମହାଯାନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯେପରି ପଣ୍ଡିତ ତଥା ପୌତ୍ତଳିକମାନଙ୍କ ପଙ୍ଗତରେ ବସିବାକୁ ମନ କଲା ଓ ତେଣୁ ଆପଣାର ଜାତି ହରାଇ ବସିଲା, ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ଘଟଣାକୁ ଆମେ ହୁଏତ ସେହିପରି ଭାବରେ ବିଚାର କରି ପାରିବା ।

ମହିମା ଧର୍ମ ପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ-ପ୍ରେରଣାକୁ ଜାତୀୟତାବାଦ ଗ୍ରାସ କଲା । ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଚାର ତଥା ମେଧାଦୃଷ୍ଟିର ସଂସ୍ପର୍ଶ ଭାରତବର୍ଷରେ ବାଜି ଗତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏଠାରେ ଏକ ନବଜାଗରଣର ଦ୍ୱାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଥିଲା ଏବଂ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ ଜାତୀୟତାବୋଧରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆଣିଥିଲା । ତାହାହିଁ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷିତ-ମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ଦେଶକୁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରେରଣାରେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାଲାଗି ଏକ ସଚଳତା ଯୋଗାଇ ଦେଲା ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ଏହି ଦେଶରେ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ଆନ୍ଦୋଳନ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା ଏବଂ ଶେଷରେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ଭାରତୀୟ ନବଜାଗରଣର ନାୟକମାନେ ସମସ୍ତେ ଧର୍ମର କଥା କହିଥିଲେ, ଆପଣାର ଦେଶକୁ ଭଲ ପାଇ ତାହାର ପାଶ-ବିମୋଚନ ଲାଗି ଏକତ୍ର ହେବାକୁ ସେମାନେ ଧର୍ମ-ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଉଦାହରଣମାନ ଦେଇ ଓ ପ୍ରାୟ ଏକ ଧର୍ମର ଉତ୍ତେଜନା ସହିତ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଧର୍ମ ଯେ କୌଣସି ଜାତିର ନୁହେଁ ଅଥବା ଦେଶର ନୁହେଁ, କେବଳ କୌଣସି ଦେଶର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଏବଂ ଜାଗ୍ରତ ନାଗରିକ ହେବାଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭୂମିରେ ଏକ ମହତ୍ତର ତଥା ବୃହତ୍ତର ପରିଚୟ ରହିଛି ଓ ତେଣୁ ଧର୍ମର ପରିଧିକୁ ଦେଶ ବା ଜାତିର ପରିଧି ଭିତରେ ବାନ୍ଧିକରି

ରଖିଦେଲେ ତଦ୍ୱାରା ସେ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତରେ ହୀନ ହେବାର ଅଧିକତର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି, ଜାତୀୟତାବାଦର ଉତ୍ସାହ ବେଢ଼ଟି ଭିତରକୁ ଆସି ସେହି ସତ୍ୟଟି ଯେପରି କ୍ରମେ ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହେଲା । ଦେବତାମାନେ ଜାତୀୟ ଦେବତା ହେଲେ, ଭାରତ-ଭାଗ୍ୟର ବିଧାତା ରୂପେ ନାମାଙ୍କିତ ହେଲେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ବଳ ଓ ଶକ୍ତି ଦେବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଆବାହନ କରାଗଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପୃଥିବୀଯାକର ସଂସ୍କୃତିମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କୁହାଗଲା, ସେସବୁ କଥା ଶୁଣିବା ଲାଗି ଓ ସେଥିରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରିବା ଲାଗି ଆମକୁ ଯେତିକି ଭଲ ଲାଗିଲା, ଧର୍ମ-ଜୀବନର ଆଧ୍ୟାତ୍ମବୋଧ-ଗତ ଆହ୍ୱାନଟି ଆମ ଲାଗି ହୁଏତ ସେତିକି ଅନ୍ତରାଳ ହୋଇ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କର 'ଆର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନ' ବହିଟିକୁ ଆମେ ସେହି ଅତିସ୍ମରଣ ଏବଂ ଅତିରଞ୍ଜନର ଏକ ନମୁନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ସଚେତନ ଥିଲେ, ତଥାପି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଧର୍ମର ଆବେଦନଟିକୁ ସିଏ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଜାତୀୟତା-ବୋଧର ବ୍ୟୁହଟି ଭିତରେ ନେଇ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେଉଥିଲେ । ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ମାର୍କା ଓ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଆମର କରି ରଖିବାର ସେହି କ୍ରମଅବନମନ— ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ ଦେବତା ଓ ସେମାନଙ୍କର ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ କପଟ ଗୋଷ୍ଠୀପୁଜା ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଓ ପ୍ରାଦେଶିକ କରି ସାରିଲୁଣି; ତାହାର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଆମ ଅନେକଙ୍କର ଆଖିକୁ ତ ଜଗନ୍ନାଥ କେବଳ ଆମର ଏକ ନିଜ ମାହାଲ ବ୍ୟତୀତ ସତେଅବା ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛି ପରି ମୋଟେ ଦେଖା ଯାଉ ନାହାନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବେ ବୋଲି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆମର ଏଠାରେ କେଡ଼େ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ମିଉଜିୟମ କରି ରଖିଛୁ ଓ କେତେ ଗୌରବ ଲାଭ ନ କରୁଛୁ !

ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୁସଲମାନ ଆସିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଆସିଛନ୍ତି । ଏକଦା ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ନାନା ରୁଢ଼ତା ଏବଂ ଗତାନୁଗତିକତାର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ବୌଦ୍ଧ ଓ ଜୈନ ଧର୍ମର ଉଦୟ ହୋଇଛି । ଏଠାରେ କାଳେ କାଳେ ସନ୍ଥମାନେ ଆସି କେତେ କେତେ ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ତାହାର ଜାତିଗତ, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ-ଗତ ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେଥର ଆତ୍ମପରିଚୟର ଅସଲ ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲିଦେବା ଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ-ଘରଟିର ମୂଳ

ନାଡ଼ୀରେ କେଉଁଠାରେ କ କାଠିନ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅନମନୀୟ ଭାବରେ ଘର କର ରହିଛି କେଜାଣି ଏହି ଯାବତୀୟ ଆହ୍ୱାନ ଓ ସଙ୍କ୍ରମଣ ତାକୁ ତାହାର ଅସଲ ଅନଚ୍ଛାଗୁଡ଼ାକ ପାଖରୁ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ହଟାଇ ନେଇ ପାରିନାହିଁ । ସନାତନ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ବାହାରର ସବୁଯାକ ହାଉଆକୁ ପେଟ ଭିତରକୁ ଶୋଷି ନେଇଛି ଏବଂ ସତେଅବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅମଙ୍ଗ ଗୋଟାଏ ମାଦଳ କାଠଗଡ଼ ପରି ଏଠାରେ ପଡ଼ି ରହିଛି । ବୌଦ୍ଧ ଓ ଜୈନ ଧର୍ମର ନୂତନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଜୀବନକୁ ଭେଦିବା ପୂର୍ବରୁ ବୁଦ୍ଧ ଓ ଜୀନଙ୍କୁ ପୁରୁଣା ଧର୍ମଭିଆସ ଠାକୁର କରି ବସାଇ ଦେଇଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅବତାରର ମାଳିକା ଭିତରେ ନେଇ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେଇଛି କେଡ଼େ କଳାତ୍ମକ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ପରିଣତ କରିଦେଇଛି । ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ଭାରତର ଜାତି-ବାରଣର ଅଧର୍ମଟିକୁ ବିଲୁପ୍ତ କରି ଦେଇଥାନ୍ତା ସିନା, ମାତ୍ର ଓଲଟି ନିଜେ ସେହି ରୋଗଟି ଦ୍ୱାରା ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସେହି ଭେଦଟି ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଗତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସଘାତ ବାଜି ଭାରତବର୍ଷରେ ଏତେ ଏତେ ମନୀଷୀ ଓ ମହାପୁରୁଷ ଭାରତୀୟ ଜୀବନରୂପୀ ପ୍ରସ୍ତରଶିଳାଟିର ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର କରିବା ଲାଗି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ଏତେ କଥା କହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓ ଏତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆମର ସେହି ପୁରୁଣା ପୋଖରୀଗୁଡ଼ାକ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶୋଭା ପାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଧର୍ମ ତଥା ଜୀବନର ପୁନଃବିନ୍ୟାସ କାମନା କରି ମାର୍ଟିନ୍ ଲୁଥର ଯେଉଁ ପ୍ରତିବାଦ-ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ, ତଦ୍ୱାରା ଇଉରୋପର ପୁରୁଣା ଗ୍ରନ୍ଥିଗୁଡ଼ାକ ଯେପରି ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ପ୍ରଗତିକାମୀ ନାନା ସାମୂହିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ଯେପରି ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା ଓ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସକଳ ବ୍ୟୂହର ତଥା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ କଠୋର ଆଘାତ ଦେଇ ଏକ ଅଧୁନିକ ଯୁଗ, ନୂତନ-ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ଏକ ନୂଆ ମନୀଷା ଓ ନୂଆ ସାମାଜିକ ଗଠନ ଯେପରି କ୍ରମଶଃ ରୂପାୟିତ ହୋଇ ଆସିଲା, ଇତିହାସର ଗ୍ରନ୍ଥମାନେ ଆମକୁ ସେହି ବିଷୟରେ କେତେ କ'ଣ କହିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ କାହିଁକି ତାହା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ? ଆମ ଭିତରେ ଆମର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରି କେଉଁଠି କେଉଁ ପୁରୁଣା ରାକ୍ଷସ ଗାଦୀ ମାଡ଼ି ବସିଛି, ଯିଏକି ନୂତନ ଲାଗି ଯାବତୀୟ ଉଦ୍‌ବେଳନକୁ କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଚକ୍ରା କରି ନେଉଛି, ଫୁଲ ସୁଙ୍ଘାଇ ଆମର ଯାବତୀୟ ଉତ୍କ୍ରମଣ-ଇଚ୍ଛାକୁ ମେଣ୍ଢା କରି ରଖିଦେଉଛି ? ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ଏହି ଦିଗଟି ଉପରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ହେବା ଉଚିତ, ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ।

ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଠାକୁରମାନେ ବଢ଼ିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଧର୍ମ କେଉଁଠି ବଢ଼ିଛି ? ଗୁରୁମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଛି, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ଗଣମାନ ବଢ଼ିଛି । ରାଷ୍ଟ୍ର ତରଫରୁ ପୁରାତନ ବହୁ ମନ୍ଦିରର ସଂସ୍କାର କରା ଯାଇଛି । ଏସବୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର, ଧର୍ମ-ଜୀବନର ଅସଲ ଗୌରବଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉଢ଼ୁଆଳକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କର୍ତ୍ତାମାନେ ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ ପରି ବେଶ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି, ସିଦ୍ଧି ଲୋଭୀ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥଲୋଭୀମାନେ ଧର୍ମର ମଣ୍ଡପ ମଧ୍ୟକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବରଣ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ବହ୍ୱାଡ଼ମ୍ବର ସହିତ କୋଲାହଳମାନ ବଢ଼ିଛି, ମାତ୍ର ଧର୍ମର ଶକ୍ତି କମି କମି ଯାଇଛି । ଧର୍ମ ହିଁ ଶାସନକୁ ବାଟ ଦେଖାଉଥାନ୍ତା, ସମୃଦ୍ଧିକୁ ବାଟ ଦେଖାଉଥାନ୍ତା, ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ତଥା ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ାକୁ ବାଟ ଦେଖାଉଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁ-ମାନେ ଅଧିକ ଚଳାଖ, ଅଧିକ ସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ଅଧିକ ଆତ୍ମସର୍ବସ୍ୱ, ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିମାନେ ହିଁ ସତେଅବା ଆମ ଧର୍ମଜୀବନର କାନ ଧରି ନିଜର ଫରମାସ ଅନୁସାରେ ତାହାକୁ ଅଡ଼ାଇ ନେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବାଇ-ବେଲରେ God ଏବଂ Mammon ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଭେଦକୁ ବଢ଼ାଇ ଦିଆହୋଇ ମଣିଷ କଦାପି ଏକାବେଳକେ ଦୁହିଁଙ୍କର ସେବା କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କୁହା ହୋଇଛି । ଧର୍ମସ୍ଥ ମଣିଷ କହିବ ଯେ, ଯେକୌଣସି ସୁସ୍ଥ ଜୀବନ-ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ God ହିଁ Mammonର ପଥନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ହୋଇ ରହିଥିବା ଉଚିତ୍ । କ୍ଷମତା ହେଉଛି Mammonର ପ୍ରତୀକ,—ବାଇବେଲ୍‌ରେ ସେହି କ୍ଷମତାକୁ Caesar ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଏହି Caesar ମାନେ ହିଁ ଅଧିକତର ଅବସରରେ ଜୀବନଧର୍ମକୁ ସତେଅବା ଗିଳି ପକାଇବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସାଂପ୍ରତିକ ଯାବତୀୟ ଅଧୋଗମନର କାରଣରୂପେ ହୁଏତ ଏଇଟିକୁ ହିଁ ପ୍ରଧାନତମ ମୌଳିକ କାରଣ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଆମ ଭିତରର Caesar ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା କୋମଳ ଈଶ୍ୱର-ଶିଶୁଟିକୁ ଗିଳିପକାଇବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଛି କି ? — ଆମେ ସମସ୍ତେ ନିଜକୁ ହୁଏତ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରି ପାରିବା ।

ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ମାୟାବାଦୀ କାତରତା ଏବଂ ଉପେକ୍ଷାମୂଳ ମନୋ-ବୃତ୍ତି ଆମର ଧର୍ମଜୀବନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ-ବିମୁଖ କରି ରଖିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ବା ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନକଲେ ଅନେକ ମଣିଷ ଅତୀତ ଭିତରକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି, ଅତୀତକୁ ଏତେବଡ଼ କରି ତାହାରି

ଭିତରେ ଫୁଲେଇ ହୋଇ ରହିବାକୁ ସତେଅବା ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମୋଚନ ବୋଲି ମନେ କରୁଥାନ୍ତି । ଆମ ଭିତରେ ଏଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏବେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅଭାବ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଭାବରେ ଧର୍ମ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ମଣିଷ ଅତୀତକୁ ବୁଝନ୍ତି ଅଥବା ଏହି ସଂସାରର ବାହାରେ ରହିଥିବା ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଂସାରକୁ ବୁଝନ୍ତି । ତାହାର ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ବର୍ତ୍ତମାନ-ବିମୁଖତା ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପୁଷ୍ଟି ଦେଇ ଅନେକେ ସଂସାର-ବୈରାଗ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଉଚ୍ଚତରକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜନ୍ମିଲେ ମଣିଷ ଯେତିକି ସ୍ତରରେ ରହିଥାଏ, ତାହାପ୍ରତି ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୈରାଗ୍ୟ ବା ଅସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ କରେ । ତାହାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସିଏ ଆଗକୁ ପାଦ ପକାଏ ଏବଂ ପଛଟାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଯାଏ । ସୁସ୍ଥ ବୈରାଗ୍ୟ ପଛରେ ସର୍ବଦା ଏହିପରି ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଉପଲବ୍ଧି ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ଅଭୀପ୍ସା ରହିଥାଏ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର, ରୁକ୍ଷ ବୈରାଗ୍ୟକୁ ସତେଅବା ଏକ ସମଗ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ମୂଳତଃ ଜୀବନଧର୍ମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବ୍ୟାଧିକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ, ଧର୍ମ-ଜୀବନକୁ ତାହା ନାନାଭାବେ ପ୍ରମତ୍ତ ଓ ଜର୍ଜର କରି ରଖିଥାଏ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବୃଥା ନାନା ଅନିଚ୍ଛା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାଏ । ଆମର ଧର୍ମଜୀବନ ପଛରେ ହୁଏତ ଏହିପରି ଏକ ଅନିଚ୍ଛା ବା ଉଦାସୀନତା ଆମର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଗୋଡ଼ରେ ପଥର ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ଯାହା ଫଳରେ କି ଆମେ ଆମ ଭିତରେ ଅଥବା ବାହାରେ ଆମ ଅସଲ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରୁନାହୁଁ, ଆମର ଅସଲ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱଜନ ହୋଇ ପାରୁନାହୁଁ ଏବଂ ଅସଲ ସଂକଳ୍ପ-ଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରୁନାହୁଁ । ହୁଏତ ସେହିଭଳି ଏକ କାରଣରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ରହିଛି, ଆମର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଏପରି ବୀର୍ଯ୍ୟହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଓ ଆମେ, ଆମ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ— ମୁଖ୍ୟତଃ ଗଧ ପରି ସହିବାରେ ଲାଗିଛୁ, ଗଧଙ୍କ ପରି ଡରିଡରି ରହିଛୁ, ଆପଣାର ଅସଲ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲି ଜୀବନ ସହିତ ଅସଲ ପରିଚୟଗୁଡ଼ିକୁ ଘଟାଇବା ଲାଗି ପରାଙ୍ମୁଖ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ପଦ ହୋଇ ରହିଛୁ ।

× × ×

କାର୍ଲ୍ ମାର୍କ୍ସ ଏକଦା ଧର୍ମକୁ ଅଫିମ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏବେ ଆମ ସଂସାରରେ ସତେଅବା ଅଫିମଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଧର୍ମ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆଦର୍ଶ ଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରବଳ ଓ ପ୍ରମତ୍ତ ହେଲେ ସାଧାରଣତଃ ଅଫିମରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଖାଇ ମଣିଷ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ହୁଏ, ପରଶୁରାମ ପରି ଝଣ୍ଡାଧରି

ସଂସାରକୁ ନିଃଶଙ୍କ କରିବ ବୋଲି ବାହାରେ,—ଅନ୍ଧ ହୁଏ, ନାନା ଉତ୍ପୀଡ଼ନର କାରଣ ହୁଏ ଏବଂ ଧର୍ମଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ । ଧର୍ମକୁ ଅନେକ ମଣିଷ ସାମାଜିକ ଆଚାର ବୋଲି କହନ୍ତି । ସାମାଜିକ ଆଚାର ମାନିବାକୁହିଁ ସଦାଚାର ବୋଲି କହନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ କହିଲେ ସେମାନେ କେତେଟା ନିୟମ ମାନିବାକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି ଓ ନିୟମ ମାନିବାକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଚରିତ୍ରବତ୍ତା ବୋଲି ବୁଝିଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟତ୍ର ଅନେକେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ତ୍ୟାଗର କେତେ କେତେ ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ତ୍ୟାଗ ଆଦୌ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ; ମଣିଷ କ'ଣ ପାଇଁ ସେହି ତ୍ୟାଗ କରୁଛି, ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ବଡ଼ କଥା । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ, ଦେଖାଇହେବା ପାଇଁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଆଦୌ ମୁକ୍ତତା ନୁହେଁ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ତ୍ୟାଗ କରିବା ହେଉଛି ମୁକ୍ତତା । ଆମ ଦେଶରେ ଆମର ଏହି ପରିବେଶରେ କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କେତେ କ'ଣରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ କେତେ ସାନ ଓ କେତେ ଅଳପ ହୋଇ ରହିଛି । ସେମାନେ ତାଡ଼ନା ସହୁଛନ୍ତି— ଭିତରୁ ଓ ବାହାରୁ ନାନାଭାବେ ତାଡ଼ିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଧର୍ମରେ ନାହାନ୍ତି, ଧର୍ମରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଧର୍ମସ୍ଥ ମଣିଷ ଯେଉଁ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରି ବାଟ ଚାଲେ, ସେମାନେ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଜାତୀୟତା ଆଦୌ ଏକ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଜାତୀୟତାବାଦର ଅତ୍ୟୁଲ୍ଲସିତ ଯୁଗରେ ତାହା ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ଅଫିମ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସିଛି । କାଲ୍ପନିକ ସ୍ୱର୍ଗର ଉପାଖ୍ୟାନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନିଜର ଦେଶକୁ ଜନନୀ ବା ଦେବୀ ବୋଲି ମନେ କରି ପୂଜା କରିବା—ଏହା ଧର୍ମ ନୁହେଁ, ଏହା ଅଫିମ । ଇଉରୋପର ଇତିହାସରେ କେତେଥର ଏହି ଅଫିମକୁ ଆଣି ମଣିଷକୁ ଗିଲାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ତଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀର ଧର୍ମପ୍ରମାଦ ଅଧିକ ଅଧିକ ହେବାରେ ହିଁ ହୁଏତ ଅଧିକ ସହାୟତା ମିଳିଛି । ଧର୍ମ ହେଉଛି ଏକ କ୍ଷୋଭ । ସେହି କ୍ଷୋଭକୁ ନାନା କାରଣରୁ ଶାନ୍ତ କରି ରଖିବା ଲାଗି ସମାଜର କ୍ଷମତାଧାରୀ କର୍ତ୍ତାମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମଣିଷକୁ ନାନା କିସମର ଅଫିମ ଖୁଆଇ ରଖିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ତା' ହାତରେ ପତାକା ଧରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତା'ଲାଗି ଦେଉଳ ତୋଳି ଦେଇଛନ୍ତି, ତା'ର ଦାଣ୍ଡରେ ସୁନାରୁପାର ଶ୍ରୀ ଧରି ଝେରାପହଁରା କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ତାକୁ ଅପଲ ଉଦୟ ଏବଂ ଅପଲ ଉଦ୍‌ବେଳନଟି ବିଷୟରେ ଭାରି ବାଉଳା କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ଭୟ ଛଡ଼ାଏ, ମୁକ୍ତ କରେ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଲାଗି ଯୋଗ୍ୟ କରି ନେଇଥାଏ । ଅଫିମଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ

ଧର୍ମରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରରେ ଭୟ ବଢ଼େ, ଦାସତ୍ୱ ବଢ଼େ, ଅସହାୟତା ବଢ଼େ, କେତେକ ଅଧିକ ବଳବାନ୍ ପଶୁ ଅନେକ କମ୍ ବଳବାନ୍ ପଶୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ଘୋଡ଼ାଚଢ଼ି ରହିଥାନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ କାଳକାଳରୁ ଏହି ଧର୍ମ ଓ ଅଫିମ ଭିତରେ ଲଢ଼େଇ ଲାଗି ଆସିଛି । ଅଫିମ ପକ୍ଷର ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଠାକୁର, ଦେଉଳ, ବାଦ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାଗୁଡ଼ାକୁ କେଡ଼େ କୁଶଳତା ସହିତ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ କ୍ଷମତାକାମୀ ମନୀଷମାନଙ୍କର ସେହି କୁଶଳତା ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି, ସେହି ଅନୁପାତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସହାୟତା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ଆମର ଧର୍ମ କ'ଣ ଏହି ଅଫିମଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ ପ୍ରକୃତରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିପାରିବ ? ଅଫିମଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ ପାରିବ ।

ସ୍ପେନିଶ୍ ଦାର୍ଶନିକ ଓର୍ଟେଗା ଗାସେଟ୍ ଲାଟିନ୍ religiosus ଶବ୍ଦରୁ ଇଉରୋପୀୟ religion ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି । ତାହାର ମୂଳ ଅର୍ଥଟି ହେଉଛି ଏକ ବୃହତ୍ତର ସତ୍ୟ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ରହି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା । ଜୀବନ କହିଲେ ମୁଁ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତ ବା ଆୟତନଟିକୁ ବୁଝୁଛି, ତାହାକୁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ବୃହତ୍ ଏକ ବୃତ୍ତର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁଭୂତିକୁ ନିଜର ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ସତ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା,—ଧର୍ମିଷ୍ଠ ହୋଇ ରହିବା କହିଲେ ସେହିକଥାଟିକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ । ମୋର କୌଣସି ଅବଲମ୍ବନ ଓ ଅଧିକାରିତ୍ୱ ଆଦୌ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ, ତାହାର ଆହୁରି ସେପାଖକୁ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ଅନେକ ବୃତ୍ତ ରହିଛି,—ସେହି ଅନ୍ୟ ବୃତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ମୋର ଅଭୀପ୍ସା ଦ୍ୱାରାହିଁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନର ବୃତ୍ତଟିକୁ ଧରି ବଞ୍ଚିବି,—ଏହାହିଁ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଧର୍ମଜୀବନର ଅସଲ ଦୃଷ୍ଟି । ପୃଥିବୀରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ, କ୍ଷମତାମାନେ ଆଦର୍ଶ ଓ ବାଦମାନେ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମଣି ଅନ୍ୟ ସବୁରି ଉପରେ ବଳାତ୍କାର କରି ବାହାରିଛନ୍ତି ଓ ଏହି ବଳାତ୍କାର କରିବାର ଅଧିକାରକୁ ହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀର ଅଭ୍ୟୁଦୟରେ ସେମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କିପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ? ଆମ ଭିତରୁ ଯିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ଅଭ୍ୟୁଦୟକୁ ହିଁ ଧର୍ମଜୀବନର ସାର କରି ଧରିଥିବ,—କେବଳ ନିଜର ଏକ ଆତ୍ମପରବଶ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର, ସମୁଦାୟ ମାନବ ଜାତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ,—ତେବେ ତାକୁ ଏକ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟାକୁଳତା ସହିତ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଜୀବନରେ ଆବଶ୍ୟକ ଦିକ୍‌ପରିବର୍ତ୍ତନଟିକୁ ଘଟାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ବାହାରେ ତା' ନିଜ ଜୀବନରେ ତଥା ସମଗ୍ର

ଆମର ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରତିଫଳନ କରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଏକ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ଜୀବନ ଲାଗି ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ଏକ ବିଶ୍ୱାସ, ଏପରି ଏକ ବିଶ୍ୱାସ ଯାହାକି ଆମ ଭିତରେ ଏହି ଜୀବନର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅର୍ଥ ତଥା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ବଳବତ୍ତର କରି ରଖିଥାଏ । ଏହି ସଂସାର ସତେଅବା ଏକ ମିଛ ପେଣ୍ଡୁ ପରି ଅକାରଣରେ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ଭାବରେ ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଯାଉନାହିଁ, ପୁରାଣର ସିସିଫସ୍ ପରି ମୁଣ୍ଡାଏ ପଥରକୁ ପାହାଡ଼ ଉପରକୁ ଉଠାଇ କରି ନେବା ଓ ସେଥିରେ କେବେହେଲେ ସଫଳ ନହେବାର କଷଣ ଯେ ଜୀବନର ସଂଜ୍ଞା ଆଦୌ ନୁହେଁ,—ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟଟିକୁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମରେ ଓ ଯାବତୀୟ ସମ୍ପର୍କରେ ମୂଳପୁଞ୍ଜି କରି ଧରିଥିବା,—ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଏକ ଧର୍ମଜୀବନର ସର୍ବନିମ୍ନ ସୋପାନ । ଜୀବନର ସକଳ ଭକ୍ତି, ସକଳ ଜ୍ଞାନ ଓ ସକଳ କର୍ମ ଏହି ସୋପାନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ତାହା ଆମର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋହଣର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଘଟାଇବାରେ ସହାୟକ ହୋଇ ପାରିବ । ଭୟାଳୁ ମଣିଷ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ପୌତ୍ତଳିକ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ, ଆପଣାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଇଚ୍ଛାର ପରିପୂରକ ଅଂଶ ବୋଲି ମାନି ମୂଳତଃ ଏକ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଜୀବନଲାଗି ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିନଥିବା ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ତାହାର କଦାପି ଭାଜନ ହେବନାହିଁ । ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଆଗ୍ରହ ଓ ଅଧିକାଂଶ ଉପକ୍ରମ ଆମକୁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ହୁଏତ ସେହି ଅଭାଜନ ହୋଇ ରହିବାରେ ହିଁ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଆସିଛି । ଆମେ ସେହି-ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହି ଆପଣା ପାଖରେ ଅଭାଜନ ହୋଇ ରହୁଛୁ । ପରସ୍ପର ପାଖରେ ଅଭାଜନ ହୋଇ ରହୁଛୁ । ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ଅଭାଜନ ହୋଇଛୁ । ଅସଲ ଧର୍ମର ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ ମଣିଷର କବାଟ-ଗୁଡ଼ିକ ମୋଟେ କିଲିହୋଇ ଯାଏ ନାହିଁ; ଓଲଟି, ଧର୍ମରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସିଏ ଏପରି ଅନେକ ଚାବି ନିଜ ହାତରେ ପାଇଗଲା ପରି ଅନୁଭବ କରେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ନିଜ ହୃଦୟ ଭିତରକୁ କେତେ ନା କେତେ ବାଟ ଫିଟିଯାଏ । ଏବଂ ହୃଦୟ ଭିତରକୁ ବାଟ ଫିଟିଲେ ବୃହତ୍ତର ଜଗତ ମଧ୍ୟକୁ ବି ବାଟ ଫିଟିଯାଏ । ସେହି ଚାବିଟିକୁ ଆମେ ଚେତନା ବୋଲି କହିବା । ଆମର ଧର୍ମଜୀବନ,—ତାହା ହେଉଛି ଆମର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଚେତନାଟିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆପଣା ଆଡ଼କୁ ତଥା ଏହିସବୁ କିଛି ଆଡ଼କୁ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜୀବନ ।

ଐତିହାସିକ ଟଏନବୀ କହିଛନ୍ତି ଯେ ପୃଥିବୀରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ସ୍ଥାୟୀ ଶାନ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଗି ଆମର ଧର୍ମଜୀବନରେ ଏକ ସମୂଳ ବିପ୍ଳବସାଧନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ସେହି ବିପ୍ଳବ ମଣିଷକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଧର୍ମିଷ୍ଠ କରାଇବ, ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀର ଜୀବନରେ ରହିଥିବା ବର୍ତ୍ତମାନର ଯାବତୀୟ ଅହଂକେନ୍ଦ୍ରିକତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାଲାଗି ତାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ବଳ ଦେଇ ପାରୁଥିବ । ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅନ୍ତରାଳରେ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ତାହାର ସହିତ ଏକ ନିଶ୍ଚଳ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ପାରିବ ଏବଂ ଆମେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୂହିକ ଇଚ୍ଛାଗୁଡ଼ିକୁ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଇଚ୍ଛାର ସମଞ୍ଜସ୍ୟ ଓ ପରିପୂରକ କରି ରଖିପାରିବା । ଇତିହାସର ଧର୍ମସବୁ ମର୍ମତଃ ଠିକ୍ ସେହି କଥା କରିଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଇତିହାସର ମଣିଷ,—ବିଶେଷ କରି କ୍ଷମତାକାମୀ ମଣିଷ ନାନା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରି ଧର୍ମମାନଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରାୟ ଅସମର୍ଥ କରି ରଖିଛି । ଅସଲ ନାଡ଼ୀଟିରେ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥାନଟି ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ଇତିହାସରେ ଏହି ଯାବତୀୟ ଅସମର୍ଥତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇ ପାରିବା । ଏ ପୃଥିବୀର ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀରେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ପ୍ରକୃତରେ ସନ୍ନିକଟ ହୋଇ ଆସିଲାଣି । ଅସଲ ମଣିଷର ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଅନେକ ପ୍ରମତ୍ତତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ବାହାରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଇତିହାସର ଧର୍ମମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ-ପଥରେ କେତେ ଦୂର ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବେ ବା ନପାରିବେ, ତାହାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରୀକ୍ଷାଟି ହେବ । ଯଦି ସେମାନେ ତାହା ନପାରିବେ, ତେବେ ସେହିମାନେ ହିଁ ପଛରେ ରହିଯିବେ, ଆଲୋକାଭିଳାଷୀ ମନୁଷ୍ୟ ଅଧିକ ଆଗକୁ ବାହାରିଯିବ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ାକ ପଡ଼ିରହିବେ, ସତ୍ୟ ଆଗକୁ ବାହାରିଯିବ । ଖୋଳମାନେ ପଡ଼ି ରହିବେ, ତରବାରିଟି ଆଗକୁ ବାହାରିଯିବ ।

× × × ×

ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ଏବଂ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟିଗତ ମାନଦଣ୍ଡରେ ମୂଲ୍ୟାଇ କରି ଦେଖିଲେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମସ୍ତେ ଆର୍ଯ୍ୟେତର, ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ସମସ୍ତେ ବୌଦ୍ଧ । ଆମର ରକ୍ତ ଭିତରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ମଙ୍ଗୋଲ ଉଭୟେ ରହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମି ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସେତୁପରି ହୋଇ ରହି ଆସିଛି । ଆମର ଧର୍ମଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଉପାଦାନ ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏକ ସମନ୍ୱିତ ମୂଳଦୁଆରେ ଠିଆ

ହୋଇଥିବା ମଣିଷ ବାହାରର ରୂପ ଓ ସେଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଅପାର ବିଭିନ୍ନତା ଦ୍ୱାରା କଦାପି ବାଉଳା ହୋଇ ଯାଏନାହିଁ । ବାଉଳା ନହେବାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ସଂକଳ୍ପ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ନିଜର ଅତୀତକୁ ତା'ର ଅସଲ ପରିଚୟରେ ଚିହ୍ନିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବା । ତା'ପରେ ଆମର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ାକ ଆମକୁ ଆଉ ପ୍ରଧାନତଃ ଆମର ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହେବେ ନାହିଁ । ଆମ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହେବ ନାହିଁ । ଅତୀତ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ଆଦୌ ନୁହେଁ, ଅତୀତ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏକ ଚେତନା, ଏକ ପ୍ରେରଣା । ସେହି ଚେତନା ଆମକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଭବିଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଯାଇ ପାରିବ । ଯେଉଁସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନହୋଇ ପାରିଥିବାରୁ ଆମର ଏଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରଧାନତଃ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ହୋଇ ରହିଛି, ଡୋରଗୁଡ଼ାକ ଆମକୁ ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି ଆଣିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ରଜ୍ଜୁ ହୋଇ ଆମର ଗୋଡ଼କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ଏଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଦୂରତାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ରଖିଛି ଓ ଏକ ସମୂହ ସ୍ତରରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଡ଼ ହତଶ୍ରୀ କରି ରଖିଛି, ଆମ ସଂସ୍କୃତିଗତ ଚେତନା ଓ ପ୍ରେରଣା ଆମକୁ ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ମତ କରି ଆଣିବା ଉଚିତ । ମନୁଷ୍ୟର ଦିବ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆମର ଧର୍ମମାନଙ୍କରେ ଏତେ କଥା କୁହା ଯାଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହିସବୁ ସନ୍ଦେଶ ଏତେ ଚମତ୍କାର ସ୍ତରରେ ଏକ ସେତୁରୂପେ ବଳିହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମର ଜୀବନଧର୍ମଗତ ନାନା ବିଚାରଣା କାହିଁକି ଏତେ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିଥିବ, ଆମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଏହି ବିଷୟରେ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ତରରେ ଅବଶ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରି ପାରିବା । ଏବଂ, ସତକୁ ସତ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ତରରେ ଚିନ୍ତା କଲେ, ଆମେ ନିଜର ସେହି ଅତୀତ ଚେତନାର ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ 'କରିପାରିବା ଏବଂ ଅସମାହିତ ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ିକରେ ଏକ ବିମୋଚନ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିବା । ମଣିଷ ଅଫିମ ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ତା'ର ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଜୀବନରେ ଠିକ୍ ଅଫିମ ପରି ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବ ।

ମାତ୍ର ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ମନ କଲେ ତାହା ଆମର ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବ, ଆମ ପାରସ୍ପରିକ ଜୀବନକୁ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଓ ଶକ୍ତିମାନ କରିପାରିବ । ଅତୀତରେ ଅଧିକାଂଶ ଧର୍ମ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ପୂଜା, ଏକ ଉପାସନା ତଥା ତଜ୍ଜନିତ ଏକ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗକୁ ବୁଝାଇ ଆସିଛି । ଆମେ ମନ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ମତ ହେଲେ ତାହା ଆମ ଲାଗି ଏକ ସମଗ୍ର ସନ୍ଦୀପନର କାରଣ ମଧ୍ୟ

ହୋଇ ପାରିବ । ଏକ ସମଗ୍ର ସନ୍ଦୀପନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ସୋପାନକୁ ସୋପାନ ଉଠି ଚାଲିଥିବା ଏବଂ ସୋପାନଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏଣେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବିମୋଚିତ ଏବଂ ସୁପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା,—ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାହାକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଯାବତୀୟ ଭୂମିକୁ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରସାରିତ କରି ରଖିଥାଏ ଏବଂ ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯିବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଧର୍ମର ଯାବତୀୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟନର ଗର୍ଭରେ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଆହ୍ୱାନଟି ହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆମେ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ଯାଇ ସେହି ଆହ୍ୱାନଟିକୁ ଶୁଣିପାରୁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ତାହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିପାରିବା ।

***

[ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ସ୍ମାରକୀ ବକ୍ତୃତାମାଳା,
ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜ,
ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୮୭]

ଜଗନ୍ନାଥ-ରହସ୍ୟମ୍

ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ନାଥ । କିନ୍ତୁ ସିଏ ଆମ ଜଗନ୍ନାଥ । ସିଏ ଆମ ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥ । ଆମର ନାଥ, ତେଣୁ ଜଗତର ନାଥ । ପୁରୀ ଆମର କ୍ଷେତ୍ର, ତେଣୁ ତାହା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର, ତାହା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଣିଷ ତିଆରି କରେ । ଦାରୁ ଦାରୁ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ମଣିଷ ସେହି ଦାରୁକୁ ପିଣ୍ଡିଟିଏ କରି ପୂଜା କଲେ ତାହାକୁ ସିଏ ଦେବତା ବୋଲି କହିବାକୁ ଲାଗେ । ଏବଂ, ଯେହେତୁ ସେ ତାହାର ନିଜ ଠାକୁର, ତେଣୁ ସିଏ ତାହାକୁ ସବାଗରେ ବଡ଼ ଠାକୁର ବୋଲି କହେ । ସେହି ଠାକୁରଙ୍କର ଦେଉଳକୁ ବଡ଼ ଦେଉଳ ବୋଲି କହେ । ଠାକୁରଟିଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲେ ତାଙ୍କ ଲାଗି ନୀତିର ବରାଦ ହୁଏ, ଭୋଗର ବରାଦ ହୁଏ, ସେବାର ବରାଦ ହୁଏ ଏବଂ ସମ୍ଭାରର ବରାଦ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିଭାଷାରେ ଦେବୋତ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସିଏ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଅଳଙ୍କାର ଖଞ୍ଜି ଦିଆଯାଏ, ଭଲଭଲ ବସନକୁ ଅଙ୍ଗଲାଗି କରି ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଠାକୁରଙ୍କର ଅଙ୍ଗଭୋଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଆମ ଠାକୁର ଠିକ୍ ଆମରି ପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି । ଉଠନ୍ତି, ମୁଖ ପଖାଳନ୍ତି, ବାସ ବଦଳାନ୍ତି, ବେଶ ହୁଅନ୍ତି, ମଣୋହି କରନ୍ତି; ସମୟ ହେଲେ ତାଙ୍କଲାଗି ବି ପହଡ଼ ପଡ଼େ । ପହଡ଼ ସରିଲେ ସିଏ ଆଉଥରେ ମୁଖ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରନ୍ତି, ତାମ୍ବୂଳ-ଲାଗି ହୁଅନ୍ତି । ରାତିରେ ଆମକୁ ନିଦ ମାଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ବି ନିଦ ମାଡ଼େ । ସିଏ ନିଦ୍ରା ଯାଆନ୍ତି । ମନ୍ଦିରରେ କବାଟ ପଡ଼େ ।

ତତ୍ତ୍ୱ କହୁଛି ଯେ ଠାକୁରଙ୍କ ଭିତରେ ବଡ଼ ସାନ କିଛି ନାହିଁ । ତଥାପି ଜଗନ୍ନାଥ ଆମର ବଡ଼ ଠାକୁର । ଆଉମାନେ ଯେ ସାନ, ସେ କଥା କଦାପି ନୁହେଁ । ତଥାପି ସେମାନେ ଆମ ଠାକୁରଙ୍କ ପରି ମୋଟେ ନୁହନ୍ତି । ଆମର ରହସ୍ୟ ପରି ଆମ ଠାକୁରଙ୍କର ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅତି ଦୀର୍ଘ । ତାଙ୍କ ଦେଉଳ କେତେଥର ଗଢ଼ା ହୋଇ କେତେଥର ଯେ ମାଟିରେ ପୋତିହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ଗାଲ୍‌ମାଧବମାନେ ଏଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ଭରସା କରି କହି ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ଖାସ୍

ଆମ ଠାକୁର ଯେ କେତେଥର ଭଙ୍ଗା ହୋଇ କେତେଥର ଗଢ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି, କେତେଥର ଲୁଗ୍ ହୋଇ ପୁଣି ପଦାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି, କେତେଥର ଯେ ସିଏ ଚିଲିକାକୂଳ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଧବଳେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଳାଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ଇତିହାସକାର ଅର୍ଥାତ୍ ତଥ୍ୟକାରମାନେ ସେକଥା ଗଣି କରି ଅନୁମାନ କରି ପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ତଥାପି ରହସ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମେ ସୁଖରେ ଥିବାବେଳେ ସିଏ ବି ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଆମକୁ କଷ୍ଟ ପଡ଼ିଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବି କଷ୍ଟ ପଡ଼ିଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ସିଏ ଆମର ପାଖେ ପାଖେ ରହିଛନ୍ତି, କେବେହେଲେ ଆମର କଡ଼ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି—ଆମର ପରମବିଶ୍ୱସ୍ତି ପରି ରହିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ହିସାବରେ ଆମର ପରମ ଗୌରବ ଯେ, ସିଏ ଆମର ଏଡ଼େ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର । ସିଏ ଶବରମାନଙ୍କର ଓ ସବର୍ଣ୍ଣ-ମାନଙ୍କର । ସିଏ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଓ ଜୈନମାନଙ୍କର । ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ ମାନଙ୍କର, 'ବିଶିଷ୍ଟାଦ୍ୱୈତବାଦୀମାନଙ୍କର ଏବଂ ଦ୍ୱୈତବାଦୀମାନଙ୍କର । ଗଜମାନଙ୍କର ଓ ଗଜପତିମାନଙ୍କର । ରଜାଙ୍କର ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କର । ସିଏ ଏପାଖରୁ ପଢ଼ିଲେ ସଂସ୍କୃତ, ସେପାଖରୁ ପଢ଼ିଲେ ପ୍ରାକୃତ । ସିଏ ଦଇତାପତି-ମାନଙ୍କର । ସୁଆର ମାନଙ୍କର । ତାନ୍ତ୍ରିକମାନେ ଧ୍ୟାନ ନଧରିଲେ ତାଙ୍କର ମଉଳିଆ ପାଦ କୁଆଡ଼େ ମୋଟେ ଆଗକୁ ଯିବାପାଇଁ ମନ କରେନାହିଁ । ସିଏ ହଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତର, ସିଏ ପତିତମାନଙ୍କର । ସିଏ ମଠମାନଙ୍କର ଓ ମଠାଧୀଶ ମାନଙ୍କର । ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ଓ ପାଳକ ମାନଙ୍କର । ତାଙ୍କର ନେତ ସତକୁସତ ଆମର ନେତ । ତାଙ୍କର ଛତିଗୁଡ଼ାକ ଆମର ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ ଆମ ଆଖିକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବାଭଳି ତିଆରି ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମହିମା ହେଉଛି ଆମର ମହିମା । ସିଏ ଦର୍ପଣ, ଆମେ ମୁହଁ । ଉଜଉଜିଆ ମୁହଁ, ଜାଉଳାଉଳା ମୁହଁ । ସବର୍ଣ୍ଣ ମୁହଁ ଓ ଶବର ମୁହଁ । ଭୋଗୀର ମୁହଁ ଓ ଯୋଗୀର ମୁହଁ । ଦ୍ୱୈତ-ବାଦୀର ମୁହଁ ଏବଂ ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀର ମୁହଁ । ଭଗତଙ୍କର ମୁହଁ ଓ ସମୁଦ୍ରକୂଳିଆ କପଟ ଅଭଗତମାନଙ୍କର ମୁହଁ । ଆମେ ଶବରମାନେ ଏଠି ସବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କଠାରୁ ହୁଏତ ଯୋଜନେ ଦୂରରେ ରହିଛୁ, ଆମ ଦ୍ୱୈତବାଦୀ ଓ ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ଠିକ୍ ଓ କିଏ ଅଠିକ୍, ଏହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନେଇ ଢଳ ତାଳ ହୋଇଯାଉଛି ଓ ତାଳ ବି ଢଳ ହୋଇଯାଉଛି । ଆମ ଭିତରୁ ଭାଗ୍ୟ କାହାକୁ ମେଞ୍ଚାଏ ଦେଇଛି ତ ଆଉ କାହାକୁ କେଞ୍ଚାଏ ଦେଇଛି । ତଥାପି ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାରି । ଆମେ କେହି ତା' ବାହାରର ନୋହୁ । ଆମ ଭଜନଗୁଡ଼ିକ ଖାସ ସେହି କଥାଟିକୁ ହିଁ ଗାନ କରନ୍ତି । ଆମ ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ଖାସ୍ ସେହି

କଥାଟିକୁ ଅଲବତ୍ କହିବେ ବୋଲି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଯାଇ ଦ୍ରୁତ ପକାଉଥାନ୍ତି । ଆମର ଅନେକ ବୈକଲ୍ଯ ଏବଂ ବହୁଳତା ଦେଇ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ରଚନା, ଏଷଣା ଏବଂ ଶବଭରଣା ଗୁଡ଼ାକ ତାହାହିଁ କରିପାରିଲେ ଜନସ୍ୱସୁଖ ଲାଭ କଲାପରି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ।

ସେଇ ଗୋଟିଏ ବେଢ଼ା ଭିତରେ ସମସ୍ତେ । ଖାଲି ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସୁଦର୍ଶନ ନୁହନ୍ତି, ତା'ର ଭିତରେ ବିମଳା ଅଛନ୍ତି । ଭୈରବ ଅଛନ୍ତି, ପଞ୍ଚଦେବତା ଅଛନ୍ତି; ତୁମେ ଯାହା ଖୋଜିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ତନ୍ତ୍ର ଅଛି, ଶକ୍ତି ପୂଜା ଅଛି, ଶୈବ-ଆଚ୍ଛର ରହିଛି । ପୁଣି ଅନ୍ତର ପରନ୍ତୁ ଭେଦ ଦେଖିଲେ ସେଠାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧରିନ୍ତୁ ଅଛନ୍ତି, ଜୈନମାନଙ୍କର ଅସଲ ଜନ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ନାଭିରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମନ୍ତ୍ରରେ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ହେଉଛି ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ଶବରମାନଙ୍କର, ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର । ଇତିହାସ ଓ ସଂସ୍କୃତିକାରମାନେ ତାହାକୁ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲାବେଳେ କେଡ଼େ ଖୁସୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ସମନ୍ୱୟକୁ ସାମ୍ୟ ଓ ମୈତ୍ରୀ ସହିତ ସମତୁଲ କରିଦିଅନ୍ତି । ଏପରି ଦ୍ରବ୍ୟ ସାରା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରେ ନାହିଁ, କେବଳ ଏହି ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡରେ ହିଁ ରହିଛି । ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ କଳ୍ପନା ଯେଉଁ ମାଟିରେ ମୂର୍ତ୍ତିରୂପ ଧାରଣ କରି ପାରିଛି, ସେହି ମାଟିକୁ ଆମେ ଧନ୍ୟ କହିବା ନାହିଁ ତ ଆଉ କ'ଣ କହିବା ? ଏବଂ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅକସ୍ମାତ ଏହି ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଯଥାର୍ଥରେ ପରମଭାଗ୍ୟବାନ ବୋଲି ହିଁ କହିବା । ସେମାନଙ୍କର କଣ୍ଟକଚ୍ଛନ୍ନ ସ୍କନ୍ଧ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଏଡ଼େବଡ଼ ଐତିହ୍ୟଭାଗ୍ୟ ଲଦାହୋଇ ରହିଛି, ତେବେ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଜନଟାଯାକ ଖାଲି ହିଁ ସାର୍ଥକ ଏବଂ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଏହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ଅନେକେ ବୁଝିନାହୁଁ ସିନା କିନ୍ତୁ ଆମର ପୂର୍ବ କାଳର ରାଜାମାନେ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିଥିଲେ । ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭୃତ୍ୟ ବା ଦାସ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେଇ ଠାକୁରଙ୍କର ଆଦେଶରେ ହିଁ ସେମାନେ ଏଡ଼େବଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଶାସନଭାର ବହନ କଲେ ବୋଲି ସେମାନେ ଭବିଷ୍ୟର ସାକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ତମ୍ବାପଟା ଉପରେ ଖୋଳାଇ ରଖିଥିଲେ । ଆଉଜଣେ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା କେଜାଣି, ସିଏ ତ ଆଗ ଆପଣାର ରାଜ୍ୟରୂପୀ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଠାକୁରଙ୍କ ପାଦଦେଶରେ ନେଇ ସ୍ଥାପନ

କରିଦେଲେ ଓ ତାପରେ ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗଠାକୁ ତାଙ୍କର ଆଦ୍ୟସେବକ ହୋଇ ଯୋଗ କଲେ । ଏଠାରେ ଯାହାକିଛି ଅଛି ସେ ତାହାକୁ ଖାଲି ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ-ଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେହିଁ ତାହାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେଇଥିରେ ହିଁ ସମସ୍ତେ ଖୁସିଗଲେ । ପ୍ରଜା ଖୁସିଗଲେ, ପଣ୍ଡାମାନେ ଖୁସିଗଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବି ଖୁସିଗଲେ । ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ତା'ପରେ ରାଜା ରାଜ୍ୟ ଜୟକଲେ, ରାଜ୍ୟ ବଢ଼ାଇଲେ, ଶତ୍ରୁଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ଓ ଶତ୍ରୁଦମନ ବୋଲାଇଲେ । ସବୁକିଛି ହୋଇ ପାରିଲେ । ଠାକୁରଙ୍କ ନାମରେ ସେଇ ରାଜା କେତେ ବଡ଼ ଦେଉଳ ତୋଳାଇଦେଲେ । ନିଜର 'ଠାକୁର ରାଜା' ନାମକୁ ସାର୍ଥକ ଏବଂ ଶ୍ଳାଘାଯୁକ୍ତ କରି ରଖିଲେ ।

କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଥରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବୌଦ୍ଧଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାରି ତର୍କଗୋଳ ଲାଗିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ବୌଦ୍ଧ ତାର୍କିକ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାର୍କିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାକ୍‌ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା । କେହି କାହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପରାଜିତ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯଦି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ରାଜା ତା'ର ପକ୍ଷଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଅପର ପକ୍ଷଟିକୁ ଉଚିତର ପକ୍ଷ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥାନ୍ତେ । ହୁଏତ ବୌଦ୍ଧ ପୁରାପୁରି ଯାଇଥାନ୍ତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଉପଚର୍ଯ୍ୟା ଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ସେହି ଅନୁସାରେ ଠାକୁର-ଙ୍କର ଚେହେରା ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଥାନ୍ତା । ସିଏ ଆଗରୁ ବୌଦ୍ଧ ଥିଲେ, ସିଏ ଏଣିକି ଗୋଟାପୁରା ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ଆଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ତାହା ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦଶପଣ ଛଅପଣରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ରାଜିନାମା ହୋଇଗଲା । ରାଜାଙ୍କର ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ହିଁ ରାଜିନାମା ହେଲା । ଏହିମାନଙ୍କର ଚେହେରା ବୌଦ୍ଧ ରହିଲା, କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ାକ ବି ପ୍ରାୟ ବୌଦ୍ଧ ନକ୍‌ସା ଅନୁସାରେ ରହିଲା । କିନ୍ତୁ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ାକ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେହି ଧାମକୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆସିଲେ, ରାମାନୁଜ ଆସିଲେ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆସିଲେ । ସମସ୍ତେ ଠାବ ପାଇଲେ, ଆନ ପାଇଲେ, ସମସ୍ତେ ଲୀଳା କଲେ, ମାତ୍ର ଚେହେରାଗୁଡ଼ାକୁ କେହିହେଲେ ବଦଳାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ନାନା ପ୍ରକାରର ଅନ୍ତର୍ବେଶନ କରିଯାଇ ପାରିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଠାକୁରଙ୍କର ରୂପାନ୍ତର ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ଉପରୁର ଗୁଡ଼ାକର ବହୁମତ ଅନ୍ତର୍ବେଶନକୁ ଆମ ଏଯୁଗର କଳାଦୃଷ୍ଟି ଗବେଷକମାନେ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି କହିଲେ । ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟର ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁସମାବେଶ ହେଲା ବୋଲି କହିଲେ ।

ଅନେକେ କହନ୍ତି, ଆଗେ ସୁଭଦ୍ରା ନଥିଲେ । ସିଏ କୁଆଡ଼େ ପଛରେ ଆସି ଯୋଡ଼ାହେଲେ । ପ୍ରଥମେ ନରସିଂହ ଓ ସଂକର୍ଷଣ ଦୁଇ ଦେବତା ଥିଲେ । ଅଥବା, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ଦୁଇ ଭାଇ ଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତିପୂଜା ପ୍ରବଳ ହେଲା, ଯେତେବେଳେ ପୁରୀ ବା ଅଧୁନିକ ପୁରୁଷୋତ୍ତମକୁ ପୀଠ କରି ତନ୍ତ୍ରସାଧକମାନେ ସାଧନାଡ଼ମ୍ବରର ବୌଧଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଚୁରରେ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ, ସେତିକିବେଳେ ସାଲିସ୍ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିଲା । ସୁଭଦ୍ରାରୂପିଣୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସୁଭଦ୍ରା ମଝିରେ ବସିଲେ । ଶକ୍ତି-ସାଧନାର ପ୍ରଥମ କାଳରେ ତାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼େ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ବା ହେମେଶ୍ୱରୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ତାହାର ଅନ୍ତର ସୂତ୍ରରୁ ମଧ୍ୟଓଡ଼ିଶାର ଅଟବୀରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଆଦିବାସୀ କୁଳର ପୁରୋହିତ ବା ଜାନିମାନେ ତାଙ୍କୁ ସକଳ ମୂର୍ତ୍ତିର ଅଧିକର୍ତ୍ରୀ ରୂପେ କେବଳ ଏକ ପ୍ରସ୍ତର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର 'ଶ୍ରୀଚକ୍ରସମ୍ଭାର ତନ୍ତ୍ର' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଭୁବନେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ହିଁ ସୁଭଦ୍ରା ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା । ସେହି ସୁଭଦ୍ରା ବା କେବଳ ତାଙ୍କର ନାମଟି ସିଧା ପାଇ ପୀଠ ପାଇ ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ମଝିରେ ଆସି ଥାପନା ହେଲେ । ଦ୍ୱିମୂର୍ତ୍ତି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ହେଲେ । ସୁଦର୍ଶନକୁ ମିଶାଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂରତି ହେଲେ । ଦେଶୀୟ ଗବେଷକମାନେ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଏବଂ ଶାକ୍ତ ଭିତରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଆମର ଦେବତା, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ସମ୍ପତ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କହି ମଣିଷ ଅନେକ ସମୟରେ ଅକାରଣରେ କେତେ ଗର୍ବ କରେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପରିଣତ କରି ଆମେ ସେହିଭଳି ଏକ ଅକାରଣ ଗର୍ବର ଘେର ଭିତରେ ପଡ଼ି ଧନ୍ଦି ହେଉଛୁ କି ? ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରିବା ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଫୁଲେଇ ହେବା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟରେ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଯୁଗର ଏକ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ, ଏକ ବିଶେଷ ବ୍ୟାଧି । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନାନା କାରଣରୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଲ୍ପମତି ଜାତୀୟତା-ବାଦୀ ଯୁଗଟି ଆମକୁ ସତେଅବା ଭରି ଜବର କରି କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି । ଆମେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ନଭାବି ପ୍ରତୀକ ଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି ସର୍ବସ୍ୱ କରି ରଖିଛୁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଜଗନ୍ନାଥ ଏକ ପ୍ରତୀକ । ଏହି ପ୍ରତୀକଟି ପଛରେ ଏକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ରହିଛି, ଏକ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଛି । ଏକ ଆହ୍ୱାନ ରହିଛି । ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଏ ଯୁଗରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଭବବ୍ୟାକୁଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଭବପ୍ରବଣ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ କରିବାକୁ ମନ କରୁଛୁ, ଜଗନ୍ନାଥରୂପୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ଆମେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ତେଣୁ କେବଳ ଗୋଟାଏ ମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ

କରି ନେଇଛୁ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତୀକଟି ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଭାବାତୁର ଉଗ୍ର ପୌତ୍ତଳିକତା ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ପୂଜା କରୁଥିବା ପିତୁଳାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରେରଣା ଟିକକ ଅପହୃତ ହୋଇ ରହିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସଂସ୍କୃତି ନାମରେ ଏକପ୍ରକାର ଆଡ଼ମ୍ବରମୟ ବର୍ବରତା ଆସି ଆମର ଚେତନାକୁ ଗ୍ରାସ କରନ୍ତି ଏ, ଆମର ହୃଦୟବୃତ୍ତିକୁ ମାରିଦେଇ ଏକ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରଧାନ ଅନ୍ଧତା ଆମ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚଉକପି ଆସନ ମାଡ଼ି ବସିବାଲାଗି ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ଆମର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଆମେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଏବେ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଏକ ପ୍ରକୋପନଧର୍ମୀ ଅନ୍ଧଶସ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଲୁଣି । ପ୍ରାୟ ଚାରିଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ "ରୂପ ଥିବୁ ଦବ୍ୟ ନେତ୍ରରେ ବାବୁ, ରୂପ ନଦିଶିବ ଦିଶିବ ସବୁ" ବୋଲି କହିଥିଲେ । ସିଏ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭିତରେ ରୂପ ନ ଦେଖି ଆଉ ସବୁକିଛି ଦେଖୁଥିଲେ । ଏବେ ଆମେ ଖାଲି ରୂପଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ଦେଖୁଛୁ; ଆଉ କିଛିହେଲେ ଦେଖି ପାରୁ ନାହୁଁ । ହୁଏତ କେବଳ ଆମର ଅହଙ୍କାରଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି ରୂପ ଦେଇ ଦେଖୁଛୁ । ଏବଂ, ଯୋଉ ଆଖିଗୁଡ଼ାକରେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଦେଖୁଛୁ, ସମ୍ପତ୍ତିନିଶାରେ ପଡ଼ି ଆମେ ସେହିଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ଆମର ଦିବ୍ୟନେତ୍ର ବୋଲି କହୁଛୁ ।

ଜଗନ୍ନାଥରୂପୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଧର୍ମତଃ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏହା ସାମନ୍ତବାଦୀମାନଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଯେ ଯୁଗରେ ରାଜା ଓ ପଣ୍ଡାମାନେ ସେହି ସାମନ୍ତବାଦୀ ଅବର୍ଜିଆପଣଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ରଜାମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆପଣାର ଏକ ଆୟୁଧରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆସିଥିଲେ । ଠାକୁରଙ୍କୁ ପାଟପତନ ପିନ୍ଧାଇ ତାଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନି ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବଶ୍ୟ ଓ ଅଧୀନସ୍ଥ କରି ରଖିଥିଲେ, ସେମାନେ ଆପଣାକୁ 'ନାରାୟଣ-ଅଂଶାବତାର' ବୋଲି ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ଓ ଉଚ୍ଚାରିତ କରାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ନାରାୟଣ ରାଜାଙ୍କର ସବୁ କାମରେ ଲାଗୁଥିଲେ, ସବୁକିଛି ବେଠି ତଥା ବେହରଣରେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଶୀତଳ ଓ ଶାନ୍ତ କରି ରଖିବାରେ ଭାରି ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ମଣିଷମାନେ ଯଦି ଏଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିନଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସିଏ ମନ ସିଏ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସି ଗାଦୀ ମାଡ଼ିବସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିନେଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଜପତି ବୋଲାଇ ପାରିଥାନ୍ତା କିପରି ? ମୂର୍ତ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତୀକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ଯେତେ-ବେଳେ ତାହା ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ତାହା ସେତେବେଳେ ମଣିଷର ଭିତରେ

ହିଁ ଦେବତାର ଆବାହନ କରାଇ ଆଣେ, ମଣିଷର ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ମନ୍ତ୍ରର ମୂଳ ବୀଜ ତଥା ଉଦୟପଥ ଠାବ କରାଇଦିଏ । ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିବା ମୂର୍ତ୍ତି ଯେତେବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ଆସି ପହଣ୍ଡି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଠାବଟୁକୁ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ମୋଟେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ କଥାଟି ଆମ ବିବେକ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ଅତୀତ ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେହି ପ୍ରଥମେ ଶୈବ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କାବୁ କରି ରଖିପାରିବା ନିମନ୍ତେ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲାଇଲେ । ଆଉ କେହି ଶାକ୍ତ ଥିଲେ, କେହି ବୌଦ୍ଧ ଥିଲେ, ହୁଏତ ଭୁଚ୍ଛା ପାଷଣ୍ଡୀ ଥିଲେ,--ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅକ୍ତିଆର କରିବା ଲାଗି ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲାଇଲେ । ମଣିଷଗୁଡ଼ାଙ୍କର ଆଖିକୁ ଭଣ୍ଡାଇ ରଖିବା ସକାଶେ ସେହିମାନଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ କରାଇ କେତେକେତେ ଦେଉଳମାନ ତୋଳାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ଉଦ୍ୟୋତ କେଶରୀ ହେଲେ ତ ଆଉକିଏ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ହେଲେ । କିଏ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ହେଲେ ତ କିଏ ଆଦ୍ୟସେବକ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ବି ହୋଇ ବାହାରିଲେ । ଯୁଗଗୁଡ଼ାକୁ ବାଉଳା କରି ରଖିଲେ । ସବୁ ଦେଶରେ ସେହି ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଠାକୁରମାନେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ସାଧନରେ ନିମିତ୍ତ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାର ଭୂରିଭୂରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଆମ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ି ରୁଠପଥର ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କାରଣ, ଆମ ଏଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ, ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଏବଂ ଅଶୁଭଙ୍କରମାନେ ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ଗାଦୀଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ ରାଜା ହୋଇ ଆସନ ମାଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସାମ୍ୟ, ମୈତ୍ରୀ ଏବଂ ସମନ୍ୱୟର ସ୍ଥଳ ବୋଲି କହି ସେମାନେ ଆମ ଆକାଶଗୁଡ଼ାକୁ ବେଶ ଭଣ୍ଡାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ଓ ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଣିଷଙ୍କୁ ଭାରି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଶୁଆଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଅସାମ୍ୟ, ଅମୈତ୍ରୀ ଏବଂ ଅସମନ୍ୱୟର ବୃହତ୍‌ଫଳଗୁଡ଼ିକୁ ଭୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ସବାଆଗ ହକ୍‌ଦାର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ବାହାରିଛନ୍ତି ସେହିମାନେ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସାମ୍ୟ, ମୈତ୍ରୀ ଏବଂ ସମନ୍ୱୟର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କହି ଘଣ୍ଟ ବାଡ଼େଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆମେ ଏଯୁଗର ସାମନ୍ତ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଏମାନେ ଚତୁର, ଏମାନେ ଦକ୍ଷ, ଏମାନେ ଭୀତ, ଏମାନେ କାତର । ଏମାନେ ଘରଟାକୁ ଗୋଟାପୁଚ୍ଛା ଅନ୍ଧାର

କରି ରଖି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆଜାତିର ବିଶେଷ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବା ସକାଶେ ପୃଥିବୀଟାକୁ ଘେରାଉ କରି ବାହାରିବାକୁ ମନ କରୁଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଜୀବନ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଲେ ମଣିଷ ସାଲବେଗ ହୁଏ କମ୍ବା କବି ମହାନ୍ତ ହୁଏ, ସେହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ଏମାନେ ବହୁଦୂରରେ ରହୁଛନ୍ତି । ନିରାପଦରେ ଅଛନ୍ତି, ନିରାପତ୍ତାଟିକୁ ବଜାୟ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନାନାରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ଆଗେ ରାଜା ଥିଲେ, ଭକ୍ତ ଓ ସନ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟ ରହୁଥିଲେ । ଏ ଯୁଗରେ ରାଜା ନାହାନ୍ତି । ଥିଲେ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ପ୍ରତାପ ନାହିଁ, ସେହି ମସନଦଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ନାହିଁ । ଏବେ ଭକ୍ତ ନାହାନ୍ତି, ସନ୍ଥ ନାହାନ୍ତି । ଏବେ ଖାଲି ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଆଖିରେ ତଥ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିବା ମଧୁରଲୋଭୀ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗବେଷକମାନେ ରହୁଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତଥାପି ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଯୁଗଯୁଗର ମୋହଭଙ୍ଗ ଘଟୁଥିଲା ପରି ଏବେ ସଂସାରଯାକ ସମସ୍ତେ ସବୁ ଦେଶରେ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ାକର ରୁକ୍ଷ ଅହଙ୍କାରିତା ମଧ୍ୟରୁ ମର୍ମସମ୍ପଦର ଆତ୍ମାନଭୂମିଟିକୁ ଫେରି ଆସିବାଲାଗି ମନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆମର ପଣ୍ଡିତମାନେ ତଥାପି ସେହି ପୁରାତନ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହିତା ଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠବସ୍ତୁ ପିନ୍ଧାଇ ଭଜନ ଗାଇ ଜଣାଣ ଲେଖି ତାହାରି ଭିତରେ ଖାଲି ପରପାଠୀ ହୋଇ ବଢ଼ିବେ ବୋଲି କେଡ଼େ ଆଶା କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଅନ୍ତରର ଧନ, ସିଏ ଅନ୍ତରକୁ ଦୃଶ୍ୟ । ସିଏ ଏହି ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ାକରେ ମୋଟେ କେଉଁଠି ଦେଲେ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଦୁର୍ଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ନବ୍ୟସାମନ୍ତବାଦୀ ଫେଶନ ଗୁଡ଼ାକରେ ସିଏ ମୋଟେ ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁ ସରାଗୀ ସାମନ୍ତମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୂଳତଃ ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକତା, ଅଥବା ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ଅଥବା କେବଳ ଏକ ଅହଂକାର ଭିତରେ ଅମୂର୍ତ୍ତା କରି ବାନ୍ଧି ରଖି ଆସିଛୁ, ସେହି ଆମ୍ଭେମାନେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ ଅସଲ ବାସନାଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା କରି ରଖି ଆସିଛୁ । ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ ଖାଲି ଅଲଗା କରି ରଖି ଆସିଛୁ । ଉଦୟର ଯାବତୀୟ ପଥକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖି ଆମେ ସକଳେଅବା ଯୁଗଗୁଡ଼ାକୁ ରୁକ୍ଷ କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଅଫିମ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ଆସିଛୁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ରଜାମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି କରି ରଖିଛୁ, ତାଙ୍କୁ ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅନମନୀୟ ଅନ୍ଧକାର ଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରତୀକ ମଧ୍ୟ କରି ରଖିଛୁ । ମଣିଷର ଅସଲ ହୃଦୟଗୁଡ଼ିକୁ କକରଟି ଆମେ ଉପରେ ଆନନ୍ଦବଜାରର ଭିଆଣ ଦେଖାଇ ଅଟିକା ବାଢ଼େଇବାରେ ଲାଗିଛୁ । ମଣିଷର ଭିତରେ

ଯେ ଯାବତୀୟ ଦେବତାଙ୍କର ଅମଳ ଆସନଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଦଶଦିଗକୁ ଡାକିଲା କରି ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ ବାହାରକୁ ଚକଚକ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖାଯିବା ଭଳି ତାଳି ପିତଳଗୁଡ଼ାକୁ ସୁନାବେଶ କରି ରଖିଛୁ, ତାଳି ବୁଢ଼ାଗୁଡ଼ାକୁ ନବଯୌବନ ବେଶ କରାଇ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ମେଢ଼ଣୀ କମ୍ପାଇ ବାହାରିଛୁ । ମଣିଷଙ୍କୁ ଠକିକରି ଋଷି ପତିତ-ପାବନଙ୍କ ନାମରେ ବୋଝିକୁ ବୋଝ ଭଜନ ଓ କୀର୍ତ୍ତନରେ ଦମ୍ଭକୁ ବଜାରରେ ବିକି ବାହାରିଛୁ । ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ମଣିଷ ତା'ର ନିଜ ଭିତରେ ଜଗତର ନାଥଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରେ, ସିଏ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଏହି ଅଧବୃନ୍ତ ପିଣ୍ଡଟି ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ଯେତେ-ବେଳେ ସିଏ ଆପଣା ଭିତରେ ସତକୁସତ ଏକ ଦ୍ୱାରୋନ୍ମୋଚନର କାରଣ ହୁଏ । ସିଏ ନିଜକୁ ଆଉ କଦାପି ସାନ ବୋଲି କହେ ନାହିଁ, କଦାପି ଖର୍ବ ଆଦରି ରହି ଯାଏନାହିଁ; ସିଏ ନିଜର ବିରାଟ ରୂପଟିର ପରିଚୟ ପାଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସିଏ 'ବିରାଟ ଗୀତା' ଲେଖେ, 'ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୂଗୋଳ' ଲେଖେ, 'ନିତ୍ୟରାହାସ' ଲେଖିବାକୁ ମନ ବଳାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମିକତାର ଇତିହାସକୁ ଆଲୋଚନା କଲେ ବେଳେବେଳେ ମନେ ହୁଏ, ସତେଯେପରି କେଉଁ ଝିଅଣିଆମାନଙ୍କର ଆବର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ପଡ଼ି ଆମର ଏଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥ-ପ୍ରେରଣା ତୁଚ୍ଛା ଅନୁଷ୍ଠାନିକତା ଏବଂ ଆତ୍ମବିସ୍ମରଣର ଦାଉଟିଏ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି । ନାନା ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବରର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଆମର ଗଭୀରତର ଆତ୍ମଭାବଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଏଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ 'ପୁଲକର ସହିତ ଚୂଡ଼ା ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ଆମ ବଡ଼ଠାକୁର ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ଜୀବନରେ ସତେଅବା ଆଉ କିଛି ହେଲେ କରିବାର କିମ୍ବା ହେବାର ନାହିଁ ବୋଲି ଏକ ନିର୍ମମ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଆମର ଯାବତୀୟ ଗ୍ରହଣଶୀଳତାକୁ ଘର ବନ୍ଧା କରି ରଖିଦେଇଛି, ଆମର ଅସଲ ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆମଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତମାନେ ବି ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅନ୍ତଃରହସ୍ୟଟିକୁ ଚିହ୍ନିବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ଥିଲେ । ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଥମାନେ ବି ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଏକ ଅନ୍ତଃପ୍ରେରଣା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ଜଞ୍ଜିତ ହୋଇ ବୁଲୁଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଡରି ନଥିଲେ, ଏକୁଟିଆ ଏକଝୁଟିଆ କରି ବସିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିନଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସଭ୍ୟତାର ସେହି ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟମାନଙ୍କୁ ରାଜାମାନେ ମୋଟେ ସହିଲେ ନାହିଁ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ସହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଭକ୍ତ ବଳରାମ ଦାସ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଭାରେ ବସି ଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିବାର ଦୋଷରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧରା ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ କଣ୍ଟାଳ ସହିଲେ, ଶାସ୍ତି ମଧ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ଆଉଥରେ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଠାକୁରଙ୍କର ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇଥିବାର ଅପରାଧରେ ତାଙ୍କୁ ରଥ ଉପରେ ଅଧିକାର ଜମାଇ ବସିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତର୍ଜ୍ଜିଆ ମାରି ମାଡ଼ ଦେଇ ତଳକୁ ନିକାଳି ଦେଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ସ୍ୱୟଂ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଧର୍ମଗହଳ ଭିତରେ ପଶି ବାଇ ହୋଇ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭକ୍ତ-ମାନଙ୍କୁ ଅଗତ୍ୟା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶକୋଶ ଭିତରୁ ବାହାରି ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ଗିରିକନ୍ଦରମାନଙ୍କରେ ଦୂର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଧର୍ମ ଦରବାରୀ ହୋଇଗଲା, ଭକ୍ତଗୁଡ଼ାକ ଦରବାରୀ ହେଲେ, ଠାକୁର ମଧ୍ୟ ଦରବାରୀ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ୱୀକୃତ ଛତା ଓ ପଇତାଗୁଡ଼ାକ ପାଷଣ୍ଡମାନଙ୍କର ଦେହ ଉପରେ ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ ଶୋଭା ପାଇଲା । ନାମ ଓ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନରେ ଆକାଶଗୁଡ଼ାକ ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଧର୍ମର ଅନ୍ୟ ନାମ ପ୍ରଦର୍ଶନ ହେଲା, ଜିବନର ଅନ୍ୟନାମ କହିଲେ ରାଜ-ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଲାଭ କରାଯାଉଥିବା ପଦଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଲା । ମୁଖ କହିଲେ ସେହି ସୃଷ୍ଟି ଅନୁସାରେ ସଜେଇବା ସବାଆଗ ମୁଖାଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଲା । କ୍ରମେ ତାହା ଏକ ପରମ୍ପରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଓ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଖୋଲର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପୁନର୍ବାର ତା'ର ବିଦ୍ୟାଧିକାର ଦ୍ୱାରା ମହିମାନ୍ବିତ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ପୁନରୁଜ୍ଜୀବନର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍ କବିକୁ ଲାଭ କରିଥିଲା ସତ ମାତ୍ର ନାନାକାରଣରୁ ତାହାର କୌଣସି କମ୍ପନ ପୁରୀର ସିଂହଦ୍ୱାର ଯାଏ ପହଞ୍ଚି ପାରି ନଥିଲା । ମହିମାଧର୍ମ ସମାଜର ଅସହାୟମାନଙ୍କୁ କହିବା ସହାୟ ଯୋଗାଇଦେଇ ଭେକ ଓ ନିୟମର ବହୁଳତା ଭିତରେ ସଜେଇବା ଭଳି ଶୀତଳ ହୋଇ ରହିଗଲା । ମହୋଦଧି-ତଟର ଧର୍ମ ତଥାପି ଦୂରର ସେହି ସାମନ୍ତଧର୍ମ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧ କହିଛନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି, ସହସ୍ରାର-ରୂପୀ ପରମଥଳ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ସର୍ବୋପରି "ନିଶବ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମ ଅନାଦି ପରମ ଦାରୁସ୍ୱରୂପେ ବିଜୟେ" ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ସବୁ ବାଟର ଶେଷରେ ସବୁ ସାଧକ ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ଥଳରେ ଆସି ପହଞ୍ଚନ୍ତି, ସେହି ଥଳଟିର ପ୍ରତୀକ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ମୋର ଜଳବିନ୍ଦୁଟିକୁ ଯିଏ ମହୋଦଧି-ସଂଗମର ପୁଣ୍ୟ

ଆଣି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେଇ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ସେହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଏହି ଜୀବନରେ, ଆମର ଏହି କାୟାର ଅବସ୍ଥିତି ଭିତରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ହୁଏ, ଏହିଠାରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଠାବ କରିବାକୁ ହୁଏ । ତପସ୍ୟା କହିଲେ ସବାଆଗ ଏହାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ, ଯୋଗସାଧନାର ଯାବତୀୟ ଧନ୍ଦା କେବଳ ଏଇଥିପାଇଁ, ଯୋଗୀ ହେବାପାଇଁ; ସଂସାରକୁ ବର୍ଜନକରି କପଟୀ ଅନ୍ତବାକ୍ ହେବାପାଇଁ ଯୋଗର ଉଆଣ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କୁ ଏହି ଶରୀର ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିବା ପାଇଁ ଯାବତୀୟ ସାଧନା ଏବଂ ଗୁରଣା । ତେଣୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଆମର ଏହି ଶରୀରକୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କ 'ବିରାଟ ଗୀତା'ରେ ସେହି ଶରୀରକୁ ବଡ଼ଦେଉଳ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ମାତ୍ର, ଅସଲ୍ ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ଅସଲ୍ ଆଖିରେ ଦେଖିଲେ ଏହି ସବୁଯାକ ହେଉଛି କେବଳ ମାର୍ଗ । ସ୍ୱର୍ଗର ଦ୍ୱାର, ବିମୋଚନର ଦ୍ୱାର, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ମାର୍ଗ । ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ବି ମାର୍ଗ, ପୁଣ୍ୟଦେଉଳ ବି ମାର୍ଗ, ତା' ଭିତରେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ-ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ମାର୍ଗ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧିର ଗୋଟିଏ ସ୍ତରକୁ ଆସି ପଞ୍ଚସଖା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବି ଡେଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଆପଣା ପରିଚୟର ପରିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇ, ଆପଣାର ଅନୁଭବକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅପରୋକ୍ଷ କରି ଓ ଆହୁରି ଗଭୀର ସ୍ପର୍ଶ ଦେଇ ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଆପଣାର 'କଳପୂତ ଗୀତା'ରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂରତିକୁ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତିରୂପେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କୁ ସିଏ ସମଗ୍ରତଃ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ବଳଭଦ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭାଇ ନୁହନ୍ତି, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ସ୍ୱ । ସୁଭଦ୍ରା ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀ ନୁହନ୍ତି, ସୁଭଦ୍ରା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଙ୍ଗଦେହ । ଏବଂ, ତିନିଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ରୂପରେ ଗୁନ୍ଥାଇ ରଖିଥିବା ବନ୍ଧନ ହେଉଛି ସୁଦର୍ଶନ । ଏହି ବ୍ୟଞ୍ଜନା-ଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ସିଧା ବେଦାନ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତିଅତୀତ ସତ୍ୟଦର୍ଶନର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ପରମ ସତ୍ୟର ସନ୍ତକ । ସୃଷ୍ଟିର ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ସେହି ସତ୍ୟର ପୁରୁଷରୂପ ହେଉଛନ୍ତି ବଳଭଦ୍ର । ସୁଭଦ୍ରା ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି, ସୃଜନକାରିଣୀ ଶକ୍ତି, ସୃଷ୍ଟି । ଏବଂ, ସେହି ଲୀଳାଟିକୁ ବିଶ୍ୱର ଆକାର ଦେଇ ଏକାଠି ସମ୍ଭାଳି ରଖିଥିବା ଚନଗୁଣର ପ୍ରତୀକ ହେଉଛି ସୁଦର୍ଶନ । ଅର୍ଥାତ୍, ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ରୂପଟି ହେଉଛି ଜଗନ୍ନାଥ । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିର ଆଗ୍ରହ ରଖିଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିର ସମ୍ପଦ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ପାଞ୍ଚୋଟି ଉପାଦାନ; ପାଞ୍ଚୋଟି ବାୟୁ, ପାଞ୍ଚମନ, ପାଞ୍ଚୋଟି ସତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ପାଞ୍ଚ ବୀଜମନ୍ତ୍ରର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଆମ ସାଧନାର କ୍ରମୋତ୍ତରଣ-ପଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ । ସେହି ଅନୁସାରେ ପ୍ରଥମ ଚାରି ଗୋଟି ବୀଜର ପ୍ରତୀକ ହେଉଛନ୍ତି ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ସୁଦର୍ଶନ । ପଞ୍ଚମ ଏବଂ ସର୍ବଶେଷ ବୀଜମାନ ହେଉଛି ବିନ୍ଦୁବ୍ରହ୍ମ । ସେଇ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜ୍ୟୋତି ସେପାଖର ଜ୍ୟୋତି, ସିଏ ଅବିଦ୍ୟା ସେପାଖର ବିଦ୍ୟା । ସକଳ ଅଜ୍ଞାନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିବା ପରମ ଜ୍ଞାନ । 'ନିତ୍ୟରହାସ'ର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଆମକୁ ଏହି କଳ୍ପନାର ତୁଙ୍ଗତମ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିର ଆଭାସ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ନିତ୍ୟରହାସର ସ୍ଥଳରେ କାଳ ଲୋପ ପାଇଛି, ଯାବତୀୟ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ ପରାଭବ ଲାଭ କରିଛି । ସେହି ରାଜ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ଅପହଞ୍ଚ ରାଜ୍ୟ, ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ରାଜ୍ୟ । ସେହିଠାରେ କଳ୍ପବଟ । ସେଇ ହେଉଛି ଦେବନାଶନ ବଟ, ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ସେହିଠାରେ ବିଲୟ ଲଭିଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂରତି ସେଠାରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମୂରତି, ଗୋଟିଏ ଚେତନା, ଗୋଟିଏ ଉନ୍ମେଷଣା, ସେଠାରେ ଏ ମାର୍ଗ କିମ୍ବା ସେ ମାର୍ଗ ଆଦୌ କୌଣସି କାମ ଦେବନାହିଁ । ସେଠାକୁ ଅଣସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଯିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ 'ଗରୁଡ଼ ଗୀତା' ବହିରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯାବତୀୟ ମାର୍ଗ ଦେଇ ଆମେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ସକାଶେ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ, ଏସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭିତରୁ ସିଏ ଆଦୌ କୌଣସିଟି ନୁହନ୍ତି । ସିଏ ବ୍ରହ୍ମ ନୁହନ୍ତି, ଆଦିମାତା ନୁହନ୍ତି, ସହସ୍ରାର ଉପରେ ବିରାଜିତ ଆଉ କୌଣସି ଦେବତା ବି ନୁହନ୍ତି । ସିଏ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ନୁହଁନ୍ତି । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ଜ୍ୟୋତି । ସେହି ଅସଲ ଜ୍ୟୋତି କେବଳ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି । ସେଠି କେବଳ,

> ଜ୍ୟୋତିରୁ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶ,
> ଜ୍ୟୋତିକି ଘେନି ଜ୍ୟୋତି ଉଦେ ହୋଇଛି,
> ଜ୍ୟୋତି ସର୍ବଠାରେ ଶେଷ ।

ଏହି କଳ୍ପନା ଗୁଡ଼ିକ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦୂର, ପଣ୍ଡିତକୁ ଦୂର, ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଦୂର, ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ଦୂର । ସଂସ୍କୃତବେଳିଆ ବାକ୍ବିଗରମାନଙ୍କ ଅତିଶ ଅନେକ ଦୂର । ତେଣୁ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରହସ୍ୟ ମୂଳତଃ ଏକ ଅନୁରାଗର ରହସ୍ୟ । ସବାଆଗ ଆମ ନିଜ ଅନୁରାଗର ରହସ୍ୟ । ଆମ ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁଠି, ଆମ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ସେଇଠି ।

—୦—

୧୨।୧।୮୯

ଓଡ଼ିଶାରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାର ନବବିକାଶ

ଆମେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ତିନୋଟି ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା । ପ୍ରଥମତଃ, ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ; ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ କେବଳ ଅତୀତକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ, କେବଳ ବହିପତ୍ର ଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ମନ୍ଦିର, ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ସେଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ ଖୋଳା ହୋଇ ରହିଥିବା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଏବଂ, ତୃତୀୟ କଥାଟି ହେଉଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତି ଭିତରେ ଯେପରି ଏକ ପରମ୍ପରା ରହିଛି, ସେହିପରି ସେହି ପରମ୍ପରାର ଏକ ନବବିକାଶ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମୂଳଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି,—ମାତ୍ର ତା' ସହିତ ଏକ ସତତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସତତ ଗତିଶୀଳ କରି ରଖିଥିବା ଏକ ଅନୁପ୍ରେରଣା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ବିଶଦ ଭାବରେ କହିଲେ, ସଂସ୍କୃତି ଆଦୌ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ, ଏଥିରେ ତୋ'ର ନାହିଁ କି ମୋ'ର ନାହିଁ; ଉଚ୍ଚ ବା ନୀଚ ତୁଳନା କରିବାର କିଛି ନାହିଁ, ତାହାରେ ମାପି ଅଳପ ବା ବହୁତ ବୋଲି କହିବାକୁ ବି ନୁ' ନାହିଁ । କାରଣ, ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ସବା ଆଗ ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ବୁଝାଏ; ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଅନ୍ତଃପରିଧି ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଦେଉଥିବା କେତୋଟି ଅଧ୍ୟାତ୍ମକୁ ବୁଝାଏ,—ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଏକ ସମଗ୍ର ଗୁଣାତ୍ମକତାକୁ ବୁଝାଏ । ହୁଏତ ଏକ ଅନ୍ତଃପ୍ରସାରକୁ ବୁଝାଏ, ଗଭୀରତାକୁ ବୁଝାଏ ।

ଆମେ ଯାହାକୁ ଆମର ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହୁଛୁ, ତାହା ଯେ କେବଳ ଥିଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଅଛି ଓ ଆମକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଚିହ୍ନିତ କରିଦେଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ବିଜ୍ଞଜନମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଆମର ଏଠାରେ ଯାହାସବୁ ଥିଲା, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଅଙ୍ଗୁଳିନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଆମ ଋଗ୍‌ବେଦକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି, ପୁରାଣ ଓ ଉପନିଷଦକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି

ଦେଉଳ ଓ ଦୁଅଁମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଗୋଟାଏ କଳ୍ପନା ମଣ୍ଡିତ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଉହର ବଡ଼ ବଡ଼ ଖଣ୍ଡକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟତାଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ଆମେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ପାଇଛୁ । ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମର । ଯେତେବେଳେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଭୂମି ଉପରେ ଆପଣା ଭିତରକୁ, ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ଅଥବା ଚାରିପାଖକୁ ଅନାଇଲେ ଆମକୁ ଅଖି ଅଟକିଗଲା ଭଳି ପ୍ରାୟ କିଛି ହେଲେ ଦେଖା ଯାଏନାହିଁ, ଆମେ ସେତିକି-ବେଳେ ପଛକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତୀତ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇବା ସକାଶେ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପ୍ରଲୋଭନ ଅନୁଭବ କରିଥାଉ । ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଯାହାର ସାହସ ପାଉନଥାଏ, ସେଇ ତା'ର ଅତୀତକୁ ଦଶଗୁଣ ଫୁଲାଇକରି ଦେଖାଇହୁଏ । ନିଜର ବୋଲି କହିବାକୁ କୌଣସି ନାଆଁ ନଥିଲେ ମଣିଷ ବାପର ନାଆଁ କହି ବାହାଦୁରି କରେ ଏବଂ ସେଇଥିରୁ କେତେ ଖୁସୀ ପାଏ । ଏସବୁ ଅଯୋଗ୍ୟ-ମାନେ କରନ୍ତି, ଚତୁରମାନେ କରନ୍ତି,— ପଳାୟନପନ୍ଥୀମାନେ କରନ୍ତି । ଅସଲ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ରହିଥିବା ମଣିଷ ଆପଣାର ସଂସ୍କୃତିକୁ ପହୁଣ୍ଡ ପହୁଣ୍ଡ କରି ବଞ୍ଚେ, ସିଏ ନିଜେ ତା' ସଂସ୍କୃତିର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସର୍ଜକ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାହକ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲେ । ତା'ର ସଂସ୍କୃତି ସତେଅବା ଏକ ଜଳବାୟୁ ପରି ହୋଇ ତାକୁ ବେଷ୍ଟିତ କରି ଧରିଥାଏ । ତା'ର ସକ୍ରିୟ ଅତୀତ ତା'ର ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ପରିପ୍ରେରିତ କରି ରଖିଥାଏ । ତା'ର ଭଣ୍ଡାରରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସ୍ୱବମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ତା'ର ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୂମିଟିର ନୂତନ ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକର ପରିପୂରଣ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ପରମ୍ପରା କହିଲେ କେତେବେଳେ ହେଲେ କୌଣସି ଘାଣ୍ଟିଗୁଳା କମ୍ବା ଗୋହିରିଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ବୁଝାଏନାହିଁ । ପରମ୍ପରା ବି ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଥାଏ, କ୍ରମବିକଶିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଚେର ପରି ହୋଇ ସଂସ୍କୃତିରୂପୀ ବୃକ୍ଷଟିକୁ ମଜବୁତ କରି ଧରିଥାଏ ଏବଂ ତେଣେ ଡାଳପତ୍ରର ସମ୍ପଦସମ୍ଭାର ରୂପେ ଆକାଶ ମଧ୍ୟକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ଆପଣାର ଚେରଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଗଛ ବାହାରକୁ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଠିଆହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ରହିଥାଏ । ଏହି ସ୍ଥିରତାର ପ୍ରତୀତି, ତାହାହିଁ ପରମ୍ପରା । ମାତ୍ର ତା' ଭିତରେ ତଥାପି ଏକ ସତତ ଗତିଶୀଳତା ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ନୂଆ ମାଟି ପଡ଼ୁଥାଏ, ପୁରୁଣା ମାଟି ଭୁସୁଡ଼ି ଯାଉଥାଏ । ପୁରୁଣା ଖୋଳଗୁଡ଼ାକ ଝଡ଼ିପଡ଼ି ନୂଆ ଦେହ ଲାଗି ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗଛ ଭିତରେ ଯେପରି

ପ୍ରାଣର ଏକ ସତତ ଏବଂ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରବହମାନତା ରହିଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚେଷ୍ଟା, ଆମେ ଚେରକୁ ଦେଇ ଗଛକୁ ଚିହ୍ନିବା ନା ଏହି ପ୍ରବହମାନତା ଓ ସତତ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନତା ଦେଇ ଗଛକୁ ଚିହ୍ନିବା ? ଯେଉଁ ଚିହ୍ନିବା ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଚେରଗୁଡ଼ିକ ଓ ଅନ୍ୟ ପାଖଟିରେ ପ୍ରବହମାନତାର ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଏକାବେଳେକେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ, ତାହାହିଁ ଅସଲ ଚିହ୍ନିବା । ପରମ୍ପରାକୁ ତା'ର ବିକାଶମାନତାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀଟି ଉପରେ ଚିହ୍ନିବା, ତାହା ହେଉଛି ଅସଲ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟି ।

ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ସବାଆଗ ଗୋଟିଏ ଭୂଇଁକୁ ବୁଝାଏ । ଏହି ଭୂଇଁକୁ କେହି ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ଚିହ୍ନିବା ଆଗରୁ ଏଠାରେ ସବାଆଗ ମଣିଷମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏକ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ଥିଲା । କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଉପରେ ସେହି ଜୀବନର ସଦର ଓ ମଫସଲଗୁଡ଼ିକ ମୀମାଂସିତ ହେଉଥିଲା । ଏବଂ, କେତୋଟି ପାରସ୍ପରିକ ଜୀବନମୂଲ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ବି ହେଉଥିଲା । ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଗୋଟିଏ ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଏକାଠି କରି ଧରି ସତତ ଉକୁଟି ଯାଉଥିବା ସମଗ୍ର ରଙ୍ଗଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଆମକୁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଏକକ ଅବବୋଧଟି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି ଜାଣିବା ।

ଏହି ଭୂମିରେ ସବାଆଗ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନେ ଥିଲେ । ତା'ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ପଟୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ ଆସିଲେ । ତା'ର ଅନେକ ପରେ, ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଦୁଇ ଶାଖାରେ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ପଟୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ଭାରତ-ବର୍ଷର ସାଂସ୍କୃତିକ ସମଗ୍ରଗଠନଟି ବିଷୟରେ ଏପରି କୁହାଯାଉଛି ଯେ, ଏଥିରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଭ୍ୟତା ଭୂମିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଭ୍ୟତା ଏଥିରେ ହୃଦୟର ସଂସ୍ଥାପନା କରାଇଛି ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ମସ୍ତିଷ୍କଟିଏ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶା ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି ଢଙ୍ଗରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗବେଷକମାନଙ୍କର ମତରେ ଉତ୍କଳ ଓ କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ମୂଳରୁ ଆସିଛି । ତୋଷଳ ଓ ଧଉଳି ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଦିକାଳର ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଶବ୍ଦ । ଲିଙ୍ଗପୂଜା ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କର । ଲଙ୍ଗଳ ମଧ୍ୟ ସେହି ସୂତ୍ରରୁ ଉଦ୍ଭାବିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ହୁଏତ ଏପରି ବି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ କୃଷିବିଦ୍ୟା ଜାଣିନଥିଲେ । ସେମାନେ ଭାରତକୁ ଆସି ଏହି ଭୂମିର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ କୃଷିବିଦ୍ୟା ଶିଖିଲେ ଓ

ଏକ କୃଷି ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ସାଧନ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି, ଯାବତୀୟ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାର ମୂଳ କଳ୍ପନା ଭିତ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଂସ୍କୃତିରୁ ପାଇଛନ୍ତି ।

ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ଆମେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଛୁ । ଦେବୀ ପୂଜାର ଆକୃତି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କର ହିଁ ଥିଲା । ନାନା କାରଣରୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂମିଶ୍ରଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକତର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ଓଡ଼ିଶାକୁ ଉତ୍ତରପଟରୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣରୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ଆସିଛି । ଅଶୋକଙ୍କର କଳିଙ୍ଗ-ଅଭିଯାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବତଃ ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମି ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ଅାର୍ଯ୍ୟେତର ଜୀବନସଂସ୍କୃତିର ଭୂମି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ବାହାରେ ଥାଇ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ଅପବିତ୍ର ଭୂମି ବୋଲି କହି ଏକ ନିମ୍ନ ଆଖିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଉଡ୍ରଭାଷାକୁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଭାଷାର ମେଳରେ ସାମିଲ୍ କରି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ଏହି ଭୂମିକୁ ଆସିବା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରହିଥିଲା । ଏବଂ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଘରକୁ ଫେରି ପୁନର୍ବାର ଶୁଦ୍ଧି ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବାମୂଳ ଭାଷା ଏହି ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ପରିବାରର ଭାଷା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ମଣିଷମାନେ ଏଠାରେ ଘରେ ସେହିସବୁ ଭାଷା କହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମୋଟ ଜନପରିମାଣର ପ୍ରାୟ ଦ୍ୱିଶଭାଗରୁ ଭାଗେ । ତା'ପରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷା ଆସି ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମିଶିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଉଡ୍ରଭାଷା ହୁଏତ ସେହି ସମ୍ମିଶ୍ରଣର ଏକ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତିକାଳୀନ ରୂପ । ସେଇଟି ସହିତ ଆର୍ଯ୍ୟପ୍ରାକୃତ ଅର୍ଥାତ୍ ଅପଭ୍ରଂଶ ମାଗଧୀ ଓ ସୌରସେନୀ ମିଶି ଆମ ପ୍ରଥମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଆଦ୍ୟ ପିଣ୍ଡଟି ସଂଗଠିତ ହୋଇଆସିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ କାଳକ୍ରମେ ଅଧେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଧେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଲିପିର ସନ୍ତକକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ଆମ ରାଜାମାନେ ଉତ୍ତର ଅପେକ୍ଷା ନୁହନ୍ତି, ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆମର ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ କଳା,—ଏହି ନଦୀଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଥିବା ସଂସ୍ରବମାନେ ନାନାଭାବେ ପୁଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ସମ୍ପନ୍ନତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯେତେ ଯେତେ ଧର୍ମଗୁରୁ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆସିଛନ୍ତି,

ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ଆମ ସଂସ୍କୃତିଘରର ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡ଼ିକୁ ମଜବୁତ କରାଇଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀର ତାମିଲ୍ ଅଲ୍‌ୱାର୍‌ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ସଂପର୍କଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଏମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଶୈବଧର୍ମ ଆଣିଛନ୍ତି, ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାର ନାନା ମାର୍ଗ ଓ ବେଦକୁ ଆଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଛନ୍ତି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏହି ଦକ୍ଷିଣୀ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସଂସ୍କୃତଭାଷା ମଧ୍ୟ ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଛି । ଏବଂ, ଆମର ଦେବପୂଜା ଓ ଦେବ-ସ୍ଥାନର କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ତଦନୁରୂପ ଭାବରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ତଥା କୁସୁମିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରଥମେ ଜଙ୍ଗଲରେ ଥିଲେ । ଜଙ୍ଗଲରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ମାନଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବତା ଥିଲେ । ଅପୌତର ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିଛନ୍ତି ଓ ଏହିପରି ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ମନ୍ନାଥରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି କଳା ଠାକୁର, ସିଏ ଗୋଷ୍ଠୀପୂଜା ଆଦିବାସୀ ଦେବତାନୁଭବରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଠାକୁର । ବଳଭଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଶଙ୍କର୍ଷଣ, ଶିବ,-ତେଣୁ ଅପୌତର । ସୁଭଦ୍ରା ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ । ସୋମକୁଳୀ ଓ ଗଙ୍ଗମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କଲାଗି ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବମତର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟର ସମୟରେ ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଅନୁମତି ପାଇ ପୁରୀରେ ମଠ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି, ଆପଣା ବିଜୟର ସଙ୍କେତ ରୂପେ ସେମାନେ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଆଚାରର କେତେକ ବିଧିକୁ ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଆଣି ପୂରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏପରିର ଅନ୍ତର ପୂର୍ବରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଜୈନ ଓ ବୌଦ୍ଧ ରାଜାମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ରୂପୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ମଧ୍ୟରେ ଜୈନ ତତ୍ତ୍ୱ ପଶିଛି, ବୌଦ୍ଧ ଦନ୍ତକଥାମାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ଏହି ସବୁଯାକର ମିଶ୍ରଣରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ କ୍ଷେତ୍ରର ଐତିହ୍ୟଟି ସତେଅବା ଏକ ଦିବ୍ୟଗୁମ୍ଫରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଏକ ବହୁମିଶ୍ରଣର ସ୍ମାରକ ହୋଇ ରହିଛି । ତେଣୁ ସିଏ ଲାଗିଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆଣିଛି । ସମସ୍ତେ ମିଶି ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ଠାକୁର ବୋଲି ଉପାଧିଟିଏ ବି ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦାଣ୍ଡକୁ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସବା ଉପରେ, ସାଧକମାନଙ୍କ ଲାଗି, ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧ୍ୟାତ୍ମରେ ବାସନା ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଲାଗି ସେହି ଠାକୁର ଜଗତର ନାଥ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଓ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ମଝିରେ ଓଡ଼ିଶା ହେଉଛି ସଂସ୍କୃତିର ଭୂମିରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ସେତୁ ପରି । ତାହାହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ

ଗୌରବ । ଏହି ଗୌରବଟି ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ କାଳ କାଳ ଧରି ଏକ ସହଜ ମିଶ୍ରଣ ଓ ଏପରିକି ସମନ୍ୱୟର ମଧ୍ୟ ବାହକ ହୋଇ ରହିଛି । ଅନେକ ସଂଘାତ ଲାଗି ମଧ୍ୟ କାରଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଏଠାରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ବୌଦ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘାତ ହୋଇଛି, ବୈଷ୍ଣବ ଓ ଶୈବ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘାତ ହୋଇଛି । ହୁଏତ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟେତରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ସଂଘାତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଅଟବୀଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନପତିମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଦିମ କାଳରୁ ରହିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ବିଜୟୀମାନେ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ଏବଂ ରାଜ୍ୟାଧିକାର କରିଛନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କୁ ବି ହତ୍ୟା କରାଯାଇଛି, ମାଡ଼ ଦେଇ ଘଉଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଶିବଲିଙ୍ଗ ରୂପେ ସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି । ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିଦେଇ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀ ମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାପନ୍ନ ଭାବରେ ଥୋଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତେ ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି ବୁଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଓ ବୁଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ହୋଇ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ରାଜାମାନଙ୍କର ଖିଆଲ ଅନୁସାରେ ଏସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଛି । ଏବଂ, ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଅନୁରକ୍ତି ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ରାଜାମାନେ ଆପଣାକୁ ସ୍ୱପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିଲେଖମାନଙ୍କରେ ପରମମାହେଶ୍ୱର, ପରମସୌଗତ, ପରମ ଭାଗବତ ଓ ପରମଦୈବତ ପ୍ରଭୃତି କେତେକେତେ ନାମରେ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତ କରାଇଛନ୍ତି । ବାନା ଉଡ଼ାଇଛନ୍ତି । ବାନା ବୁଡ଼ାଇଛନ୍ତି ।

ବୌଦ୍ଧ ଜାତକରେ ରହିଛି ଯେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କଳିଙ୍ଗ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଅତି ଦରିଦ୍ର ରାଜ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏଠାରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ବୃଷ୍ଟି କରୁନଥିଲେ ଓ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ପ୍ରଜାଗଣ ରାଜା ଓ ଅମାତ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରାସାଦତୋରଣ ସମ୍ମୁଖରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଅନ୍ନ ଲାଗି ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବୃଷ୍ଟି ସକାଶେ କୌଣସି ଦୈବକୃପାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହୁଥିଲେ । ଗଙ୍ଗମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ କେତେ ପ୍ରକାରର କର ବସୁଥିଲା । ଜମିବାଲାଙ୍କ ଉପରେ କର ବସୁଥିଲା, ଜମି ନଥିଲାବାଲାଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ କର ବସୁଥିଲା । ହଳଲଙ୍ଗଳ ଉପରେ କର ଥିଲା । ଅନ୍ଧାରୁଆ କର ଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟାନ୍ଧାରୁଆ କର ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଆମ୍ବ ଏବଂ ମହୁଲଗଛ ଉପରେ ରାଜାଙ୍କର ଅଧିକାର ରହିଥିଲା । ଘାଟ, ଜଳଭଣ୍ଡାର, କୂପ, ତଡ଼ାଗ ଓ ଓ ବାର୍ମ୍ମିଗୁଡ଼ାକ ସକାଶେ ବି କର ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ମାଛ ଧରିବା ଓ ଶିକାର କରିବା ପାଇଁ ହସ୍ତୀ ଦଣ୍ଡ ଓ ଅଶ୍ୱଦଣ୍ଡ ଗଣିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ରଜା ଦେବତାପ୍ରାପ୍ୟ ଥିଲେ, ଯାବତୀୟ କର ରଜାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରଜାମାନେ ଅତି ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ରାଜାମାନେ

ଯୁଦ୍ଧାଭିଯାନରେ ଯାଉଥିଲେ, ଶତ୍ରୁରାଜ୍ୟମାନ ଲୁଣ୍ଠ କରୁଥିଲେ ଓ ଲୁଣ୍ଠନରୁ ସଂପ୍ରାପ୍ତ ବିପୁଳ ଧନରାଶିରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଉଥିଲେ ।

ଆଦିବାସୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ଆଟବିକ ଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ପରାଭବ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ପରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ଶୂଦ୍ର ରୂପେ ଗଣା ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ସୂତ୍ରରେ ଆଉଟିକେ ଆଗକୁ ଯାଇ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆଟବିକ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ସେକାଳେ ଏହି ଭୂମିରେ ଶୂଦ୍ରମାନେ ପଶୁମାଂସ ବିକ୍ରୟ କରୁଥିଲେ, ପକ୍ଷୀ ଶିକାର ଓ ଧୀବରବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ ଜାତିମାନେ ଏହି ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ପଶୁମାଂସ କ୍ରୟ କରି ଭକ୍ଷଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଶୂଦ୍ର ହେଉ ନଥିଲେ । ଚଣ୍ଡାଲମାନେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବସତି ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ବାହାରେ ରହିଥିଲା । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ସ୍ପୃଶ୍ୟ ଓ ସବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ସାରଳା ମହାଭାରତରୁ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତ କୃଷକମାନେ ସକଳ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅକୃଷକ ଭୂମିମାଲିକମାନଙ୍କର ଭୂମିକୁ କର୍ଷଣ ଓ ଆବାଦ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକମାନଙ୍କର ଜମିରେ ମୂଲ ଲାଗି ନିମ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ଅଭାଗ୍ୟମାନେ ସଂସାର ପାର ହେଉଥିଲେ । ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ଗ୍ରାମସମିତି ରହିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଭୂମିହୀନ ଭୂମିଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଏହି ସମିତିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଭାଗ ନଥିଲା, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାଲାଗି କୌଣସି ଅଧିକାର ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଧନୀ ଓ ସମ୍ପନ୍ନତରମାନେ ନଗରମାନଙ୍କରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏବଂ, ଏକ ଅଭିଲେଖର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାରେ, ସେମାନଙ୍କର ଧବଳବର୍ଣ୍ଣ ଅଟ୍ଟାଳିକାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନଗରର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା । ଗଙ୍ଗାବଂଶର ରାଜଧାନୀକୁ ଦେଖିଲେ ତାହା ଏହି କାରଣରୁ ସତେଅବା ଏକ ସ୍ୱର୍ଗପୁର ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲା ଓ ବର୍ଷର ସକଳ ଋତୁରେ ସୁଖପ୍ରଦ ଓ ରମଣୀୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଦରିଦ୍ର ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଉପସଂହାରରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଠିକ୍ ଏହି ରୀତି ଅନୁସାରେ ହିଁ ମନ୍ଦିରର ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟ ଦୁଇଫାଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ଆସି ଆମେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚିଯାଇ ପାରିବା । ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜିକ ଇତିହାସରେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଯୁଗ । ପଞ୍ଚସଖା ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ଅଥଚ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର କର୍ତ୍ତା ହିଁ

ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ଅତି ପାଖରେ ଆମର ଦେହ ଭିତରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ବଳରାମ ଦାସ 'ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୂଗୋଳ' ଲେଖିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଗୋଡ଼ତଳେ ନଦୀ ମାଟି ରହିଥିଲା । ମୂର୍ତ୍ତି ମଣିଷମାନେ ରହିଥିଲେ । ସେହି ମଣିଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଏକ ଚଳମାନ ସମାଜ ରହିଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ସେହି ସମାଜର ପାହାଚଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲେ । କେବଳ ଜ୍ୟୋତିରୁ ହିଁ ମଣିଷମାନଙ୍କ ସମେତ ଏହି ସବୁକିଛି ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ବୋଲି ଆଉଜଣେ ସଖା ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ଜାତି ମାନିଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଥୋକେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଶୂଦ୍ର କହି ତଳେ ରଖା ଯାଇଥିଲା ଓ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଯାବତୀୟ ସମ୍ମାନ ତଥା ସମ୍ଭବରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖା ଯାଇଥିଲା, ପଞ୍ଚସଖା ଆପଣାକୁ କେବଳ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ସେହି ସମାଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ଶୂଦ୍ରର ଭାବ ହେଉଛି ସେବକର ଭାବ, ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତର ଭାବ । ତେଣୁ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ପାଠକ ଓ ଜନ୍ମ ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଜାତିର ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ପଞ୍ଚସଖା ଆପଣାକୁ ଶୂଦ୍ରବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଦାସ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସମାଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରପଠନର ଅଧିକାର ଦେବାଲାଗି ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତ ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ, ହରିବଂଶ ଓ ଗୀତା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖି ଥୋଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆଗରୁ ସାରଳା ଦାସ ପ୍ରଥମ ସାହସୀ ରୂପେ ଏହି ଦିଗରେ ବାଟ କାଢ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ଆମକୁ ସେହି ବାଟରେ ଆହୁରି ଅନେକ ବାଟ ଆଗକୁ ନେଇଗଲେ । ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମର ଇତିହାସରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଚେତନା ଓ ଉଦ୍ୟମ ସାଂସ୍କୃତିକ ବୃହତ୍ତ-ପରମ୍ପରାଟିର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇରହିଥିଲା ।

ସନ୍ଥ-ପରମ୍ପରାରେ ଆଉ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ଆଗକୁ ଗଲେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଓ ପୁଣି ଶହେବର୍ଷ ପରେ କବି ଭୀମ ଭୋଇ । ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର ଥିଲେ, ରାଜାରୁ ସନ୍ଥ ହେଲେ, ଅନିକେତ ହେଲେ । ଆଉଜଣେ ଦରିଦ୍ର ଆଦିବାସୀ ଥିଲେ । ସୋପାନ ଉଠି ନେଇ ପାଇଲେ, କବି ଓ କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ ହେଲେ । ଏମାନେ କୌଣସି ଭେଦ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ସକଳ ବ୍ୟବଧାନକୁ ଗୀତରେ ହସି ଉଡ଼ାଇଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ତଳେ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରଣ ଆଣି ସମାଜର ସମ୍ବନ୍ଧଗତ ଜୀବନରେ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମମୂଳ ସମାନତା ଓ ଆତ୍ମୀୟତା ଆଣିବାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ । ଅନ୍ତର୍ଗତରେ ଭଜିବା ଓ ଅନୁଭବରେ ହେଜିବାକୁ ହିଁ ଭୀମଭୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି

ଯଥାର୍ଥ ବାଟ ବୋଲି କହିଲେ । ନିଜ ମୁକ୍ତିର ସମ୍ଭାବନାକୁ ପାତପଛରେ ରଖି ଜଗତଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଜୀବନୋତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ହିଁ ସେ ଯଥାର୍ଥ ମୁକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଅଲେଖକନର ମାର୍ଗ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପରିପକ୍ୱତା ଲାଭ କଲା । ତଦ୍‌ଭବ, ତତ୍ସମ ଏବଂ କଥା ଦେଶଜ ଭିତରେ ଆଉ କୌଣସି ଦୂରତା ରହିଲା ନାହିଁ । ସାରଲା ଦାସ କେତେ କୁଆଡ଼ୁ ପାଉଁଟି ଭାଷାର ଯେଉଁ ମୂଳଦୁଆଟି ପକାଇଥିଲେ, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କଠାରୁ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବି ଆସିଥିବା ପ୍ରବାହ-ସମ୍ପଦଟି ଦ୍ୱାରା ସେହି ମୂଳଦୁଆର ମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ତ ହେଲା । ଭାଷାର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା, ଭାଷାର ଐକ୍ୟ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଐକ୍ୟ ତଥା ନୈକଟ୍ୟ ଲାଗି ବାଟ କଢ଼ାଇ ଆଣିଲା ।

ମାତ୍ର, ଏଣେ ସନ୍ଥମାନେ ଲୋକଦାଣ୍ଡରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ତେଣେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ରାଜଦାଣ୍ଡରେ ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଜସଭାମାନଙ୍କରେ ବସିଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ଥିଲେ ଅଥବା ରାଜାଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜକୀୟ ଅବକ୍ଷୟର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସନ୍ତକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସାନ ରାଜାମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ସକାଶେ ସେମାନେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରସରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କାବ୍ୟମାନ ଲେଖିଲେ, ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଆଣି ସେହି ହଣ୍ଡା ଭିତରେ ବତିଶ ଗୀତ- ରସରେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ରାନ୍ଧିଲେ, ବୃଦ୍ଧ ଓ ରସିକମାନଙ୍କର ମନ ତୋଷିଲେ । ହୃତଶକ୍ତି ଓ ହୃତବୀର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ସେତେ-ବେଳେ ମୁଲକଟାଯାକ ନରଖର ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଏହିସବୁ ଦ୍ୱୀପ-ମାନଙ୍କରେ କାବ୍ୟର ମଣ୍ଡନ ପିନ୍ଧାଇ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ବନରୀ ପରି ନଚା ଯାଉଥିଲା । ନାନା ଅଳଙ୍କାରରେ ମଣ୍ଡିତ କରାଇ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ଗୋଟାପୁଢ଼ା କାମିନୀପ୍ରାୟ କରିବାରେ ପ୍ରାୟ ସକଳ ଶ୍ରମ ଖରଚ ହେଉଥିଲା । ଭାଷା ମାଟି ଛାଡ଼ିଗଲା । ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚଳଣି ନଥିବା ଅଭିଧାନିକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦମାନ ପୂରି ହୋଇ ଭାଷାକୁ ବଡ଼ ବିକୃତ କରି ଦିଆଗଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଦିନଠାରୁ ସାଧୁ ଓ ଅସାଧୁ ଭାଷା ଭିତରେ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଂକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି କରିଗଲା । ସେହି ରୋଗ ହୁଏତ ସେଇଦିନୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମପାଏ ମଧ୍ୟ ଚାଲି ଆସୁଛି । ଆମର ପିଲାମାନେ ଘରେ ଗୋଟାଏ ଭାଷା କହୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍କୁଲରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଭାଷାରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ବହିଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ସମାଜର ବୃହତ୍ତର ବର୍ଗ ଅସାଧୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବହି ପଢ଼ୁନାହାନ୍ତି । ଆମର ସକଳ ସଂସ୍କୃତିରୁ ବାହାର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଭାଷାକୁ ଦୁଇଭାଗ କରି ରଖିଲେ ସମାଜଟା ମଧ୍ୟ କପର ଶିଷ୍ଟ ଓ ଅଶିଷ୍ଟ ଭେଦରେ ସତେଅବା ଦୁଇ ଭାଗରେ

ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଏବଂ, ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କିପରି ତଳ ଛୁଡ଼ିଯାଏ ଓ କ୍ରମଶଃ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ପାଷାଣ୍ଡ ବିଳାସିତାରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ଏହା ହେଉଛି ତାହାର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ।

ଓଡ଼ିଆ ରଜାଙ୍କ ପରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମୁସଲମାନ ଆସିଲେ, ମରାଠା ବର୍ଗୀମାନେ ଆସିଲେ । ତା'ପରେ ଇଂରେଜ ଆସିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଜରିଆରେ ଇଉରୋପ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଏବଂ, ଆଧୁନିକ ଅବବୋଧର ନୂତନ ସ୍ପର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ଆସି ଆମର ମହଣ୍ଡ଼ ଗୁଡ଼ାକରେ ବାଜିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଆମର ବହୁ ପୁରାତନ ବିଶ୍ୱାସକୁ ତାହା ଅଲପ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିଦେଲା । ବିଜ୍ଞାନର ଆଗମନ ହେଲା, ନୂଆ ଶିକ୍ଷାର ପବନ ଆସି ଆମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ଆମ ଆଖି ଓ ଆମର ଅନ୍ଦାଜଗୁଡ଼ାକରେ ଅକଳ୍ପନୀୟ କେତେ କେତେ ପ୍ରସାରଣ ଘଟିଲା । ଆମର ଅନୁମାନଗୁଡ଼ାକ ସମୁଦ୍ର ଡେଇଁଲା । ଇଉରୋପର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ ଆମର ବାଡ଼ିଭିତରେ ପଶି ଆମ ନିଜ ଧର୍ମ ଓ ଦୃଷ୍ଟିର ନଡ଼ିଆଗଛଗୁଡ଼ାକୁ କେଡ଼େ ଯୋରରେ ଆସି ହଲାଇଦେଲା । କେତେ ପ୍ରକାର ସଂଘାତ ଆସିଲା, କେତେ ସମନ୍ୱୟ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ମନ୍ଥନରୁ ଗାନ୍ଧୀ ବାହାରିଲେ, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ବାହାରିଲେ, ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ବିବେକାନନ୍ଦ ବି ବାହାରିଲେ । କେରଳରେ ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଗୁରୁ ବାହାରିଲେ । ଆମ ସମାଜ ଆଉ ମୋଟେ ସେହି ପୁରାତନ ସମାଜ ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ଆମ ସ୍ଥାନୀୟ ପୋଖରୀଗୁଡ଼ାକରେ ନୂଆ ପାଣି ପଶିଲା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଆପଣାକୁ ଗୋଟାଏ ଜାତି ବୋଲି ଭାବି ଶିଖିଲୁ । ଆମ ଘରଟିର ପୁନରାବିଷ୍କାର କରି ବାହାରିଲୁ, ପାରମ୍ପରିକ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବି ପୁନର୍ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହେଲା ।

ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏହି ହାଓ୍ୱାଗୁଡ଼ାକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଟିକିଏ ଡେରିରେ ଆସିଲା । ଓଡ଼ିଶା ସେତେବେଳେ ସାତ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏଠାରେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଥିଲା, ଗଡ଼ଜାତ ବି ଥିଲା । ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କରେ ଘୋର ରାତି ହୋଇଥିଲା । ସେଇ ମୋଗଲମାନେ ହୁଏତ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପୁରାତନ ନାନା ଭ୍ରମକୁ ଦୂର କରି ଆମର ଏହି ଖଣ୍ଡଟାକୁ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି କହିଲେ । ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଓଡ଼ିଶାର କେବଳ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳଟାକୁ ହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଏହି ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳର ଅଧିବାସୀମାନେ ହୁଏତ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଦମ୍ଭର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଏହି ଅଞ୍ଚଳଟିକୁ ହିଁ ପୂରା ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ଭାବି ଆସିଛନ୍ତି, ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ ତାହାର ଏକ ଉପାଙ୍ଗ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବୋଲି ଭାବି

ଆସିଛନ୍ତି, ଅଧିକ ଚତୁର ବୋଲି ଖ୍ୟାତ ଅର୍ଜିଛନ୍ତି, ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଂଶ ଦାବୀ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେକଥା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଜୀବନଚେତନାର ନୂତନ ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ହାୱା ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି ଉପକୂଳା-ଞ୍ଚଳରେ ଆସି ବାଜିଥିଲା ।

ଇଂରେଜ ଶାସନ ଓ ଇଉରୋପୀୟ ସମ୍ପର୍କ ଆମର କେତେ କ'ଣ କଲା ସିନା, ମାତ୍ର ଆମର ସମାଜଟାକୁ ମୋଟେ ବଦଳାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଉପ-ନିବେଶବାଦୀ ଶାସନଟାକୁ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଭୂମିଗଠନଟା ସତେଅବା ଭଲ ସୁହାଇଲା । ସାମାଜିକ ସୋପାନକ୍ରମରେ ଯେଉଁମାନେ ଉପରେ ଥିଲେ, ନୂତନ ସନ୍ଦର୍ଭଟି ଦ୍ୱାରା ସେହିମାନେ ହିଁ ଉପକୃତ ହେଲେ । ସେଇମାନେ ଇଂରାଜୀ ପାଠ ପଢ଼ିଲେ, ପଇସା କମାଇଲେ, ବାବୁ ହେଲେ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଆତଯାତ ହେଲେ । ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ଧାର ଘର କରି ରହିଲା । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଲେ, ଅକିଞ୍ଚନ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହୋଇ ରହିଲେ । ଅଥଚ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଅସଲ ସନ୍ଦର୍ଭଗୁଡ଼ିକ ଆମର ପୁରାତନ ପ୍ରାଚୀର-ଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ଏଠି ମୋଟେ ଥାନ ପାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଇଉରୋପର ମାନବିକତାବୋଧ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟର ବୋଧ,– ସର୍ବୋପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଦେଖିବାର ସେହି ସର୍ବନିମ୍ନ ସଂସ୍କୃତିଗତ ଶାଳୀନତା, ଏସବୁ କଥା ଆମ ଭିତରକୁ ମୋଟେ ଭେଦ କରି ପାରିଲନାହିଁ । ସେସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରେ ରହିଗଲା, ସଭାମଞ୍ଚରେ ରହିଗଲା, ଭାବପ୍ରବଣତା ହୋଇ ରହିଗଲା । ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବାଲାଗି ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ହେଲା, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ନବସାମନ୍ତବାଦୀ ସଂଗ୍ରାମ ହୋଇ ରହିଲା । ସମାଜକୁ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟରେ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ିବାର ଏକ ପ୍ରଥମପ୍ରସ୍ଥ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପେ ନୁହେଁ, ଆମର ନେତାମାନେ କ୍ଷମତା-ହସ୍ତାନ୍ତରକୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କୌଶଳର ମୂଳ ମତଲବ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବିଶାଳ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସେହି ବ୍ୟତିକ୍ରମର ପ୍ରତିନିଧି ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆମ ଭିତରୁ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଚାଲିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିଲା, ଆମ ବାବୁମାନେ ହିଁ ତାହାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଉତ୍ତରାଧିକାର-ସୂତ୍ରରେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷର ସାଧାରଣ ଦାଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଉପର କ୍ରମଶଃ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୁପିତ ଓ ଅଧିକାରପ୍ରମତ୍ତ ରାଜଦାଣ୍ଡରେ ପରିଣତ ହେଲା, ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ଆମର ଏହି ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଗତ ୩୫ ବର୍ଷର ଇତିହାସ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟତଃ ତାହାର

ଇତିହାସ ! ଆନ୍ଦୋଳନଗୁଡ଼ିକ ହିଂସାରେ ବାଜି ତଥାପି ଉପଯୁକ୍ତ ଇସାରା ନପାଇ ଫେରିଯାଇ ଥିବାର ଇତିହାସ । ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଅଫିମ ଖୁଆଇ ରଖିଥିବାର ଏକ ଇତିହାସ । ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମଗ୍ର ଅବକ୍ଷୟର ଇତିହାସ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିଲା, ମାତ୍ର ରାଜନୀତିକ ବିପ୍ଳବ 'ପରେ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ହେବ ବୋଲି ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଆମ ସଂଗ୍ରାମର ନେତୃତ୍ୱ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲା, ସେହି ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବକୁ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦିଆଗଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶରେ କୋଠାବାଡ଼ି ବଢ଼ିଲା, ବନ୍ଧବାଡ଼ମାନ ବଢ଼ିଲା;—ପାଠ ଅଧିକ ହେଲା, ବାବୁମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ହେଲା । ବେତା ବେତା ଟଙ୍କା ଖରଚ ହେଲା, ବିଷୟବେତ୍ତାମାନେ ଏକାବେଳେକେ ସବାଉପରେ ବସି ଯୋଜନାମାନ ତିଆରି କଲେ । ଋଚ୍ଛା ସାମନ୍ତବାଦୀମାନେ ଏହି ଦେଶରେ ଗୋଟାଏ ସମାଜବାଦୀ ଛାଞ୍ଚରେ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗଢ଼ାଯିବ ବୋଲି କେଡ଼େ ଉତ୍ସାହରେ ପ୍ରଚାର କଲେ । ସେମାନେ ଏହି ଦେଶଟାକୁ ଭଣ୍ଡୁର କଲେ । କାରଣ, ଯାହା ହେବାର କଥା, ତାହାହିଁ ହେଲା । ଧନୀମାନେ ଅଧିକ ଧନୀ ହେଲେ, ଗରିବ ଅଧିକ ଗରିବ ହେଲେ । ଋଚ୍ଛା ଚତୁରମାନେ ଥାନଗୁଡ଼ାକୁ ମାଡ଼ିବସିଲେ ଓ ସତେଅବା କାନ୍ୟକୁବ୍ଜ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପରି ଦେଶଟାକୁ ଶାସନ କଲେ । କ୍ଷମତା ମଣିଷଙ୍କୁ ଗିଳି ପକାଇଲା, ମଣିଷର ବିବେକକୁ ଗିଳି ପକାଇଲା । ଯେଉଁମାନେ ବାହାରେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋକଙ୍କ ପରି ଦିଶିଲେ, ସେମାନେ ଭିତରେ ଆପଣା ପାଖରେ ଆପଣାର ଯାବତ ଲାଜକୁ ହରାଇ ବସିଲେ ଓ ଆଚରଣରେ ହୃଦୟହୀନ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି କାରବାର କଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶହେରେ ପଞ୍ଚସ୍ତରୀ ମଣିଷ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସୀମାରେଖା ତଳେ ରହିଛନ୍ତି । ଏ ଦେଶକୁ ମିଳୁଥିବା ଲାଭଗୁଡ଼ାକରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଭାଗ ନାହିଁ । ଏତିକିବେଳେ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟ ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ତାହା କଲା ନାହିଁ । କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟ ଯାଇ କ୍ଷମତାର ଗାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ପଶିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବିଶେଷ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଏଠାରେ ଶାସନଶାଳୀ କ୍ଷମତାସୀନ କେତେକଣ ମଣିଷ ସାହିତ୍ୟକୁ ମନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କଲେ । ସେମାନେ ଝନେ ସାହିତ୍ୟ-ପତ୍ରିକା ବାହାର କଲେ, ସମାବେଶ ଓ ମହୋତ୍ସବଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଏକାବେଳକେ ଗଛଗୁଡ଼ିକର ଉପରେ ଥାଇ ବଂଶୀ ବଜାଇ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ମୋହିଲେ, ବିବସ୍ତ୍ର କଲେ । ସେମାନେ ଫୁଲ ସୁଂଘାଇ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମେଣ୍ଢା କରି ରଖିଲେ, ଖୁଣ୍ଟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କର କପୁ ଉପରେ

ସାହିତ୍ୟ ଚନ୍ଦନ ପରି ଲେପା ହୋଇ ରହିଲା । ଏବଂ, କ୍ରମେ ଶକ୍ତି ହରାଇଲା, ଧର୍ମତଃ ଧ୍ୱଜଭଙ୍ଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଲା । ଲୋକଧର୍ମ ରାଜଧର୍ମକୁ ବାଟ ଦେଖାଉ-ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେପରି ରାଜଧର୍ମ ମାରଣା ହେବାଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ କ୍ଷମତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତା ଅଙ୍କୁଶ ଭିତରେ ରହିଥାଏ, ମାରଣା ହୁଏ ନାହିଁ;—ମଣିଷ ଉପରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆଦୌ ମନ କରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ନିର୍ଭୀକତା ରହିଥିବା ଦରକାର, ବିବେକର ମେରୁଦଣ୍ଡ ରହିଥିବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଖର୍ବ ହେଲେ । ଉପାଧିମାନ ପାଇଲେ; ଉପାଧିଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୟଂ କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମୁଖର ତାମ୍ବୁଲ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରି ପରମ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇ ସେବନ କଲେ,—ଏବଂ ଖର୍ବ ହେଲେ ।

ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଅଧିକ ଦରମା ପାଇଲେ । ତଥାପି ଖର୍ବ ହେଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ାକ ଫୁଲି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଲା, ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟା ଖର୍ବ ହେଲା । ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ମାସିକ ସଲାମୀ ପାଇଲେ ଏବଂ ଖର୍ବ ହେଲେ । ଏକ ସିଅଣିଆ ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଦେଶର ଭାଗ୍ୟକୁ ଶାସନ କଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ଅମଲାମାନେ କବି ବଡ଼-ଜେନା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା 'ଚତୁରବିନୋଦ'ର ରାଣୀମାନଙ୍କ ପରି ଦେଖାଗଲେ । ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ାକ ଯାଇ ଲଞ୍ଚାରେ ପଶିଲା । ଭାଗ୍ୟମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ ଏବଂ ଉପେକ୍ଷାର ଫାଇଲ୍‌ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ସୁନାଫିତାରେ ଗୁଡ଼ାହୋଇ ରହିଲେ । ବେଦଗୁଡ଼ାକର ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ସଂସ୍କୃତ ଲଜରା ହୋଇ ପଳାଇଲା । କେବଳ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଜରିପୋଷାକଗୁଡ଼ାକ ବହୁଦୂରକୁ ମଧ୍ୟ ଚକଚକ ହୋଇ ଦିଶିଲା, ଉତ୍ସବମୁଖର କୋଠାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜଳୁଥିବା ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ଆଲୁଅଗୁଡ଼ାକ ରାତି ପାହିବା-ଯାଏ ଜଳିବାର ବରାଦ ହେଲା । ଅଭିନୟଗୁଡ଼ାକର ନହବତ ବସିଲା ।

ସବୁକିଛି ରହିଲା; ମଣିଷ ବିଦା ହୋଇଗଲା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆମ ଭିତରୁ ମଣିଷଟାକୁ ବିଦା କରିଦେଇ ଫିଅରବାହାର ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲୁ । ନିର୍ବିବେକ ହୋଇଗଲୁ । ସାହିତ୍ୟ ବି ଶୁଦ୍ଧ ହେଲା, ନିର୍ବିବେକ ହେଲା,—ନିଦ ଔଷଧ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କଲା, ନିଜର ଯଶ ଗାନ କଲା । ଶୀଳ ଗଲା, ଶୈଳୀ ଆସିଲା । ଆମ ଗାଁ ପାଟ ସେପାଟରୁ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସିଲା, ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ପରି ଆମର ଅଗଣା-ଗୁଡ଼ାକୁ ଖୋଟାସୁଖା ଅନ୍ଧାର କରି ପକାଇଲା, ପଙ୍ଗପାଳ ପରି ଆମ କ୍ଷେତଗୁଡ଼ାକୁ ଉଜୁଡ଼ାଇ ପକାଇଲା । ବାବୁମାନେ ଏହିପରି ନୂଆ ବାହାଦୂରମାନଙ୍କରେ ପୁରୋଧା ପରି କାମ କରୁଥିବାରୁ ଆମେ ଆଉ ସାହସ କରି କିଛି କହିଲୁ ନାହିଁ ।

ଆମ ବାବୁମାନଙ୍କ ପରି ଆମେ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ବି ଆଧୁନିକ ବୋଲି କହିଲୁ । ଭିତରେ ଅଧମ ହୋଇ ରହିଲୁ । ଆଠପହରଯା ଜୀବନରେ ସାମନ୍ତ ହୋଇ ରହିଲୁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ଏଠି ମଣିଷର ଉଦୟ ହେବ ଓ ସେଥିଲାଗି ଏକ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଡାକରା ଦେଉ-ଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା କ'ଣ ଅନ୍ୟ ଗନ୍ଧ ସୁଂଘି ପକାଇଥିବା ପରି ଏହି ଆଧୁନିକତାର ଘେର ଭିତରେ ଆସି ପଶିଗଲେ । ମଣିଷର ହୋଇ କେହି ରହିଲେ ନାହିଁ । ଖୋଦ୍ କୃଷ୍ଣପୁତ୍ରମାନେ ନାଗବେଶ ହୋଇ ଥେଇ ଥେଇ ନାଚିଲେ, ଦାନ୍ତ ନକୁଟିଲେ, ଏକାବେଳେକେ ଲେସଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ ।

ସଂସ୍କୃତି ଗଲା, ଅଭିନୟ ଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ହେଲେ । ସମସ୍ତେ ମୋଟା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ଅଥଚ ବାହାରେ ସରୁ ବୋଲି ଦେଖାଇ ହେଲେ । ଭିତରେ ଅହଙ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ଚତୁଃବର୍ଗ ହୋଇ ଫୁଲିଲା, ମାତ୍ର ବାହାରେ ବିନୟ ପଲ୍ଲବୀ ଗାଇଲା । ଏଗୁଡ଼ାକ ଯାହା ହେଲା, ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ କେବଳ ଶହେରେ ମାତ୍ର ଦଶଜଣ ମଣିଷ ସେସବୁ କଲୁ । ଆଉ ଅନ୍ୟ-ମାନେ ଅସରପା ହୋଇ ରହିଲେ, କୂର୍ମ ହୋଇ ପାଣି ଭିତରେ ଲୁଚିଗଲେ । ଆମର ଜଗନ୍ନାଥ ବି ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ମିଛଟାରେ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଆଗ ରାଜା ନହେଲେ ତାଙ୍କର ଛେରାପହଁରା କରିବା ସକାଶେ ଆଉ କାହାରି ଅଧିକାର ରହିଲା ନାହିଁ । ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାରି ଘଉଡ଼ାଇ ଦିଆଗଲା । ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଥରେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଭକ୍ତ ଓ ଅନୁରାଗୀ ମଣିଷ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କୁ ଯେମିତି ରଥ ଉପରୁ ତଳକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି କଥା ହେଲା । ମାତ୍ର ଦଶଜଣ ମଣିଷ ସାଜ ଲଗାଇ ରଥ ଉପରେ ବସିଲେ, ଆଉ ନବେଜଣ ତଳେ ରହିଲେ । ଅରକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଲେ । ଦିବ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରନରେ ରଥ ଗଲିଲା । ସଂସ୍କୃତି ଧୂଳିରେ ଲୋଟିଲା, ସଭାମାନଙ୍କରେ ସଂସ୍କୃତିର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲା ।

ଏହି ଏଗୁଡ଼ାକ ବି ବଦଳିଯିବ । ପରମ୍ପରାରୂପୀ ପାଉଁଶଗୁଡ଼ାକ ଭିତରୁ ଆମେ ଅସଲ ଅଗ୍ନିସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଅଲଗା କରି ଚିହ୍ନିବାଲାଗି ଯେତେଶୀଘ୍ର ମନ କରିବା, ଆମର ଏହି ଦୁର୍ଗତି ପରମ୍ପରାଟି ହୁଏତ ସେତେ ଶୀଘ୍ର ବଦଳିବ । ମେରୁଦଣ୍ଡକୁ ମନ କଲେ ମେରୁଦଣ୍ଡର ଅନୁଭବ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିବ । ଅସଲ ମୁହଁ-ଗୁଡ଼ାକୁ ମନ କଲେ ମୁଖାଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଖସି ପଡ଼ିବ । ଯଥାର୍ଥ ସମୃଦ୍ଧିଗୁଡ଼ିକୁ ମନ କଲେ ଉପରର ଚ୍ଛେପସ୍ୱପଗୁଡ଼ାକ କ୍ରମେ ପଳାଇବାକୁ

ଆରମ୍ଭ କରିବ । ଏହି ନୂତନହୃଦୟର ଅସଲ ଅସନ୍ତୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନି ତାହାର ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ଅର୍ଜନ କରିପାରିଲେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ବି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହେବ । ଅନ୍ୟ କଥା କହିବା ସହଜ ହେବ । ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିଫଳନ କରାଇ ପାରିବ । ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ସନ୍ଧାନ ଆଣି ଦେଇ ପାରିବ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଢ଼ିଲେ ଆମେ କ୍ଷମତାଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଉ କଦାପି ଏତେ ଅବର୍ଜନୀୟ ଭାବରେ ମନ କରିବାକୁ ଶିଖିବାନାହିଁ । ଅହଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ଅସଲ ଜବାବ ଦେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ଯାଇ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ସଂସ୍କୃତିର ଭାଜନ ହୋଇ ପାରିବା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା-ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବକ୍ଷୟଗୁଡ଼ାକ ଯେ, କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଚଷ୍ଟା ଲଗିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି, ଆମ ସାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ବି ତାହାର କିଛି ସୂଚନା ମିଳିଲାଣି । ସାହିତ୍ୟରେ ସୂଚନା ମିଳିଲାଣି । କବିତାରେ ଏକ ନୂତନ ଆଳାପ ଶୁଣା ଗଲାଣି । ସେହି ଆଳାପ ଭିତରେ ସଙ୍କଳ୍ପ ଅଛି, ସାହସ ଅଛି, ଅନୁରାଗ ବି ଅଛି, ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବୋଧ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଏହି ନୂତନ ବାସନାଟି କ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍କ୍ରମିତ ହୋଇଯିବ । ଆମର ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷିତପଣିଆଗୁଡ଼ାକ ଆମକୁ ଯେ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନବୋଧ ଆଡ଼କୁ ମୋଟେ ପରିଚାଳିତ କରୁନାହାନ୍ତି, ଆମେ କ୍ରମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅନୁଭବ କଲୁଣି । ଆମେ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାକୁ ମନ କଲୁଣି । ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ାକ ଯେ ଆଉ ମୋଟେ ଚଳି ପାରିବ ନାହିଁ, ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟି ଆମର ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ସାଧାରଣ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ର-ଗୁଡ଼ିକରେ କ୍ରମେ କେତେ କେତେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରକଟ ହେବାରେ ଲାଗିଲାଣି । ମାତ୍ର ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ାକ ଟାଳି ଗଳାଇଲେ ହିଁ ପୁରୁଣା ଛାଡ଼ି ପଳାଏ ନାହିଁ, ନୂଆର ଯଥାର୍ଥ ଆକାଂକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁଏ, ନୂଆର ଭାଜନ ହେବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ଯାଇ ନୂଆ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ସଂସ୍କୃତିରେ ସେହିପରି ଉପାଦାନ-ମାନେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆବଶ୍ୟକ, ଯେଉଁମାନେ କି ସତକୁ ସତ ନୂଆକୁ ମନ କରିବେ, ଯେଉଁମାନେ ସତକୁ ସତ ନୂଆ ହେବେ । ସେମାନେ ମୁଖା ପିନ୍ଧିବେ ନାହିଁ, କପଟୀ ହେବେ ନାହିଁ, ଅଭିନୟ କରିବେ ନାହିଁ, ଶତ୍ରୁ ହେବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ସମ୍ମାନବୋଧ ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଜୀବନ ବିଚରଣର ମୀମାଂସକବୋଧ ହୋଇ ରହିଥିବ । ସେମାନେ ଜୀବନାନୁରାଗୀ ହେବେ । କଥାରେ ଗଗନ ଫଟାଇବେ ନାହିଁ । ବାଟ ଚାଲିବେ । ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ଏବଂ ଏସବୁ ସମ୍ଭବ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାରେ, ରାଜନୀତିରେ, ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଓ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ

ଯେଉଁଭଳି ନେତୃତ୍ୱଟିଏ ଲୋଡ଼ା, ସେମାନେ ସେହି .ନେତୃତ୍ୱଟିକୁ ଚହ୍ନିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଢ଼େଇ କୋଟି ଲୋକ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ଆଗକୁ ଯେଉଁ ଯୁଗ ଆସୁଛି, ସେଥିରେ ଏମାନଙ୍କୁ କେହି ଗଧ କରି ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ । କେହି ବୋକା ବନାଇ ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ । ଆମ ରାଜନୀତି,'ଆମ ଶିକ୍ଷା ଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୂଳତଃ ବୋକା ବନାଇ ରଖିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦିବାସୀ ଅଛନ୍ତି, ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ରହିଛି । ଯେକୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠି ଅଞ୍ଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଭାରସାମ୍ୟ ନାହିଁ । ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାରସାମ୍ୟ ତ ଆବହମାନ କାଳରୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମ୍ପତ୍ତିପ୍ରାପ୍ତ କରି ରଜା ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି, ଅସଲ ସାଂସ୍କୃତିକ ରୁଚି-ଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ବର୍ବର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ପ୍ରଦର୍ଶନଗୁଡ଼ାକ ବାହାରେ ଯେତିକି ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି, ଭିତରେ ବର୍ବରତାଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବହୁବଳ ଓ ବହୁଭୁଜ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କ୍ଷମତାସୀନ ମଣିଷ ସବଂଶ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବନିଛି,— ଆଉ ସମସ୍ତେ ଶୂଦ୍ରର ସ୍ଥାନରେ ରହିଛନ୍ତି । ସାନ ସାନ ହିଦସ୍ଥଳମାନେ କେଡ଼େ କେଡ଼େ ଗରୁ ହୋଇ ଦିଶୁଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ାକ ଆଗ ବଦଳିଲେ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶା ଯଥାର୍ଥ ସଂସ୍କୃତିଗତ ସଂଚରଣ ପଥରେ ସିବାଲାଗି ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ । ଆଜି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ସଂସ୍କୃତିର ସଂଜ୍ଞା ବଦଳି ଯାଉଛି । ଏକ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଯୁଗର ପୁଲକରେ ପଡ଼ି ଆମ ସୁଧୀମାନେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେପରି ଭାବରେ ଅଳପକୁ ବହୁତ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଆସିଥିଲେ, ସେହି ସଂଜ୍ଞା ଏବେ ଅଚଳନ୍ତି ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ଆମ ବିଚାର ଭିତରକୁ ବିଜ୍ଞାନର ମେଧାଧାରଣାଟି .ପ୍ରବେଶ କରିବା ଦିନଠାରୁ ଆମ ପୁରୁଣା ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକର ଏହି ନବୀକରଣ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ଏବେ ମୂଳତଃ ଏକ ଅନ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଉଛି ଏବଂ ତାହାରି ଭୂମି ଉପରେ ଯାବତୀୟ ଅତୀତର ଅନୁରୂପ ପୁନଃମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଶା ଏଥିରୁ କଦାପି ବାଦ୍ ଯିବ ନାହିଁ । ବାଦ୍ ପଡ଼ିଗଲେ ନଜେ ହିଁ ପଛରେ ରହିଯିବ ।

ତେଣୁ, ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ଗର୍ଣ୍ଣ ପକାଇ ରଖିବା ଭଳି ଓ ସେହି ଗର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ାକ ସକାଶେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବାଭଳି କୌଣସି ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ । ଏକ ପରମ୍ପରାର ଦାୟାଦ ହେବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି କେବଳ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା, ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବା । ଅର୍ଥାତ୍, ଆପଣାର ସମୁଦାୟ ପରିବେଶଟି ସହିତ ସଚେତନ ଭାବରେ

ଓ ସନ୍ନିକଟ ଭାବରେ ବସ୍ତୁତଃ ଆପଣାର ହିଁ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା । ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ହେବାକୁ ହିଁ ଯେଉଁମାନେ ସଂସ୍କୃତସ୍ଥ ହୋଇ ରହିବାର ପରମ ଗୌରବପ୍ରାୟ ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ କାଳ ହିଁ ଖାଇଯାଏ । ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ାକ ଯେମିତ ସେମିତ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ମିଉଜିଅମ୍ ଗୁଡ଼ାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନଶ ଭାବରେ ଆକଳ୍ପଥାକ ମାଟି କଂସା, ପିତ୍ତଳ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଯାବତୀୟ ସମ୍ଭବଗୁଡ଼ାକୁ ସଜାଇ ରଖିଥାନ୍ତି,— ତଥାପି କାଳ ଆସି ମଣିଷକୁ ଖାଇଯାଏ । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ସତ୍ୟଟି ହିଁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମକୁ ପ୍ରଧାନତଃ କାଳ ହିଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଇଖାଇ ଆସିଛି । ଅସଲ ସଂସ୍କୃତିଟିକୁ ଆପଣା ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ମଣିଷ ସେ କାଳକୁ ହଟାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ କାଳର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ କରିପାରେ, ଇତିହାସରେ ସେହି କଥାଟିର ହିଁ ଏକାଧିକ ନଜିର ରହିଛି । ଏହା ଆମକୁ ବାଟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏବଂ, ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉପଯୁକ୍ତ ତଥା ଅସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ସେହି ବାଟ ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା । ଯଥାର୍ଥରେ କାଳର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ କାଳକୁ ଟପିଯାଇ ପାରିବା । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାହାକୁ ହିଁ ଉତ୍କ୍ରାନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏବଂ, ଉତ୍କ୍ରାନ୍ତି ହିଁ ଅସଲ ସଂସ୍କୃତି । ଉତ୍କ୍ରାନ୍ତିର ପରମ୍ପରା ଯେ କୌଣସି ସଂସ୍କୃତିର ଅସଲ ପରମ୍ପରା ।

—o—

୫।୭।୮୨ [ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ୱାରା ପୁରୀଠାରେ ଆୟୋଜିତ ୧୯୮୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦକାଳରେ ଏକ ସେମିନାର୍‌ରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିଲା ।]

ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱରୂପ

ଆମେ ଯେଉଁ ଅଣଆଦିବାସୀମାନେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନାମାନ କରୁ, ସେମାନେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସବୁବେଳେ ବେଶ୍ ବାରି ହୋଇପଡ଼ୁ । ଶିକାରୀକୁ ଯେପରି ମିରିଗ ଭଲ ଲାଗେ ଓ ଉତ୍ସାହ ଦିଏ, ପୋଷା ବାଘୁଣୀ ଯେପରି ତାକୁ ପୋଷିଥିବା ସଉକୀ ମଣିଷର ବିଦଗ୍ଧତା ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ସ୍ନେହର ପିତୁଳା ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଗିନିପିଗ୍ ଗୁଡ଼ାକ ଯେମିତି ଲାବୋରେଟୋରୀରେ ଘୋର ଓ ଗମ୍ଭୀର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା କୁଳୀନ ବୈଜ୍ଞାନିକ-ମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗନ୍ତି, ଆମ ଅନେକଙ୍କୁ ଏହି ଆଦିବାସୀମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏତ ପ୍ରାୟ ଠିକ ସେହିପରି ହିଁ ଭଲ ଲାଗନ୍ତି । ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ, ଭେରିଅର୍ ଏଲ୍‌ୱିନ୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏକ **museum interest** ନେଇ ଆମେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ ବି କରୁ । ଏସବୁ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆମେ କେହି ସ୍ୱୟଂ ଆଦିବାସୀଟିଏ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ଏକ ନିରାପଦ ଦୂରତା ଓ ବିଜ୍ଞତା ରକ୍ଷା କରୁ, ଆତ୍ମୀୟତାକୁ ଡରୁ । **"But you must be above, below must be the other,"** ବୋଲି ଆପଣାର **'The Natural Man'** କବିତାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ - ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଅନେକ ସମୟରେ ଆଦିବାସୀ ଓ ତାର ସଂସ୍କୃତି ଲାଗି ଆମର ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଆକର୍ଷଣ ଓ କର୍ଷଣ ଖୁବ୍ ସଘନ ହେଲେ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିଁ ଯାଇଥାଏ ।

ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତି ଏକ ସମଗ୍ର ସଂସ୍କୃତି । ଇଉରୋପୀୟ ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ସଂସ୍କୃତି ଅଧ୍ୟୟନକାରୀ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ **Dusk Race** ଓ **Night Race** ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସିଏ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ **Day Race** ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲେ । ଭାରତରେ ଆମେ ଅଣ ଆଦିବାସୀମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହିପରି ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ହିଁ କିଛି ଚିନ୍ତା କରିଥାଉ । ଏହା ହେଉଛି

ଏକ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ, ଏକ ଅହଙ୍କାର ପ୍ରଣୋଦିତ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ । ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତି ଆଦୌ ଏକ ସରଳ ସଂସ୍କୃତି ନୁହେଁ,— ଯାହାକୁ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ବା ଗ୍ରନ୍ଥିମୁକ୍ତ ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସତ୍ୟଠାରେ ଏହିପରି ଅନେକ— ଗ୍ରନ୍ଥିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଚେତନା ହୁଏତ ଆଧୁନିକ ଜୀବନଚେତନା ତୁଳନାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଅନୁଲମ୍ବତା-ଯୁକ୍ତ । ତାହାର ଏକାଧିକ କାରଣ ରହିଛି । ଇତିହାସଗତ ଏକାଧିକ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଆଦିବାସୀ ସମାଜକୁ ଅର୍ଥାନ୍ତରରେ ଆଦିମ ସମାଜ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଇତିହାସରେ ଏହି ସମାଜ ଓ ସଭ୍ୟତାଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଆଦି ସମାଜ ଓ ଆଦି ସଭ୍ୟତା । ଅନେକ ସମୟରେ ଉନ୍ନତ ସମାଜର ଅନେକ ଏକାନ୍ତବାଦୀ ଆଲୋଚକ **primitive** ଶବ୍ଦଟିକୁ ଏକ ଅନାଦର ସୂଚକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଗତିଶୀଳତାଯୁକ୍ତ ସମାଜ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଅର୍ଥରେ ହିଁ ଆମେ ତାହାକୁ ଆଦିମ ସମାଜ ବା **primitive socicty** ବୋଲି କହିପାରିବା । ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଆବଦ୍ଧ ଏବଂ ପୂର୍ବାତରତା ପରିବର୍ତ୍ତନ କାତରତାର ଏକ ଅନ୍ୟ ନାମ । ତଥାପି ଆପଣାର ଚଉବାଡ଼ି ଭିତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ତା'ର ଆପଣାର ଏକ ଅର୍ଥନୀତି ରହିଛି, ଏକ ପରିଶାସନ ତଥା ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧଗତ ପରିବ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତାହାର ଏକ ଉପାଙ୍ଗରୂପେ ଧର୍ମ ରହିଛି, ପୂଜା ଓ ପ୍ରସାଦନ (**propitiation**)ର ନାନା ଅଭ୍ୟାସ ଜାଲ ରହିଛି, ଗୀତ ରହିଛି,- ନୃତ୍ୟ ରହିଛି,— ପୁଲକ ରହିଛି, ପ୍ରମାଦଚେତନତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଆଦିବାସୀ ଏକକ ସମାଜଗୁଡ଼ିକ ଆକାରରେ କ୍ଷୁଦ୍ର, ଆୟତନରେ କ୍ଷୁଦ୍ର, ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ସମ୍ପର୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନୁମାନ ଓ ଆଧାରବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଫଳ୍‌କଲୟୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ତେଣୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଅତି ତାତ୍କାଳିକ । ଆଦିବାସୀ ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ସାଧନ ଓ କୌଶଳବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର । ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଜଟିଳ ଶ୍ରମବିଭାଜନ-ପଦ୍ଧତି ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ଆଦିବାସୀ ପରିବେଶକୁ ବଦଳାଏ ନାହିଁ, ପରିବେଶ ହିଁ ଆଦିବାସୀ-ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କରଣ ଏବଂ ପ୍ରତିକରଣର ପ୍ରଦ୍ୟୋତକ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ଆପଣାକୁ ତା' ଚଉପାଖରେ ଘେରି ରହିଥିବା ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାଏ । ତେଣୁ, ଆଦିବାସୀ ପ୍ରକୃତିକୁ ଜୟ କରେନାହିଁ, ପ୍ରକୃତି ଭିତରେ ହିଁ ସିଏ ଆପଣା

ଜୀବନର ଘରଟିକୁ ଅନୁକୂଳିତ କରି ରଖେ । ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ସଫଳତା ବୋଲି ମଣେ ।

ଆଦିବାସୀର ସ୍ୱର୍ଗ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ । ଏକ ଦ୍ରବ୍ୟାତ୍ମବୋଧୀ **(animistic)** ପରିବ୍ୟାପ୍ତତାଭାବ ଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀର ଯାବତୀୟ ବେଦନା, ସଂଜ୍ଞା ଓ ସମ୍ବେଦନା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥାଏ । ତେଣୁ ତାହାର ଦେବତାକଳ୍ପନା କୌଣସି ପଳାୟନଧର୍ମୀ ସୁଃବୋଧ୍ୟ ବୈରାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜର୍ମାନ୍ ସମୀକ୍ଷକ **Rudolf Otto** ଏକଦା **The Idea of the Holy** ବହିରେଟି ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଧର୍ମବିନ୍ୟାସର ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ, ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିରେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ଏକ ସିଧା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଆଦିବାସୀର ମେଦିନୀ ଧାରଣାରେ ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଅପରୋକ୍ଷ ଓ ତେଣୁ ଜୀବନ୍ତ । କୌଣସି ସଂସ୍କୃତି ମୂଳତଃ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଜୀବନ ଏହିପରି ଏକ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନାହିଁ, ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଲାଭ ହିଁ କରିନାହିଁ । ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଏବଂ ସର୍ବନିୟାମକ ରୂପେ ଏକ ସମୂହ ହିଁ ରହିଛି । ମାତ୍ର ସେହି ସାମୂହିକତା ଓ ସମଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଆଧୁନିକ ନାନା ମାର୍କାର ସାମୂହିକତାବାଦ ଗୁଡ଼ିକର ଉଗ୍ରତା ଏବଂ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ସେହିକ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଏକ **Participation mystique** ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିମଣ୍ଡଳଟି ଭିତରେ ସମାଜ ସହିତ ଲାଗିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ନାଡ଼ି ଏବେ ମଧ୍ୟ କଟା ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ସେତିକି ଅନ୍ତର ଘଟିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ **weaning** ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଯାଇ ମଣିଷ ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ସେତିକି **weaning** ମୋଟେ ହୋଇନାହିଁ । ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ଏହାହିଁ ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ଏକ ଗୌରବ ଓ ଏକ ଅଭାବ । ସମାଜ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବିଚରଣ ଲାଗି ଏକ ବୃହତ୍ତର ଭୂମି ଯୋଗାଇ ଦିଏ, ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସମାଜ ଆଗକୁ ଯାଏ, ସମାଜରେ ଯାବତୀୟ ନବପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଆଦିବାସୀ ସମାଜର କ୍ଷେତଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଭାବନାଜଗତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ କ୍ଷିତିକଳ୍ପନାରେ ଆମେ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ କେବଳ ଏକ ସାମୂହିକତାକୁ ହିଁ ଦେଖିବା, ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବନା ସେଠାରେ ସତେଅବା ପ୍ରାୟ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଏକ **taboo** ହୋଇ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଆଦିବାସୀ

ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତିର କେବଳ ଭୂମିକାମାନ ହିଁ ରହିଛି, ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱବୋଧ ପ୍ରାୟ ମୋଟେ ନାହିଁ । ଅଲଗା ହେଲେ ଯାଇ ମଣିଷ କୃତ୍ରିମ ହୁଏ । କୃତ୍ରିମତା ନାମକ ଏକ ବୃତ୍ତିକୁ ଜାଣିଶୁଣି ନିଜ ଭିତରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ— ଏବଂ ହୁଏତ ସିଏ ଏହିପରି ଖାଦରେ ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚ ଉଠିଯିବାରେ ଲାଗିଥାଏ— ପିଣ୍ଡକୁ ଦେଖେ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସହିତ ପିଣ୍ଡକୁ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ମିଳାଇ କରି ଦେଖେ ଓ ଅଲଗା କରି ଦେଖେ । ସେଇଥିରୁ ନୂତନ ଉନ୍ମେଷଣ ଲାଗି ଏକ ସାହସିକତା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ସମୂହଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଅବୌ କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେହି ସମାଜର ସାବଯ୍ୟ ପାରସ୍ପରିକତା ହୁଏତ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଅଚେତନ ଓ ତେଣୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବୈଚିତ୍ର୍ୟହୀନ ପାରସ୍ପରିକତାରେ ହିଁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେହି ସାମୂହିକତାର ବଳୟ ଭିତରୁ କୌଣସି କାରଣରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବା, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଆଦିବାସୀ ମଣିଷ ଲାଗି ମହାର୍ଘ ଦଣ୍ଡ—ତା' ଲାଗି ସାମାଜିକ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଛି ଶାରୀରିକ ମୃତ୍ୟୁ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦୁଃସହ, ଅଧିକ ଅସହନୀୟ । ଆଧୁନିକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ କହିଲେ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ପକ୍ଷରେ ଯାହା ବୁଝାଏ, ଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ ସେଥିଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ଅବକାଶ ନଥାଏ ।

ଭାରତବର୍ଷର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଆଟବିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ପୃଥିବୀରେ ସବୁଯାକ ଆଦିବାସୀ ସମୂହଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଅଟବୀ ବା ଅରଣ୍ୟାଞ୍ଚଳରେ ହିଁ ବାସ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି, ଆଦିବାସୀମାନେ ସେ ସବୁକାଳରେ ସେହି ଅରଣ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେକଥା ଭାବିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେଇ ଆଫ୍ରିକା ମହାଦେଶକୁ ଏକଦା **dark continent** ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା; ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ମାନେ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା ରହିଥିବାର କେତେ ପ୍ରମାଣ ପାଇଲେଣି । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏଠି ଆଦିବାସୀ ଆର୍ଯ୍ୟେତରମାନେ କଦାପି ଅରଣ୍ୟବାସୀ ନଥିଲେ ଆଟବିକମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଥିଲା, ରାଜ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ସେମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତଡ଼ା ଖାଇଲେ ଓ ଅରଣ୍ୟବାସୀ ହେଲେ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନକୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କଲେ । ଏହାକୁ ସମନ୍ୱୟ କହିବା ଅଧିକ ନ୍ୟାୟର ସହିତ ଏକ ଗ୍ରାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆଦିବାସୀ ମୂଲ୍ୟକଳ୍ପନାର ନାନା ପିଣ୍ଡକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭୂଷା ଏବଂ ଅଭିଧାମାନ ପିନ୍ଧାଇ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟଦେବତା ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଗଲା । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଏକ ଉଦାହରଣ । ସେଇମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ

ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ସମଗ୍ର ଉପଗୁରଟିକୁ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରାଯାଇଛି, ସେମାନେ ହୁଏତ ଆପଣାକୁ ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ।

ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେଉଛି ତାହାର ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଏକ ସର୍ବସାମାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ । ସେହି ସେହି ଆଦିବାସୀ ସତେଅବା ସହିବାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଅନ୍ୟନାମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛି । ଆଦିବାସୀମାନେ ଭାରି ସରଳ ବୋଲି ଅଣଆଦିବାସୀ ସମାଜରେ କାଳେ କାଳେ ଏକ ଅପବାଦ ରହି ଆସିଛି । ସେମାନେ ଏତେ ସରଳ ଯେ, ଆଙ୍ଗୁଠି ମାଗିଲେ ବି ଆଙ୍ଗୁଠି କାଟି ଦେଇଦିଅନ୍ତି । ଏହାକୁ ଆମେ ସରଳତା କହିବା, ସହିଷ୍ଣୁତା କହିବା ନା ସତେଅବା ଆପଣା ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଉଥିବା ଏକ ଅସହାୟତା ବୋଲି କହିବା ? ଭାରତବର୍ଷରେ ଶହେରେ ସାତଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିବାସୀ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ଶହେରେ ୨୩ଜଣ । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୬୨ଟି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଆଦିବାସୀ ସମୂହରେ ପ୍ରାୟ ଅଧକୋଟି ଆଦିବାସୀ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ ତିନୋଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ଅଣ-ଆଦିବାସୀ ଅନୁପାତରେ ଏମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ରହିଛି । ଶତକଡ଼ା ପ୍ରାୟ ୯୭ ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅରଣ୍ୟାଞ୍ଚଳରେ ହିଁ ବାସ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ତିନଜଣ ତଥାକଥିତ ସହରବାସୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ହିସାବ କହୁଛି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ସହରତଳିର ଅକିଞ୍ଚନପରି ବାସ କରନ୍ତି । ୧୯୭୧ର ଜନଗଣନା ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ୨୬ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଶତକଡ଼ା ୧୦ ଜଣ ବି ସାକ୍ଷର ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ଅଢ଼େଇ ପାଖରେ ରହିଛି । କହିଗୁଡ଼ାକର ମାପ ଓ ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ଆମ ଦେଶରେ ଯାହାକୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସୀମାରେଖା ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ଶହେରେ ଅନେଶ୍ୱତରୁ ଅଧିକ ଆଦିବାସୀ ତାହାର କେତେ ନା କେତେ ତଳେ ଯାଇ ରହିଛନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ମ୍ଭନାର କଥା ହେଉଛି, ସେମାନେ ହୁଏତ ପାଞ୍ଚଶହବର୍ଷ ତଳେ ଯେଉଁଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲେ; ଏବେ ମଧ୍ୟ ଠିକ ସେହିଭଳି ରହିଛନ୍ତି । ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଭାବରେ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆମ ଅନେକଙ୍କ ଖାତାରେ ଏବେ ବି ମଣିଷ ବୋଲି ଗଣା ହୋଇନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ଜଙ୍ଗଲର ଗଛଟାଏ କି କୌଣସି ପାହାଡ଼ର ପଥର ଖଣ୍ଡେ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଅଣଆଦିବାସୀମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ କର୍ତ୍ତା-ମନୋଭାବ ନେଇ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ Knoeberଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏକ **ethnocentrism of the benign kind** ବା ଏକ ଅହଙ୍କାରୀ ହିତୈଷିପଣିଆ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଦୟା ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଦୟା କରିବା ଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ଏକ ଅପସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ରହିଆସିଛି । ଭାରତୀୟ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାର ହିସାବ-କିତାବରେ ଦୟା ଏତେ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି ଯେ, ସେଥିରେ ସମଭାବନା, ସହଭାବନା ଅର୍ଥାତ ଆତ୍ମୀୟତା ଲାଗି ହୁଏତ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ସଭ୍ୟତାବହିର୍ଭୂତ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରତି ସଭ୍ୟତାଭୋଗୀ ଉଚ୍ଚ ମଣିଷର ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ରହି ଆସିଛି, ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ ମାଲିନୋଭସ୍କି ତାହାକୁ **discrimenative give and individuous take**ର ଏକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି-ଆଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କଥା ପକାଇଲାବେଳେ ଆମେ ପ୍ରାୟ ଏକ ନିରର୍ଥକ ଭାବବିହ୍ୱଳତାର ଅଧିକ ପରିଚୟ ଦେଇଛୁ । କାର୍ଲ ମାର୍କସ ଯାହାକୁ **worthless earnestness** ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଏହା ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଅପ ଉତ୍‌ପ୍ରେରକ ଭାବବିହ୍ୱଳତା । ଏହି ବିହ୍ୱଳତା ହୁଏତ ଯେତେ ନିସ୍ପୃହ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବର୍ବରତା ।

ପ୍ରାୟ ଏହିପରି ଏକ ବିହ୍ୱଳତାପ୍ରଧାନ ବର୍ବରତା ନେଇ ଆମେ ଆମ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପଶିଛୁ, ସେମାନଙ୍କର ନାଚଗୁଡ଼ାକୁ ରାଜଧାନୀରେ ଆଣି ନାଚିଛୁ । ସେମାନଙ୍କର ଲୋକଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କରିଛୁ । ସଭ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବହୁଳତର ପ୍ରଚାରକରି ଆମେ କେତେ ହୃଷ୍ଟ ହୋଇଛୁ । କେତେ ହାଲୁକା ଅନୁଭବ କରିଛୁ । ଆମର ନିଜ ବେଦନା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନଗୁଡ଼ାକ ସତେଅବା ଆମ ଲାଗି ଅଚଳ ହୋଇଯିବା ପରି ମନେହେଲା ବେଳେ ଆମେ ସେହିପରି ଗୋଟାଏ ପଳାୟନଧର୍ମୀ ଆତୁରତା ଭିତରେ ହୁଏତ କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା, କେତେ ବିସ୍ମରଣ ଓ କେତେ ପ୍ରୀତି ଲାଭକରିଛୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମର ଠେକଗୁଡ଼ାକ ହୁଏତ ଆହୁରି ବଢ଼ିଛି ଓ ଅସଲ ମୁହଁଗୁଡ଼ାକ ମୁଖାତଳେ ଲୁଚିରହି ଆହୁରି ଅଧିକ ଫୁଲେଇ ହେବାକୁ କେତେବେଳେ ଭାରି ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ତଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ଲାଭ ହୋଇନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ଧାର ତଥାପି ସେହି ଅନ୍ଧାର ହୋଇ ରହିଛି । ଅପମାନଗୁଡ଼ାକ

ତଥାପି ସେଇ ଅସମ୍ମାନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସେହି ଅସମ୍ମାନଗୁଡ଼ାକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଜଉମୁଦ ଦେଇ ଚିରସ୍ଥାୟୀ କରି ରଖିଛି ।

ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ ବୋଲି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଯାବତୀୟ ଯୋଜନା କରାଯାଉଛି, ସେହି ଯୋଜନାକୁ ତିଆରି କରିବା ଲାଗି ଓ ଚଳାଇବା ଲାଗି ଅସଲ ନେତୃତ୍ୱ ସେହି ସମାଜ ଭିତରୁ ହିଁ ଆସିବା ଉଚିତ ! ଓଡ଼ିଶାରେ ଓ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦରିଦ୍ର କରି ଆମେ ଅଣଆଦିବାସୀ ସାମନ୍ତମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଧନୀ ହେବାକୁ ମନ ବଳାଇଛୁ । ଆମେ ଅଣଆଦିବାସୀମାନେ ମାଷ୍ଟର ବନି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଯାଇଛୁ । ନାନା ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଅନୁକରଣ ଭିତରେ ଇଜ୍ଜତ ହରାଇ ଆମର ଅଧମର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଛୁ । ଆମ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲଦିଦେଉଛୁ, ଭାରି ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମ ଗାତଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେଉଛୁ । ରାଜନୀତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଆମ ନିଜର ଶିକୁଳିଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଉଛୁ । ସେମାନଙ୍କର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ମୂଳଦୁଆ ବୋଲି ଯାହା ଥିଲା, ସକଳ ସଦିଚ୍ଛା ସହିତ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଭୁସୁଡ଼ାଇ ପକାଇବାରେ ଲାଗିଛୁ ।

ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ଓ ବିବର୍ଦ୍ଧନ ଆଦିବାସୀ ନେତୃତ୍ୱଦ୍ୱାରା ହିଁ ହେବ, ସାମନ୍ତମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କଦାପି ହେବ ନାହିଁ । ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିର ଅସଲ ସ୍ୱରୂପ କଣ ଥିଲା, ଅଛି ବା ହେବ ସେଇକଥା ଯେଉଁଦିନ ଜଣେ ଆଦିବାସୀ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ କହି ବାହାରିବ, ସେଇଦିନ ଯାଇ ଆଦିବାସୀ ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତ କଥା କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ଯେଉଁ ଘରବାହୁଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଆମର ପୋଷା- ହାତୀ ହୋଇ ରହିବାର ପାଠ ପଢ଼ାଉଛୁ ଓ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନର ଅସଲ ଭୂଇଁରୁ ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଚେରକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ଆଣି ଆମର ଏକ ବିକଳ ସଂସ୍କରଣ ରୂପେ ଆମ ଦାଣ୍ଡ ଓ ଆମ କଚେରିମାନଙ୍କରେ ଆଣି ନଚାଉଛୁ, ସେମାନେବି କଦାପି ପ୍ରକୃତ କଥା କହିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅସଲ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଦୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଏବଂ ହାସନ୍ତ ସମ୍ପ୍ରସାରଣର ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେଁ, ଅସଲ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେଉଛି **Conscientization** ବା ବିବେକ ଉଦ୍‌ବୋଧନର ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଆଦିବାସୀକୁ ଆଉ ଆଦିବାସୀ ବୋଲି ନଦେଖି ମଣିଷ ବୋଲି ଦେଖିବାର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଆଦିବାସୀମାନେ ନିଜକୁ

ଯେପରି ଆଉ ଆଦିବାସୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ ନକରି ମଣିଷ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଏକ ସରଳ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ।

ଆଉ ଜଣେ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ **Evans-Pritchard** କହନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଅନ୍ୟ ସମାଜକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ଆମ ନିଜର ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦେଖିବାକୁ ଓ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଉ । ସେତିକିବେଳେ ଯାଇ ଏକ ସମଗ୍ରତର ମାନବୀୟ ଅନୁଭୂତି ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଆମେ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଓ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝୁ । ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଆମକୁ ଠିକ୍ ଏହି ଦିଗରେ ହୁଏତ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଯେଉଁମାନେ ଆମ ପାଖାପାଖି ଅଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ ଓ ଭଗ୍ନକାନ୍ତ କରି ରଖିଛୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ବୋଲି କହି ବର୍ଜନ କରିବାର ଏକ ଉଦ୍ଭଟ ଅସ୍ୱସ୍ଥ ଅପପରମ୍ପରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ଘାତ କରି ଆସିଛି, ସେହି କଥାରେ ପଡ଼ି ଆମେ ନିଜକୁ ଦେବଗଣ ବୋଲି ଭାବିଛୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଛୁ । ଉପେକ୍ଷାକୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହୁଛୁ । ଯେତିକି ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମେ ଅଣଆଦିବାସୀମାନେ ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା, ତାହାର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା, ସେଥିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଏବଂ ସେହି ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ନିଜେ ଉପକୃତ ହେବା, ଆମେ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଭାବରେ ଚିହ୍ନି ପାରିବା, ଆପଣାର ଐତିହ୍ୟ ସହିତ ଅସଲ ଡୋରସୂତ୍ରକୁ ଲଗାଇ ଦେଇ ପାରିବା । ଆମର ସକଳ ସନ୍ଦେହକୁ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ହୃଦୟରୁ ଚିରଦିନେ ନିକାଶି ପାରିବା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଟଳ ସମନ୍ୱୟ ସେତିକିବେଳେ ସମ୍ଭବ ହେବ । ବୃହତ୍ ମତ୍ସ୍ୟମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମତ୍ସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଖାଇଯିବାର ଓ ସମରଜୟୀମାନେ ଅଟବିକମାନଙ୍କୁ ଖାଇଯିବାର ଦୁର୍ଗତି ସେତିକିବେଳେ ଯାଇ ଦୂର ହେବ ।

* * *

[ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ରଜତ ଜୟନ୍ତୀ
ଉପଲକ୍ଷେ ଆୟୋଜିତ ଆଲୋଚନା-ଚକ୍ରରେ
ଭିତ୍ତି-ପ୍ରବନ୍ଧ ରୂପେ ପଠିତ ହୋଇଥିଲା ।
ସମୟ : ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୮୨]

ପଚାଶ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଶା ଓ ଆମର ସ୍ୱାଭିମାନ

ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଚାଶ ବର୍ଷର ମାନଦ-ଦୃଶ୍ୟପଟଟିକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖିହିଁ ବିଗତ ପଚାଶ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଶାର ସମୁଚିତ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଠିକ୍ ପଚାଶ ବର୍ଷ ତଳେ ତତ୍କାଳୀନ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଆମକୁ ଅଲଗା ହୋଇ ପ୍ରଦେଶଟିଏ ମିଳିଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଅଲଗା ପ୍ରଦେଶଟି ମିଳିଲା, ସେମାନେ ତାହାକୁ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧୁନିକ ଆଦୌ କୌଣସି ଅର୍ଥରେ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଥବା ସ୍ୱ-ଶାସନର କ୍ଷମତା ହାସଲ କରିଥିବା ଏକ ରାଜ୍ୟ ନୁହେଁ, ବ୍ରିଟିଶଶାସିତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଅଲଗା ପ୍ରଦେଶ ହୋଇ ରହିବା ସକାଶେ ଶାସକଙ୍କଠୁ ଅନୁମତି ଲାଭ କରିଥିବା ଗୋଟିଏ ଆଞ୍ଚଳିକ ଏକକ ରୂପେ ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶାକୁ ବିଚାର କଲେ ଆମେ ହୁଏତ ତତ୍କାଳୀନ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥିତିଟିର ଆକଳନ କରିପାରିବା ।

ସେତେବେଳେ ଭାରତର ଅସଲ ଲଢ଼େଇଟି ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ଶୃଙ୍ଖଳ ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲାଗିଥିଲା । ୧୯୨୧ ମସିହାଠାରୁ ସେହି ଲଢ଼େଇ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ମୀମାଂସକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସାରିଥିଲା । ଉତ୍କଳ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହେବାର ମାତ୍ର ଛଅବର୍ଷ ପରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ବୋଲି ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ତାହାରି ଫଳଶ୍ରୁତି ତଥା ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱ-ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବିଶ୍ୱ-ପରିସ୍ଥିତିର ପରିଣାମ ରୂପେ ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କଲା । ବିଦେଶୀ ସରକାର ଦେଶରୁ ବିଦାହୋଇ ଗଲେ, ଶାସନକ୍ଷମତାର ହସ୍ତାନ୍ତର ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଥିବା କାଳରୁ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟରେ ବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଏପରି ଅନେକ ମନୀଷୀ ରହିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର

ମଧ୍ୟ ଜାତି ଅଥବା ଜନପଦ 'ବିଷୟରେ ଆକାଂକ୍ଷାମାନ ରହିଥିଲା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ନଥାଇ ଏମାନେ ଭାରତବର୍ଷର କଳ୍ପନା ହିଁ କରି ପାରୁ ନଥିଲେ। ସେହି ଶାସନର ଅବସାନ ଘଟୁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି କୌଣସି ସଂଗ୍ରାମ ବା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେବା ତ ଅନେକ ଦୂରର କଥା। ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ବା ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ନିମନ୍ତେ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଲିପ୍ତ ଥିଲା ତାହା ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଶିବିରରେ ସାମିଲ ହୋଇ ନଥିଲା। ତତ୍କାଳୀନ ନେତାମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେବଳ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କୁ ହିଁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ। 'ଭାରତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳ ଆକାଂକ୍ଷାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ' ବୋଲି ସିଏ ୧୯୧୯ ମସିହାରୁ ହିଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ଲାଗି ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିବା ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନର ମଞ୍ଚରୁ ଘୋଷଣା କରିଯାଉଥିଲେ। ୧୯୨୮ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ତିରୋଧାନ ଘଟିବାବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୈତିକ ଯାବତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ଧାରାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା।

ଗୋଟିଏ ଧାରାର ନେତୃତ୍ୱ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ଔପନିବେଶିକତାର ବେଡ଼ୀ ଭିତରୁ ବାହାରି ନଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ରହିଥିବ, ତେଣୁ ଉତ୍କଳ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ରହିଥିବ। ଔପନିବେଶି-କତାର ବେଢ଼ ଭିତରେ ଦେଶର ଅସଲ ଓ ମୂଳଭୂତ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ବିବେକ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମର ପଥରେ ରଖିଥିଲା। ଅନ୍ୟ ଧାରାଟିର ପ୍ରତିନିଧି ଓ ନେତାମାନେ ପରାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଓ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଉତ୍କଳର କଳ୍ପନା କରି ପାରୁଥିଲେ ଓ ସେଥିଲାଗି ଉତ୍କଳକୁ ହିଁ ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ଭୂଖଣ୍ଡ ମଣି ଯାହା କିଛି କରୁଥିଲେ। ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ବର୍ଗ ଅଥବା ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିଲେ, ସେହି ବର୍ଗ ଓ ସେହି ସ୍ୱାର୍ଥ ସତେଅବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଚିନ୍ତିତ ଭାବରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ସବୁଦିନ ଲାଗି ରହିଥିଲେ ଯାଇ ଆପଣାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖି ପାରିବ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ। ତେଣୁ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ଅନ୍ତ ହୋଇ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ସେମାନେ ପ୍ରମାଦ ପ୍ରାୟ ଗଣୁଥିଲେ। ଅବଚେତନ ସ୍ତରରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ପ୍ରମାଦ-ଚିନ୍ତାଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଅତିଶୟ ଭାବରେ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବାରୁ ସେମାନେ ବାହାରେ ଅସଲ ସଂଗ୍ରାମଟିର ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରତିପକ୍ଷୀ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଉ ଏକ ଅପାତ ସଂଗ୍ରାମଟିର ଉତ୍ତେଜନା ଓ ଆଦର୍ଶବାଦର

ଅବତାରଣା କରାଇ ରଖିଥିଲେ । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ କମମର ନେତୃତ୍ୱର ହାତକୁ ଆସିଥିଲା । ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୃତ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରି ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ନେତୃତ୍ୱର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଦେଶମିଶ୍ରଣ ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ମଞ୍ଚ ରୂପେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ କେବେହେଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସମଗ୍ର ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଆହ୍ୱାନ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା-ଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିତରେ ରଖି ନଥିଲା । ମୁଖ୍ୟତଃ ଦେଶମିଶ୍ରଣ ବିଷୟରେ ହିଁ ତାହା ଯାହାକିଛି କହୁଥିଲା ବା କରୁଥିଲା । ଦେଶମିଶ୍ରଣ, ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସନର ସୀମା ଓ ସିରସ୍ତା ଭିତରେ ଯାହାକୁ ବ୍ରିଟିଶ ଅମଳରେ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କର ସୁବିଧା ବା କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ, ସରକାର ବାହାଦୂରଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯେତେବେଳେ ଏଣେତେଣେ କରି ଗୁଣ୍ଡି ଦିଆଯାଉଥିଲା, ସେହି ସୀମାର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ମଣିଷ ଓ ଅଞ୍ଚଳମାନେ ରହିଥିଲେ । ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶାସନିକ ଏକକ ଭିତରେ ରଖାଯାଇ ପାରିଲେ ତଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକ ସବଳ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ନମିତ୍ତ କରି ସେହି ଦାବୀଟିକୁ କରାଯାଉଥିଲା । ପରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଲାଗି ଦାବୀ ହେଲା । କେବଳ ତତ୍କାଳୀନ ଶାସକ ବାହାଦୂରଙ୍କର ଅନୁକମ୍ପା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ଦାବୀ ଫଳପ୍ରସୂ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ସମ୍ମିଳନୀର ମୁଖପାତ୍ର ଓ ମୁଖ୍ୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନକୁ ହଟାଇଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେଶରେ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପାକଳ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମରୁ ନିଜକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂର-ବର୍ତ୍ତୀ କରି ରଖୁଥିଲେ । ଅଥବା ଏପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ନାନା ଅନ୍ୟ ବର୍ଗଗତ ତଥା ସ୍ୱାର୍ଥଗତ କାରଣରୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁ ନଥିଲେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ସଂଯୋଗ-ବଶତଃ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀର ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଯାଇ ଏକଜୁଟ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କ୍ରମଶଃ ଅନୁଭୂତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସମଗ୍ର ଜାତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷାଟିକୁ କେବଳ ଦେଶ-ମିଶ୍ରଣର ଆନ୍ଦୋଳନ ଭିତରେ କଦାପି ସୀମିତ କରି ରଖି ବିଚାର କରାଯାଇ

ପାରିବ ନାହିଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀକୁ କେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାବାଦର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବିଷୟରେ ସମ୍ମିଳନୀର କୌଣସି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ନ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ଯେ ସ୍ୱାର୍ଥ, ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରମୁଖମାନେ ହୁଏତ ସେହି ଢଙ୍ଗରେ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ହିଁ କରି ନଥିଲେ । କେବଳ ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ କେତେକ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା ମାତ୍ର ଅନ୍ୟମାନେ ଯେପରି ଏକ ଶୁଷ୍କ ଭାବପ୍ରବଣତା ଓ ସ୍ଥାନୀୟତା ଭିତରେ ହିଁ ଆପଣାର କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକୁ ଛନ୍ଦି ରଖିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ସମ୍ମିଳନୀର ଚିନ୍ତା ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅଳ୍ପ ଓ ଆଂଶିକ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତିଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣରୁ ହିଁ ତାହାର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ, ଯେତେ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହୋଇ ତିଆରି ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାର ନିର୍ମାଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଚେତନା ନ ଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟତଃ ସେପରି କୌଣସି ପରିସର ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ନାମକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଧର୍ମ୍ମତଃ ଉପରୁ ହିଁ ଚାଲି ଆସିଥିଲା । ଉପରର ନେତୃତ୍ୱ ତଳଯାଏ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲା ।

୧୯୧୯ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ଅଧିବେଶନରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏହି ମଞ୍ଚକୁ କେବଳ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ରଖି ଏକ ବ୍ୟାପକ ଗଣ-ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ କରିବା ଲାଗି ମତ ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଆରମ୍ଭକାଳରୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ରହିଥିଲା ଓ ଦୁଇ ଦୃଷ୍ଟି ପରସ୍ପର ବିରୋଧ ଅନେକ ସମୟରେ ଟକ୍କର ମଧ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ଉପରେ କେବଳ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣର କଥା କହୁଥିଲା, ପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ କଥା କହିଲା, ମାତ୍ର ଭାରତର ଅପର ସଂଗ୍ରାମଠାରୁ ତାହା ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା । ଆର ଦୃଷ୍ଟିଟି ଗଣମୁଖୀ ଥିଲା, ତେଣୁ ଯାବତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଏକ ବ୍ୟାପକତର ଅର୍ଥରେ ବୁଝୁଥିଲା । ଏଇଟି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମରୁ ମୋଟେ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲା । ପ୍ରବୀଣ ଓ ନବୀନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନ-କାମୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯାବତୀୟ

ସାଧାରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଏବଂ ଆକାଙ୍କ୍ଷାଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଥାଏ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସେହି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା। ସେହି କାଳର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଯାହା ହେବାର କଥା, ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରବୀଣ ଓ ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନେ ହିଁ ଅଧିକ ପାରୁଆ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଚକ୍ରଧରପୁର ବୈଠକରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ନବୀନମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୁଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଏହାପରେ ଦୁଇଟିଯାକ ବାଟ ପରସ୍ପରଠାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଅଲଗା ହୋଇଗଲା। ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଅନ୍ତେ କାଙ୍ଗ୍ରେସ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ପକ୍ଷରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେଉ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଶାସନକୁ ଆସୁ ବୋଲି ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ମୋଟେ ଏସବୁଥିରେ ନଥିଲା। ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଓ ବିଚ୍ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳ ମିଶ୍ରଣର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନଥିଲେ, ବେଳେବେଳେ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନର ବିରୋଧ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ।

ତେଣୁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ, ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶଟିଏ ମିଳିବା ପରେ ସମ୍ମିଳନୀର ମଞ୍ଚଟି ଲାଗି ଆଉ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ହିଁ ରହିଲା ନାହିଁ। ଯଦି ସମ୍ମିଳନୀର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଜନାଧାରିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ତାହାର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ତଥା ପ୍ରେରଣା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଗଠନ ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାନ୍ତା। ମାତ୍ର, ଅସଲ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ମଞ୍ଚଟି ସତେଅବା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା। ମଞ୍ଚର ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ତା'ପରେ ପ୍ରଧାନତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଲଢ଼ିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ, ସମ୍ମିଳନୀର ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଲା ନାହିଁ। ୧୯୪୭ ମସିହା ପରେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ହିସାବରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ମଞ୍ଚର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହିଁ ନଥିଲା। ଏବେ ଗତ କେତେବର୍ଷ ହେଲା ପୁରୁଣା ପୋଷାକଟିକୁ ପୁଣି ଆବିଷ୍କାର କରିଥିବା ପରି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ନାମରେ ଅନୁଷ୍ଠାନକ ଭାବରେ ଏକ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଆମ ଏକାଳର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ତାହା ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସତେଅବା ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକତା ପରି ହିଁ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି। ତାହାର ମୁଖପାତ୍ରମାନେ ତାହାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅବସର ସମୟର ଅପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି।

ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ଏକ ଭୂଖଣ୍ଡର ସୀମା ସବୁବେଳେ ବଦଳିଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏକ ଭାଷାରୂପେ ଗତ ପ୍ରାୟ ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଯେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସବୁ ପ୍ରଜା ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଥିଲେ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜା ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ କେବଳ ଖୋରଧା କଟକକୁ ସମ୍ବଳ କରି ରହିଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ବୋଲାଉଥିଲେ । ତେବେ, ଗଜପତିମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟସୀମା ଅନୁସାରେ କାହିଁକି ସବୁବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମାନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯିବ ? ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ଚଉହଦୀଟା ଯେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗ, କୋଶଳ ଓ ଉତ୍କଳ ନାମରେ ତିନିଖଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଆମ ହୃଦୟର ଓଡ଼ିଶାଟି ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠାରେ ଥିଲା ? ସମ୍ପ୍ରତି ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ, କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କୁହାଯିବ ? ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଗଣା କରାଯିବ ନାହିଁ ? ନା ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଯେତେ ଯେତେ ମଣିଷ ବାସ କରୁଛେ, ଆମ ନିଜର ଭାଷା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ. ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଏକକ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କୁହାଯିବ ? ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଏହିପରି ସଙ୍କଟଗତ ନାନା ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ରହିଥିବାରୁ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଆମେ ଏକାଠି ପରସ୍ପର ସହିତ ଗୁନ୍ଥାହୋଇ ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବେଳେବେଳେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ପାରୁନାହୁଁ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ଏକଦା ସେହି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ମଞ୍ଚ ଉପରୁ କହିଥିଲେ : 'ଯେଉଁମାନେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏକ ଜାତି ଏବଂ ସେହି ଭୂଖଣ୍ଡର ନାମାନୁସାରେ ନାମିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ ବିଧାନରେ ଯେଉଁମାନେ ଉତ୍କଳ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ ସମାନ ଆଶା ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଧରି ଜନ୍ମମରଣରେ ସମାନ ଶ୍ରେୟଃସ୍ୱାର୍ଥରେ ବିଜଡ଼ିତ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ।' ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉପରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ନଥିଲେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ପରେ ଏହି ଭୂମିରେ ଯେତେ-ଯେତେ ମଣିଷ ବାସ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଦି ସମସ୍ତେ ଓଡ଼ିଆ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ବିଗତ ପଚିଶ ବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଉଦ୍ୟମ ଏବଂ ପ୍ରୟାସ ଏଠି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ନିୟତି ଭିତରେ, ଗୋଟିଏ ଗୌରବବୋଧରେ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଜୀବ-ସହିତ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେଦୂର ସଫଳ ହୋଇଛି

ବା ନହୋଇଛୁ, ଆମେ ସେହି ମାନଦଣ୍ଡଟି ଉପରେ ଏହି ପଚିଶ ବର୍ଷର ବିଚାର କରିପାରିବା । ସବୁ ଓଡ଼ିଆ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଭାଗ୍ୟର ତାଡ଼ନାରେ ଏଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଓ ଆମ ସହିତ ଏକାଠି ଘର କରି ରହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆମ ନିଜର ଭାଷା ବୋଲି ଆମେ ଯେଉଁ-ମାନେ ନିଜକୁ ଏଠାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁ ଏବଂ ତଦନୁରୂପ ଏକ ଅହଙ୍କାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଥାଉ, ଆମେ ଏହି ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ବି ଏଠାରେ ମଣିଷ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଏବେ ବି ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସମୂହ ବୋଲି ବିଚାର କରାଗଲେ, ଏଠି ଆମ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥିକ ତଥା ଭାବଗତ ଏପରି ନାନା ଦୂରତାମାନ ରହିଛି, ଯାହାକି ଚିରଦିନ ଏକ ସୁସ୍ଥ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ସମ୍ଭବ କରିବା ବାଟରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଆସିଛି । ପଚିଶ ବର୍ଷର ଆମର ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂମି-ଟିରେ ସେହିସବୁ ଅନ୍ତରାୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ଲାଗି ଆମେ କ'ଣ କେତେଦୂର ପ୍ରକୃତରେ କରି ପାରିଛୁ ? ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ସଚେତନ ଓ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରି ନିଜଠାରୁ ତାହାର ଜବାବ ପାଇବାକୁ ହେବ ।

ତଥାପି, ଇତିହାସରେ ଘଟିଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକରୁ ବିଚାର କଲେ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏକଦା ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବା ସଂକଟ ଏବଂ ବିପର୍ଯ୍ୟୟରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାଧାରଣ ଶାସନଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଚଳୁ ନଥିଲା । ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିନ୍ଦୀ ଚଳୁଥିଲା, ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବଂ ଉପକୂଳବାସୀ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଯାହାକୁ ଖାସ୍ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ଏକ ବିଶେଷ ମମତା ଦେଇ ଭାବନ୍ତି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କୌଣସି ପ୍ରଶାସନିକ ଅଥବା ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ୱୀକୃତି ନଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ନ୍ୟାୟାଳୟର ନ୍ୟାୟାଧୀଶମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଜାଣି ନଥିଲେ ବୋଲି ମଧୁସୂଦନ ସରକାରୀ ବିଧାନସଭା-ମାନଙ୍କରେ କେତେଥର ଅପତ୍ତିମାନ ଆଗତ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହେବାପରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଲାଗି ହୁଏତ ଏକ ନୂତନ ଉଦୟର ଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଆନ୍ତା । ବିଶେଷତଃ, ଦେଶକୁ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପରେ ଏଠାରେ ଅଣି ଥିବା ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଆ ଲାଗି ଏକ ବିଶେଷ ଅନୁରାଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଆନ୍ତା । ଆଜି ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂଇଁଟିଏ ପାଇବାର ପଚିଶବର୍ଷ ପରେ ମନେ ହେଉଛି, ସତେ ଯେପରି ଏଠି ଆମ ଉପରବାଲାଏ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ତଥାପି ଆମ ବାପାମାନଙ୍କର ପୋଇଲିଅଂଶର

ପୁଅଟିକୁ ଦେଖିବା ପରି ଏକ ହୀନ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । କୌଣସି ଭଦ୍ର ମୁଲକରେ ଭଦ୍ର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଥିବା ମଣିଷମାନେ ନିଜର ଭାଷାଟାକୁ ଏପରି ଅଭଦ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେପରିକି ଏହି ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖନ୍ତି । ଅତୀତରେ ବଙ୍ଗଭାଷୀ ଓ ହିନ୍ଦୀର ଚକ୍ରାନ୍ତରୁ ମୁକୁଳି ଆସି ପାରିଥିବା ଓଡ଼ିଆ-ଭାଷା ଶେଷରେ ତା' ନିଜ ଘରର ବାବୁମାନଙ୍କ ପାଖରେ ହାରି ଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ବିଗତ ପଚିଶ ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟ ବଢ଼ିଛି, ସଂସ୍କୃତିର ଆୟୋଜନମାନେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଛି । ଏଭଳି କାହିଁକି ହୋଇଛି, ତାହାର କାରଣଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହି ଭୂମିରେ ମଣିଷ ପ୍ରତି ମଣିଷର ଏପରି ଏକ ଘୃଣା ସତେଅବା ଘର କରି ରହିଛି ଓ ବାହାରର ଏହି ବଢ଼ଗୁଡ଼ାକ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ଘୃଣା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉତ୍କଟ ହେବାରେ ଲାଗିଛି ଯେ, ଆମର ଭାଷା ହିଁ ତାହାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଶିକାର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛି !

କୌଣସି ଏକ ସମୂହରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କୌଣସି କାରଣରୁ ନିଜ ବିଷୟରେ ଏକ ମୂଳଭୂତ ଅବଜ୍ଞା ରହିଥିଲେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଭାଷା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଅବଜ୍ଞା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ସମୟରେ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଭାରତୀୟ ଯାବତୀୟ ବିଷୟରେ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ହୀନଭାବ ଓ ଅବଜ୍ଞା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପରେ ତାହାର ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଅପସାରଣ ହୋଇଗଲା; ନିଜର ଭୂମିଟି ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଢ଼ିଲା, ଗୌରବବୋଧ ବଢ଼ିଲା, ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ଅଧିକତର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରି ଅଧିକ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ହେଲେ, ବଡ଼ ହେଲେ ଓ ବାବୁ ହେଲେ, ସେମାନେ ଆମଠାରୁ ସତେଅବା ଭାରି ଅଲଗା ହୋଇ ଦିଶିଲେ, ଏକାବେଳକେ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ିଲେ, ସେମାନେ ଆମ ନଜରଗୁଡ଼ାକରୁ ଅନ୍ତରି କେତେ ନା କେତେ ଉଚ୍ଚରେ ସତେଅବା ଏକ ଅଲଗା ମଞ୍ଚା ବାନ୍ଧି ବସିଥିଲା ପରି ମନେହେଲେ, ସତେଅବା କୋଉ ଅନ୍ୟ ଦେଶରୁ ବାଟ ଭୁଲି ବାଧ ହୋଇ ଆମର ଏହି ଅରକ୍ଷିତ ଦେଶରେ ଆମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆସି ହାବୁଡ଼ି ଯାଇଥିବା ବିଚାରି ଜଣେ ଜଣେ ସାଧବସନ୍ତାନ ପରି ଦେଖାଗଲେ ଏବଂ ଆମ ଘରେ ସେହିପରି ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ କଲେ । ଆମର ଅଧ୍ୟାପକ, ଆମର ସରକାରୀ ଅମଲାମାନେ, ଆମ ଇଞ୍ଜିନିୟର ଓ ଡାକ୍ତରମାନେ, ଆମର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତମାନେ, ଆମ ବଡ଼ଲୋକମାନେ ଆପଣାର ବିଚାରରେ, ବ୍ୟବହାରରେ ଓ ହାବଭାବରେ ଏଠି ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ନ ଦିଶି ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ସତେଅବା କୌଣସି

ପ୍ରାସାଦବାସୀ ବାବୁମାନଙ୍କ ପରି ଦିଶନ୍ତି । ପଚିଶ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ଏକ ଅବସର ଅଥବା ଆତ୍ମୀୟତା ତଥାପି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ କି କିଏ କେତେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନରେ କେଉଁ ଝୁଣ୍ଟରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଛି ଓ କେତେ ଦରମା ପାଉଛି ବା କେତେ ପଇସା କମାଉଛି, ଅନ୍ତତଃ ଘଡ଼ିକ ସକାଶେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଏକାଠି ବସି ସେକଥା ଭୁଲିଯାଇ ପାରୁଥିବେ ଓ ଗୋଟିଏ ଭୂଇଁର ମଣିଷଙ୍କ ପରି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅନୁରାଗରେ ମୂଳତଃ ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ ଭାବରେ ନିଜର ନିର୍ମଳ ପରିଚୟଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ପାରୁଥିବେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଦରବାରମାନଙ୍କରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଅନାଇଲେ ସତେଅବା ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ ଯେ ଏଠାରେ ଖାଲି ପଦଗୁଡ଼ାକ ଅଛି, ମଣିଷ କେହି ନାହାନ୍ତି; ଖାଲି କ୍ଷମତାଧାରୀ ରହିଛନ୍ତି ଓ ଅନୁରାଗୀ ଜଣେ ହେଲେ ନାହାନ୍ତି । ଏପରି ଏକ ଅବର୍ଜିଆ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭିତରେ ମଣିଷ ସହିତ ମଣିଷକୁ ଯୋଡ଼ି ରଖିଥିବା ଭାଷାଟାକୁ ପଚାରିବାକୁ ଆଉ କାହିଁ ବେଳ ମିଳନ୍ତା ?

"ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଉଠାଇବା" ବୋଲି ଏକଦା ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ସେହି ସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ଅବସରରେ ଘୋଷଣା କରି କହିଥିଲେ । 'ଓଡ଼ିଆ ଜାତିରେ କୃଷକମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବେଶି, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ନହେଲେ ଦେଶର ଆଉ କି ଉନ୍ନତି ?'-ଆଜିକୁ ପଚିଶ ବର୍ଷ ତଳର ଆହୁରି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ପୂର୍ବେ ମଧୁସୂଦନ ଏକଥା କହିଥିଲେ । ଏହି ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ସେ ସେତେବେଳର ବିଧାନସଭାରେ ଆମ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଏକଦା ଯେଉଁ ଅଭିମତ ଦେଇଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଏକ ଅଭିନବତା ରହିଛି, ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, "ଗାଆଁରେ ଥିବା କାରିଗର ଏବଂ କୃଷିଜୀବୀମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତିବିଧାନ କରାଇବା ହିଁ ଆମ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ହାତ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କ ଦୁଇଟିଯାକ ହିଁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିପାରିବା ଉଚିତ ।" ଏହି ବିଚାରଟି ଯେପରି ପ୍ରକୃତରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ, ସେଥିଲାଗି ସିଏ ସେହି ଶିକ୍ଷାର ଏକ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ସୂତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଆମ ହାତରେ ଆଣି ଧରାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ "ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଏପରି ଭାବରେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର କରି ତିଆରି କରିବା, ଯେଉଁଥିରେ କି ଜଣେ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମସ୍ତିଷ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇବ ଏବଂ ନିଜର ଘରେ ହାତର ଶିକ୍ଷା ପାଇପାରିବ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହିଁ ସବୁଯାକ ସମୟ ଅତିବାହିତ ନକରି ସିଏ ନିଜ ଘରେ ତାର କୁଳାନୁଗତ ଧନ୍ଦାରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବ ଏବଂ ତା'ସହିତ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇ କିଛିପାଠ ପଢ଼ିବ । ଅଥବା, ଏପରି ହୋଇପାରେ ଯେ ସପ୍ତାହର କେତୋଟି ଦିନ ସିଏ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟଦିନମାନଙ୍କରେ ଘରେ ରହି କୌଳିକ ଧନ୍ଦାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ଓ ସେହି ଉପାୟରେ ଧନ୍ଦାଟିକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବ ।" ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତରରେ ଯେତେବେଳେ ଏପରି ଏକ ବିଚାରକୁ କେବଳ ଅଭିନବ ବୋଲି ହିଁ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସତୁରି ବର୍ଷ ପରେ ଏବେ କେହି ଅବଶ୍ୟ ସେହି ବିଚାରଟିର ଅବିକଳ ଅନୁସରଣ କରିବେ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଆମର ଏକାଳରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଏକ ଅଭିନବତା ରହିଛି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । କୃଷିବିଜ୍ଞାନରେ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବିଚାର କମ୍ ଅଭିନବ ନଥିଲା । ସେ ଥରେ ସେହି ବିଧାନପରିଷଦର ମେଳାରେ କହିଥିଲେ, "ଯେଉଁମାନେ କୃଷିକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଧନ୍ଦା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ସେହିପରି ଯୁବକମାନେ ହିଁ କୃଷିବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତୁ ।" ମଧୁବାବୁଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କୃଷି କଲେଜ ନଥିଲା । ଏବେ ଆମ ରାଜଧାନୀରେ କୃଷିରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଲାଣି । ସେଠାରେ ବରଷକୁ ବରଷ କୃଷିବାବୁମାନେ ତିଆରି ହେଉଛନ୍ତି । କୃଷିବାବୁମାନେ ସାଧାରଣତଃ କୃଷିକୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ଅପବାଦ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ସତକୁ ସତ କୃଷିରେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଦି ମଧୁବାବୁଙ୍କ ବିଚାର ଅନୁସାରେ କୃଷି-ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଆମର କୃଷି ତଥା କୃଷିକୁ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଓଲଟପାଲଟ କରି ନ ଦିଅନ୍ତା ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ପଚାଶ ବର୍ଷ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତାର ରଜତବର୍ଷ ଶେଷ କରିବା ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଶହେରେ ମୋଟେ ତିରିଶିଜଣ ସାକ୍ଷର ରହିଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ଶହେରେ ସତୁରି ମଣିଷ ବଡ଼ଲୋକମାନେ ବାନ୍ଧି ଦେଇ-ଥିବା ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସୀମାରେଖା ତଳେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଭାଗ୍ୟୋଦୟ ନିମନ୍ତେ ଉପରୁ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ଖରଚ କରାଯାଉଛି, ତଥାପି ଉପର ଆଉ ତଳ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଖାଇଗୁଡ଼ାକ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ଆସିଛି । ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ମୂଳତଃ ମଣିଷ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର ନକରି ଉପରୁ କ୍ଷମତାର ସ୍ଥୂଳବପୁମାନେ ଯେତେଦିନ ଯାଏ ସତେଅବା ବଦାନ୍ୟତା ଆଚରଣ କରି ଟଙ୍କା ବାଣ୍ଟିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେତେଦିନ ମଣିଷ ତା'ର ସମ୍ମାନ ଫେରି ପାଏନାହିଁ । ତେଣୁ ମଣିଷକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ହେବ, ସମକକ୍ଷର ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଗି ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶଟିଏ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ତାହା ଅନୁରୂପ

ଭାବରେ ମୋଟେ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ତେଣୁ ଉପରେ ଉପେକ୍ଷା ବଢ଼ିଛି, ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ବଢ଼ିଛି ଏବଂ ତଳେ ଅସହାୟତା ବଢ଼ିଛି । ଦସ୍ୟୁବନ୍ତ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳମାନେ ତଳର ଅକିଞ୍ଚନମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସେହି ଅକିଞ୍ଚନତାକୁ ହିଁ ଆଦରି ନେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏଣେ ଉପରେ ଏକାନ୍ତ ବିଜାତୀୟ ହୋଇ ବସିଥିବା ଥୋକାଏ ମଣିଷ ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, କେତେଗୁଡ଼ାଏ ନାଚ, ଭେଷ ଆଉ ମନୋରଞ୍ଜନକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ତାହାକୁ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାକୁ କପରି ବିଶ୍ୱ-ଦରବାରରେ ନେଇ ପରିଚିତ କରାଇବେ, ସେଥିଲାଗି ନାନାପ୍ରକାର ଲମ୍ଫଝମ୍ଫ ହେଉଛନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅପେକ୍ଷା ଲୁଚ୍ଛା ଆପଣାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ଲୋଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଏହିମାନଙ୍କର ଭୋଗଘର ଗୁଡ଼ାକୁ ବହୁଗୁଣିତ ଏବଂ ବହୁ ଦର୍ପିତ କରିବାକୁ ହିଁ ଯେପରି ଓଡ଼ିଶା ଏକଦା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟ ହୋଇ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା, ଏମାନଙ୍କର ଦର୍ପର ପ୍ରଧାନତଃ ସେଇଟା ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରତୀତ ହୋଉଛି । ଭିତରର ଅସଲ ମଣିଷଟା କୋଉ ତଳେ ଯାଇ ପୋତିହୋଇ ରହିଛି ।

ପଚିଶ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଶା ଲୋକମାନସର ସ୍ତରରେ ସତେଯେପରି ବହୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଅସଲ ସଂସ୍କୃତିଟି ନାନା କାରଣରୁ ହାତ-ଛଡ଼ା ହୋଇଗଲେ ମଣିଷ ଆପଣା ଲାଗି କ୍ଷୁଦ୍ରସ୍ଥାନୀୟ ଗାତଟିଏ ଆବୋରି ନେଇ ତାହାକୁ ସତେଅବା ସମଗ୍ର ମହିମଣ୍ଡଳ ବୋଲି କହିବାରେ ଲାଗିଆଏ । ଆର୍ଥିକ, ଶିକ୍ଷାଗତ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧଗତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ କେତେ ନା କେତେ ବୈଷମ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟହୀନ ଭାବରେ ଦୂରଛଡ଼ା କରି ରଖିଛି । ଏଠି ଗୋଟାଏ ସହରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିବେଶୀ ପ୍ରତିବେଶୀଠାରୁ କେତେ ଅଲଗା ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଛି । ବୃହତ୍ ମତ୍ସ୍ୟମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମତ୍ସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗିଳି ପକାଇବେ ବୋଲି ବାହାରିଛନ୍ତି । କଟକରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ସତେ କେତେ ପାଖ ଲାଗୁଛି, ମାତ୍ର ସମ୍ବଲପୁର ବା ଫୁଲବାଣୀ ଆମ ସ୍ୱୀକୃତିର ନକ୍ସାରେ କେଉଁଠି ହେଲେ ମିଳୁନାହିଁ । ଆଦିବାସୀ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ସାବାଳକ କରିବାର ନଶାରେ ଅଣଆଦିବାସୀ ବଦାନ୍ୟମାନେ ଫର୍ଦ୍ଦ ଫର୍ଦ୍ଦ ପ୍ରମାଣେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି କେତେ ବୁଦ୍ଧି ଖଟାଇ କେତେ କେତେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି, ତଥାପି ମ୍ଲେଚ୍ଛଗୁଡ଼ାଙ୍କର ରାତି ପାହୁନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ଅଧିକ ଚତୁର ମଣିଷ ଆମ ପଟକୁ ବାହାରିଆସି ଅମଳ ଜାଲରେ ତେଣେ ଫାଶ ବସାଇ ଆମରି ପରି ଭଦ୍ର ହୋଇ ବସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ଓ ଆପଣାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେଠି ଜବନର ଅନାଗରଗୁଡ଼ାକ ସେତିକି ଅନାଦର ଭିତରେ ରହିଥିଲା,

ଏବେ ମୁଖ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ଅନାଦର ଏବଂ ଅବହେଳା ଭିତରେ ପଡ଼ିରହିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନୁଗ୍ରହ ପାଇବା ଲୋକମାନେ ଆମଠାରୁ ଶିଖି ବାବୁ ହେଉଛନ୍ତି, ଭୂଇଁ ଛାଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି, ସତେଅବା ନକଲ କେଉଁଠି ବଳଦେଇ ଆସିଥିବା ବୋଦାପରି ଦେଖା ଯାଉଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଆ କାହାନ୍ତି ?

ଓଡ଼ିଶାରେ କଟକୀ ଅଛନ୍ତି, ସମ୍ବଲପୁରୀ ଅଛନ୍ତି, ଦକ୍ଷିଣୀ ଅଛନ୍ତି, ହାକିମ ଅଛନ୍ତି, ବାବୁ ଅଛନ୍ତି, ବେଠି ଖଟାଇବା ମଣିଷ ସେତିକି ରହିଛନ୍ତି, ବେଠି ଖଟୁଥିବା ଓ ବୋକା ବନୁଥିବା ମଣିଷ ତା'ଠାରୁ ଦଶଗୁଣ ଅଧିକ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମବୋଧରେ, ଗୋଟିଏ ପାରସ୍ପରିକତାରେ ଏକାଠି ବସାଇବା ସକାଶେ ଆମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବି ସାଧ ନାହିଁ । ଏକଦା ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ସମସ୍ତ ବିଚ୍ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳକୁ ଏକାଠି କରିବା ସକାଶେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାହାକୁ ଦେଶମିଶ୍ରଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ନୂଆ ଓଡ଼ିଶାର ଗଠନ ହେଲା, ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିଲା, ଆମ ଭବିଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ମାପିବା ସକାଶେ କେତେ କେତେ ପ୍ରକାର ନୂଆ ବାଡ଼ି ଦେଶକୁ ଅଣାଗଲା । ମାତ୍ର, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶରୀରଟିଏ ଦେଇ ଆମେ ଯେତିକି ମଣିଷ ଓ ଯେତିକି ଅଞ୍ଚଳକୁ ସିନା ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଯୋଡ଼ିଲୁ, ଏହି ପଚିଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର କେଉଁଠି କ'ଣ ହେଲା ? ଆମ ରାଜରଥୀମାନେ ତେଣିକି ଯିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ ହେଲେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଗଲେ, ସେମାନେ ଶୋଷଣରେ ଓ ବିଭ୍ରମରେ ଆଗକାଳର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବି ବଳିଗଲେ । ସେହି ପୁରୁଣା ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ାକ ରହିଲା, ପୁରୁଣା ସାମନ୍ତପଣ ଗୁଡ଼ାକ ଆଧୁନିକ ନାନା ପରିପାଟୀରେ ଅହୁରି ଅଧିକ ଅନମନୀୟ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାୟ କୋଉଠି କିଛି ବଦଳିଲା ନାହିଁ । ହଁ, ଖୋଳଗୁଡ଼ାକ ବଦଳିଲା, ଡମ୍ଫଗୁଡ଼ାକ ବଦଳିଲା, ମିଛମାନେ ବେଶ ପିଛି ସତ ଭଳି ଦେଖାଗଲେ,- ଗାଆଁକୁ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ହାଟ ଆସିଥିବା ପ ଛୁଲଚୁଲ ପଡ଼ିଗଲା ଭଳି ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ତେଣେ ମନରେ କୋଉଠି କ' ବଦଳିଲା, ମୂଲ୍ୟବୋଧରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ବଦଳିଲା ? ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଅ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ହାକିମ ଓ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଚପରାସୀକୁ ପାଖ ପାଖ କରି ଠିଆ କରିଦେବା, ତେବେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସେହିପରି ଫରକ ଫରକ ହୋଇ ହାକିମ ଓ ହୁକୁମର ପରି ଦିଶିବେ— ଏକା ଭୂଇଁର ଓ ଏକା ଚେରର ବୋଲି ମୋଟେ ଦେଖା ଯିବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ଯାବତୀୟ ସମସ୍ୟା ହେଉଛି ମୂଳତଃ ନେତୃତ୍ୱର ସମସ୍ୟା । ଗୋଟିଏ ଭୂମିକୁ ଏକ ସୁସ୍ଥ ତଥା ସ୍ୱୀକାରାତ୍ମକ ଭବିଷ୍ୟଦ୍ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଚକ୍ଷୁସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ମୂଳରୁ ହିଁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଗଠନ କରି ଆଣିବା, ଏଥିପାଇଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଉପଯୁକ୍ତ ନେତୃତ୍ୱ ଦରକାର । ବିଶେଷ କରି, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଖଣ୍ଡରେ ଅଧିକରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ମଣିଷ ଅନ୍ତଃସମ୍ବଳହୀନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଭିତରେ ବଞ୍ଚିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ତଥା ସଙ୍କଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣିଦେବାରେ ଯେଉଁଠି ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ବହିର୍ଭାଗ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସମର୍ଥକ ଏବଂ ସବଳକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ତିଆରି ହୋଇ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ସମର୍ଥ ସମୂହଟିଏ ଗଢ଼ିବାଲାଗି ଉପଯୁକ୍ତ ନେତୃତ୍ୱଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ସବାଆଗ ଦରକାର । ଏହି ନେତୃତ୍ୱକୁ ମୂଳତଃ ଏକ ରାଜନୀତିକ ନେତୃତ୍ୱ ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ । ଏଠାରେ ରାଜନୀତି କହିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଖଣ୍ଡିଆ ଅର୍ଥରେ ଆମେ ତାହାକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ନାହିଁ । ରାଜନୀତିର ଏକ ସମଗ୍ର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, କୌଣସି ଭୂମିର ଲୋକ-ଆକାଂକ୍ଷାକୁ, ସଂସ୍କୃତିକୁ, ଆର୍ଥିକ ତଥା ସାମାଜିକ ସ୍ୱପ୍ନପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ସାହ, ସହଯୋଗିତା ଏବଂ ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ସହିତ ତିଆରି କରି ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁଭଳି ଏକ ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୂପ ଆଖି-ଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ପାରୁଥିବା ଦରକାର, ସେଇଟିକୁ ଏକ ସମଗ୍ରତମ ଅଭିଧାରେ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅର୍ଥପ୍ରମାଦ ସୃଷ୍ଟି ନକରି ଏକ ରାଜନୈତିକ ନେତୃତ୍ୱ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କହିପାରିବା । ନୂତନ ଓଡ଼ିଶାର ସେହି ନିର୍ମାଣାତ୍ମକ ପ୍ରଥମ ଦଶକ ଗୁଡ଼ିକରେ ନେତୃତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତକୁ ସତ କେଉଁଠାରେ କି ଅସମର୍ଥତାଗୁଡ଼ିକ ରହିଗଲା ଯାହା ଫଳରେ କି ଓଡ଼ିଆ ନାମକ ଉଦ୍ୟମଟି ଅବଶ ହୋଇପଡ଼ିଲା, ପାଣି ଫାଟିଗଲା ଏବଂ ପଥ ହୁଡ଼ି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲା ?

ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଦୁଇ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଯାହା କିଛି ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅଭିଯାନକୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ତାହା ପଛରେ ସବା ଆଗରେ ରହିଥିବା ଦୁଇଜଣଯାକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ଗଢ଼ାହେଲା ବେଳକୁ ଇହଧାମରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସାରିଥିଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆଠବର୍ଷ ଆଗରୁ ଯାଇଥିଲେ, ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ତା' ପରେ ପରେ ଚାଲିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଶିବିରରେ ଯେଉଁମାନେ ରହିଲେ, ସେମାନେ ହିତୈଷୀ ଥିଲେ, ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ସନ୍ତୁଳଦୃଷ୍ଟି ନଥିଲା; ଭବିଷ୍ୟଦ୍ଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ତ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଧିକ ଦୂରର କଥା । ଏମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେତେ ସଲ୍ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରି ସ୍ଥାନୀୟ

ଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ସାରା ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ହୁଏତ କିଛୁ ଦେଖି ପାରୁ ନଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାସାରା ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରତିନିଧି ଓ ନେତାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରୁ ନଥିଲେ । ଆଉ ଏକ ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଏହି ଅନ୍ୟ ପୁରୋଧାମାନେ ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ସମଗ୍ର ଅକାଙ୍କ୍ଷାଟି ବିଷୟରେ ଯେତେ ସଚେତନ ଓ ସକ୍ରିୟ ନଥିଲେ, ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭବିଷ୍ୟ-ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ତା'ଠାରୁ ହୁଏତ ଅଧିକ ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେଲା, ତେଣୁ ଏଣିକି କାମ ସରିଗଲା,— ସେମାନେ ସତେଅବା ଏହିଭଳି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ଓ ସେଥିଲାଗି, ବାହାରକୁ ଯେତେ ବ୍ୟସ୍ତାଗନ୍ତ ହୋଇ ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ଅଳପ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତୃତୀୟ ଦଶକର ଶେଷ ଏବଂ ଚତୁର୍ଥ ଦଶକର ଆରମ୍ଭ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ଭୂଇଁଧର ଭୂମିଟିକୁ ନମିତ୍ତ କରି ଯେଉଁ ବିପୁଳ ଉଦ୍ୟୋଦ୍‌ବେଳନମାନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ନେତାମାନେ ତା' ଭିତରେ ଆଦୌ ନଥିଲେ । ସେହି ଉଦ୍‌ବେଳନର ଗର୍ଭରେ ଥିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡରେ କୌଣସି ଶକ୍ତି ହିଁ ନଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଇଉରୋପରେ ଲାଗିଥିବା ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧଟି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେତିକି ତଥ୍ୟ ଆଣି ଦେଉଥିଲେ, ତାହା ବିଷୟରେ ସେମାନେ କେବଳ ସେତିକି ବୁଝୁଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧର ଅନେକ ଯେ ପୃଥିବୀର ଅନେକ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଭାଙ୍ଗିଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିଲା ଓ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ପକ୍ଷର ପରାଜୟ ହେଉ ପଛକେ, ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଏହି ପୃଥିବୀ ଯେ ସେହି ପୁରୁଣା ପୃଥିବୀ ହୋଇ କଦାପି ରହିବ ନାହିଁ, ଏକଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଲାଗି ବୋଧାତୀତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱୟଂ ଯୋଉଠି ସେଇଠି ରହିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଯୁଗ ବଦଳୁଥିଲା,— ମାତ୍ର ଏମାନେ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ମୋଟେ ନଥିଲେ । ଯୁଗ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ବଦଳିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଦୃଶ୍ୟପଟଟି ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଅକାମୀ ହୋଇ ରହିଗଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ପଛରେ ପକାଇଦେଇ ଯୁଗର ଚକଚୁଲ୍ଲାକ ଅଗକୁ ଚାଲିଗଲା ।

୧୯୪୭ ମସିହା ପରେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଦୃଶ୍ୟପଟଟି ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଗଲା । ନେତୃତ୍ୱର ଅଭିମୁଖ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁକୂଳ ଭାବରେ ବଦଳାଇ ଦେବାପାଇଁ ଯୁଗର ଡାକଗୁଡ଼ିକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ ଦେଶବନ୍ଧଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ଭିତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳଟିଏ ଗଢ଼ିବାର ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗି ଯେଉଁ ସାର୍ବଭୌମବାଦ

ଓ ସେତକ ଭାବସର୍ବସ୍ୱତା ଦରକାର, ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ହଟିଗଲା ପରେ ସେତକରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେ କଦାପି କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଏହି କଥାଟିକୁ ବୁଝିପାରିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ହେବନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଆଦୌ କେବେହେଲେ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ଅନ୍ତ ହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ନଥିଲେ, ସେମାନେ ଭାରତରେ ଘଟିଥିବା ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତା-ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ବିପ୍ଳବଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଭାବରେ ବୁଝିପାରି ନଥିବେ, ସେମାନେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନଟିକୁ କଦାପି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଭାବରେ ସ୍ୱାଗତ କରିପାରି ନଥିବେ । ଏବଂ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକ ଭାରତବର୍ଷର ନେତୃତ୍ୱ ଲାଗି ସେତେବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ନାନା ଆହ୍ୱାନରୂପେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା, ଓଡ଼ିଶା-ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରବୀଣମାନେ ତାହାକୁ ନିଜ ଭିତରକୁ ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ? ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀର ଅଭିଧାନଟି ଭିତରେ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ଲାଗି କେବେ କୌଣସି ଅବକାଶ ରହି ନଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ନେତା ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ଓ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର ଜୀବନନାଡିକା ପ୍ରାୟ ମଣୁଥିଲେ; ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନଟି ପରେ ଈପ୍ସିତ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସଂଘଟିତ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଦାରୁଣ ଭାବରେ କ୍ଷତଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ ବୋଲି ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସବୁବେଳେ ହିଁ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ନୂତନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପିତାମହମାନଙ୍କ ପରି ଶରଶଯ୍ୟା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ ।

ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରାଜନୀତିକ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦାୟାଦରୂପେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷମତାଘରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେମାନେ ସତେଅବା ଏକ ଧର୍ମସଂକଟ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ପଡ଼ିଗଲେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଲାଗି ହୋଇ ଆସିଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନଟିରେ ସେମାନେ କେବେହେଲେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ । ବିଶେଷକରି, ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକର ଶେଷ ଭାଗରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ନିଶ୍ଚିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ପରେ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଦଶକର ଆରମ୍ଭରେ ଅସହଯୋଗ ଏବଂ ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧକୁ ଆପଣାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବାର ନାନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିବା ସେହି ଶିବିରର ପ୍ରବକ୍ତା ଏବଂ ଅନୁଗାମୀମାନେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଓ ତାହାର ପ୍ରବକ୍ତାମାନଙ୍କର ପକ୍ଷଟିଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଥମ-ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ

ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ମନା କରିଦେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଶିବିରଟି ଶାସନକର୍ତ୍ତା ମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କଲେ । ୧୯୪୨ ମସିହାରେ କଂଗ୍ରେସ 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ବିପ୍ଳବର ଡାକରା ଦେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷଟି ତଥାପି ନାଡ଼ ଭାଙ୍ଗିନଥିବା ପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ବିପ୍ଳବର ବାହାରେ ରହିଲା, ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଇଂରେଜ ଶାସନର ହାଡଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗିଭାଙ୍ଗି ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ତାହା ସେହି ପୁରୁଣା ଶାସନ-ଦୁର୍ଗଟି ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ବସିଥିଲା ଓ ଦୁଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେବାପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଭୁତ୍ୱର ସହାୟତା ବି କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ, ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧି ହେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣକଲା, ସେତେବେଳେ ତା'ପଛରେ କେବଳ ସ୍ୱଳ୍ପ କିଛିଟିଏ ଦାବୀକରି ଆସିଥିବା ଶିବିରଟି ଶାସନରେ ଆଦୌ ନଥିଲେ । ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ମଧ୍ୟ ତାହା ସତେଅବା ସେହି ପୁରୁଣା ଗଣ୍ଡିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତଥା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏହି ନୂଆ ସରମାଲିକମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ଅସ୍ୱୀକାର ହିଁ କରୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶା ନୂତନ ଭାଗ୍ୟଧର ରୂପେ ଆପଣାକୁ ଏହି ଘରେ ଶାସନର ଆସନ ଉପରେ ଆସୀନ କରି ବସାଇଥିବା ସେହି ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷଟି ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ କମ୍ ଧର୍ମ-ସଂକଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ନଥିବ । ରାଜନୀତିର ନାଡ଼ିପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ଖିଅ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଯାଇ ଲାଗିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବରେ ଅସଲ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ହେଲା, ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶା ନିୟମତଃ ସେହିସବୁ ନିଷ୍ପତ୍ତିର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏଠି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲେ, ନାନା କାରଣରୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଚରଣବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ଏପରି ନଥିଲା, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀର ନିଷ୍ପତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ମୀମାଂସକ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଏବଂ, ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜନୀତିରେ ଆପଣାର ଭୂମିକାଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦେଇକରି ନିର୍ବାହ କରି ପାରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏକାବେଳେକେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଭାରତ ଉଭୟର ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଇତିହାସର ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧୁସୂଦନ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଯେ ଆବେଦନ ତଥା ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭୂମିର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିଲା, ସେହି କଥାଟି ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦୌ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରି ନଥିଲା । କେତେକ ଦିଗରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଏଯାଏ ମଧ୍ୟ ତାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ଅନେକଙ୍କ

ଲାଗି ତଥାପି ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ଆଦୌ ସ୍ପଷ୍ଟହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ରହିଥିବା ତଥାକଥିତ ପୂଜ୍ୟପୂଜାର ମହଡ଼ାଗୁଡ଼ାକ ସକାଶେ ସେହି ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ତଥାପି ରାଜନୀତିକ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରି ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଛି ।

ମଧୁସୂଦନ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦୁହେଁ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ବଞ୍ଚିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ନେଇ ସ୍ୱପ୍ନମାନ ଦେଖିଥିଲେ । ଦୁହେଁ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅବଶ୍ୟ ସବୁଦିନ ଲାଗି ସ୍ମରଣୀୟ ଓ ମହନୀୟ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ମାତ୍ର, ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲାବେଳେ, ପ୍ରାୟ ଏକ ଭାରପାମ୍ୟହୀନ ଭାବପ୍ରବଣତାର ଉତ୍ସାହରେ ପଡ଼ି ଯଦି ଆମେ ଦୁଇଟିଯାକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଭାବରେ ବିଚାର କରି ନପାରିବା, ତେବେ ଆମର ଯାବତୀୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସତକୁ ସତ ଭାରି ମୋହାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବ, ଏବଂ ତେଣୁ, ସେହି ଉଭୟ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଆମକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଆମେ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ କଦାପି ଉପକୃତ ହୋଇ ପାରିବା ନାହିଁ । ଏଠାରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, ମଧୁସୂଦନ ବିଧାନସଭାରେ ସର୍ବଦା ବ୍ରିଟିଶ ପକ୍ଷରେ ରହିଥିଲେ ଓ ବ୍ରିଟିଶ ପକ୍ଷରେ ରହିଲେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକ ଉପକାର କରିପାରିବେ ବୋଲି ନିସ୍ତାର ସହିତ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ବିଗ୍‌ବଳୟଗୁଡ଼ିକ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ-ଆସିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ମଧୁସୂଦନ ସେପଟେ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ଅବସାନ ଘଟି ଭାରତବର୍ଷକୁ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ସମସ୍ୟାର କଦାପି ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଗୋପବନ୍ଧୁ ସେହି ବିଧାନସଭାର ସଭ୍ୟପଦ ତ୍ୟାଗ କରି ବାହାରକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ, ଓଡ଼ିଶାର ଅନେକ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସତେଅବା ଏହିପରି ଏକ ଭୂମିକା-ବିଭାଜନ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱୟଂ ଆଉଟି ପାଉଟି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମନ ଓ ବିବେକ ସତେଅବା ଦୁଇ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଅସଲ ବିରୋଧଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ପାରିନଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଦୁଇଟିଯାକ ଭୂମିକାର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇବାକୁ ମନ ବଳାଉଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ଆଦର୍ଶଗତ ଅସମାଧାନ ମଧ୍ୟରେ ଭାରି ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା-ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶାର

ରାଜନୀତି, ସାହିତ୍ୟ ଆଦି ବିବିଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଏହି ଦ୍ୱିବିଭକ୍ତତାର ସନ୍ତାପ-ଜନିତ ନାନା ଅଘଟଣ ଘଟିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇପାରିବା । ହୁଏତ ଏହା ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମାଜିକ ମୂଳଭୂତ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକ ନଆସିବାରେ ନାନା ବାଧା ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ନେତୃତ୍ୱର ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନକୁ ନାନା ଅସ୍ୱସ୍ତି ତଥା ଅଯୋଗ୍ୟତା ଆସି ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇଥିଲା । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୈତିକ ତଥା ନେତୃତ୍ୱଗତ ବହୁ କାରଣରୁ ସେହି ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବକୁ ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟାହତ କରି ରଖାଗଲା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଟିକୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନୀୟ କାରଣଟି ସକାଶେ ଓଡ଼ିଶା ବିଶେଷ ଭାବରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଚେତନା ସତେଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନତା-ପୂର୍ବ ସମୟଟିର ସେହି ସ୍ୱଳ୍ପ ଗଡ଼ଆଟି ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଗଲା । ବିଶେଷକରି ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱ-ଗୁଡ଼ିକ ଅଳ୍ପବହୁତ ପରିମାଣରେ ଯୁଗର ଆକାଂକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଗକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଲେନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ମନୀଷ ଚଳିବା ଲୋକେ ଏଠି ମନୀଷମାନଙ୍କୁ ନାନାଭାବେ ସେହି ଅଳପ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିବାକୁ ସତେଅବା ଅଧିକ ନିରାପଦ ମଣିଲେ । ଭବିଷ୍ୟଦ୍ଦୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଯେଉଁଠି ଯାହାକିଛି ଥିଲା, ତାହା କ୍ରମଶଃ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲା । ତରୁଣମାନେ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ପରି କଥା କହିଲେ, ତଥାକଥିତ ବାମପନ୍ଥୀମାନେ ଖୁବ୍ ଦକ୍ଷିଣପନ୍ଥୀମାନଙ୍କର ବାମହସ୍ତ ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଦେଶ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଜାତି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ରାଜନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ସେବା ଏବଂ ସରକାର ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ବିଶେଷ ଅର୍ଥରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ବ୍ୟକ୍ତି ବା କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେତେବେଳେ ଆପଣା ଭିତରେ କୌଣସି ଏକ ଯୁଗ ଅଥବା ସମୟର ଆହ୍ୱାନ ତଥା ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆପେ ସେହି ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ ଦେବାକୁ ବାହାରନ୍ତି, ସେତିକିବେଳେ ଅନ୍ୟର କେତେକ ଅନୁକୂଳତାର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ଅଥବା ପ୍ରତିକୂଳତାର ପ୍ରତିରୋଧ କରି ଏକ ନୂତନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଆସେ । ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଚଳାଏ, ବ୍ୟକ୍ତିହିଁ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ନୂତନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆଣିଦିଏ, ଆପଣାର ଉଦ୍ୟମ ତଥା ବୁଦ୍ଧିର ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଜୀବନରେ ନାନାଭଳି ସୋପାନ-ଅତିକ୍ରମଣ

ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ କରିପାରେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷ ଯେଉଁ ନୂତନ ଆବଶ୍ୟକତା ଏବଂ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା, ସେଇଥିରୁ ଏଠାରେ ନାନାବିଧ ନୂତନ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ । ଗୃହଦ୍ୱାର ନୂଆ ହେଲା, ତେଣୁ ଯୋଜନା-ମାନେ ମଧ୍ୟ ନୂଆ ହେଲେ । ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ତାହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ନୂତନ ବ୍ୟକ୍ତିମନୁଷ୍ୟର ନିର୍ମାଣ ଆମ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶରେ ଯାବତୀୟ ଯୋଜନାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା । ସେହି ଆଭିମୁଖ୍ୟଟି ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ନାନା ନୂତନ ଉଦ୍ୟମ ଏବଂ ଯୋଜନାର ଅବତାରଣା କରି ଆଣିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ଉତ୍ସାହ ମନୀଷିମାନଙ୍କ କେତେଭଳି ନୂତନ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଇଲା । ଭାରତବର୍ଷ ନିଜ ମାର୍ଗରେ ଓ ନିଜ ଧାରାରେ ନେତା ଓ ସାଧାରଣ ଜନଗଣଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗରେ ଏକ ନୂତନ ସଜ୍ଞାନତା ଏବଂ ସଚେତନତାକୁ ବାଟ ଛୁଡ଼ିଦେଇ ଇପ୍‌ସିତ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବଟିକୁ ଘଟାଇପାରିବ-ବୋଲି ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ ଆମ ଦେଶରେ ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭର ପ୍ରଥମକାଳୀନ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକରେ ଆପଣାକୁ ଅନୁଭୂତ କରାଇଦେଲା, ତାହା ଓଡ଼ିଶା ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ମାତ୍ର, ସେହି ବିଶ୍ୱାସକୁ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ କରିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଦରକାର, ଜାତୀୟ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସ୍ତରରେ ସେହି ନେତୃତ୍ୱ କ୍ରମେ ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅସମର୍ଥ ଓ ଅସମ୍ମତ ବୋଲି ପ୍ରକଟ କରି ଦେଉଥିବା ପରି ମନେହେଲା । ତେଣୁ ପାରସ୍ପରିକତା ତ୍ରୁଟି ତ୍ରୁଟି ଆସିଲା । ନେତୃତ୍ୱ ତଳି ଛୁଡ଼ିଗଲା । ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ଗଲା । ସେହି ଦୁର୍ବିପାକରୁ ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଯାଇଥାନ୍ତା କିପରି ?

ନେତୃତ୍ୱ ଉପରେ ଥାଏ, ତେଣୁ ନେତୃତ୍ୱର ଦାୟିତ୍ୱ ନିର୍ମାଣ ତଥା ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଅସଲ ନେତାର ଅଧିକାର କମ୍, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନେକ ବେଶି । ସିଏ ଚଳାଏ, ତାକୁ ସବାଆଗ ଚାଲିବାକୁ ହୁଏ, ଡେଙ୍ଗା ମୁଣ୍ଡରେ ଠେଙ୍ଗାଚକ ସବାଆଗ ଖାଇବାକୁ ହୋଇଥାଏ; ସିଏ ଦେଶଟାଯାକର ମନୀଷୀଙ୍କୁ କୌଣସି ନୂଆ ବାଟରେ ଏବଂ ନୂଆ ସମ୍ଭାରରେ ମନାଇ ନେବାକୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଉଥାଏ, ତାହାକୁ ସବାଆଗ ମାନିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷର ନେତୃତ୍ୱ ସତେଅବା ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ହଟି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହେଲା । ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ସେହି ହଟି ଯାଉଥିବାର ଉପସର୍ଗମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ନେତୃତ୍ୱର ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ନୂତନ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ସନ୍ଦର୍ଭ ତଥା ସଂସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ସିନା ବଦଳାଇ ଥାଆନ୍ତା, ମାତ୍ର

ଏହି ନେତୃତ୍ୱ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ନିଜର ବିତ୍ତବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ବପୁବୃଦ୍ଧି ଲାଗି ଲଗାଇଲା । ପୂର୍ବେ ରାଜ୍ୟର ଯାବତୀୟ ନିଷ୍ଠ ଓ ଅନିଷ୍ଠ, ଭିତର ଓ ବାହାରର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଯେପରି ରାଜାଙ୍କର ବିତ୍ତ, ଦର୍ପ ଏବଂ ବଳକୁ ବହୁତରୁ ବହୁତ କରିବାରେ ନିୟୋଜିତ ହେଉଥିଲା, ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ସେହିକଥା ଘଟିଲା । ପ୍ରଥମେ ଲୁଚିଛପି ଭାବରେ ଘଟୁଥିଲା-କ୍ରମେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଘଟିଲା । ଯେକୌଣସି ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ତଳର ପଞ୍ଜୁଆଳ ସିଡ଼ିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏକାଧାରରେ ଗୋଲାମ ଓ ରାଜା ହୋଇ ବସନ୍ତି, ଉପରର ଗୋଲାମ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱୟଂ ନିମ୍ନସ୍ଥ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଲାମ କରି ରଖିଥାନ୍ତି, ଆମ ଦେଶରେ କ୍ରମେ ସେହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଏହି ଦେଶରେ ଯେ କେବେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥିଲା, ଏକ ସଙ୍କଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା, ନେତୃତ୍ୱଗୁଡ଼ିକର କଚେରି ଭିତରୁ ତାହାର କୌଣସି ସୂଚନା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଏକ ନୂଆ ସଂସ୍କରଣର ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ଘରକୁ ଘରମାଲିକ ହୋଇ ବସିଲେ, ଅସଲ ଘରକୁ ଉଜୁଡ଼ାଇ ନିଜର ଘରଟିକୁ ଭର୍ତ୍ତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ନୂତନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତର ଅମଲାତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ତାହା ହେଲାନାହିଁ । ଉପନିବେଶ ସମୟର ଅମଲାମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଶାସନବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବି ଆପଣାର ଢଙ୍ଗରେ, ଢମରେ ଓ ମନୋଭାବରେ ଶହେରୁ ଶହେ ଷାଠିଏ ଭାଗ ସେହି ଉପନିବେଶ ସମୟର ହୋଇ ରହିଲେ । ଅଡ଼ାଗୁଡ଼ାକୁ କ୍ରମେ ସେହିମାନେ ହିଁ ଆୟତ୍ତ କରିନେଲେ । ଆମ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ନାନା କାରଣରୁ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଲେ । ସ୍ୱୟଂ ବଡ଼ ବା ସବାବଡ଼ ସାହେବ ହେଲେ ଏବଂ ସାନ ସାହେବମାନଙ୍କର ବିଧି ଅନୁସାରେ ସ୍ଥାବର ହୋଇ ରହିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଜଣେ ଅମଲା ପରି ଆଚରଣ କଲେ । ଉପନିବେଶ-କାଳର ଝଠ ଓ ଦେଉଳନୀତି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ବି କାୟାକଳ୍ପ ହୋଇଗଲା । ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ କାଗଜପତ୍ରରେ କେତେ ଚଉକସ ଦେଖାଗଲେ । ମାତ୍ର ନେତା ଓ ଅମଲାମାନଙ୍କର ନିଜ କାମରେ ଲାଗିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲାଗୁଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଲାଗୁଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଲାଗୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଏହି ସାମନ୍ତବାଦଟା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସାମନ୍ତ ହୋଇ ବସିଛି-ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଗେହ୍ଲା ହୋଇଛି । ଆମେ ଟିକସ ଦେଉଛୁ, ଆମେ ଫସଲ ଫଳାଉଛୁ, କାରଖାନା ଚଳାଉଛୁ—ମାତ୍ର ଆମ ଅମାରମାନଙ୍କରେ ମୂଷା ପଶିଛନ୍ତି । ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ଖାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଆମ ଆଦର୍ଶର ଠାକୁରଗୁଡ଼ାକ କେବଳ ସେହି

ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ଭୋଗ ଖାଉଛନ୍ତି । ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ହିଁ ଦୁଃଖ ଦୂର କରୁଛନ୍ତି, ଆମ ଘରକୁ ଆସିବା ଲାଗି ମୋଟେ ମନ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ମଣିଷ ବକା ହୋଇ ଅନାଇ ରହିଛି ।

ଏହି ସାମନ୍ତବାଦ କେବଳ ରାଜନୀତିରେ ନାହିଁ, ରାଜନୀତି ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । କେବଳ ସରକାର ଭିତରେ ନାହିଁ, ସରକାର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଜାକୁ ରାଜା ବହୁଦୂର ହୋଇ ରହିଛି । ମୂର୍ଖଙ୍କୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବହୁଦୂର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଅସହାୟଙ୍କୁ ସହାୟକକାରୀମାନେ ବହୁଦୂର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଦୂରତା ରହିଛି, ତେଣୁ ଉପେକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅଧିମାତ୍ରାରେ ରହିଛି, ଭୟ ରହିଛି, ଭୟପ୍ରଦର୍ଶନମାନ ରହିଛି, ଭାଗ୍ୟର ଆକାଶରେ କେବଳ ସେହିମାନେ ତୋରା ଦିଶୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷମତାରେ ଅଛନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଯେ ସେମାନେ କ୍ଷମତାରେ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେଠି ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେଠାରେ ଅଛନ୍ତି । କ୍ଷମତାକୁ ଚଳାଇବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବଳ ନାହିଁ, ବିବେକ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । କ୍ଷମତା ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିଳିକରି ରହିଛି । ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଥରେ କହିଥିଲେ, "ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ସାଧନା ଓ ତପସ୍ୟା ବିନା ଜଗତରେ କେବେ କୌଣସି ଗୁରୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇନାହିଁ ।" ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯେତେବେଳେ ଏକଥା କହିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଏଠି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରକୃତରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଥିଲେ, ତପସ୍ୱୀମାନେ ବି ଥିଲେ । ସେମାନେ ଯାହା ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲେ, ସେହିକଥା ହିଁ କହୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ମଧୁସୂଦନ ଥିଲେ, ସ୍ୱୟଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ସେହି ତପସ୍ୱୀ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ କେଉଁଠାକୁ ଗଲେ ପାଇବା ? ଏବେ ଆମେ କ'ଣ କହି ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମାଇ ପାରିବା ? ମଣିଷ ତା' ଜୀବନରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିପାରେ ଓ ସେହି ସଙ୍କଳ୍ପକୁ ନେଇ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୂହିକ ଜୀବନ ଯେ ସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ, ସେକଥାଟିକୁ ଆମେ ତରୁଣମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲାଭଳି କିପରି କହିପାରିବା ? ନା କେବଳ ବହିମାନଙ୍କରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କର କଥା ପଢ଼ାଉଥିବା ଓ ଏଣେ ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଅଯୋଗ୍ୟମାନଙ୍କର ନମୁନା ଦେଖାଇବାରେ ଲାଗିଥିବା ? ଏଠି ପୂଜ୍ୟ ପୂଜାର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ବଜାରଗୁଡ଼ାକରେ ହୁରି ପକାଉଥିବା ଓ ତେଣେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଅସଲ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ାକୁ ମାରି କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା ?

ଆମ ଶିକ୍ଷାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ସାଆନ୍ତମାନେ ବସିଛନ୍ତି ସେମାନେ କୋଉ କାଳରୁ ଶିକ୍ଷା ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଆପେ ଗରିଷ୍ଠ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବରିଷ୍ଠ ହୋଇ ଦିଶିବାକୁ ହିଁ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେହିସବୁ ସେଣୁମାନଙ୍କରେ ତ କେତେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇ କେତେ ଭୁବନର ପାଠମାନ ପଢ଼ାଯାଉଛି, ମାତ୍ର ସେହି ପାଠ କେତେଜଣ ଆତ୍ମକାମୀ ଜୀବିକାନ୍ୱେଷୀମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ସିନା, ମାତ୍ର ଏହି ମାଟି ଓ ଏଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥାର୍ଥ ଅନୁରାଗ ରଖିଥିବା ଓ ନିଜର ପାଠ ଓ ବିଦ୍ୟାକୁ ସେହି ମଣିଷମାନଙ୍କର କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ସଂକଳ୍ପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା କେତେଜଣ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତରେ ତିଆରି ହେଉଛନ୍ତି ? ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ସାନ ଓ ବଡ଼ ଏହି ପାଠଶାଳାମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ତରୁଣ ଓ ନବୀନମାନଙ୍କୁ ତପସ୍ୟାର ଏବଂ ସାଧନାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି ତ ? ହୁଏତ ବରଂ ଓଲଟା କଥାଟା ହିଁ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଆମ ପିଲାମାନେ ସେଠାରୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଜଣେ ଜଣେ ସାଆନ୍ତ ହେବାର ଶିକ୍ଷାକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମ କାଳଟାକୁ ସତେଅବା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଲଟାରେ ନେଇ ପୂରାଇ ଦେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସାଆନ୍ତମାନେ ଏବେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବାଟ ଚାଲୁଛନ୍ତି ଓ ଏଣେ ସମାଜରେ ଏକାବେଳକେ ସମସ୍ତଙ୍କର କାନ୍ଧଉପରେ ଯାଇ ବସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ନିଃସଙ୍ଗତାର ଆମ୍ବିଳା ହାକୁଟିମାନ ମାରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଆଉ ଏଠି ଭୂଇଁରେ ନାହିଁ, କଳାକୁ ଭୁଞ୍ଜିବାର ଲୋଭରେ ସେମାନେ ସବାଆଗ ଆଉ କୁଆଡ଼ୁ ବାହାରୁ ବରଣି ହୋଇ ଆମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବର ହୋଇ ବସିବାକୁ ମନ କରୁଛନ୍ତି । ଆମର ଏଠି ମଞ୍ଜିଟିଏ ପୋତିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଥବା ଚେରଟିଏ ଲଗାଇ ପାରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏକାବେଳକେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅବାକ୍ କରିଦେବ ବୋଲି ବାହାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ଖ୍ୟାତି ଲାଗି ହିଁ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି । ପଡ଼ିଶାଟା ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁ ସାନପ୍ରାୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଛି । ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ଧାର ଗୁଡ଼ାକରେ ଗୋଟାପୁଞ୍ଜା ସାଆନ୍ତ ରହି ସେମାନେ ନିଜ ପେଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ଭର୍ତ୍ତିକରି ରଖିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ନାନା କାରଣରୁ ଆଧୁନିକତା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଆମକୁ ସତେଅବା ଆଉ କେଉଁଠି ନେଇ ବିକିଦେବେ ବୋଲି ବାହାରିଛନ୍ତି । ମୂଳତଃ ନିଜର ସ୍ଫୀତି ଓ ସିଦ୍ଧି ଲାଗି ହିଁ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ଓ ସେହି ରାକ୍ଷସର ତପସ୍ୟାକୁ ସର୍ଜନାତ୍ମକତା ବୋଲି କହିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୀତି କ'ଣ ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଚାଲିଛି ? ଆମ ରାଜନୀତିର ଗୋଠ ଭିତରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଗ୍ରିମ ମହିଷି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି,

ସେମାନଙ୍କ ନାକରେ କଡ଼ା ଗଳାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆଉ କିଏ ଦଉଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଟାଣିବାରେ ଲାଗିଛି । ସେହି ବାହାରର ବନ୍ଦରେ ଆମର ଏଠାରେ କଳି, ଦ୍ୱାପର ହୋଇଯାଉଛି । ଇଚ୍ଛାକଲେ ଦ୍ୱାପର ତ୍ରେତା ହୋଇପାରୁଛି । କାହା ନାକରେ କଡ଼ା ଗଳାହେବ, ସେଥିଲାଗି ଆମ ବଡ଼ମାନେ ଏଠି ବିବାଦରେ ମାତିଛନ୍ତି । ତପସ୍ୟା ଲାଗି ବେଳ କାହିଁ ? ଏହି ଦେଶକୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ିବାର ତପସ୍ୟା, ଏଠି ବାସକରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଅସଲ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ନିର୍ଭରଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଗାଇ ଦେବାର ତପସ୍ୟା,- ଆମ ରାଜନୀତି ଭିତରୁ ସେସବୁ କଥା କେଉଁକାଳୁ ବିଦାହୋଇ ସାରିଲାଣି । ତପସ୍ୱୀମାନେ ବାବୁ ହେଲେଣି । ସେହି ବାବୁମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ନାନା ସମ୍ଭାବନାର ସମ୍ପଦ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ଦରିଦ୍ର ହେବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ତଥାପି ଓଡ଼ିଶା ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିଛି । ଆମର ରାଜନୀତିକ ଅଭିଭାବକମାନେ ଆମ ପଟରେ ମୋଟେ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଆମ କଚେରୀଗୁଡ଼ାକର ଅମଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆମ ପଟେ ନାହାନ୍ତି । ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଲାଗି ଦୟା ଅପାର ଓ ଅଜସ୍ର ହୋଇ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଦୟାଳୁମାନେ ବହୁଦୂରରେ ଯାଇ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ସେହି ଦୂରଜାଗାମାନଙ୍କରେ କୁଆଡ଼େ ଖସିଯାଉଛି ସିନା, ତଳକୁ ମୋଟେ ଆସିପାରୁ ନାହିଁ । ଲୋକମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଅସହାୟତାବୋଧ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ରୁତ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ଯେକୌଣସି ସାମୂହିକ ଭାଗ୍ୟନିର୍ମାଣର ମୂଳଦୁଆ ସଚରାଚର ତଳୁ ପଡ଼ିପାରିଲେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ଅଟ୍ଟାଳିକାଟିକୁ ତାହା ଦମ୍ଭକରି ସମ୍ଭାଳି ରଖେ । ଆମର ଏଠି ତଳଟା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁର୍ବଳ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ସତେଅବା ଆମ ଗୋଡ଼ତଳୁ ମାଟିଗୁଡ଼ାକ ଧସ୍କି ଧସ୍କି ଯାଉଛି ଓ ତେଣେ ଆମ କାନ୍ଧ ଉପରେ ବସିଥିବା ବାବୁମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି । ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ କାମସବୁ ସହଜରେ ହୋଇଯାଏ, କାରଣ ଅସଲ କ୍ଷମତା ଏକ ପାରସ୍ପରିକତାର ବୁଝାମଣା ଭିତରେ ରହିଥାଏ । ଆମ ବାବୁମାନେ ଆମଠାରୁ ଏତେଦୂର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଯେ, ମଝିରେ ଆଉ ଜଣେ ଭଲଲୋକଙ୍କୁ ନଧରିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ବାବୁମାନେ ସତେଅବା ଆଉ କେଉଁ ରାଜ୍ୟରୁ ଆସି ଆମକୁ ଶାସନ କରୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କଥା କହୁଛନ୍ତି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ୟ ଏକ ରୀତିରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଅନାଇ ରହିଛୁ, ସେମାନେ ଆମ ଉପରେ ଡାଳରେ ବସି ସ୍ୱାଦୁ ପିଠିପଲଗୁଡ଼ିକୁ ଭକ୍ଷଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ଅଧିକ ବାଉ ବଢ଼ିଲେ ମଣିଷମାନେ ଅଧିକ ମାନୀ ହୁଅନ୍ତି । ଅଧିକ ବାଉ ହେଲେ ଯେ ସ୍ୱାଭିମାନ ଅଧିକ ହୁଏ, ସେକଥା କହି ହେବନାହିଁ । ଆପଣାର ଭୂମିଟିକୁ ସମୁଚିତ ଭାବରେ, ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଚହ୍ନିଥିଲେ ଯାଇ ସ୍ୱାଭିମାନ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସେହି ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାଟି ହିଁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଗୌରବବୋଧ ମଧ୍ୟ ଆଣିଦିଏ । ସ୍ୱାଭିମାନକୁ ସୁସ୍ଥକରି ରଖିବାକୁ ହେଲେ ତାହା ସହିତ ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଆମର ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନେକ ପ୍ରସ୍ଥ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦିଏ, ତାହା ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବୋଧକୁ ଜନ୍ମଦିଏ । ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଲେ ନିଃସଙ୍ଗତା ଯାଏ । ଅଙ୍ଗୀକାର-ବଦ୍ଧତା ଉଦ୍ୟମକୁ ଯୁକ୍ତ କରାଏ, ଯାବତୀୟ ବିଷାଦ ଏବଂ ଆଳସ୍ୟର ଅପସାରଣ ଘଟାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ଉପରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଉପରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଜର ଏକ ଆଖି ରହିଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମାନୀ ହିଁ ଅତ୍ୟଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଛନ୍ତି, ସ୍ୱାଭିମାନୀ ବହୁତ କମ୍ ଅଛନ୍ତି । ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିମାନୀ ବି ଅଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ମୂଳତଃ ଆତ୍ମକାମୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସତକୁ ସତ କାହାରି ହୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏବଂ ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଭୂମିଟି ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି ପରିଚୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ସେମାନେ ମଥାମାନଙ୍କରେ ବଡ଼େ ବଡ଼େ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧି ନିଜର ମୁହଁଗୁଡ଼ିକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ବସିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତେଣେ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ମୋଟେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତମାନେ ସବୁରିଙ୍କର ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ସେବା କରନ୍ତି, ଦସ୍ତୁର ଦେଖାନ୍ତି ଓ ମଣିଷ ଚରାନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର କୋଉଠି ଗୋଟିଏ ଥାନରେ ବି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଘର ଭିତରେ ଥାଆନ୍ତି, ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଠାଆଗୁଡ଼ିକୁ ଆବୋରି ରହିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଆଚରଣରେ ସତେଅବା ବଟପୁରୁଷ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ବଟପୁରୁଷ କେବଳ ବଟ ଉଦ୍ୟମର ହିଁ ଭାଜନ ହୋଇପାରେ । ଉଦ୍ୟମ ନାମରେ ଭଲଭଲ ଶୋଷଣଯନ୍ତ୍ର ବାହାରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ଏଣେ ଘରର ଚୁଲି ସତ୍ୟାନାଶ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଅନୁପ୍ରେରଣା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ଆଗରେ ଏପରି ତିନୋଟି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁ-ମାନଙ୍କୁ କି ଆମେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟରଶ୍ମି ବାଟ ବୋଲି ପାରିବା । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଏବେମଧ୍ୟ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇ ରହିଛି, ତେଣୁ ଆମଲାଗି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସ୍ୱାଭିମାନ, ଫକୀର-ମୋହନଙ୍କର ଉଦ୍ୟମସ୍ପୃହା ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା, ଏହି ତିନୋଟିଯାକ ଆହ୍ୱାନକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେରଣାରେ ପରିଣତ କରି ନିଜର ଜୀବନରେ

ତାହାର ଉଦ୍‌ବୋଧନକୁ ସମ୍ଭବ କର ପାରଲେ ଆମେ ଓଡ଼ଶାରେ ଏବେମଧ୍ଯ ବାଟପର ବାଟଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣପାରବା ଏବଂ ଆମେ ସେହ ବାଟଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଗ୍ରହଣପାରଲେ ଓଡ଼ଶାରେ ହୁଏତ ଏପର ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରବ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆମ ପଛରେ ଆସୁଥିବା ଅଗଣିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏଠାରେ ଯଥାର୍ଥ ବାଟଟିଏ ରହଛ ବୋଲ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ଆମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଆମକୁ ଅକଳ କର ଧରଥିବା ପ୍ରତ୍ୟୟଗତ ମୂଳ ସଂକଟଟିରୁ ତାହାହିଁ ଆମକୁ ତାହାହିଁ ଆଗକୁ ନେଇଯାଇ ପାରବ । ଓଡ଼ଶାରେ ତାହା ଅନେକ ଉତ୍ସାହ ତଥା ଉଦୟର କାରଣ ଅବଶ୍ୟ ହେବ । ଆମର ଏହ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଦୀର୍ଘ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଡ଼ତା ମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ଶାରେ ଆମକୁ ଯେଉଁମାନେ ମୁକ୍ତ କର ଆଣିଲେ, ଆଗକୁ ରହଥିବା କେତେକେତେ ସୋପାନର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣିଦେଲେ ଓ ଆମ ଭିତରେ ଅମିତ ବଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟାଇଲେ, ସେମାନଙ୍କର ପଥ ପ୍ରକୃତରେ ତନୋଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଥ ଆଦୌ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ପଥର ହିଁ ତନୋଟି ଦଗ । ତେଣୁ ପରସ୍ପରର ଅନୁପୂରକ । ଆମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେମାନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରବା । ଓଡ଼ଶାରେ ମୋଡ଼ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରବା ।

ମଧୁସୂଦନ ଆମର ନଦ ଭଙ୍ଗାଇଲେ, ଆମ ଗୌରବଗୁଡ଼ିକର ଗମ୍ଭୀରତର ବଷୟରେ ଆମକୁ ଏକ ସ୍ୱାନୁଭବ ଆଣିଦେଲେ । ନଜ ଘରେ ଦୀପଟିଏ ଜଳାଇ ପାରଲେ ଯେ ଆମକୁ ଘେର ରହଥିବା ଅନେକ ଅନ୍ଧକାରରୁ ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତି ମିଳ ପାରବ, ମଧୁସୂଦନ ଆମକୁ ସେହ ବଷୟରେ ଅଟଳ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମକୁ ସ୍ୱ-ପରଚୟରେ ତଥା ସ୍ୱ-ଅଭିମାନରେ ପ୍ରତଷ୍ଠିତ କରାଇବାର ବାଟ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତ ଆପଣାର ଉଦ୍ୟମ ଉପରେ ଅବଚଳ ବଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ତା'ର ସମୁଚତ ପ୍ରତଷ୍ଠା ଆଣି ଦେବାରେ ସେ ପ୍ରାୟ ଏକାକୀ ଅନେକ ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆମକୁ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଚେତନା ସହତ ଆଣି ସଂଯୁକ୍ତ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେ ଯେତେ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଯେ ଏକ ସମଗ୍ରତାର ମାନବୀୟ ପରଚୟ ରହଛ, ସେ ଆମକୁ ସେହ ବଷୟରେ ସଚେତନ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ନଜର ମାଟିକୁ ଭଲ ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଯେ କଦାପି ଅଲପ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ରହବାକୁ ପଡ଼ବ ନାହିଁ ଏବଂ ବୃହତ୍ ତଥା ବଶ୍ୱାତ୍ମକ ହେବାକୁ ହେଲେ ଯେ କଦାପି ଭୂଇଁଛଡ଼ା ହୋଇ ପଳାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ବ ନାହିଁ, ସେ ଆମକୁ ସେହ ରହସ୍ୟଟିକୁ

ବତାଇ ଦେଇଥିଲେ, ଆମକୁ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ସାଧୁ ଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ଏମାନେ ଯେଉଁସବୁ ସତ୍ୟ ତଥା ମୂଲ୍ୟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ, ସେହିସବୁ ସତ୍ୟ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟକୁ ନିଜର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ।

ଆଗରୁ କହିଛି, ବିତ୍ତ ବଢ଼ିଲେ କଦାପି ତାହାହିଁ ସ୍ୱାଭିମାନର କାରଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱାନମନ୍ୟତା କଟିଲେ ଯାଇ ସ୍ୱାଭିମାନ ବଢ଼େ । ଏବଂ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଢ଼ିଲେ ତାହାହିଁ ସ୍ୱାନମନ୍ୟତା କଟିବା ଲାଗି କାରଣ ହୁଏ । ନିଜର ଭୂମିଟି ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ନିଜର ଭାଷା ଲାଗି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଯେଉଁ ମଣିଷମାନଙ୍କର ମେଳରେ ମୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଓ ତେଣୁ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଚିହ୍ନାଦେଇ ପାରୁଛି, ସେହି ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ ଲାଗିଥିବା ମୋର ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ସଚେତନତା ଏହିସବୁ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସ୍ୱାନମନ୍ୟତା କଟିଯାଏ ଏବଂ ସ୍ୱାନମନ୍ୟତା କଟିଲେ ଯାଇ ଆପଣାକୁ ଆପଣାର ଭୂମିଟି ଲାଗି ବଞ୍ଚିବାର ବାଟ ଫିଟିଯାଏ । ଅସାଧୁ ମଣିଷମାନେ କଦାପି ନିଜର ଭୂମିଟି ଲାଗି ବଞ୍ଚି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଧନ ପାଇଁ ବଞ୍ଚନ୍ତି, ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ମୂଳତଃ ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥ ଲାଗି ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଫିକର ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ନେତୃତ୍ୱର ସ୍ଥାନ-ଗୁଡ଼ିକରେ ସମ୍ଭବତଃ ସବାଆଗ ନିଜକୁ ଲୋଡ଼ୁଥିବା ଅସାଧୁ ମଣିଷମାନେ ହିଁ ଭାରି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ଜବାବ ଦିଆଯାଇ ପାରୁନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥରେ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ମଣିଷ ଅସାଧୁମାନଙ୍କର ଜାଲରେ କଦାପି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସିଏ ବିକଳ୍ପଟିଏ ଖୋଜି ବାହାରିବ । ସ୍ୱୟଂ ବିକଳ୍ପଟିଏ ହେବାଲାଗି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବ ।

ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ—ସେମାନେ ଆପଣାର ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିକଳ୍ପ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ବହୁଥିବା ହାଉଆଗୁଡ଼ାକୁ ବଦଳାଇ ପାରିଥିଲେ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ନାନା ଆଳସ୍ୟ ଭିତରୁ ଅହୁର ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭର ପଚାଶି ବର୍ଷ ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିପରି ଉପଯୁକ୍ତ ବିକଳ୍ପମାନଙ୍କ ଲାଗି କାଳ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ମଧ୍ୟ ମାନବସମୂହ ଏକ ବିକଳ୍ପ ଲାଗି ବାଟ ଖୋଜୁଛି । ଏକ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳତା, ଏକ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ଏକ ଅନ୍ୟ ରାଜନୀତି ଏବଂ ଏକ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ତଥା ସଚେତନତା ଲାଗି ପୃଥିବୀଯାକ ବାଟ ଖୋଜା ଚାଲିଛି । ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଖୋଜାରେ ସାମିଲ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ।

ଆମକୁ ପଛ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଦେବ, ମାତ୍ର କଦାପି ବାନ୍ଧି ପକାଇବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ଲାଗି ବହୁତ କିଛି ହାସଲ କରିବାକୁ ବାକି ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଭୂମି ଆପଣାକୁ ସତକୁସତ ଏକ ଭୂମି ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ପାରିବା ଲାଗି ଯେଉଁସବୁ ନିମ୍ନତମ ମାନବିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଏଠାରେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ଲାଗି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ, ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ପୁରୁଣା ନେତୃତ୍ୱଗୁଡ଼ାକ କେତେଭଳି ମିଛ ଭାବପ୍ରବଣତା ଏବଂ ମିଛ ବିକ୍ଷେପଣ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅସଲ ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ଅସଲ ଉନ୍ମୋଚନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଭାରି ବିସ୍ମୃତ କରି ରଖିଛି । ଏକ ବିକଳ୍ପ ନେତୃତ୍ୱ ହିଁ ଆମକୁ ମୋଡ଼ିଭାଙ୍ଗି ଯଥାର୍ଥ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଇ ପାରିବ । ଆମର ଅସଲ ଅସନ୍ତୋଷ ତଥା ସମ୍ଭାବନା ବିଷୟରେ ଆମକୁ ସଚେତନ କରିଦେବ ।

ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଭିମାନ ପଛରେ ମାନ ନଥାଏ, ସ୍ୱପ୍ନ ଥାଏ । ଏହି ଭୂମିରେ ଯେତେ ମଣିଷ ବାସ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଏକ ଅନ୍ତରରୂପୀ ବିଶେଷ ମୂଳଦୁଆ ରହିଛି, ଏକ ସଂସ୍କୃତିଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି । ନିଜକୁ ଏହି ଭୂମିର ବୋଲି ସ୍ୱାଭିମାନ ରଖିଥିବା ମଣିଷ ସେହି ମୂଳଦୁଆଟିକୁ ଚହ୍ନିବ, ତାହାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ସାକାର କରାଇବ ଏବଂ ନିଜର ଜୀବନରେ ସେହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ସିଏ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିବ । ସିଏ ଜୀବନରେ ଯାହାକିଛି ଅର୍ଜନ କରିବ ବା କରୁଥିବ, ତାକୁ ନେଇ କଦାପି ଉପରକୁ ଆଉ କେଉଁଠାକୁ ପଳାଇ ଯିବ ନାହିଁ । ନିଜେ ଅତିରିକ୍ତ ଅଥବା ଅତି ସ୍ଥୂଳ ହୋଇ ଦିଶିବ ବୋଲି ଭୂମିଟିକୁ ଛାଡ଼ି କଦାପି ପଳାଇବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମିଟି ଏକ ସୁନ୍ଦର ଭୂମି ହୋଇ ତିଆରି ହେବ,- ଅର୍ଥାତ୍ ଏଠି ସବୁ ମଣିଷ ମଣିଷର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇବେ, ମଣିଷର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବେ, ଏଠି ସମସ୍ତଙ୍କର ପେଟ ପୂରିବ, ଏଠାରେ ସମସ୍ତେ ନିଃଶ୍ୱାସ ନେଇ ଠିଆହୋଇ ପାରିବେ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି, ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଏକ ସ୍ୱାଭିମାନ ରହିଥିବ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଅଧିକ ଜାଣିଛୁ, ଅଧିକ ବୁଝିଛୁ, ଅଧିକ କ୍ଷମତା ଏବଂ ସମ୍ପନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଛୁ, ଆମ ଭିତରେ ଯେହିଭଳି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ଆମକୁ ସର୍ବଦା ସଚଳ କରି ରଖିଥିବା ଉଚିତ । ଆମର ଯାବତୀୟ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ କୁଶଳତାକୁ ଆମେ ମୂଳତଃ ଏହି ଭୂମିଲାଗି ହିଁ ଲଗାଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ଏଠାରେ ପାଠୁଆମାନେ ଆଦୌ ଏପରି ଉଚ୍ଚ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଯେପରିକି ସେମାନେ ଅପାଠୁଆମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନନେଇ ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ଧ ଉପରେ ଚଢ଼ି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ

ଯିବାକୁ ମନ କରୁଥିବେ । ଏଠାରେ ଅଳପ ମଣିଷ ଆଦୌ ଏପରି ଉଗ୍ର ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେପରିକି ସେମାନେ ବନ୍ଧୁତଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଚଟା କାଟି ସ୍ୱୟଂ ସବୁକିଛୁ ଭୋଗ କରୁଥିବେ ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ ପରମ କୁଶଳତା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବେ । ଏଠାରେ କ୍ଷମତା–କେବଳ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତା ନୁହେଁ, ଯାବତୀୟ କ୍ଷମତା– ଏପରି ଉଗ୍ର ହେବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଯେପରିକି ତାହା ଅନ୍ୟ–ମାନଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗିଳିବ ବୋଲି ମନ କରି ସେହି ଉତ୍ତେଜନାରେ ସତେଅବା ନିଜକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଗିଳି ପକାଇଥିବ ଓ ସେହି କାରଣରୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏହିପରି ଏକ ଓଡ଼ିଶାର ନିର୍ମାଣ ଲାଗି ନିଜକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିବା । କୌଣସି କୋଳାହଳ କରିବା ନାହିଁ,—ଯିଏ ଯେଉଁଠି ରହିଛନ୍ତି, ଭୂମିଟିକୁ ତଥା ଭୂମିଟିରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ସତକୁ ସତ ଚିହ୍ନିଥିବା ପରି ଯିଏ ଯାହାର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯାଉଥିବା । ପରସ୍ପରକୁ ପରସ୍ପରର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ।

ଏସବୁ ତ ହେବ, ମାତ୍ର କେତେକ ସାନ ସାନ କଥାରେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଆଗ ଆମ ଭିତରେ ଏକ ସର୍ବନିମ୍ନ ସାଧୁତା ରହିଛି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସଚରାଚର ଏହି ସାନ ସାନ ଆଚରଣ ହିଁ ବୃହତ୍ତର ଆଦର୍ଶନିଷ୍ଠଗୁଡ଼ିକର ପରୀକ୍ଷା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଆମର ସାନସାନ ମେଳ ଏବଂ ପାରସ୍ପରିକତାଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ, ଯେପରିକି ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଳି ଦିଶୁଥିବା । ଆଉ କୋଉ ଦେଶରୁ ଧରିହୋଇ ଆସିଥିବା ଅଥବା ଆଉ କେଉଁ ରୁଠକୁ ଯାଉଯାଉ ଭୁଲରେ ଏଣେ ପଶି ଆସିଥିବା କାଉମାନଙ୍କ ଭଳି ମୋଟେ ଦିଶିବା ନାହିଁ । କଚେରୀମାନଙ୍କରେ, ଆମ ଚଉକିଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ ଆମେ ଯେଉଁଭଳି ରୂପରେ ଯେତେ ଡେଙ୍ଗା ବା ଲମ୍ବା ହୋଇ ଦିଶୁଥିବା ପଛକେ ଆମ ପର୍ବଗୁଡ଼ିକରେ, ଅନୌପଚାରିକ ଯାବତୀୟ ମେଳରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ହିଁ ଦିଶୁଥିବା । ଆମର ଚଉକି ତଥା ବୃକଶର ଉଚ୍ଚ ଗଉଁଗୁଡ଼ାକ ନେଇ ଆମେ କଦାପି ସେସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସଭାମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସବାଆଗ ଓଡ଼ିଆ ପରି ଦିଶୁଥିବା । ତେଣେ କଚେରୀମାନଙ୍କରେ କିଏ କେତେ ଦରମା ପାଉଛି ବା ନପାଉଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ନାକଟେକି କଦାପି ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିବା ନାହିଁ । ମଣିଷକୁ ଉଚ୍ଚ, ନୀଚ କରି ଦେଖାଇବା ଲାଗି ଲୋକମାନେ ଯେଉଁଠାରେ ଯେତେ ଭିଆଣ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସଦ୍‌ବୃତ୍ତ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ବର୍ବରତା । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ବର୍ବରତା ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ ।

ଏହାଠାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି, ଆମେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଓଡ଼ିଆରେ କଥା କହିବା । ଏହି ଦେଶରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଯାବତୀୟ ଅକାର୍ଯ୍ୟର ସ୍ତରରେ ଆମକୁ ଆଉ ଯେଉଁ ଭାଷାର ବାଉଁଶ ଉପରେ ବାଉଁଶରାଣୀ ହୋଇ ଘେର ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ୁଥାଉ ପଛକେ, ଅନୌପଚାରିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବସରରେ ଆମେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ହିଁ କହିବା । ଇଂରାଜୀ ବା ଆଉକ'ଣ କହିବାଟା ଆମର ଏତେ ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ିଗଲାଣି ଯେ, ଓଡ଼ିଆ କହିବା ଆମ ଲାଗି ଏବେ କଷ୍ଟକର ହେଉଛି ବୋଲି ଆମେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଭାବରେ କେଉଁ ମେଳରେ କହିବାକୁ କଦାପି ମନ କରିବା ନାହିଁ । ଆମର ଡାକ୍ତର, ଆମ ଇଞ୍ଜିନିୟରମାନେ ଆଗ ଓଡ଼ିଆ ହେବେ, ତା'ପରେ ଯଦି ସଉକ ଥାଏ, ତେବେ କେବେକେବେ ପଛକେ ସାହେବ ହେଉଥିବେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ଉଚ୍ଚମଣ୍ଡଳୀ-ମାନେ କଦାପି ଆଗ ବାବୁ ହେବାକୁ ଶିଖିବା ନାହିଁ, ସବାଆଗ ସ୍ୱଭାବପ୍ରେରିତ ମଣିଷଟିଏ ହୋଇ ଶିଖିବା । ସବାଆଗ ମଣିଷଟିଏ ହୋଇ ଶିଖିଥିଲେ ଆମର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିବା । ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷିତମାନେହିଁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ଓଡ଼ିଆରେ କଥା କହିବାକୁ ଅଥବା ଓଡ଼ିଆ ପରି ଦିଶିବାକୁ ଡରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଦିଶିବେ ବୋଲି ହିଁ ସେମାନେ ଏକ ଅଲଗା ବେଭାର ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିଥାନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ ବଡ଼ ଅଜାଡିଆ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାଭିମାନ ନଥିଲେ ଯାଇ ଯେ ମଣିଷ ନାନାବିଧ ମିଛ ମାନଦ୍ୱାରା ସେହି ଅଭାବଟିର ପୂରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ବିଚରା ମାମାମାନେ ସେହି କଥାଟିକୁ ମୋଟେ ବୁଝିପାରି ନଥାନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଏହି ଭୂଇଁଟିକୁ ଶୋଷଣ କରନ୍ତି ଓ ଏଠାରେ ଯାବତୀୟ ଗର୍ବ ଦେଖାଇ ବଡ଼ ହୋଇ ରହିବାର ସାଧନା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ।

ଜୀବନରେ ଯାହାକିଛି ହୋଇ ଠିଆ ହେବାକୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭୂମିଟିଏ ଦରକାର—ଅର୍ଥାତ୍ ଘରଟିଏ ଦରକାର, ଏବଂ ସେହି ଘରଟି ଲାଗି ଅନୁରାଗ ରହିଥିବା ଦରକାର । ନାନା ଅପସଂସ୍କାରର କାରଣରୁ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ନିଜ ଭିତରର ଅହଂଟିକୁ ହିଁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଓ ତାହାର ଭିତରକୁ ସାରା ପୃଥିବୀଟାକୁ ଟାଣିଟୁଣି ଆଣି ଉଚ୍ଚ ହୋଇ, ଅଲଗା ହୋଇ ଦିଶିବେ ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ଭୂଇଁକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ସମ୍ବନ୍ଧ କାଟି ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ଭାରି ନିରାଶ୍ରୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି,— ନାନାବିଧ ମିଛ ଦୂରତା ଓ ଅଭିମାନର ସୃଷ୍ଟି କରି ନିଜ ଜୀବନର ହୀନତାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହିପରି ନିରାଶ୍ରୟ ହେଉଥିବା ମଣିଷ ଅନେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି, ଆମ ସାହେବମାନଙ୍କ

ମଧ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି । ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖକୁ ବୁଝିବା । ଅସଲ ଭୁଇଁକି ଆଡ଼କୁ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିଯାଇ ପାରିବ, ଆମେ ସେଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁକୂଳ ଅବସରମାନ ଯୋଗାଇ ଦେବା । ସେମାନେ ଅଧିକ ଜମାଣିଆ ଓ ଅଧିକ ଗରୁ ହୋଇ ବସିବେ ବୋଲି ହୋଟେଲମାନଙ୍କୁ ପଳାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେତେ ଉଗ୍ର ଭାବରେ ମନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଘରକୁ ଡାକି ଆଣିବା । ସେମାନେ ଆମ ସାଥିରେ ଆସି ମିଶିଲେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସତକୁ ସତ ଏହି ଅମିତ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ଆମର ସବୁଯାକ ଅଳସ୍ୟ ସେହିଦିନ ଭାଙ୍ଗିବ । ଘରଟି ପୂରିଉଠିବା ପରି ଅନୁଭବ ହେବ । ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ଆମର ଆହୁରି ଅନେକ ଦୂରଗାମୀ ଏକଦା ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ସେଦିନ ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ସତ ହୋଇ ଆସିବ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୮୬

['ସମ୍ବାଦ'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର୍ଷିକ ବିତର୍କରେ ୪-୧୦-୮୬ ଦିନ ଉପସ୍ଥାପିତ]